

Margita Jágerová (zost.)

Fašiangy na Slovensku vo vidieckom prostredí – kontexty minulé a súčasné

Zborník textových a vizuálnych materiálov

Nitra 2023

Oddelenie etnológie
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie FF
Univerzita Konštantína Filozofa

Fašiangy na Slovensku vo vidieckom prostredí – kontexty minulé a súčasné

Zborník textových a vizuálnych materiálov

NITRA
2023

Publikácia vznikla v rámci projektu:

VEGA 1/0215/21 Fašiangy v kultúrohistorickej perspektíve a ich aktuálne podoby vo vidieckom prostredí.

Zostavovateľka a vedecká redaktorka:

doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD.

Autori a autorky jednotlivých príspevkov: doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD.; doc. Mgr. Juraj Hamar, PhD.; PhDr. Peter Michalovič; Mgr. Miroslav Buzrla; PhDr. Martin Lokša; PhDr. Júlia Marcinová, PhD.; Mgr. Gabriela Kováčiková; Mgr. Monika Pavelčíková; Mgr. Peter Kováč; Mgr. Mária Staňová Michalková; PhDr. Erika Kulášová; prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.; Gabriel Jankech

Recenzentky:

doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.

doc. PhDr. Kornélia Jakubíková, CSc.

Oddelenie etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu, kulturoológie a etnológie FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Návrh obálky a grafická úprava: PaedDr. Peter Horváth

Jazyková korektúra: PhDr. Martin Lokša

Fotografia na obale: Postava *Turka* zo Šaštína-Stráží, časť Šaštín, počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998 (autor: J. Pardubský, fotografia Záhorského múzea v Skalici)

Preklad: Daša Meňkyová

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Miesto vydania: Nitra

Rok vydania: 2023

ISBN 978-80-558-2060-6

OBSAH

Margita Jágerová: Seminár Fašiangy na Slovensku	4
Margita Jágerová: Fašiangy v tradičnej kultúre Slovenska (charakteristika, vývin, základné zložky)	7
Juraj Hamar: Fašiangy v zrkadle karnevalovej kultúry stredoveku a renesancie	15
Peter Michalovič: K fašiangovým obyčajam na Záhorí	28
Miroslav Buzrla: Fašiangové obchôdzky v Borskom Mikuláši (okres Senica) – súčasná podoba	58
Martin Lokša: Fašiangové obyčaje vo Valaskej (okres Brezno)	93
Júlia Marcinová: Premeny vizuálnej podoby fašiangových obchôdzok vo vybraných obciach Rajeckej doliny v rokoch 1980 – 2020	116
Gabriela Kováčiková: Súčasná podoba fašiangového festivalu „Už sa fašiang kráti“ v obci Čierny Balog (okres Brezno)	137
Monika Pavelčíková: Fašiangové obyčaje v okolí Starej Ľubovne	152
Peter Kováč: Fašengi – fašiangové obyčaje v obci Brutovce (okres Levoča)	177
Mária Staňová Michalková: Fašengy v obci Oľšavica (okres Levoča)	197
Erika Kulášová: Fašiangové obyčaje v niektorých obciach na Orave	210
Zuzana Beňušková: Fašiangy v Chľabe (okres Nové Zámky)	228
Gabriel Jankech: Fašiangy v obci Vysoká nad Kysucou s presahom do susedných lokalít	248
Zuzana Beňušková: Záver	261

korčuľovanie, turistické maskované výstupy a i.). Ojedinele pretrvávajú aj **prechodové rituály** – prijímanie do mládežníckych, sociálno-profesijných, záujmových a iných spoločenstiev, ktoré boli v staršom materiáli hojne zastúpené. Súčasťou celého diania boli a dodnes sú rôzne **piesňové a tanečné prejavy, dramatické výstupy a hry, obradové reči, vinše a iné slovesné prejavy**, no najmä zábavno-tanečné príležitosti – **fašiangové zábavy**. Neskôr sa aj na vidieku začali objavovať **bály, plesy a karnevaly**, v nedávnej minulosti aj **krojované fašiangové zábavy**. S týmto dianím sa v minulosti spájali a aj dnes spájajú **špecifické jedlá a nápoje**, ktoré sú taktiež aktuálnou a zaujímavou témou. Novšími podobami fašiangových aktivít sú rôzne **scénické podujatia, fašiangové trhy, zabíjačky, tvorivé dielne, výstavy** či stabilnejšie a určitý čas organizované **fašiangové podujatia** alebo **fašiangové festivaly**. Zaujímali nás nielen tie dlhodobo etablované, ale aj novšie s niekoľkoročnou históriou. V rámci fašiangového diania zohrávajú významnú úlohu aj samotní **aktéri** podieľajúci sa na príprave, realizácii fašiangových obyčají a s nimi súvisiacich aktivít. Týchto potenciálnych účastníkov sme vyzvali prezentovať poznatky o súčasnom stave a zmenách v tejto oblasti za posledné desaťročia. Seminár plánoval vytvoriť priestor aj na uvedenie rôznych **vizuálnych a audiovizuálnych materiálov** o fašiangoch z rôznych inštitucionálnych alebo súkromných zdrojov a prezentovanie výsledkov ich odborného zhodnotenia.

V rámci tohto zborníka predkladáme práce niektorých zúčastnených, ktorí po seminári vypracovali detailnejšie texty obohatené o zaujímavý vizuálny materiál. Jednotlivé príspevky majú rôznorodé zameranie, ale aj rozsah a mieru detailnosti spracovania. Ide prevažne o materiálové sondy do jednotlivých oblastí, ktoré ponúkajú buď pohľad na vývin a priebeh fašiangového diania v jednej lokalite, mikroregióne, prípadne sa zameriavajú na vybranú čiastkovú tému dotýkajúcu sa fašiangového obdobia. Veľmi nás teší, že zborník poskytuje príspevky týkajúce sa viacerých regiónov a oblastí Slovenska – Záhoria, Spiša, Pohronia, Oravy, Kysúc či Rajeckej doliny.

Po úvodným informáciách o konaní seminára a stručnom predstavení predkladaného materiálu nasleduje príspevok M. Jágerovej, zostavovateľky zborníka. Ide o odborný vstup do problematiky štúdia fašiangov. Venuje sa vymedzeniu a charakteristike tohto obdobia, jeho genéze a vývinovým aspektom, uvádza základné javy v kontexte fašiangového cyklu na Slovensku v širších kultúrno-historických súvislostiach. Ako prvý materiál zo seminára sme zaradili príspevok J. Hamara, ktorý sa zameriava na všeobecnú charakteristiku jednej vybranej témy – koncept karnevalovej kultúry stredoveku a renesancie a jeho reflexiu v textoch slovenských ľudových piesní spojených s týmto obdobím.

Rôznorodosti fašiangových obyčají na Záhorí sa venuje P. Michalovič, ktorý sumarizuje základné typy obchôdzok a typy masiek v tomto regióne, prináša taktiež informácie o zdrojoch poznávania danej problematiky zhromaždených v Záhorskom múzeu v Skalici. Detailnejšie sa na jednu zo záhorských obcí zameriava M. Buzrla. Približuje aktuálne podoby fašiangového diania v Borskom Mikuláši (okres Senica), pre ktorý sú podnes typické obchôdzky viacerých skupín *šablárov* so špecifickým tancom. M. Lokša mapuje vývin a aktuálny stav

fašiangových obyčají v obci Valaská (okres Brezno), venuje sa hlavne faktorom ovplyvňujúcim ich vývin v priebehu 20. storočia. Vizuálnu stránku fašiangov so zameraním na sledovanie zmien za posledné štyri desaťročia prináša rozsiahlejší príspevok J. Marcinovej na príklade vybraných obcí Rajeckej doliny. G. Kováčiková predstavuje vznik, vývin a aktuálnu podobu jedného z najstarších fašiangových festivalových podujatí na Slovensku v obci Čierny Balog (okres Brezno).

Variabilné formy majú aj fašiangové obyčaje na Spiši, čo dokladajú tri príspevky z tohto regiónu. Materiál z viacerých obcí z okolia Starej Ľubovne prináša M. Pavelčíková. Jej príspevok je z väčšej časti kompilátom starších prác, ale i výskumných materiálov, pričom viaceré javy autorka sleduje až do súčasnosti, využívajúc svoje dlhoročné terénne výskumy v tejto oblasti. Detailný záber na vývin a aktuálny stav fašiangového diania v Brutovciach (okres Levoča) prináša P. Kováč. M. Staňová Michalková popisuje túto tému na príklade obce Oľšavica (okres Levoča). Príspevok E. Kulášovej je výberom zo starších výskumných údajov, ale i kompiláciou dát z literatúry o fašiangoch z oblasti Oravy. Okrajovo sa zmieňuje aj o novších podobách fašiangových obyčají, čerpajúc z vlastných terénnych výskumov. Z. Beňušková prináša zaujímavý materiál z obce Chľaba (okres Nové Zámky), z prostredia obyvateľov hlásiacich sa k maďarskej národnostnej menšine. Materiál poukazuje na málo známe fakty zo súčasných, ale i starších etnografických výskumov v tejto lokalite.

Na záver sme zaradili príspevok G. Jankecha, ktorý bol v čase prípravy zborníka študent 1. ročníka odboru etnológia na FF UKF v Nitre. Hoci príspevok nezaznel v rámci seminára, rozsah a úroveň rozpracovania témy, ktorá bola pôvodne zadaná ako seminárna práca, zapadá do celkového konceptu zborníka. Tento materiál využíva kompilované dáta zo staršej literatúry na príklade vybraných kysuckých obcí, ale i autorove pozorovania fašiangového diania v nich.

Spolu s ostatnými príspevkami ich ponúkame širokej verejnosti, pričom sme zvolili formu online prístupného zborníka textov a obrazových materiálov. Množstvo obrazového materiálu, ktorý dodali autori, tak nemusíme obmedzovať, ako by to bolo v prípade tlačenej podoby zborníka. Takáto forma výstupu nám taktiež umožňuje jednotlivé texty obohatiť o aktívne linky na audiovizuálny materiál dostupný v internetovom priestore. Nárečové výrazy uvádzame prepísané v kurzíve a v jednoduchom fonetickom zápise.

Naším želaním je rozširovať túto informačnú databázu o nové materiály. Pevne veríme, že zborník sa stane impulzom k záujmu o tento významný kultúrny fenomén obyčajovej kultúry a poskytne platformu na uvedenie príspevkov ďalších prípadných záujemcov.

Margita Jágerová
organizátorka seminára a zostavovateľka zborníka

deň, napriek začiatku pôstu, dokonca aj na tzv. *Zápustní štvrtok*, čiže prvý štvrtok v pôste. V predstavách a v spôsobe života tradičných spoločenstiev boli hraničné termíny vnímané synkreticky – charakterom aktivít a celkového správania jednak ukončovali predchádzajúce obdobie, zároveň predznamenávali ďalšie.

Termín Popolcovej stredy je pohyblivý a jeho stanovenie závisí od termínu Veľkej noci. Týmto dňom sa začína cirkvou zavedený tzv. *velký* pôst alebo štyridsaťdňový² pôst. Začiatok pôstneho obdobia môže pripadnúť na dni od 4. februára do 10. marca, preto je trvanie fašiangov v jednotlivých rokoch rôzne. Nielen v minulosti, ale i v súčasnosti tento rozdiel vnímame a pomenúvame ako tzv. *krátky/-e* alebo *dlhý/-é* fašiang/*-y*. Základné etnologické syntézy a odborné práce o obyčajovej kultúre Slovenska sa nezmieňujú o osobitostiach v trvaní fašiangov v prípade gréckokatolíckych a pravoslávnych spoločenstiev. V tomto prostredí sa koniec fašiangov, teda začiatok pôstneho obdobia, viaže k Čistému pondelku, ktorý nasleduje po poslednej fašiangovej nedeli, nazývanej Syropôstna nedeľa. Fašiangové aktivity sa v takýchto oblastiach začínali niekde už od piatku, hlavne však v sobotu a nedeľu, zatiaľ čo u príslušníkov ostatných kresťanských cirkví boli hlavnými fašiangovými dňami nedeľa, pondelok a utorok.

Keďže fašiangy boli jedným z hlavných období konania svadiieb, z výskumných materiálov z územia Slovenska ešte do polovice 20. storočia evidujeme predstavu, že *krátke* fašiangy sú dobré pre škaredé (špatné, chudobné) dievky, aby sa vydali. Existovalo totiž presvedčenie, že v krátkom období chlapci nemajú čas si vybrať, naopak, *dlhé* fašiangy umožňujú vydať sa aj bohatým a pekným dievkam. Záver fašiangového obdobia, najmä posledné tri dni, možno označiť ako fašiangy v užšom slova zmysle, zatiaľ čo celé fašiangové obdobie ako fašiangy v širšom slova zmysle.

Domáce základné národopisné práce o obyčajovej kultúre nepristupujú k zaradeniu fašiangov do ročných období jednotne. E. Horváthová (1986, s. 139 – 156), ktorá kalendárny obyčajový cyklus člení do štyroch ročných období, zaradila fašiangy do jarného obdobia a všetky významné termíny v rámci celej fašiangovej periódy do zimného obdobia. Do zimy podľa jej chápania patrí aj deň sv. Gregora (12. marec), ktorý však vždy spadá už do pôstneho obdobia. V materiáli o Uhrovskej doline zas uvádza, že fašiangy zakončujú zimnú časť roka (Horváthová, 1977, s. 348). V. Feglová (2000, s. 200) fašiangy radí do zimného obdobia, ale definuje ich ako prechodné obdobie medzi zimou a jarou, čo naznačuje na jednej strane maskovanie, na druhej prosperitné zameranie niektorých úkonov realizovaných v tomto období. O. Krupa (1998, s. 33) považuje fašiangy za ukončenie zimy a „predzvesť jari“. Podobne aj českí autori A. Václavík (1959) a J. Tomeš (1979) ich radia k prelomovému jarnému obdobiu. Z hľadiska archaickejšieho delenia roka na dve hlavné obdobia – zimu a leto – považujeme

---

fašiangových aktivít v materiáli z územia Slovenska sa však týka prevažne katolíckych oblastí.

² Reálne pôstne obdobie trvá 46 dní, ale jednotlivé cirkvi medzi pôstne dni nerátajú nedele. Pôst sa končí Veľkým piatkom. V cirkvách byzantského obradu trvá predveľkonočný pôst do piatka pred tzv. Lazárovou sobotou, ktorá je deň pred Kvetnou nedeľou.

celé fašiangové obdobie za doznievanie zimy. Ide o druhú polovicu zimy, ktorá sa v predstavách tradičných spoločností začínala po tzv. „obrátení Pavla“ (25. január), preto jej ukončenie logicky ústi do prípravných úkonov na novú hospodársku sezónu.

Genéza a vývin fašiangov

Na genézu fašiangov nemá staršia zahraničná literatúra jednotný názor.³ Pravdepodobne sa vyvinuli z osláv zimného slnovratu (antických *saturnálií*) a jarného novoročia, ale i ďalších sviatkov antického pôvodu, ktoré sa vzájomne prevrstvovali. Ako uvádza M. M. Bachtin (2007, s. 14) – „tradiície *saturnálií* sa neprerušili a žili v stredovekom karnevale, ktorý stelesňoval predstavu vesmírnej obnovy plnšie a širšie, než ostatné stredoveké sviatky“. Č. Zíbrt (1889, s. 17), odvolávajúc sa na staršie európske práce, považuje za dôležité inšpiračné zdroje fašiangov antické slávnosti *bakchanálie* a *dionýzie*. Aj E. Horváthová (1986, s. 139) uvádza, že transformované prvky viacerých antických náboženských slávností vytvorili jednotný základný charakter fašiangových obyčají v Európe. Okrem *saturnálií* spomína *luperkálie*, očistné slávnosti pastierov,⁴ *dionýzie*, *bakchanálie* či *liberálie* (17. marec), usporadúvané na počesť Bakcha. Za ďalšie impulzy nepriamo vplývajúce na túto oblasť považuje jarné sviatky na oslavu mŕtvych predkov (tzv. *dii parentes*), vyplnené návštevami hrobov, prinášaním obiet a maskovaním, ale i *mamurálie* slávené 14. marca na počesť boha Marsa, patróna úrody (Horváthová, 1986, s. 139 – 140).

V archaických obyčajových formách sú teda v európskej fašiangovej tradícii prítomné obyčajové aktivity zamerané na očistu, zabezpečenie prosperity v hospodárení, kult predkov, ďalej motívy znovuzrodenia božstiev, zobrazovanie princípu umierania a vzkriesenia prostredníctvom rôznych karnevalových postáv alebo verejného zabíjania vybraných zvierat, podobne ako opätovné oživenie prírody a celého agrárneho cyklu, ktoré nastupuje po zimnom období. Súviselo to s ukončením predchádzajúcej etapy roka a nástupom novej agrárnej sezóny. Princíp prírodnej premeny sa premietal aj do premeny statusu v spoločenskej rovine, čo sa prejavilo v obyčajoch zabezpečujúcich zmenu statusu jedinca v tomto období.

Dianie počas fašiangov neskôr výrazne ovplyvnila stredoveká karnevalová kultúra, ale i prejavy kultúry mestských a šľachtických vrstiev obyvateľstva. V tomto období patrili k rôznym druhom fašiangovej zábavy súťaživé hry (napr. s cieľom usmrtenia vybraných druhov zvierat), v šľachtickom prostredí turnaje. V mestách sa konávali honosné sprievody viacerých sociálnych skupín obyvateľov miest, najmä členov cechov a iných spoločností, ktoré sa prezentovali špecifickými odevnými prvkami, insígniami, alegorickými vozmi, osobitými úkonmi a aktivitami (Horváthová, 1974, 1986; Zíbrt, 1889, 1910), čo pretrvávalo ešte v novoveku. Fašiangy v dávnejšej minulosti prebiehali vo

³ Viac sa tejto problematike venuje Č. Zíbrt (1889, s. 17), ktorý uvádza odkazy aj na staršie zahraničné práce z 19. storočia.

⁴ Pozri bližšie heslo fašiangy v *Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska 1*, ktorého autorom je D. Luther (1995a, s. 135 – 137).

všetkých sociálnych vrstvách spoločnosti, od roľníckeho vidieckeho prostredia cez meštianske a remeselnícke vrstvy miest a mestečiek až po šľachtu a kráľovské dvory.⁵ Z hľadiska účasti jednotlivých skupín a vrstiev obyvateľstva na základe rodu, veku, sociálno-majetkového alebo profesijného statusu fašiangy aktivizovali rôzne skupiny obyvateľstva a boli celospoločenskou záležitosťou, čo v podstatnej miere platí dodnes.

Pri uvažovaní nad celkovým charakterom tohto sviatočného obdobia, vyplývajúcim z načrtnutého vývinu, sa stotožňujeme s konštatovaniami, že doložené archaické prejavy fašiangov patria k staroslovanským agrárno-prosperitným obradom predjaria s rezíduami agrárneho kultu a kultu predkov, ale aj stredovekej karnevalovej mestskej kultúry nadväzujúcej na bujarosť antických osláv (Feglová, 2000, s. 200). Zaužívaním kresťanských noriem pôstu sa fašiangy – sviatky predchádzajúce dnešným karnevalom – časovo oddelili od jarných obyčají a vyvíjali sa ako vyvrcholenie zábav a zvykov pred 40-dňovým pôstom (Luther, 1995a, s. 136). E. Horváthová (1975, s. 1016) považuje slávnosti na počesť zosnulých za tretí prvok, neskôr začlenený do fašiangového obdobia ako jeho zakončenie. Tieto slávnosti sa pôvodne konali na prelome zimy a jari. Autorka uvádza, že z pôvodného praslovanského spaľovania mŕtvych sa neskôr ujal zvyk sypania popola na hlavu vykonávaný pozostalými, ktorý mal symbolizovať vzájomnú kontinuitu, čoho zvyškom je názov Popolec, Popolcová streda. Podobne aj A. Václavík (1959, s. 167 – 168) poukazuje na prepojenie prvkov kultu mŕtvych na toto obdobie.

Počas fašiangov, intenzívnejšie však v ich závere, fungovalo normované správanie spočívajúce vo „svete naopak“. „Poriadok sveta sa obracia hore nohami, aby sa z chaosu mohol zrodiť nový rok“ (Malina, 2009, s. 2861). Išlo o tzv. „zákon karnevalovej slobody“, ktorý platil počas trvania karnevalu, keď sa ľudia oslobodzovali od panujúcej pravdy a nastoleného poriadku.⁶ Na určitý čas sa porušovali všeobecne akceptované normy, morálne pravidlá, zaužívaný poriadok, dočasne sa rušila sociálna hierarchia, spoločenské rozdiely na základe rodu, veku či majetku. „Vládu“ na určité obdobie preberali aktéri fašiangov.

Stierali sa nielen hranice medzi spoločenskými triedami, ale aj tie, ktoré by naznačovali oddelenie hercov a divákov. „Karnevalu sa neprizerá, karneval sa prežíva a žijú v ňom všetci, pretože je predovšetkým všeludový“ – uvádza M. M. Bachtin (2007, s. 14). V tomto „svete naopak“ sa vytváral priestor na zábavu, vážne veci sa stávali veselými. Premietalo sa to do špecifických dramatických výstupov, súťaživých hier a zábav, neoddeliteľnou súčasťou bol smiech a smiechová kultúra (Bachtin, 2007, s. 9 – 18). Ako uvádza B. Pútová (2009, s. 1849), karneval zahŕňa ojedinelý typ grotesknej komunikácie, programového nevkusy, obscénnosti, profanáciu všetkého svätého a oslavy telesných pôžitkov a excesov nemožných v každodennom živote. Za iných okolností spoločenskými normami neprípustné a viacerými inštitúciami trestané spôsoby správania

⁵ Viaceré doklady k ich sláveniu v prostredí šľachty a kráľovských dvorov uvádzajú Č. Zíbrt (1889; 1910), A. Vondruška (1991, s. 48), čiastočne E. Horváthová (1986, s. 141).

⁶ Bližšie pozri prácu M. M. Bachtina (2007, s. 14 – 16), ktorý obsiahnejšie interpretuje hlavné znaky a princípy karnevalovej kultúry.

boli v tomto období povolené, ba priam žiaduce, ako napríklad prejavy spojené s naturalizmom a telesnosťou. Prejavovali sa v nadmernom jedení, pití, ale aj v erotickom, lascívnom, neraz vo vulgárnom charaktere viacerých druhov konania a jazykových prejavov.

K takýmto prejavom patrilo imitovanie a parodovanie obradných situácií a oficiálnych ceremónií (napr. svadba, súd, pohreb), významných funkcionárov, stavov, povolání či konkrétnych osôb, neraz známych len v danom prostredí. Humorné nápady ľudia získavali najmä zo života lokálneho spoločenstva, ktoré boli každému vo všeobecnosti známe (Luther, 1994, s. 428). Ľudské konanie často prebiehalo v opozitách, čo malo tiež vyvolávať smiech – muži sa prezliekali za ženy, z dvorných šašov sa stávali králi a naopak. Na druhej strane sa protikladné prvky zlučovali dohromady, keď spájali smrť a život, šťastie a nešťastie (Slivka, 2002, s. 107).

Obyčaje a základné zložky fašiangového obdobia

Všetky zmieňované javy sa počas dlhodobého vývinu premietali do osobitých obyčají a rôznych kultúrnych javov v jednotlivých vidieckych oblastiach Slovenska. Išlo nielen o špecifické správanie, ale aj o používanie symbolických vyjadrení jednak v materializovanej vizuálnej podobe, ako napríklad maskovanie, používanie špecifických predmetov a rekvizít, taktiež v hudobných, tanečných a slovesných prejavoch a gestách.

Išlo o druhú polovicu zimy, logicky sa preto zintenzívňovali prípravy na nadchádzajúcu úrodu. Vykonávali sa rôzne magicko-rituálne obyčaje zamerané na prosperitu a plodnosť, najmä na zabezpečenie dobrého rastu ľanu a konopí, miestami aj obilnín, zdaru v živočíšnej produkcii. Tieto úkony vychádzali z princípov mágie podobnosti a mágie počiatku. Vinšovanie a koledovanie obchádzkárov, želanie prosperity, zdravia a šťastia domácim či skorého vydaja dievkam boli taktiež súčasťou tohto diania. Aj samotné masky a maskovanie mali podporiť tieto sféry, nielen prostredníctvom odevu, doplnkov, ale aj viacerých úkonov, ktoré boli postavené na princípoch mágie kontaktu. V zmysle zabezpečenia vyššie želaných javov bolo nutné, aby koledovanie a vinšovanie vykonávali predovšetkým mladí slobodní muži. Hoci hlavným aktérom obchádzok vo vidieckom prostredí bola predovšetkým táto vrstva populácie, svoj priestor v celkovom fašiangovom dianí mali aj ženáči, taktiež dievky a vydaté ženy, a to najmä v rámci svojich osobitných zábav a stretnutí. Niekde sa objavovali aj detskí koledníci, ale taktiež obecní služobníci. Tí mali spravidla na základe zmluvy s obcou, prípadne vychádzajúc z obyčajovej tradície, stanovené právo vykonať počas týchto dní zber naturálií ako odmenu za celoročné služby (hlásnici, hrobári, pastieri...). Aktivizovali sa aj sociálne slabšie vrstvy, najmä Rómovia, žiadajúci výpomoc od lokálneho spoločenstva.

Vo fašiangovom období sa nevykonávali žiadne poľnohospodárske práce okrem nutnej starostlivosti o domáce zvieratá. Ľudia venovali čas prácam v interiéri a príprave na nadchádzajúcu agrárnu sezónu. Čo sa týka pracovných aktivít, v tomto čase vrcholilo pradenie, prebiehajúce neraz kolektívne v skupinách dievok a žien. Išlo o významnú príležitosť na vzájomné stretávanie sa

v rámci priadkových skupín alebo pri páraní peria, kde okrem získavania pracovných zručností mládež nadväzovala kontakty. Súčasťou týchto stretnutí nebola len práca, ale aj hry, tanec, spev, rôzne obchôdzky, maskovanie a pohostenie.⁷ Po začatí pôstu nastupovalo individuálne tkanie vylučujúce kolektívne aktivity a stretávanie sa.

Tieto aktivity sa prelínali so zabíjačkami, taktiež s tanečnými zábavami, ale aj so svadbami. Fašiangy boli zhruba do polovice 20. storočia považované za najdôležitejšie obdobie na vstup do manželského zväzku. Počas fašiangov sa vykonávali aj viaceré iniciačné rituály. Prebiehali jednak v rámci spomínaného svadobného cyklu, ale aj v rámci prijímania nových adeptov do cechov, mládežníckych spoločenstiev či rôznych záujmových združení. Prijatiu neraz predchádzalo verejné zvládnutie stanovených skúšok. V tomto období prebiehalo aj prijímanie novo sobášených za uplynulý rok do spoločenstva vydatých žien a ženatých mužov.

V závere fašiangov sa spravidla počas posledných troch dní zintenzívnili všetky vyššie uvádzané aktivity. Viaceré materiály potvrdzujú vnímanie a pomenovávanie posledných fašiangových dní ako *bláznivé, šialené, pochabé* či *najveselšie* dni v roku. Konali sa obchôdzky s maskami aj bez nich, zber naturálií a peňazí, tanečné zábavy, spoločné hostiny, vzájomné navštevovanie sa, nadmerné jedenie a pitie. Fungovala totiž predstava, že kto sa cez fašiangy dosýta nenaje, bude hladovať po celý rok. Predstava o tom, že počas fašiangov musí byť každý sýty, sa pravdepodobne spájala s prípravou na novú agrárnu sezónu (Horváthová, 1986, s. 141). Spoločné hostiny mali na druhej strane utužovať už existujúce vzťahy, prezentovať nielen silu a súdržnosť komunity, ale aj hojnosť. Z viacerých oblastí Slovenska máme doložené konštatovanie, že fašiangy sú oveľa „lepším“ sviatkom ako Vianoce, pretože počas Vianoc chodí človek len z kostola do kostola, ale cez fašiangy z krčmy do krčmy.

Aktivity vykonávané počas týchto sviatkov mali nielen plodonosný a prosperitný, ale i zábavný charakter, v neposlednom rade tiež významný spoločenský rozmer. Posledné fašiangové dni sa okrem zmienených noriem riadili aj zákazmi viacerých druhov práce, ktorú malo nahradiť všeobecné veselie, hodovanie, pitie a zábava. V predstavách predchádzajúcich generácií sa nedodržanie tohto zákazu spájalo s ohrozením prosperity, šťastia alebo zdravia, a to nielen členov rodiny, ale i hospodárskych zvierat. Spoločensko-zábavné momenty plnili v jednotlivých spoločenstvách významnú psychohygienickú funkciu, priťahujú vybočenie z každodennej pracovnej rutiny a vykonávanie špecifických činností počas sviatočných dní.

Pri charakteristike fašiangového obdobia je potrebné zdôrazniť, že jednotlivé aktivity a všeobecne sviatkovanie v tejto fáze roka v minulosti malo a aj dnes má svetský charakter. Ako uvádza M. M. Bachtin (2007, s. 14), všetky karnevalové formy sú dôsledne mimocirkevné a mimonáboženské, patria k úplne inej sfére života. Aj materiál z nášho územia dokladá, že ide o sviatočné obdobie, ktorého celkový charakter a dianie nemá prepojenie na náboženskú sféru, ako je to u väčšiny ďalších sviatočných termínov a s nimi spojených úkonov počas celého

⁷ Detailnejšie pozri prácu D. Luthera (1994).

roka. Na druhej strane sú termín fašiangov a ich celková dĺžka v jednotlivých rokoch podriadené cirkevnému kalendáru.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- BACHTIN, Michail Michajlovič. 2007. *François Rabelais a lidová kultura stredoveku a renaissance*. Praha : Odeon, 2007.
- BEDNÁRIK, Rudolf. 1943. Duchovná kultúra slovenského ľudu. In NOVÁK, Ľudovít (zost.). *Slovenská vlastiveda*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1943, s. 7 – 121.
- DÚŽEK, Stanislav. 1989. Ľudové tance vo fašiangových obyčajoch na Slovensku. In ELSCHKEK, Oskár (zost.). *Musicologica Slovaca. Ľudové hudobné a tanečné zvykoslovie*. Bratislava : Veda, 1989, s. 158 – 203.
- FEGLOVÁ, Viera. 2000. Kalendárne obyčaje. In STOLIČNÁ, Rastislava a kol. *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava : Veda, 2000, s. 190 – 214.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1974. Remeselnícke zvyky v Kežmarku na počiatku minulého storočia. In *Acta ethnologica Slovaca I*. Bratislava, 1974, s. 123 – 134.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1975. Zvykoslovie a povery. In FILOVÁ, Božena – MJARTAN, Ján (zost.). *Slovensko III – Ľud II*. Bratislava : Obzor, 1975, s. 985 – 1030.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1986. *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava : Tatran, 1986.
- KRUPA, Ondrej. 1998. *Kalendárne obyčaje III. Predjarie – jar – leto – dni v týždni*. Békešská Čaba : Slovenský výskumný ústav, 1998.
- LUTHER, Daniel. 1994. Projekcia človeka vo fašiangových hrách. In *Slovenský národopis*, roč. 42, 1994, č. 4, s. 428 – 443.
- LUTHER, Daniel. 1995a. Fašiangy. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 135 – 137.
- LUTHER, Daniel. 1995b. Maska. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 337.
- LUTHER, Daniel. 1995c. Obchôdzky. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 418.
- MALINA, Jaroslav a kol. 2009. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno : Cerm, 2009. [online] [cit. 02-02-2023] Dostupné online: https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/antropos/pdf/antropologicky_slovník.pdf.
- PŮTOVÁ, Barbora. 2009. Karneval. In MALINA, Jaroslav a kol. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno : Cerm, 2009, s. 1849. [online] [cit. 02-02-2023] Dostupné online: https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/antropos/pdf/antropologicky_slovník.pdf.
- SLIVKA, Martin. 2002. *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava : Divadelný ústav, 2002.
- TOMEŠ, Josef. 1979. České a slovenské masopustní obyčaje a jejich mezinárodní obměny. In FROLEC, Václav – TOMEŠ, Josef (zost.). *Masopustní tradice*. Brno : Blok, 1979, s. 37 – 52.
- VÁCLAVÍK, Antonín. 1959. *Výroční obyčaje a lidové umění*. Praha : Nakladatelství ČAV, 1959.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. 1991. *Církevní rok a lidové obyčaje aneb kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. České Budějovice : Dona, 1991.
- ZÍBRT, Čeněk. 1889. *Staročeské výroční obyčaje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. Příspěvek ku kulturním dějinám českým*. Praha; 1889.

ZÍBRT, Čeněk. 1910. „*Masopust držíme*“. *Od Nového léta do Pytlového čtvrtku. Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha : Nákladem F. Šimáčka, 1910.

O autorke:

Margita Jágerová vyštudovala odbory národopis a slovenský jazyk a literatúra na vtedajšej Katedre folkloristiky a regionalistiky FF UKF v Nitre, kde nastúpila po štúdiu a pracuje tu podnes ako vysokoškolská pedagogička (v súčasnosti Oddelenie etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie FF UKF v Nitre). Zaoberá sa viacerými výskumnými oblasťami, najmä však obyčajovou kultúrou v rámci obyčají životného cyklu a kalendárnych obyčají. Je autorkou viacerých publikácií v týchto oblastiach, či knižných, alebo v podobe kapitol, najmä však viacerých odborných štúdií a rôznych príspevkov. Je autorkou kapitol týkajúcich sa danej témy vo viacerých monografiách obcí, ako napríklad Madunice, Likavka, Kokava nad Rimavicou, Rišňovce, Hriňová či Jasenie.

doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD.
mjagerova@ukf.sk

Oddelenie etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu,
kulturológie a etnológie
FF Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 01 Nitra

Bachtinova kritická reflexia Rabelaisovho románu prichádza s takými kategóriami ako groteskný realizmus, smiechová kultúra, karnevalizácia a i. Stopy európskeho karnevalového sveta stredoveku a renesancie dodnes nachádzame aj v rôznych fašiangových prejavoch na Slovensku. Zrejme najviac sa zachovali v obraznosti ľudovej piesne a v hovorenom jazyku – v ľudovej metaforike, prísloviach, porekadlách a pod. Vo fašiangových obyčajoch vo vidieckom prostredí zrejme splynuli s najstaršími staroslovanskými agrárnymi rituálmi s prosperitnou a ochrannou funkciou. Dobrým ilustračným príkladom odkazu našich fašiangov na európsku karnevalovú tradíciu stredoveku a renesancie môže byť aj taliansky kolorovaný drevorez „Il trionfo del carneval“ (Vítazstvo karnevalu) zo 16. storočia. Fašiangový sprievod s veselou tancujúcou a popíjajúcou chosou, maskami, gajdami na čele sprievodu, ražňami plnými nastoknutého mäsa, klobások a koláčov... (Bachtin, 1975, s. 176 – 177).²

M. M. Bachtin formálne rozdeľuje jednotlivé prejavy smiechovej kultúry na tri základné druhy: 1. obradné a mimetické formy, kde patria aj slávnosti karnevalového typu, teda fašiangy; 2. slovesné komické diela vrátane paródii; 3. rôzne formy a žánre familiárnej pouličnej reči, napríklad nadávky, zaprisahávanie sa, ľudové kliatby a pod. (Bachtin, 1975, s. 7). To je pohľad M. M. Bachtina ako literárneho vedca a kulturológa na karnevalové prejavy v Rabelaisovom románe. Vo folklóre však existuje v podobe synkretizmu vzájomná funkčná spätosť všetkých umeleckých foriem, navyše sa realizuje aj v konkrétnej situácii, ktorá predstavuje jednotu času a miesta interpretácie, ktorú nazývame príležitost (Leščák – Sirovátka, 1982, s. 23 – 24). Preto sa vyhnem funkčnej klasifikácii karnevalizovaných obrazov vo fašiangoch na Slovensku a skôr sa zameriam na jednotlivé motívy a formy.

Synkretizmus karnevalových prejavov dodnes nachádzame v samotných fašiangových sprievodoch, v svadobných obradoch, ktoré sa tradične odohrávali na fašiangy, alebo počas priadkových večerov prebiehajúcich v období fašiangov. Ďalej v ľudových maskách, prejavoch ľudového divadla, ľudovej piesni, ľudovej metaforike, nadávkach, v zaklínaní i v pouličnej fašiangovej reči („*Fašangi sa, trtkajme sa!*“³). Tematicky zasa môžeme hovoriť o obrazoch ľudského tela – o jedení, pití a vyprázdňovaní, o sexuálnych aktoch, paródiách na cirkevné i svetské authority, na liturgiu, napokon aj o stereotypných predstavách o cudzích (iných).

Pre fašiangy je príznačná neviazaná bujará veselosť, hry, zábavy a hodovanie s nadmerným jedením a pitím.⁴ Jedným zo základných princípov karnevalu je porušovanie tradičných morálnych, spoločenských a estetických noriem. Pre karneval totiž platí len jediné pravidlo – že žiadne pravidlo neplatí! Je to svet prevrátený hore nohami, „v ktorom ryby lietajú a vtáky plávajú, v ktorom líšky

² Uvádzaný obraz dostupný na: <https://www.alamy.com/venice-venetian-pamphlet-carnival-il-trionfo-del-carneval-the-triumph-image156724945.html>.

³ Ojedinelé výkriky fašiangovníkov počas obchôdzky v Kozárovciach, ktoré autor pozná z autopsie ako účastník týchto sprievodov z osemdesiatych rokov 20. storočia.

⁴ Túto skutočnosť zobrazuje aj filmový dokument režiséra M. Slivku Fašiangy (1969) dostupný na: https://www.youtube.com/watch?v=Xm9_DZ6E15M.

a králiky naháňajú lovcov, v ktorom sa biskupi správajú ako blázni a blázni sú korunovaní“ (Eco, 1994, s. 98). Do tohto sveta potom patria hyperbolizované obrazy tela, jedenia, pitia, vyprázdňovania a pohlavného života, ktoré súvisia s materiálno-telesným princípom a sú v skutočnosti dedičstvom tradičnej ľudovej smiechovej kultúry, teda takej svojskej koncepcie života, ktorú M. M. Bachtin nazýva groteskný realizmus (Bachtin, 1975, s. 20).⁵

Materiálno-telesný princíp sa v grotesknom realizme, teda v obrazovom systéme ľudovej smiechovej kultúry, prezentuje v svojom všeludovom, sviatočnom a utopickom aspekte. Telo a telesný princíp tu majú kozmický a zároveň všeludový charakter. Za jeden z najpodstatnejších znakov groteskného štýlu sa považuje hyperbolizácia, teda zveličovanie. To platí aj pre groteskné obrazy, ktorých základom je predstava o telesnom celku a o jeho hraniciach, teda predstava o celkovej koncepcii ľudského tela (Bachtin, 1975, s. 239 – 286). V ľudovej piesni sú to napríklad obrazy jednotlivých orgánov ľudského tela, obrazy pitia a vyprázdňovania:

*A tam hore na Považí sedem kilov pička váži,
zarostená chupatá váži aj pol deváta.*
(Drietoma, Stopka, 1957 – 1979)

*Mala som frajera z dolného majera,
mal on oči také, jako pol taniera.*
(Drietoma, Stopka, 1957 – 1979)

*Jako si ma jebal na tom stodolisku,
bodaj šťastie nemal na tom kokotisku.*
(Žitková, Hamar, 1998, s. 124)

*Už som prešiel Tatry, chobot,
nevidel som taký kokot.
Jeden taký duhý mával,
orechy s ním oraňoval.*
(Drietoma, Stopka, 1957 – 1979)

V žartovných fašiangových, resp. svadobných piesňach predstavuje svet naopak široký repertoár s rôznou intenzitou expresívneho vyjadrenia. Ide napríklad o piesne, v ktorých zvieratá konajú ako ľudia:

*Sedí mačka na ploše,
vismieva saovej psofe.
Zedla mišku s pazúrkami,
čil hu driape v živofe.*
(Jedľové Kostolany, Hamar, 1998, s. 173)

⁵ Pozri viac na: <https://i.pinimg.com/originals/4c/eb/d7/4cebd73a10a7f4e7cabbe02852d3502e.png>; <https://whitespace814.com/2016/09/03/hieronymus-bosch-in-the-21st-century/>.

*Id' e zajac po pažiti,
píta si on od lasici.
Lasic, lasic, daj mi z toho,
čo ti fečie voda z toho.*

(Jedľové Kostoľany, Blaho – Járek, 1998, s. 22)

*Povedala líška medved' u,
že má vona slačiu od medu.*

(Malá Lehota, Garaj, 1993, s. 42)

*Povedala straka vrane,
že si spravia z riti sane.
Že sa budú tak voziti,
od prdele, až do riti.*

(Myjava, Hamar, 1998, s. 171)

Ďalej sú to piesne, v ktorých veci alebo miesta reprezentujú ľudí a ich činnosť:

*Čože je to za sklenički, od tej večej maličká,
tá maličká to je samček a tá večia samička.*

(Hostie, Hamar, 1998, s. 149)

*Anička má koloovrátek, Janko zase vreteno.
Ket to dajú dohromady, to by sa im vrtelo.*

(Drietoma, Stopka, 1957 – 1979)

*Tancovala Huta s Baňov
a Beňad'ík cup, cup za ňov.
A Psáre sa čudovali,
čo tak pekne tancovali.*

(Kozárovce, Hamar, 1998, s. 43)

Napokon sú to obrazy, v ktorých pohlavné orgány konajú ako samostatné bytosti vytrhnuté z jednoty svojho tela:

*Ňeboj sa ti, pička, hladu,
veď ťa vajká vichovajú.
Konček orie, pička bráni,
vajká chod'ia po žobraňí.*

(Jedľové Kostoľany, Hamar, 1998, s. 165)

*Pičurienka, pička, prekrásne stvorenie,
prečo si si našla pri rífi bývaňie.*

*Pri rífi bývaňie, v takom veľkom smrad'e,
prečo ňie na pupku, alebo na braďe.*

(Malá Lehota, Hamar, 1998, s. 169)

*Okolo Trenčína letela cicina,
pička na lopafe, vitajte, ujčína.*

*Okolo Trenčína letela cicina,
kokot na lopafe, vitaj, milí braťe.*

(Majcichov, Hamar, 1998, s. 129)

V tanečnom repertoári fašiangových zábav alebo svadobného veselía takisto nachádzame karnevalové motívy prepletené s archaickými agrárnymi magickými prvkami. Ide najmä o tance a tanečné hry, v ktorých sa pohybom, gestami, rytmickými podupmi v rýchлом slede za sebou, potleskom a inými výrazovými prostriedkami napodobňujú niektoré zvieratá pri párení. „Popri takýchto tanečných hrách s ľúbostnou tematikou jestvovali aj tance s obhrubým erotickým obsahom, ktorý bol v súlade s lascívnymi piesňami spievanými na svadbe a ich funkcia bola zjavne plodonosná“ (Komorovský, 1976, s. 224). Symbolika zvierat manifestuje predovšetkým silu, plodnosť a nadmernú sexuálnu aktivitu niektorých pôvodne posvätných zvierat. „Žabská sa tancovala tak, že vpredu šla schýlená žena s rukami zvesenými k zemi, pričom na každú štvrt' urobila krôčik dopredu. Rovnakým pohybom išiel za ňou tanečník. Potom si žena čupla a muž nad ňou prešiel. Keď bol nad ženou, imitoval pohyby koitu. (...) K svadobným hrám s erotickou tematikou, ktoré sa tancovali či hrali na svadbách a na fašiangy, patril aj tanec káčer, ktorému na Javorníku hovorili husár. Inde sa spájal s fašiangovým tancom *konopice*, vdovec alebo stratený“ (Komorovský, 1976, s. 224). Podobnými tancami sú aj *žabecák* a *zajačí* zo severnej Oravy.

K slávnostiam karnevalového typu patrili aj masky. Karnevalová koncepcia sveta naopak a spomínaná hyperbolizácia ako súčasť grotesknej obrazotvornosti stredoveku a renesancie sa odrazili aj v našich ľudových fašiangových maskách. Pri antropomorfných postavách sú to masky *deda* alebo *starého*, ktoré majú kostým vypchaný slamou tak, že celá postava má extrémne zväčšené brucho a jednotlivé údy, alebo postavy s tvárovými maskami so zvýrazneným nosom. Ďalej sú to postavy s „prevrátením pohlavia“. Muži sa obliekajú do ženských postáv (prespanka s deckom, *Cigánka*, nevesta) a ženy do mužských (ženích, farár, lekár) alebo masky ako polochlap – položena, žena naopak a pod. (Slivka, 1990). Groteskný obraz tela pri fašiangových maskách reprezentuje zveličovanie a nadmernosť častí ľudského tela, napr. brucho, údy, nos (Bachtin, 1975, s. 239), teda všetko to, čo „vyčnieva“ z predstavy o ideálnom tele.

K slovesnému folklóru s karnevalovými motívmi patria aj rôzne svadobné prípitky alebo vinše kuchárook k jedlám.

*Daj nám, Bože, daj nám pit,
mladým pičku, starým riť.*

(Drietoma, Stopka, 1957 – 1979)

Už sú plné poháre, preto všetkým na zdravie!
Napime sa pálenky, aby mali dcérenky!
Napime sa vína, aby mali syna!
Na zdravie!

(Sľažany, Luther, 1985, s. 6)

Prestante hudci húdená a páni svadobani mlúvená,
ja som vám prinésov túto vodičku.
Toto je vodička z Jordana mesta,
kde pokrstev soatý Jan Ježiša Krista.
Do sa tú vodičku umyje,
očistený od hríchu bude,
lebo volakerí popichali prsty tam,
de sa nepatrilo, aby sa očisteli.

(Andač, Luther, 1985, s. 6)

Pán starejší, id'e sliepka!
Šak viete, že so sliepkov býva veľiká pletka,
lebo lúbi lietat, ako niekerie mlad'ie žeňi posteľe metat.
Ale táto ňeleť, šak vid'íte, že leží.
Hore nohi a fiež pupok,
na túto sliepku sa úfa aj moj žalúdok!

(Kozárovce, Hamar – Ivanič, 2012, s. 122 – 123)

Táto cvikla pekná, červená,
ako keď je žena začepená.
Komu sa žena začepená lúbi,
ňech si s fejto cvikli zahod'í do hubi!

(Kozárovce, Hamar – Ivanič, 2012, s. 123)

K tradičnému svadobnému veseliu, ktoré sa obyčajne konalo v období fašiangov, patrili výstupy masiek. V Kozárovciach to boli napríklad výstupy *Cigánky* – prespanky s deckom. Na svadobné veselie prichádzala *Cigánka* obyčajne okolo polnoci. Na hlave mala uvitý veniec z cesnaku alebo cibule, ktorý sa mal podobať na svadobný veniec. Transkripcia autentického textu dokumentuje typický príklad žánru familiárnej pouličnej reči v podobe zaprisahávania sa a ľudovej kliatby (Bachtin, 1975, s. 7):

„Ja son sa chtovie ako ňepreobliekala. Len akurátne ručník son si dala na hlavu druhí, lebo uš čo. Zala son bábu, lebo son mala maca, alebo bárčo na chrbát, alebo do náručia ako bábu. Prišla son k mlad'ímu zaťovi: No uš son si ťa nájšla! Ako si ma ťi hľadávaš poza bučki, poza klučki, tak son ťa aj ja nájšla. A čil si ma nahav. Tak kceš sa so mňov porovnat alebo ňie? Keť si zle narobeš, tak si aj chovaj! Šak ozri! Na ťeba sa podobá! Ňemóžeš sa vihovárat! Tak viplaťíš ma alebo vezneš? Ťeďi son ťi bola pekná a čil ma uš ňekceš? Šak keď ma ňekceš, obanuješ. Ja ťi zavražín, že ťi bude žena bohačia ako ťi. Až ňeveríš, tak skús! Očítaj jej rebrá, že má o jeno viac ako ťi. A ešte tvoja žena má v koleňe jabĺčka, ťi z ňich máš ohrizok pot bradov. Keť ňeveríš, tak sa ozri! A keď sa ťi ešte máli,

tak ti zavražín aj druhí ráz. Že budeš studenovo pit a teplvo šfat... Tak ti zabosorujen, že keď budeš profi vetru šfat, tak sa aj obariš! A ja ňeodstúpin, zakial mi ňedáš (pola toho akie sa peňiaze – lebo sivie, lebo žľfie, lebo bárakie). A on vikrikuvav: Veť son s tebov ňebov, aňi ťa ňepoznán! Ano, lebo v noci je každá krava čierna. Ťeďi si ma ňepoznav, ale keď si ma lúbev, feďi son ti bola dobrá! No a poton, keď mi už dav volačo – pravda, ňedá sa chtovie dokedi nafaľhuvat, lebo sto korún jej dav, lebo pecto. To je málo, to je ňeňi aňi na dudlík pre malího, to je ňišť! A za čo mu plienki kúpin? A čo mu dán ješť? No a poton uš ťie peňiaze dala mladej ňevesťe, alebo maťeri. Poton si zala štamprlík a zaspívala.“
(Kozárovce, Hamar – Ivanič, 2012, s. 124)⁶

Na tomto mieste chcem upozorniť na fragment uvádzaného textu, v ktorom sa hovorí o moči. Albrechtovi Dürerovi⁷ je pripisovaná ilustrácia ku knihe Sebastiana Branta⁸ *Loď bláznov*,⁹ na ktorej je vyobrazené polievanie bláznivého fašiangového sprievodu močom (Bachtin, 1975, s. 127).¹⁰ Obrazy vyprázdňovania a ekrementov patria ku karnevalovej tradícii a k obrazom súvisiacim s telesným dolu (Bachtin, 1975, s. 297). Rabelais napríklad celú jednu kapitolu svojho románu venoval najlepším spôsobom utierania zadku (Rabelais, 1979, s. 12).

*Sere, prdí, ští, plota sa drží,
kvietočki zbiera, riť si viťiera.
A pritom sa paličkov podopiera.*
(Hájske, Hamar, 1998, s. 173)

*Na salaši, na tom hornom,
zabil bača ženu hovnom.
Kto ňeverí, ňech tam beží,
že to hovno pri nej leží.*
(Mníchova Lehota, Hamar, 1998, s. 128)

*Hore vrškom bežala, dole brehom scala,
družbovie si mysleli, že to tečie káva.*
(Drietoma, Hamar, 1998, s. 118)

*Nachcala si do popela, navarela knedlí,
predložela muzikantom, abi oni jedli.
Najedla sa čerešien, napila sa cmaru,
viviedli ju ke tancu, osrala si sáru.*
(Myjava, Hamar, 1998, s. 145)

⁶ Zo spomienok Eleny Beniačikovej (1909 – 2007).

⁷ Albrecht Dürer (1471 – 1528). Nemecký maliar, grafik a rezbár.

⁸ Sebastian Brant (1458 – 1521). Nemecký humanista a satirik.

⁹ *Das Narrenschiff* (1494).

¹⁰ Pozri viac na: <https://www.bimago.co.uk/reproductions/albrecht-durer/ship-of-fools-112352.html>.

Znižovanie a zhadzovanie vysokého nie je v grotesknom realizme vôbec formálne a relatívne. Hore a dole tu má absolútny a prísne topografický význam. Hore, to je nebo, dole, to je zem a zem, to je pohlcujúci princíp (hrob, útroby), ale aj princíp rodiaci a obrodzujúci (materské lono). Taký topografický význam má hore a dolu v kozmickom aspekte. V samotnom telesnom aspekte znamená hore tvár (hlavu), dolu znamená pohlavné orgány, vnútornosti a zadok. S týmto absolútnym topografickým označením pracuje aj groteskný realizmus. Znižovanie tu znamená sprízemnenie, zomknutie sa tela so zemou ako s princípom pohlcujúcim a zároveň rodiacim. Preto k hlavným udalostiam v živote groteskného tela patria „... jídlo, pití, vyprázdňování a jiné odbavování výměšků jako pocení, smrkání, kýčání, souložení, těhotenství, růst, staroba, nemoci, smrt, rozsápání, rozčlenění na části, pohlcení jiným tělem – odehrávají na rozmezí těla a ostatního světa nebo na hranici mezi starým a novým tělem; ve všech těchto událostech tělesného dramatu jsou začátek a konec života mezi sebou neoddelitelně spojeny“ (Bachtin, 1975, s. 249).

K typickým prejavom smiechovej kultúry patria parodické texty, ktoré v ľudovej slovesnosti našli uplatnenie v podobe tzv. „parodie sacra“. Ide o parodovanie cirkevnej liturgie (napríklad Pijanské omše¹¹), modlitieb (Otčenáš, Zdravas, Mária), litánií a evanjelií. Na záver fašiangov to bolo napríklad pochovávanie basy. V Kozárovciach sa v súčasnosti táto obyčaj koná v nedeľu po skončení fašiangového sprievodu.¹² V kultúrnom dome, resp. v miestnom motoreste, sa zídu účastníci sprievodu, ktorého značnú časť tvoria členovia miestnych folklórnych skupín Konopa a Praslica. Na dve stoličky v strede miestnosti položia kontrabas, vedľa neho zapália sviečky ako pri zosnulom, ktorý je vystretý na márach. K protagonistom patrí postava farára. Ostatní účastníci predstavujú smútiace zhromaždenie. Nasleduje obrad s čítaním evanjelia a so spevmi parodujúcimi pohrebný obrad. Parodické texty sa spievajú s nápevmi piesní, ktoré sa v obci spievajú pri rímskokatolíckych pohreboch.¹³

Kňaz (recitatív):

*Evanjelium svejého Marka, chto nemá tabáku, ňetreba mu fajka.
Umrela mi basa, už som vdovec, dal som ju pochovať do Mochoviec.
Tria mláďenci kopali jamu, nemohli vikopať, visrali sa na ňu.
Ja som išiel, vikopav son, svoju milú basu pochovav son.
Zatvárajte dvere na cintoríne, lebo mi tá basa domov príde.
Ňepriďen ti, viseren ti, mrcha si bov, ňepriďen ti.*

¹¹ Už od stredoveku nachádzame v stredovekej ľudovej kultúre aj paródie, ktoré sú najmä zo školského a univerzitného prostredia (Bachtin, 1975, s. 73 – 74). Aj u nás k takýmto paródiám patrila napríklad študentská a pijanská poézia (Mišianik, 1964, s. 737 – 760). Pijanská omša je paródiou na liturgiu zostavená z pijanských piesní.

¹² Tradične sa v Kozárovciach basa pochovávala pred Popolcovou v stredu v utorok – posledný deň fašiangov, ale táto tradícia sa od druhej polovice 20. storočia už nedodržiava, pretože obyvatelia obce počas pracovného týždňa chodia do práce a do školy. Tradičné fašiangy v obci tiež nadobudli podobu festivalovej aktivity, ktorá sa nemusí držať tradície.

¹³ Tieto údaje som získal na základe autopsie a zo súkromného zápisníka, do ktorého som si zaznamenával vlastné terénne výskumy v obci Kozárovce v rokoch 1983 – 1991.

Kňaz (začína spievať):

Basa naša milá, nadišla tvoja posledná chvíľa.

Zbor:

Olóres, dolóres, naučia ťa v pekle móres.

Kňaz:

Ach, ti basa naša, tancovala pri tebe všetká chasa.

Zbor:

Olóres, dolóres, naučia ťa v pekle móres.

Kňaz:

Čerá son ťa ňiesov na chrbte, ňeská si už na mrcha ceste.

Čerá son ťi hladkav líčka, ňeská ťi už horí sviečka.

Zbor:

Olóres, dolóres, naučia ťa v pekle móres.

Kňaz:

Basa naša, basa, ostala mi už len prázdna fľaša.

Čerá som ťi chitav kolená, ňeská si už na márach vistrená.

Čerá si nám vihrávala, ňeská si už dokonala.

Zbor:

Olóres, dolóres, naučia ťa v pekle móres.

Olóres, dolóres, naučia ťa v pekle móres.

Kňaz (recitatív):

Rozžehnajme sa s basou,

pochovejme hu s fľašou

a posipme hu plevami,

ñech sa ona ñepokazí.

Zbor (začína spievať):

Nastala nám, ľudia, smutná hodina,

už nám naša milá basa umiera.

Umiera, umiera, kďe duša pôjde,

takú prechlastanú Peter neprijme.

Kozárovské d'iovki, ñenariekajte,

radšej si mláďencov viacej šanujťe.

Prestaňťe, mláďenci, chod'ť na vid'iek,

na vaše bolesti je aj u nás liek.

Aj vi, staré babi, od vás sa lúčim,

všetkých starích dovcov vám tu poručim.

Ľeroňte tak slzi, ňeplačte nahlas,
šak tí starí dovcí pojdu len za vás.

Lúčín sa aj s vami, kamaráfi milí,
spolu sme hrávali, spolu sme pili.

Aj vi, milí lumpi, zbohom vám dávam,
liter páleného vám zaňechávam.

Kto pálenku pije, ten dlho žije
a kto borovičku, ten len trošičku.

A kto slivovičku, ten len chvíľočku
a kto terkeličku, na polovičku.

Hrčka sa mu spáli, gágor mu zhorí,
a tak on musí ísť do čiernej zemi.

Zbohom tu spočívaj, basa premilá,
aby si sa k Veľkej noci vzbudíla.

Nasleduje zmena nápevu:

Už id'em do šenku, piť buďem pálenku,
tam buďem spočívaj až do pond'elku.¹⁴

Niektoré z paródií boli aj súčasťou tzv. vianočného smiechu. Tieto prejavy sa v tradičnej kultúre ustálili a cirkev ich do značnej miery tolerovala (Bachtin, 1975, s. 16). Napríklad ak boli v Kozárovciach priadky na Mikuláša, chlapci chodili s mikulášskou obchôdzkou po domoch, kde sa priadlo. Dievčatá si museli pred sv. Mikulášom kľaknúť a „pomodliť sa“. Boli to najmä paródie na známe modlitby:

V meňe oca i sina, abi ňebolo teplo aňi zima!
Sláva i láva, Trenčín aj Trnava.
Noví remeň, starí remeň,
až z toho ničt' ňebude,
tak poton Ameň!

(Kozárovce, Hamar – Ivanič, 2012, s. 112)

Očenášik maličičkí,
ako muškát drobnušičkí.
Buc vuolička tvoja,
tu si, duša moja?

(Kozárovce, Hamar – Ivanič, 2012, s. 112)

¹⁴ Spieva sa na nápev pohrebnej piesne Už vložte to telo do hrobu tmavého (Kol. autorov: *Jednotný katolícky spevník*, 1990, s. 560).

*Mikuláš, otec náš,
Posaďev nás na lavičku,
dav nán chleba po krajíčku.
Ďeťi moje, ňekraňite,
čo vidíte, uchmatňite!*

(Kozárovce, Hamar – Ivanič, 2012, s. 112)

V duchu s M. M. Bachtinom hovoríme vo vzťahu k našim tradičným fašiangom o odkaze stredoveku a renesancie. Ten nachádzame v ľudovej básnickej obrazotvornosti, v textoch ľudových piesní, slovesnom folklóre, v maskách, obyčajach a pod. Ale nesmieme zabudnúť na základný princíp, ktorým je smiech. No o samotnom smiechu, na rozdiel od žiaľu, ľudová pieseň alebo slovesné ľudové žánre veľa nehovoria. Na tradičných priadkach v Kozárovciach však nájdeme výstup s „predávaním smiechu“. Chlapci cez fašiangy, pretože priadky sa konali v dlhšom období od novembra až do jari, prichádzajú ako veselá chasa do izby, kde sa pradie, a okrem iného hrajú aj hru „*Na rehuotki*“.¹⁵ Protagonista si vezme do hrsti z praslice pár vlákien konopí a začína obchádzať dievčatá, ktoré pradá, s textom imitujúcim podomového obchodníka:

*Kúpte si rehuotki
od paňi Doruotki!
Slaňie sa, masňie sa,
na vaše ústa prilepia sa!*

Snaží sa dievčatá rozosmiať šteklením konopami pod nosom. Dievčatá sa musia zdržať smiechu a obyčajne reagujú nasledovne:

*A ja sa šepcen,
a ja sa repcen,
a ja vaše rehuotki ňekcen!*

Ak dievča šteklenie konopami nezvládne a zasmee sa, robia s ňou ďalšie komické výstupy – napríklad natrú jej líca čiernymi sadzami, neskôr krémom na topánky, pokračujú v šteklení a opačovaní.

Porozumenie princípov groteskného realizmu, karnevalového sveta naopak a napokon aj celej smiechovej kultúry stredoveku a renesancie, ktorá je prítomná aj v súčasnej živej tradícii, je dôležité pre pochopenie javov, ktoré sa laickej verejnosti, ale často aj samotným výskumníkom a odborníkmi zdajú vulgárne, nemorálne, bez akejkoľvek estetickej a poetickej hodnoty. Historické stopy týchto prejavov v ľudovej piesni nachádzame na našom území už od 15. storočia.¹⁶ Nájdeme ich aj u takých významných zberateľov ľudových piesní, akými boli

¹⁵ Etymologicky odvodené od slova rehotanie.

¹⁶ Pozri napríklad práce J. Minárika: MINÁRIK, Jozef. *Piesne a verše pre múdrych a bláznov*. Bratislava : Tatran, 1969; MINÁRIK, Jozef. *Amor diktoval, lásku spisoval*. Bratislava : Tatran, 1979; MINÁRIK, Jozef. *Samopašná viola da gamba*. Bratislava : Tatran, 1984.

Ján Kollár,¹⁷ Vuk Karadžić¹⁸ alebo Béla Bartók.¹⁹ Najdôležitejšia je však skutočnosť, že táto tradícia je dodnes živá.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- BACHTIN, Michail Michajlovič. 1975. *François Rabelais a lidová kultura stredoveku a renesance*. Praha : Odeon, 1975.
- BLAHO, Ján – JÁREK, Marián. 1988. *Čo je v piesni, to sa kliesni*. Myjava : 1988.
- ECO, Umberto. 1994. Hranice komickej slobody. In. *Slovenská hudba*, roč. 20, č. 1, 1994, s. 97 – 102.
- GARAJ, Bernard. 1993. *Gajdošské piesne z Malej Lehoty, Veľkej Lehoty a Jedľových Kostolian*. Nitra : FÚS – Západoslovenské folklórne združenie, 1993.
- HAMAR, Juraj – IVANIČ, Peter. 2012. *Slovenská brána. Kultúrno-historický zemepis obcí Kozárovce a Rybník*. Bratislava : Slovenské centrum pre tradičnú kultúru, 2012.
- KOL. AUTOROV. *Jednotný katolícky spevník*. 1990. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1990.
- KOMOROVSKÝ, Ján. 1976. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1976.
- LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich. 1982. *Folklór a folkloristika (o ľudovej slovesnosti)*. Bratislava : Smena, 1982.
- LUTHER, Daniel. 1985. *Svadobné vinše a verše z okolia Nitry*. Myjava : Západoslovenské folklórne slávnosti, 1985.
- MIŠIANIK, Ján. 1964. *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- RABELAIS, François. 1979. *Gargantua a Pantagruel*. Bratislava : Tatran, 1979.
- SLIVKA, Martin. 1990. *Ľudové masky*. Bratislava : Tatran, 1990.
- SLIVKA, Martin. 2002. *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava : Divadelný ústav, 2002.

Rukopisné a archívne materiály:

- HAMAR, Juraj. 1998. *Komické a erotické v ľudovej piesni. K vybraným otázkam poetiky a estetiky ľudovej piesne*. Rukopis kandidátskej dizertačnej práce. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1998.
- HAMAR, Juraj. *Súkromný rukopisný archív*.
- STOPKA, Pavel. 1957 – 1979. *Svadobné piesne*. Archív Ústavu etnológie SAV v Bratislave, inv. č. 1330.
- ŽIDEKOVÁ, Viera. 1997. *Estetické reflexie karnevalovej kultúry v ľudovej piesni*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1997.

O autorovi:

Juraj Hamar vyštudoval estetiku a literárnu vedu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Kandidátsku dizertačnú prácu obhájil v Ústave etnológie SAV a habilitoval sa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore estetika. Prednáša na Katedre estetiky FiF UK, okrem iného aj kurzy o estetike a poetike ľudového divadla, interpretácii umeleckého textu,

¹⁷ Ján Kollár (1793 – 1852). Slovenský básnik, spisovateľ a jazykovedec, evanjelický kňaz.

¹⁸ Vuk Stefanović Karadžić (1787 – 1864). Srbský lingvista, jazykovedec, historik a zberateľ ľudových piesní.

¹⁹ Béla Bartók (1881 – 1945). Maďarský hudobný skladateľ a etnomuzikológ.

estetickéj kategórii komické alebo úvod do estetiky. Venuje sa aj témam spojeným s estetikou folklóru. Je autorom viacerých knižných monografií, početných vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma i v zahraničí. Ďalej sa venuje scenáristickej tvorbe v oblasti scénického folklorizmu, tanečného a divadelného umenia a audiovizuálnej tvorbe z oblasti umenia a tradičnej ľudovej kultúry.

doc. Mgr. Juraj Hamar, PhD.
juraj.hamar65@gmail.com, 0905 505 585
Katedra estetiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, 811 02 Bratislava
juraj.hamar@uniba.sk

Vľavo Elena Beniačiková (1909 – 2007) z Kozároviec, ktorá v polovici 20. storočia patrila k protagonistkám, neskôr organizátorkám fašiangových výstupov *Cigánki* na svadbách, ale aj na priadkach a iných huncútstvach v obci Kozárovce. Patrila k najlepším informátorkám autora pri etnografických výskumoch v obci.

Zdroj: archív autora

s archívnymi prameňmi uloženými v Záhorskom múzeu v Skalici,² môžeme charakterizovať Záhorie ako región s mimoriadne rozvinutou fašiangovou tradíciou. Fašiangy majú synkretickú podobu s rozdielnym podielom viacerých folklórnych žánrov, ako ľudové divadlo, hudba, tanec a pod. Môžeme však povedať, že kde sa viac-menej kontinuálne dodnes zachoval typický fašiangový obchôdzkový tanec (*šablárov* a *Turkov*), tam má aj sled fašiangových obyčají ustálenú vonkajšiu podobu i pevnejšie miesto v bežnom živote konkrétnej obce, resp. mikroregiónu, ako je to napríklad v Borskom Mikuláši, Šaštíne-Strážach, Štefanove a pod. Za najdôležitejšie lokality s rozvinutým fašiangovým obyčajovým cyklom a osobitosťami, teda špecifickými tancami, maskami a pod., môžeme považovať obec Borský Mikuláš s kedysi samostatnou obcou, dnes miestnou časťou Borský Peter. V oboch je zachovaná obchôdzka *šablárov* a ďalších postáv s určenými funkciami – *richtár*, *suaňinár* a pod. V Štefanove a Šaštíne-Strážach je podnes zachovaný tanec *Turkov*.

Tanec *Turkov* v Štefanove, taktiež v okolitých obciach Šaštín-Stráže, Šajdíkové Humence, Dojč, Smolinské, Čáry, Kuklov, sprevádza početná skupina maškár, ktoré sa v Štefanove nazývajú *herivašci*.³ S tými *kapitán Turkov* tancuje tiež raritný kolektívny tanec maškár vo veľkom kruhu, vychádzajúci motivicky z tanca *Turkov*.

Tradičné masky v sprievode (*Cigánka*, kominár, stará žena, *kurva*, nevesta, ženích a pod.) sú dopĺňané maskami známymi z televíznych seriálov, najmä detských (Šaštín-Stráže – Asterix podľa kreslenej komiksovej i filmovej postavy, zdravotná sestra; Štefanov – chlapi v mexických klobúkoch, postavy zo seriálov Pat a Mat, Simpsonovci, Teletubbies a i.).

Za značne zjednodušenú podobu fašiangovej obchôdzky možno považovať chodenie krojovaných postáv (Lopašov, Oreské), prípadne dnes často len maškár po dedine (Unín – chodenie s ľavou, Závod – s kozou, Sekule), prípadne maškarný sprievod detí s harmonikárom (Smerdák). Tieto obchôdzky a následné zábavy majú na starosti regrúti, resp. dnes už mládenci, ktorí by v prípade existencie brannej povinnosti mali rukovať.⁴ Aj tento fakt prispieva

² Publikované i zachované rukopisy Františka Zemánka týkajúce sa najmä Štefanova a Kútov (fond DHK – Dejiny hudobnej kultúry), fotografie z fašiangov z rôznych obcí Záhoria, ktoré sú, okrem dobových, zväčša bez uvedenia autora fotografie, evidované vo fotoarchíve Záhorského múzea v Skalici podľa roku výskumu a autora fotografií: Ján Gavorník – Vrbovice, Chvojnice, 40. – 60. roky 20. storočia; Ján Pardubský – Kopčany, 1997; Štefanov, Šaštín-Stráže, 1998; Alexander Jiroušek – Unín, Dojč, Oreské, Sekule, Borský Mikuláš, Štefanov, Láb, Plavecký Štvrtok, 2007; Marcela Antálková – Brodské, 2009; Róbert Svíba, Richard Drška – Šaštín-Stráže, Štefanov, Borský Mikuláš, 2011; Michal Jurala – Štefanov, 2022; zvukové záznamy z fašiangov – Peter Michalovič – Vysoká pri Morave, Kopčany, 1997; filmové záznamy fašiangov – Ján Pardubský – Borský Mikuláš a Borský Peter, 1992; Štefanov, 1995; Popudinské Močidlany, 1996; Štefanov, Brodské, Šaštín, 1971.

³ Podľa miestneho učiteľa, muzikanta a zberateľa Františka Zemánka (Kúty, 1913 – Štefanov, 1984) slovo *herivašek*, *herivašci* je pravdepodobne odvodené od tureckého vojenského pokriku – *heri, vaš, vaš!* V Štefanove sa zachoval tiež pokrik detí na masky – *herivaškov: héri, héri, na taléri, héri, héri, Vašku, daj mi masnú šišku*. Taktiež je nápadná podobnosť slov *héri/hériť* – *hýriť*. K tomu pozri bližšie prácu F. Zemánka (1994).

⁴ Povinná základná vojenská služba bola na Slovenku zrušená 1. januára 2006.

k tomu, že fašiangy, ktoré sa skladajú zo sprievodu maškár, zábavy, prípadne z parodického „pochovania basy“ v súčasnosti organizuje najčastejšie samotná obec alebo napr. jednota dôchodcov, ako je to v obciach južného Záhoria.

V obci Vysoká pri Morave sa zábave večer pred Popolcovou stredou hovorí výstižne *ženský chmat*, pretože v rámci nej majú právo „dovoľovať si“ najmä ženy. Samy si môžu vybrať muža do tanca, ten im za to ešte aj zaplatí, je vyhlásená „dámska volenka“ a pod. V polovici 90. rokov 20. storočia, keď som opakovane navštívil obec, sa nekonali v závere fašiangov žiadne zábavy, iba starší obyvatelia si pamätali na *ženský chmat* ako na kedysi všeobecne známou fašiangovú obyčaj. Avšak v poslednej dekáde 21. storočia organizujú miestni dôchodcovia okresnú akciu – sprievod maškár obcou a večernú zábavu s názvom „Ženský chmat“, na ktorej sa zúčastňujú seniory viacerých obcí.⁵ Inak *ženský chmat* vykazuje sémantickú podobnosť napríklad s rusínskou fašiangovou obyčajou *puščaña*, ktorá podobne odkazuje na ženské aktivity v závere fašiangov („babské zábavy“ v Chmeľove, Ruskom Potoku, Stretave).⁶ Treba spomenúť aj ojedinelý fašiangový tanec žien i mužov na záverečnej zábave – *adamicu* z Borského Mikuláša, ktorý bol spojený s vyberaním peňazí. Do tanca boli posmeľované najmä dievky a ženy, ktoré napríklad nemali partnera a bežne na zábavu nechodili.⁷ V tejto obci sú v súčasnosti fašiangové obchôdzky v takej obľube, že sú utvorené viaceré generačné skupiny fašiangových obchôdzkárov – regrúti, ženáči, školskí chlapci, detské skupiny.

Osobité formy fašiangových zábav sa vyskytovali v mestskom prostredí, ktoré v Skalici organizovala Telovýchovná jednota Sokol. Tieto zábavy alebo plesy mali charakteristický názov *šibrinki*. Pravdepodobne už samotný názov mal odkazovať na bujarosť fašiangovej zábavy. Konali sa v 20. – 30. rokoch 20. storočia v budove bývalej mliekarny, ktorú v roku 1922 prebudovali na účelový spolkový dom – sokolovňu v Skalici, inak najstaršiu sokolovňu na Slovensku vôbec. *Šibrinki* mali svoj vopred určený charakter, resp. zvolenú tému⁸, a podľa nej sa mali účastníci plesu zamaskovať. V Kronike mesta Skalica sa píše o sokolských maškarných plesoch, báloch – *šibrinkách*, na ktorých hrávala i kapela Samka Dudíka z Myjavy, ale častejšie veľká vojenská hudba z Uherského Hradišťa.⁹

Ako doklad neustálych premien fašiangových obyčají (zániku, obnovy, prenosu rôznych vplyvov a pod.) názorne poslúžia nasledujúce reálie týkajúce sa niektorých záhorských obcí. V Dojči komplex trojdňových fašiangových slávností tvorili ľudové, vojenské a remeselnícke prvky. Po dedine chodili obchôdzkári v červených nohaviciach a čiapkach, bielych košeliach, čiernych čižmách

⁵ Napríklad 9. februára 2016 sa na fašiangovej zábave „Ženský chmat“ zúčastnili seniory a zástupcovia z obcí Stupava, Malacky, Jablonové, Plavecký Štvrtok, Závod, Studienka, Veľké Leváre, Malé Leváre, Plavecký Mikuláš, Zohor, Záhorská Ves, Plavecké Podhradie, Lozorno, z juhomoravských Vedrovic a rakúskeho Marcheggu, spolu viac ako 300 účastníkov.

⁶ Pozri bližšie S. Důžek (1989, s. 181).

⁷ Tamtiež, s. 180.

⁸ Napríklad Cesta okolo sveta (1932), V tanečnom raji (1927), Florida (1928 – inšpiráciou bola návšteva amerických Slovákov v Skalici), Na Štrbskom plese (1930), kde bývali vtedy majstrovstvá v ľadovom hokeji, a i.

⁹ Viac k tejto téme pozri prácu V. Bílu (1998), taktiež M. Zajíčkovej (2004).

so šablami, v sprievode akordeónu a masiek – maškár. Pred každým domom zatancovali *šablárski* tanec, potom vytancovali ženy a dievky, ktoré im na šable napichovali slaninu a šišky. Po 2. svetovej vojne dokonca chodili s vozom s kanónom. Na utorňajšej zábave pred Popolcovou stredou o polnoci symbolicky pochovávali basu. Fašiangové obchôdzky *Turkov* obnovili v Dojči v roku 1976.¹⁰

Podobne v Štefanove v roku 1923 najprv služobní paholci z Borského Mikuláša zorganizovali chodenie *pod šable*. Regrúti takto chodili na fašiangy do roku 1928, keď ich zo susednej obce Stráže (dnes mesto Šaštín-Stráže) istý Jozef Herceg naučil chodiť na fašiangy ako *Turkov*, ako to poznáme v tejto obci dodnes.¹¹

ZDROJE A LITERATÚRA:

- BÍLA, Vladimír. 1998. *TJ Sokol Skalica 1918 – 1998. Pamätnica vydaná pri príležitosti 80. výročia založenia TJ Sokol Skalica*. Skalica, 1998.
- DÚŽEK, Stanislav. 1989. Ľudové tance vo fašiangových obyčajoch na Slovensku. In ELSCHEK, Oskár (zost.). *Musicologica Slovaca. Ľudové hudobné a tanečné zvykoslovie*. Bratislava : Veda, 1989, s. 158 – 203.
- DÚŽEK, Stanislav. 1994. Zmeny vo fašiangových zvykoch na Záhori. In *Záhorie*, roč. III, 1994, č. 1, s. 3 – 7.
- LUTHER, Daniel. 1978. Prvky konštituovania tradície v súčasnosti (Na príklade analýzy fašiangových obyčají). In *Slovenský národopis*, 26, 1978, č. 2, s. 302 – 313.
- MICHALOVIČ, Peter. 1998. Ľudové hudobné tradície v obci Dojč. In ZAJÍČKOVÁ, Mária – DRAHOŠOVÁ, Viera (zost.). *Dojč*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica – Obecný úrad Dojč, 1998, s. 109 – 121.
- MICHALOVIČ, Peter. 2011. Hudobné tradície. In DRAHOŠOVÁ, Viera (zost.). *Smrdáky. Z kultúrneho dedičstva*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica, 2011, s. 58 – 67.
- ONDREJKA, Kliment. 1958. Na Búrech. In *Ľudová tvorivosť*, roč. VIII., 1958, č. 3, s. 136.
- ONDREJKA, Kliment – DÚŽEK, Stanislav. 1994. Tance a hry z Borského Mikuláša a Petra. In FORDINÁLOVÁ, Eva (zost.). *Borský Mikuláš*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica, 1994, s. 65 – 79.
- SVÍBA, Róbert. 2011. Kalendárne obyčaje. In DRAHOŠOVÁ, Viera (zost.). *Smrdáky. Z kultúrneho dedičstva*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica, 2011, s. 26 – 35.
- ZAJÍČKOVÁ, Mária. 1997. Skalické maškarné bály. In *Záhorie*, 1997, roč. VI, č. 1, s. 23 – 24.
- ZAJÍČKOVÁ, Mária. 1998. Výročné zvyky a sviatky. In ZAJÍČKOVÁ, Mária – DRAHOŠOVÁ, Viera (zost.). *Dojč*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica, 1998, s. 102 – 108.
- ZAJÍČKOVÁ, Mária. 2002. Kalendárne zvyky a obyčaje. In ZAJÍČKOVÁ, Mária – DRAHOŠOVÁ, Viera (zost.). *Sekule*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica, 2002, s. 96 – 104.
- ZAJÍČKOVÁ, Mária. 2004. Sokolské šibrinky. In *Záhorie*, roč. XIII, č. 1, 2004, s. 6 – 9.
- ZÁLEŠÁK, Cyril. 1964. *Ľudové tance na Slovensku*. Bratislava : Osveta, 1964.
- ZEMÁNEK, František. 1994. Fašiangy v Štefanove. In *Záhorie*, roč. III, 1994, č. 1, s. 7 – 11.

Linky na zaujímavé záznamy fašiangov zo Záhoria:

Štefanov – reportáž z fašiangov z roku 2019:

<https://www.youtube.com/watch?v=kyS01vU7qQ4>

Štefanov – reportáž z fašiangov z roku 2011:

https://www.youtube.com/watch?v=YvouY9cvB_Q

¹⁰ Uvádza to M. Zajíčková (1998, s. 103). Predpokladáme, že išlo o tanec *Turkov*, súdiac podľa oblečenia, ktoré autorka popisuje.

¹¹ Pozri bližšie F. Zemánek (1994, s. 7).

Borský Mikuláš – reportáž z fašiangov z roku 2012:

<https://www.youtube.com/watch?v=EEQ0XqeVeyo>

Šaštín-Stráže, časť Stráže, fašiangy z roku 2016:

<https://www.youtube.com/watch?v=UoodLf0bh3s>

O autorovi:

Peter Michalovič (1964) je muzikológ, ktorý sa zaoberá dejinami hudobnej kultúry Záhoria a najmä ľudovými hudobnými tradíciami regiónu. O tejto problematike publikoval viacero odborných štúdií, ale i kapitol v miestnych monografiách, taktiež samostatnú knižnú publikáciu *Ľudová nástrojová hudba na Záhorí. Jej štýlové vrstvy a nástrojové zoskupenia* (2015). Od roku 1992 pracuje ako kustód zbierok fondu Dejiny hudobnej kultúry (DHK) Záhorského múzea v Skalici. Zároveň je zástupcom riaditeľky múzea a výkonným redaktorom časopisu *Záhorie*, ktorý vydáva toto múzeum. Je autorom viacerých výstav, scenárov festivalových programov a rozhlasových relácií, ale i pravidelným prispievateľom do časopisu *Záhorie*, aktívnym muzikantom a dlhoročným primášom Ľudovej hudby Skaličan zo Skalice.

PhDr. Peter Michalovič

Záhorské múzeum v Skalici

Námestie slobody 13, 909 01 Skalica

peter.michalovic@zahorskemuzeum.sk

+421 (0)34/664 4230

Zdroje fotografií: archív Záhorského múzea v Skalici, autori Ján Pardubský, Alexander Jiroušek, Róbert Svíba, Michal Jurala. Fotografie sú autorsky vysporiadané v archíve Záhorského múzea v Skalici.

Obr. č. 1: Plagát avizujúci fašiangovú zábavu v maskách, tzv. šibrinki v Skalici v roku 1927

Obr. č. 2: Detskí šablári z Borského Mikuláša počas tanca so šablami, uprostred kruhu stoja dvaja suaňinári (asi 30. roky 20. storočia)

Obr. č. 3: Tanec so šablami počas fašiangovej obchôdzky v centre obce Borský Mikuláš, v popredí vľavo richtár s ferulú v ruke (asi polovica 30. rokov 20. storočia)

Obr. č. 4: Účastníci fašiangovej obchôdzky *Turkov* v Šajdíkových Humenciach (30. roky 20. storočia)

Obr. č. 5: Obchôdzkári počas fašiangov v obci Vrbovce (1937)

Obr. č. 6: *Turci zo Štefanova, uprostred kapitán (1940)*

Obr. č. 7: *Turci z Dojča, uprostred kapitán (40. roky 20. storočia)*

Obr. č. 8: Turci zo Šaštína-Stráží, v popredí sediace maškary so šablami (40. roky 20. storočia)

Obr. č. 9: Turci zo Štefanova s kapitánom uprostred, v popredí maskované postavy, tzv. herivašci (40. roky 20. storočia)

Obr. č. 10: Šablári z Borského Petra, v popredí na zemi ležia dvaja suaňinári v bielom odev, uprostred stojacich mládencov sa nachádza richtár s ferulú v ruke (1957)

Obr. č. 11: Muzikanti a fašiangovníci v Prietržke (okolo roku 1960)

Obr. č. 12: Fašiangový tanec *Turkov* v Štefanove (polovica 60. rokov 20. storočia)

Obr. č. 13: *Fašiankári* a muzikanti v Oreskom (1970)

Obr. č. 14: *Fašiankári z Lopašova a muzikanti (1975)*

Obr. č. 15: *Turci zo Šaštína-Stráží, časť Šaštín, počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998*
Autor: J. Pardubský

Obr. č. 16: *Turek* zo Šaštína-Stráží, časť Šaštín, počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998 s *holbou* vína v ruke, hlavnou rekvizitou obchôdzkárov
Autor: J. Pardubský

Obr. č. 17: *Turci* zo Šaštína-Stráží, časť Šaštín, počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998, uprostred kapitán v uniforme, vpredu maškary sprevádzajúce skupinu *Turkov*. Súčasťou skupín sú občasne aj deti.

Autor: J. Pardubský

Obr. č. 18: *Turci* zo Šaštína-Stráží, časť Šaštín, pochodujú v pároch počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998 na čele s kapitánom v uniforme

Autor: J. Pardubský

Obr. č. 19: *Turci* predvádzajú tanec počas fašiangovej obchôdzky v roku 2007 v Oreskom, v kruhu sa nachádza kapitán s ražňom s vyzbieranou slaninou
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 20: *Turci* predvádzajú tanec počas fašiangovej obchôdzky v roku 2007 v Oreskom, v pozadí sprevádzajúci muzikanti
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 21: Herivašci zo Štefanova počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998 Autor: J. Pardubský

Obr. č. 22: Herivašci zo Štefanova počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998 držia v ruke pokladničky, do ktorých zbierajú peniaze od obyvateľov obce
Autor: J. Pardubský

Obr. č. 23 a č. 24: Herivašci v Štefanove v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 25: *Herivašci* zo Štefanova počas fašiangovej obchôdzky v roku 1998 tlačia detský kočík na potravinové dary a občerstvenie pre účastníkov sprievodu
Autor: J. Pardubský

Obr. č. 26: Tanec tzv. *herivaškov* počas fašiangovej obchôdzky v Štefanove v roku 2022
Autor: M. Jurala

Obr. č. 27: Sprievod počas fašiangovej obchôdzky v Štefanove v roku 2022, na čele ktorého kráčajú tzv. *herivašci* oblečení v konopnom odevu a s ozembuchmi v rukách
Autor: M. Jurala

Obr. č. 28: Skupina šablárú z Borského Mikuláša kráč djrade počas fašiangovej obchôdzky v roku 2007, vľavo v bielom odevu je *suaňinár*, vpravo *richtár* s *ferulú* v ruke
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 29: Skupina šablárú z Borského Mikuláša predvádza tanec *pot šable* (alebo *šable*) počas fašiangovej obchôdzky v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 30: Šablári z Borského Mikuláša predvádzajú tanec *pot šable* (alebo *šable*) počas fašiangovej obchôdzky v roku 2007

Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 31: Pokladník – člen skupiny obchôdzkárov z Borského Mikuláša s pokladničkou, do ktorej zbiera finančné dary od obyvateľov obce v roku 2007

Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 32: Muzikanti a maskované postavy vo fašiangovom sprievode v obci Láb, 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 33: Maskované postavy vo fašiangovom sprievode v obci Láb, 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 34 a č. 35: Účastníci fašiangového sprievodu v Plaveckom Štvrtku v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 36 a č. 37: Maskované postavy počas fašiangov v obci Sekule v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 38: Fašiangová obchôdzka s ťavou Ilonkou v Uníne v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 39: Fašiangová obchôdzka s ťavou Ilonkou v Uníne v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 40: Účastník fašiangovej obchôdzky v obci Unín v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 41: Účastník fašiangovej obchôdzky v obci Unín v roku 2007
Autor: A. Jiroušek

Obr. č. 42: Tanec *Turkov* počas fašiangov v Šaštíne-Strážach v roku 2011, časť Šaštín
Autor: R. Svíba

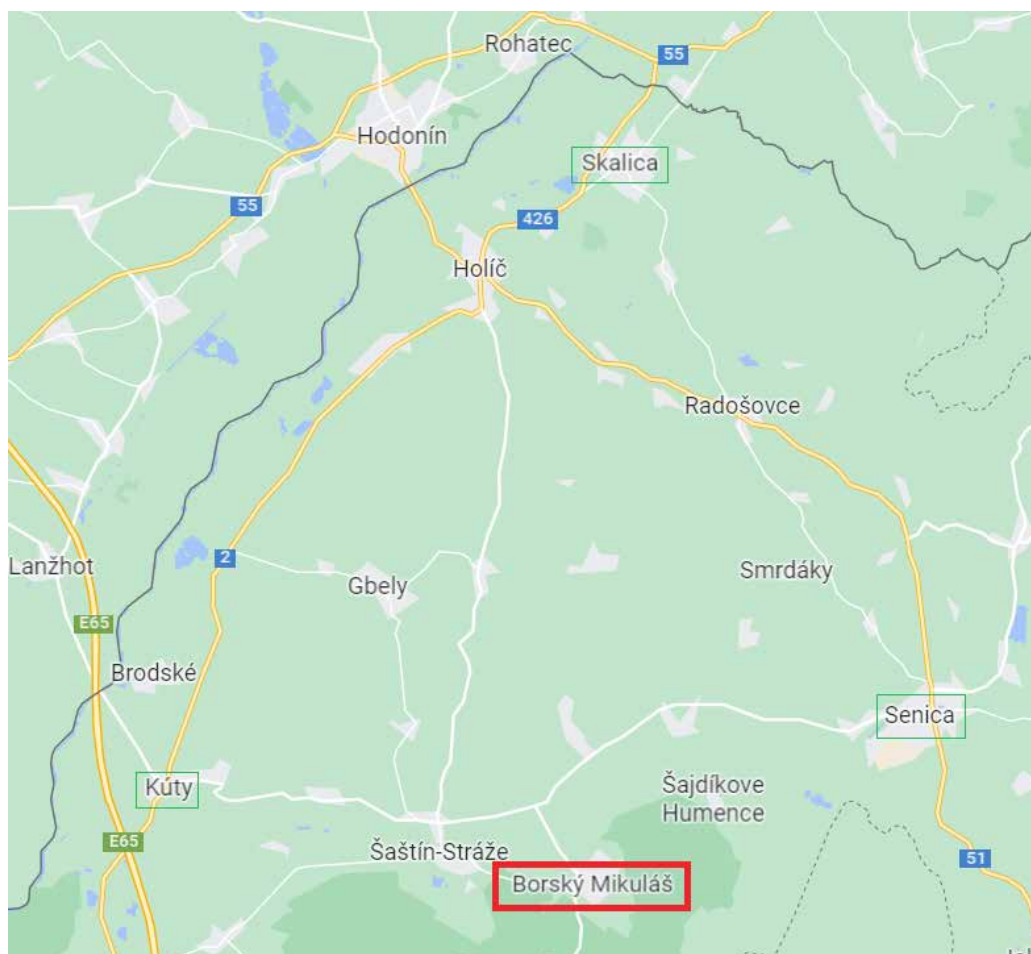

Obr. č. 43: Spoločná fotografia *velkých a malých Turkov* (predškolákov) po spoločnom odtancovaní fašiangového tanca v centre mesta Šaštín-Stráže, časť Šaštín, v roku 2011
Autor: R. Svíba

Obr. č. 44: Fašiangová obchôdzka *Turkov* v Šaštíne-Strážach v roku 2011, časť Stráže, na čele kráča maškara inšpirovaná filmovou produkciou
Autor: R. Svíba

Obr. č. 1: Lokalizácia subregiónu horné Záhorie s vyznačením obce Borský Mikuláš (červený rámček). Kvôli názornosti sú vyznačené aj obce Skalica, Senica a Kúty (zelený rámček).

podnes vo viacerých oblastiach Záhoria. Ide o dva odlišné typy tancov, ktoré skupiny obchôdzkárov predvádzajú v čase fašiangov. Príspevok sa venuje fašiangovej obchôdzke *búranských šablárú*.

Organizácia skupín *šablárú*

Organizovanosť skupiny vyplýva hlavne z toho, ako dlho sa jej členovia na fašiangovej obchôdzke zúčastňujú. Ak ide o skupinu, ktorá ide na fašiangy tretí, štvrtý raz, organizácia nie je taká zložitá, ako keď idú prvý raz. Skupiny sa stretávajú individuálne. Prvú schôdzku iniciuje posledný *richtár*,² prípadne nový *richtár*, ak skupina ide prvý raz. Stretnutia prebiehajú v miestnych pohostinstvách v predvianočnom čase, „medzi sviatkami“, prípadne začiatkom nového roku. Účastníci jednej skupiny sú často rovesníci. Mladší hľadajú nových účastníkov obchôdzky medzi svojimi kamarátmi (obrázok č. 4), starší majú svoju par-

² Vedúci každej organizovanej skupiny *šablárú*.

Obr. č. 2: Búranskí šablári v kolese

Obr. č. 3: Najmladšia skupina šablárú z roku 2022 v dvojrade pochodujúca obcou. V dvojrade prvý vpravo *richtár* s feruľou v pravej ruke a prvý v ľavom rade pokladník s modrou pokladničkou pripevnenou o ľavý bok. Menšiu pokladničku má v pravej ruke. V pozadí v prostriedku je ich dospelý organizátor, hudobný sprievod (heligónky, ozembuch) a matky detí.

tiu už utvorenú. Ako prvé je nutné na schôdzke riešiť, či ich je vôbec dostatok na to, aby sa na obchôdzke zúčastnili. Na obchôdzku sú potrební aspoň deväti šablári, traja *suaňinári*, *richtár* a pokladník. Dôvody neúčasti sú rôzne. U mladších sú to chyby z minulých rokov, nedostatok dostupného odevu alebo zlý prospech v škole.³ U starších sú to zdravotné problémy, dovolenky v práci atď.:

³ U školopovinných účastníkov sa môže stať, že práve zlý prospech v škole spôsobí zákaz účasti na obchôdzke priamo od rodičov.

„Volakedi to tak nebilo, ľudie mňeli volno. Dneskaj je taká doba, že robjá po fšelijakích poďňikoch, uš je problém nájít ludzí na fašank. Volakedi nebil problém. Zebralo sa pade-sát korun, išlo sa k Lackovi Vóglovi [bývalý miestny lekár] a bius tíden doma.“⁴ Ak je počet členov skupiny dostatočný alebo je ešte väčší, môže sa pristúpiť k voľbe richtára. Niektoré skupiny majú túto funkciu putovnú, v iných sa richtár nestrieda. „Nevibiráme každí rok druhého, vedá, že je spolech. Já sa pítám, jesli scete mňa, jesli chcete iného za richtára, mňe to je jedno, já odstúpím, šak skákat je aj tak lepší, neš robiť richtára, mňet celí fašank na starost.“⁵ S jeho zvolením musia súhlasiť všetci zúčastnení. Ďalšími krokmi sú voľba pokladníka, *suaňinárov*, chlapov *do skoku* (*šablárov*) a taktiež hudobníkov, ktorí s nimi absolvujú obchôdzku.

Organizácia večerných zábav, ale aj niektorých skupín sa zlepšila založením spolku SLZA (Spolok ľudovej zábavy amatérú) v januári 2004. Spolok v rámci tohto obdobia spĺňa viaceré úlohy: pomoc so zháňaním krojových súčiastok pre jednotlivé skupiny, organizácia veľkej zabíjačky v sobotu, verejnej časti otvorenia fašiangov, tzv. „Maxikola“, v nedeľu, zábavy v pondelok a pochovávanie basy v utorok v kultúrnom dome. Výťažok zo vstupného a z tomboly sa zúčtuje v krojových súčiastkach a v ďalšej organizácii. V prípade potreby vie spolok zabezpečiť obed či večeru pre jednotlivé skupiny. Zakladateľom spolku je Dušan Šedivý (nar. 1967) a v súčasnosti je predsedom jeho syn Martin Šedivý (nar. 1989).

Rozdelenie skupín

Základné rozdelenie obchôdzkových skupín je v súčasnosti nasledovné:

1. deti⁶ – deti prvého a druhého stupňa základnej školy organizované dospelými (členmi spolku SLZA),
2. *slobodňáci*⁷ – študenti stredných a vysokých škôl, slobodní muži,
3. *ženáci*.⁸

Skupiny sa navzájom odlišujú odevom. Deti a *slobodňáci* majú modré nohavice, *ženáci* čierne a konopné. Deti a *ženáci* majú drevené šable, *slobodňáci* kovové.

Richtár

Súčasťou celého fašiangového diania v obci sú jednotliví funkcionári, ktorým sa venujem v nasledovných častiach. Funkcia *richtára* je najzodpovednejšia a najdôležitejšia, on je hybnou a organizačnou silou skupiny. V minulosti býval *richtárom* najsilnejší zo skupiny mládencov, s najväčším rešpektom a s prirodzenými organizačnými schopnosťami (obrázky č. 7, 8).

„To sa vždicki hádáme, lebo ňikdo nesce bit richtárem. To je najhorší robota.“

⁴ Muž, narodený v roku 1967.

⁵ Muž, narodený v roku 1987.

⁶ Pozri viac na: <https://www.youtube.com/watch?v=dRct9TG-99U>.

⁷ Pozri viac na: https://www.youtube.com/watch?v=3_VUy6a-ol0.

⁸ Pozri viac na: <https://www.youtube.com/watch?v=M85UbO1sdr4&t=2s>.

Obr. č. 4: Obrázok popísanej čakárne vlakovej stanice s „inzerátom“ – „... staň sa šablárom, hľadáme šablárú...“ – poukazujúcim na popularitu tejto udalosti v obci

„Volakedi rekli, že to musí bit chuapisko, kerí ket zrukne a uderí, tak fi mosá suze viskočit.“⁹

⁹ Muž, narodený v roku 1973.

Obr. č. 5: Dvojrad slobodných mládencov, na čele richtár s ferulú v pravej ruke (prvý vpravo) a prvý v ľavom rade pokladník s červenou pokladničkou pripevnenou o ľavý bok. Menšiu pokladničku má v pravej ruke, vzadu hudobný sprievod (dychová hudba).

Obr. č. 6: Richtár skupiny konopňákov (2015). Ferulú dáva pokyn šablárom v kolese. Na feruli vidieť datovanie fašiangov.

„Vodcofské schopnosti. Je to jedno s kritérií, keré bi mňelo bit zohľadnené. Mňel bi to bit povaha, mňel bi sa držat, ved'et, kedí pit a nepit, ňejaké prirodzené vistupováňí

Obr. č. 7: Richtár z inej skupiny ženáčov (v čiernych nohaviciach)

– charizmu, nedáš tam barkoho.“¹⁰

Ešte v 70. rokoch 20. storočia boli len dve skupiny šablárú. Jedna v časti Borský Peter a druhá v Borskom Mikuláši. Boli to mládenci, ktorí boli regrútni, mali pred vojnou. Richtára však často robieval aj ten, ktorý mal pred svadbou, keďže obchôdzka bola výsadou slobodných.

„V osemdesiatich rokoch to bývalo tak, že richtára robil z istotú ten, kerí vedel, že sú to jeho posledné suobodné fašanki. Že sa potom, jak skončí púst, bude ženiť.“¹¹

¹⁰ Muž, narodený v roku 1973.

¹¹ Muž, narodený v roku 1977.

„Ale bilo také pravidlo, že richtára moheu robit len ten, do mňel aspoň jeden rok ot-skákané, aj pokladníka, suaňinára takisto.“¹²

Richtár si musí zadovážiť každý rok novú ferulu, ktorá je symbolom jeho vedúcej pozície v skupine. Slúži na ukazovanie pokynov, riešenie sporov, vyplácanie a trestanie. Jeho povinnosťou je dať si ju vyrobiť nejakému stolárovi v obci a celé fašiangy ju nesmie pustiť z ruky.

Pokladník

V prípade pokladníka ide o ďalšiu veľmi dôležitú funkciu, ktorá si vyžaduje patričnú zodpovednosť: „To bil vždicki najzodpovednejší čovjek, o kerém sa vedelo, že málo pije. Ket sa to počítalo, kolkokrát mosel it až do trének. Ket si hádzal ti peňíze za košelu. Ráz bil pokladník Tonda Papánek. Tak sme išli v šenku čítat peňíze. Dole, de sa pivo narážalo. A reku, daj si gafe dúle, daj si košelu dúle. Mi sme ho vizlékli donaha, ale z ňeho peňíze furt padali.“¹³ Neraz však túto funkciu zastáva niekto so zdravotnými problémami. „Vječinu bil ten istí, ale ket mňel ňegdo ňeco z nohú, ňejaké zraňení, tak aj on. Vibírali sme takého schopného človjeka, kerému sa dalo vjerit, kerí ti neuteče s peňezama.“¹⁴

„Máme stabilného. On má problémi s kolenem z fotbalu, on bi to neuskákal, tak robí pokladníka.“¹⁵ Prípadne ide o člena skupiny, ktorý nie je tanečne zdatný. „Ale to býva aj ten, že do neví skákat, že nemá ritmus, nečuje, tak ten bude za pokladníka. Kasičku si dáva virobit alebo zďedí. Mňela bi bit plechová, abi to hrkalo. Nekerí majú také staré.“¹⁶

Pokladník zhromažďuje financie, ktoré zbiera počas obchôdzky. Jeho povinnosťou je vybrať peniaze a poďakovať. Respondenti zdôrazňovali, že je jedno, koľko domáci zaplatí. Mimo krojového odevu má pokladník v ruke kovovú pokladničku, do ktorej sa vhadzujú peniaze. Jeho povinnosťou je zabezpečiť si jej výrobu (obrázky č. 8, 9). Počas skákania šablí s ňou trasie do rytmu hudby, na tento účel sa do nej dávajú často aj skrutky či matice. Pokladnička sa pred obchôdzkou zamkne a kľúč dajú inej zodpovednej osobe, napríklad richtárovi, šablárovi či hudobníkovi. Pokladník pri návšteve pohostinstva vypláca z peňazí útratu a odkladá bločky. Každý večer si k sebe zoberie zodpovednú skupinku (richtár, zástupca šablárov a zástupca muziky) a peniaze spočítajú.

„Je na ňem každí večer zebrať si richtára a ňekoho ďalšího a spíšú peňíze za ten deň, co sa viskákalo.“¹⁷

„Každí poví, šak on tam len chodzí. Ale neňi to upľne len tak. Víš, kolko ludzí si fšímá, co s tú pokladňú robíš? Ket začali eura a fčil ti ludé, nesceli ti ludé dat a sceli zamjeňit. Tak reku proč ne, papírofski sem mňeu f sáčku zolášť, kováki f takej kapsi. Zamíňal

¹² Muž, narodený v roku 1961.

¹³ Muž, narodený v roku 1961.

¹⁴ Muž, narodený v roku 1973.

¹⁵ Muž, narodený v roku 1994.

¹⁶ Muž, narodený v roku 1991.

¹⁷ Muž, narodený v roku 2000.

Obr. č. 8: Pokladník skupiny *slobodňákov* (2008). Okolo pása má pokladničku, v ruke drží menšiu pokladničku na mince, s ktorou počas tanca *šable* hrká do rytmu hudby. Celá skupina slobodných mládencov je oblečená v modrých nohavičiach s *kapesníkom*, odev ďalej tvorí *košela*, *prunclek* a klobúk s perom (*kosírek*), ktorý je typický pre slobodných mládencov.

Obr. č. 9: Pokladník skupiny *slobodňákov* (2022). V pozadí sú *suaňinári*, ktorí sa bavia pri vchode s domácimi.

*sem a uš to bilo huášené, že sem robil s peňezma. Jednak ti si dáváš pozor, ale aj druhí dávajú na tebja pozor.*¹⁸

Suaňinár

Táto funkcia je vlastne osobou prvého kontaktu s okolím. *Suaňinári* kráčajú ako predvoj, zvoní pred domami a pýtajú sa, či domáci chcú, aby sa pred ich domom zatancovali *šable*. Sú zväčša oblečení v konopných nohaviciach a v košeli, tvár majú začiernenu zmesou krému a sadzí (obrázky č. 10, 11). Môžu

¹⁸ Muž, narodený v roku 1973.

Obr. č. 10: Suaňinári, ktorých úlohou je zazvoniť, zaklopať na dvere domu. Štandardný odev pozostáva z konopných nohavíc, košele. Mávajú začiernenu tvár. V ruke majú vidličky, na ktoré si napichujú rôzne dobroty (slaninu, šišky, klobásy...), cez rameno majú prevesenú kapsu na prípadné dary od domácich. Ostatná výbava je individuálna (parochne, okuliare, prívesky na krk...).

mať na sebe rôzne doplnky na vyvolanie dobrej atmosféry či priam smiechu, napríklad parochne, rôzne čapice, okuliare, nosievajú so sebou detský kočík, v ruke trúby atď.

„Vistrojeňi si rešá sami. Ale u ňekerích je to prekvapeňi. Minulí rok bili Boni em, pretím Asteriks a Obeliks, a dvoch máme normálne začerňených. Ale to je prekvapeňi pro každého z nás, to vidíme aš ráno v Dubníku“¹⁹

„Základ je sadza, teho musí mjet moc, a krém. Ráz sa vozil aj kočár. To bilo na flaški, ale rozlámali ho hnet prví deň, lebo sa f tem vozili.“²¹

Suaňinári sú traja alebo piati. Ak ich je viac, obliekajú si rôzne masky antropomorfného charakteru. Zoomorfné masky sa v poslednom období ani v minulosti nepoužívali. *„Chodzivali tré. Jeden bil f kruhu ze šablárma. Jeden jedna strana, druhí druhá a stačilo to. A ket tak ňejaká maska, maškara, Cigánka z dzeckem. Tá chodzila ze šablárama a robila blbosci. Je to jak spestreňi, abi nebili tí suaňinári šeci rovnakí.“²²*

¹⁹ Miestne pohostinstvo.

²⁰ Muž, narodený v roku 1973.

²¹ Muž, narodený v roku 1998.

²² Muž, narodený v roku 1961.

Obr. č. 11: Suaňinár s vidličkou a so všetkým, čo sa na ňu zmestí

Šablári

Ide o najpočetnejšie zastúpených aktérov fašiangového diania. Sú oblečení v ľudovom odevu a v rukách majú šabľu (kovovú alebo drevenú). Krojové súčiastky

Obr. č. 12: Dvojrad slobodných mládencov. V dvojrade prvý vpravo *richtár s ferulú* v pravej ruke a prvý v ľavom rade je pokladník s červenou pokladnicou na pravom boku, menšiu pokladničku má v pravej ruke. Vzadu vidieť hudobný sprievod (dychovú hudbu).

Obr. č. 13: Dvojrad ženatých mužov. V dvojrade prvý vpravo *richtár s ferulú* v pravej ruke. Vzadu vidieť hudobný sprievod (dychovú hudbu). Medzi *šablármi* sa sem-tam potulujú (často aj ich vlastné) deti. *Ženáci* majú oblečené čierne nohavice (symbol ženatých) v protiklade s modrými u slobodných, bielu košeľu, drevenú šabl'u, čierny *prunclek* a čierny klobúk bez pera. Niektorí nosia biele rukavice na rukách či zastrčené v nohaviciach.

si zháňajú v jednotlivých domácnostiach v obci, najmä u starších obyvateľov, alebo si dajú ušit' nové podľa vzoru.

Obr. č. 14: Dvohrad slobodných mládencov. V dvojrade prvý vpravo je *richtár s ferulú* v pravej ruke. Vzadu vidieť hudobný sprievod (dychovú hudbu a bubeníka na malý bubon). Medzi nimi kráča *suaňinár* s kočíkom a vuvuzelou.

Obr. č. 15: Dvohrad najstarších ženatých mužov *konopňákov* (oblečených v konopnom/ bavlnenom odevu). V dvojrade prvý vpravo *richtár s ferulú* v pravej ruke. Vľavo pokladník s pokladničkou v pravej ruke. Majú drevené šable, šatku okolo krku a klobúk s perom, zväčša z bažanta. V pozadí vidieť sprievodnú sláčikovú hudbu s heligonkárom a bubeníkom.

„Kroje. To mi máme virešené, máme svoje. Ket nemá, je to pro ňeho pokin bes teho, abi sme mi moseli zasahovať. To je ale spontáné, to sa nejak neresí, veksľujú si to medzi sebou.“²³

„Dvó chalaňi kraj mňeli a podla ňich si dali aj ostatní spravit. Chod'ili sme aj po starších ľud'och, ale buť nemňeli, povihazovali to, ale bili aj takí, co nesceli požičat. Največí problém bili čižmi. To sme chod'ili už od domu k domu, pítali sme sa, či to nemajú ňekde na húri a nebili ochotní to požičat.“²⁴

²³ Muž, narodený v roku 1998.

²⁴ Muž, narodený v roku 2000.

Rovnako je to aj v prípade šablí. Niektorí majú zdedené, staršie, iní si ich dávajú vyrábať z pásovini.²⁵ „Fčil si dá každý virobit, do potrebuje. Ale kedisik sa chodzilo po dzedziňe a požičávalo sa, do mňel. Aj já, ket sem nemňel svoju šablu, také sem mňel požičanú od Valnera. On to zbírá. Ale potom já sem si robil sám. Tata mi zehnal kort, já sem si to skráciu, autogénem nahríl, zoheu.“²⁶ Ďalej musia mať pero, ktoré je pripevnené na klobúku. Vyrába sa omotávaním alebo aj lepením husieho páperia okolo pevnej tyčky, drôtu. Z oblepeného páperia často visia ligotavé ozdoby. Tieto pierka si tiež dávajú robiť na požiadanie u niektorých miestnych žien. „Pérka fčiléki robí Rudi Beňeka mamina, na Doliňe. Ale robívajú aj starenki, Marfina a Kubu starenka, co s nama skáce, Kurta, Tomáša Juríka starenka mu spravila, ale iba jemu. Dávajú sa robit pravidelne, lebo to šcerná. Víš, barde to položíš, širák ti zebere pes, polámú sa ti pérka.“²⁷ Na obchôdzke sa môžu zúčastniť iba kompletne vybavení šablári. Kráčajú v tzv. dvojrade a pochodujú do rytmu hudby (obrázky č. 12 – 15). Upravenosť je na prvom mieste, lebo podľa miestnych predstáv reprezentujú skupinu vojakov. V skupine nie je žiaduce, ak niekto pod vplyvom alkoholu napríklad spadne na zem, ostane špinavý a pod. Vtedy by mal zakročiť richtár a dotyčného na ten deň zo skupiny vylúčiť.

Hudobný sprievod

Vývin hudobného sprievodu prechádzal viacerými štádiami. Z dostupných zdrojov vieme, že obchôdzku ešte v 60. rokoch 20. storočia sprevádzala sláčiková muzika. Pamätníci si spomínajú len na akordeonistu sprevádzaného bubnom a pár dychových nástrojov, niekedy trúbky, inokedy saxofóny.

„Volakedi chodívalo pjet, šest ludzí. Harmonika, buben, saxafón alebo dva, alebo saxafon a klarinet. Víc muzikantú nebilo. To aš fčil, po tem dvašisícem roku, si začali volávat dechovku.“²⁸

„Kedisi sme chodili len z harmonikú. To nebilo skoro nič čut, ket sme došli do kulturáku. Na ďalší rok sme mňeli harmoniku a buben. A časem už aj kamarádi, ket začali hrávat, tak sa k nám postupne pripájali. Bili šecko Búraňi.“²⁹

„Buben mosí bit. To ket je pochot a nech to je čut na daleko. To sa tú dzedzinú ozívá.“³⁰ Spravidla každá partia má svoju hudbu a tá má svojho kapelníka, ktorý zháňa potrebných hráčov. „Máš tam kapelňíka. Na schúzu nechodí, to bi zas nescel čut, co sa tam poví. Na něho sa obracáme. A ten zežene ostatních. Tam sa potom hodí aj nějaké finančné hled'isko,³¹ je to takí rušiví³² moment.“³³ Obsadenie preto nemusí byť každý rok stabilné.

²⁵ Plochá oceľová tyč bez povrchovej úpravy.

²⁶ Muž, narodený v roku 1991.

²⁷ Muž, narodený v roku 1991.

²⁸ Muž, narodený v roku 1967.

²⁹ Muž, narodený v roku 1992.

³⁰ Muž, narodený v roku 1994.

³¹ Koľko si tento rok hudobníci vypýtajú peňazí.

³² Pre výšku požadovanej sumy často bývajú v skupine zvady.

³³ Muž, narodený v roku 1973.

Obr. č. 16: Hudobníci skupiny slobodných obchádzkárov v zložení: dychové nástroje, veľký bubon, malý bubon

Obr. č. 17: Časť hudobného sprievodu skupiny slobodných obchádzkárov: klarinety, baskrídlovka a krídlovka

V 90. rokoch 20. storočia sa chceli partie medzi sebou „ukázať“ a volali si hudobníkov z dychovej hudby Bojané,³⁴ ktorej prítomnosť vnímali ako prestížnu záležitosť. V obci sa vytvorilo zázemie aj pre pôsobenie pobočky základnej umeleckej školy, v ktorej začali vyučovať hru na dychové hudobné nástroje. Jej ab-

³⁴ Dychová hudba z Dolných Bojanovic v zložení dve trúbky, dva tenory, dva klarinety, tuba, veľký a malý bubon.

Obr. č. 18: Časť hudobného sprievodu skupiny slobodných obchádzkárov – krídlodka, B trúbka, klarinet, B a Es saxofón

Obr. č. 19: Hudobníci skupiny *konopňákov* v zložení: sláčikové nástroje, bubon, klarinet, heligónka

solventi hrávali v dychových hudbách na Záhorí či Morave a volali svojich spoluhráčov aj na tunajšie fašiangy. „Muzikantú nám víhradne zháňal Pala Tománek. On rekel, že o muziku sa nestarajte, to vám zeženu. Ale mňeli sme od Bratislavi aš po Brno. Ale na ďalší rok sme si rekli, že sceme muziku hlavne z Búranú.“³⁵ A tak sa

³⁵ Muž, narodený v roku 1994.

stalo, že dychová hudba v zložení tuba, baskrídlovky, B trúbky, klarinety, veľký a malý bubon sa stali súčasťou fašiangovej obchôdzky každej skupiny (obrázok č. 17). Ďalej sa v niektorých, prevažne v mladších skupinách nachádzajú „alternatívne“ dychové kapely v zložení trúbka, saxofóny, klarinety, akordeón, veľký a malý bubon (obrázok č. 17, 18). V súčasnosti sa obnovila aj sláčiková hudba (kontrabas, veľký bubon, prvé, druhé husle, viola, heligónka, akordeón, poprípade aj B trúbka). Repertoár každej hudobnej skupiny môžeme rozdeliť na dve časti:

1. repertoár spoločný pre všetky skupiny – pochod, *šable*;
2. repertoár tanečný, zábavný pri hraní požiadavky na tanec alebo pri zastávke v pohostinstve.

Repertoár nie je zložitý a zvládajú ho bežne aj deti miestnej základnej umeleckej školy. Hudobníci sú platení podľa dohody z vyzbieraných peňazí – buď vopred dohodnutou sumou, alebo sumou po spočítaní a následnom rozdelení.

Popis priebehu jednotlivých dní – sobota

V sobotu sa skupiny zložené z mladších ročníkov stretajú prvýkrát. Obchôdzkári sú už riadne oblečení a spolu s hudobníkmi zohratí a pripravení na obchôdzku. Avšak v sobotu obchôdzka neprebíha v samotnej obci, ale v okolitých dedinách, kde niektoré skupiny z Borského Mikuláša chodia každoročne. Daktoré obce si pravidelne volajú tie isté skupiny, iné skupiny sa samy ponúknu niektorej z okolitých obcí. „*V Plaveckém Petri bili velice natšení, do fašanku milión telefonů, či vůbec dojdeme. Aj mi sme bili spokojní. Aj kopy Braňislavákú bilo a lúbilo sa im. Chalaňi f krojoch, dechofka. Tam, keď vizvals paňičku k tancu, tak strašná pocta pro ňu.*“³⁶ Členovia skupiny sobotu vnímajú ako tréning pred samotnou obchôdzkou v Borskom Mikuláši. „*Kedisi sa chodžovalo, ket nebilo Maksikolo, v nedzelu. Lakšáre, Bílkove Humence pobjehat. Bilo to z našej iniciatívi. Nesceli sme sedzet sobotu doma. A chalaňi, kerí nevedzeli skákat, ten ritmus nevojdzeli, tak si to f tú sobotu zaučili.*“³⁷ Pohnútky pre návštevu okolitých obcí sú rôzne. Najčastejším dôvodom je skutočnosť, že v danej obci nemá kto obchôdzku realizovať, ale vedenie obce je tejto tradícii naklonené. Iným dôvodom je iniciatíva samotnej skupiny nebyť v sobotu doma a ísť si *zaskákať*. Tu môžeme vidieť súčasný rozdiel v obchôdzkach v porovnaní s *Turkami*. Obchôdzku *Turkov* si totiž obce organizujú často samy (Oreské, Smolinské, Dojč, Čáry, Šajdíkové Humence atď.), ale obchôdzku *búranských šablárů* nechávajú výhradne na domácich, ktorí vstúpia na územie inej dediny ako hostia. *Richtárovi* potom volajú samotní starostovia, propagujú to letákmi po obci a aj v miestnom rozhlase. Niekde skupina v miestnom kultúrnom dome pochová basu. Občas sa stane, že sa v jednej dedine stretnú oba typy obchôdzok.

³⁶ Muž, narodený v roku 1987.

³⁷ Muž, narodený v roku 1991.

„Na Šajďíkoch sme sa vždicki stretávali s Turkama. Ale to, keď sem videl, žebi sme sa mňeui stretnúť, tak sem dal račik uličku inde. Také bi sa mi nelúbilo, kebi tadi chodzili Turci.“³⁸

„Dá sa povidať, že to je z našej iniciatívi, ale snažíme sa tak, že v senickém okresi a abi tam nebili Turci. Takže teho na víbjer moc neňi. Tento rok sme bili na Bílkovích Humencoch, minulí rok sme bili v Lakšároch, na ďalší rok pujdeme na Smolinské.“³⁹ Niekde má obchôdzka veľký úspech, no niekde skoro žiadny. Jednoducho povedané, domáci buď neboli doma, alebo obchôdzku odignorovali, teda skupine šablárú nemal kto otvoriť a tí nemali komu šable zaskákať. „F sobotu sme išli do Sobořišta. Starostovi f Sobořišti sme rekli, nech to dajú vihlásiť do rozhlasu. Na osmú sme tam došli, buchli sme na buben a ľudé začali na nás hledzet, že co tam sceme. A tak sme do dvanástej bili vibavení.“⁴⁰

Za posledných desať rokov evidujeme návštevy skupín šablárov v obciach: Bílkove Humence, Šajďíkove Humence, Studienka, Mikulášov, Lakšárska Nová Ves, Smrdáky, Smolinské, Dojč, Koválov, Sobotište a Plavecký Peter.

V sobotu organizuje miestny spolok SLZA veľkú zabíjačku (osem ošípaných plus doplnky⁴¹). V nedeľu sa z nej výrobky predávajú v rámci podujatia v obci pomenované „Maxikolo“, taktiež sa hostia jednotlivé skupiny večer v kultúrnom dome.

Obr. č. 20: „Maxikolo“ počas nedeľného fašiangového popoludnia – pohľad zo strechy na spoločný tanec všetkých zúčastnených skupín aj s publikom. V strede kola sú *richtári*, pokladníci, *suaňinári* a hudobníci.

³⁸ Muž, narodený v roku 2000.

³⁹ Muž, narodený v roku 1994.

⁴⁰ Muž, narodený v roku 1991.

⁴¹ Dokupujú sa ešte kolená, hlavy, poprípade celé polovice ošípaných.

Nedeľa – tzv. „Maxikolo“⁴²

Ide o organizované stretnutie všetkých účastníkov obchôdzky v obci, ktoré prebieha na parkovisku pri kultúrnom dome. S myšlienkou vytvoriť každoročne tzv. „Maxikolo“, zároveň ho aj organizačne zabezpečiť, prišiel miestny kultúrny spolok SLZA. Prvé prebehlo už v roku 2008.

„Volakedi bila omša f Petri v úterí a v Mikuláši f pondzeli. Pred muzikú. Ale pro mňa to bilo nedústočné. Někerí už bili podgurážení, suaňinári do kostela nemohli, lebo bili začerňení jak čert, tak tí išli do šenku. A proto, jak sa založila SLZA, tak sem navrhel, abi sa to spojilo s tím maksikolem v nedzelu.“⁴³ Stretnutie v nedeľu je skoro ráno v niektorom pohostinstve v blízkosti kostola. „V nedzelu začíná o pú devátej omša f Petri. To sa o osmi stretáváme u Grajze.“⁴⁴⁴⁵ „Zraz máme v Dubňíku o pú desátej. Vžďicki sa chodí do kosteua. O pú jedenástej na hrubú.“⁴⁶ V kostoloch (jeden v časti Borský Peter, ďalší v Borskom Mikuláši) duchovní odslúžia omše a požeňajú šablárom (aj zosnulým). Šablári s richtármi aj pokladníkmi stoja v kostole v uličke počas celej omše. Jediní, ktorí sa na omši nezúčastňujú, sú suaňinári: „Vimúvajú sa, že abi to tam nezašpiňili, ale proč? Rači mislet f šenku na Boha, neš v kosteui na pivo.“⁴⁷

Po skončení omše idú niektorí na cintorín zapáliť sviečku zosnulým kamarátom. Potom sa všetci zoradia pred kostolom v Borskom Mikuláši a pochodom idú do kultúrneho domu. Tu im spolok SLZA pripraví obed. Potom idú všetky skupiny spoločne v sprievode na parkovisko vedľa kultúrneho domu, kde sa predstavia verejnosti. Pred samotným „Maxikolom“ prebieha aj príhovor starostu obce, ktorý odovzdá každému richtárovi jeho *ferulu* vnímanú ako symbol „kľúča“ od obce.⁴⁸ Podstatou „Maxikola“ je, že sa všetky partie *šablárov* spoja do jedného veľkého útvaru a zatancujú spolu *šable* (obrázok č. 20). Na parkovisku sú rôzne stánky s občerstvením, remeselnými alebo inými výrobkami a prebieha aj kultúrny program zostavený z vystúpení pozvaných protagonistov. Jednotliví členovia skupín následne odídu domov alebo do miestnych pohostinstiev. Za posledné roky sa najviac stretávajú *U Zemanov*, kde večer hráva dychová aj cimbalová kapela. Zábava je voľná, každý účastník vie, kedy a kde sa má v pondelok so svojou skupinou stretnúť. Už počas tohto večera tancujú *šable* nielen *šablári*, ale aj tí, ktorí nie sú členmi obchôdzkových skupín.

Pondelok a utorok

V tento deň ráno sa skupiny stretávajú podľa dohody v miestnych pohostinstvách už od skorého rána medzi siedmou a deviatou hodinou. Povinnosťou každého účastníka je prísť poriadne ustrojený, s potrebnými rekvizitami a včas. *Richtár* skontroluje, či sú všetci, a podľa toho postupuje ďalej. Ráno býva nie-

⁴² Pozri viac na odkaze: <https://www.youtube.com/watch?v=BQDnmOXKqns>.

⁴³ Muž, narodený v roku 1967.

⁴⁴ Miestne pohostinstvo.

⁴⁵ Muž, narodený v roku 1973.

⁴⁶ Muž, narodený v roku 1987.

⁴⁷ Muž, narodený v roku 1989.

⁴⁸ Tento úkon zaviedli v roku 2010.

kedy pripravené aj malé občerstvenie, ktoré môže objednať *richtár* na základe predchádzajúcej dohody. Vo väčšine prípadov to býva polievka. Účastníci sa počkajú, dajú si občerstvenie, poprípade kávu, pivo, kofolu (ak sa nedohodnú inak, všetko hradia zo spoločnej pokladne). *Richtár* si najprv povolá *suaňinárú* a dohodnú sa na trase obchôdzky. Ešte v 70. rokoch minulého storočia bolo základné rozdelenie trasy jasnejšie. Boli len dve skupiny (*Petrané* a *Mikuuášané*). V pondelok bola jedna skupina v Petre a druhá v Mikuláši. V utorok sa vymenili, a preto sa v uliciach nestretali. Vznikom nových ulíc sa dedina rozrastala a stúpol aj počet obyvateľov. Paralelne sa pridávali aj partie *ženáčú* (v roku 2022 boli tri). Tak narastá aj možnosť vzájomného stretnutia partíí. Preto každá skupina volí svoju trasu aktuálne na mieste a stretávajú sa výnimočne. Keď *richtár* vidí, že by mohlo dôjsť k stretu skupín, odbočí do najbližšej uličky. Je to paradox, lebo stretnutie dvoch skupín nie je nejakým negatívnym javom. Keď sa tak stane, navzájom si zatancujú *šable*, *richtárov* vyplatia⁴⁹ a všetko prebieha v priateľskom duchu. Podľa môjho názoru sa skupiny vzájomne vyhýbajú len z časových dôvodov, aby sa obchôdzka nepredlžovala.

Obchôdzka

Richtár dohodne trasu a pošle v časovom predstihu *suaňinárú* do ulíc (obrázok č. 21, 22). *Šablári* v pohostinstve zatancujú *šable* a pokračujú v smere, ktorým išli *suaňinári*. Tí obchádzajú domy, zvoní, klopú na dvere. Keď domáci otvorí, opýtajú sa ich: „*Šable alebo tanec?*“ Domáci si vyberú buď jedno, alebo druhé, prípadne oboje, alebo môžu vysloviť špeciálne želanie, ktoré uvádzam neskôr. Tu *suaňinár* čaká pri dome na príchod skupiny. Medzitým domáci prichystajú nejaké občerstvenie (pálenka, nealkoholické nápoje, drobné občerstvenie). Sprievod je zoradený v dvojradoch⁵⁰ (obrázky č. 12 – 15), ktoré kráčajú smerom k domu na pochodovú melódiu *Koválané*, *Koválané* v dvojštvrtovom takte. Pri dome stojí *suaňinár* a vidličkami im ukazuje, aký druh tanca si domáci želal (obrázok č. 23). Ak si želá *šable*, vidličky sú prekrížené, ak si želá *tanec*, tak s vidličkami krúži.

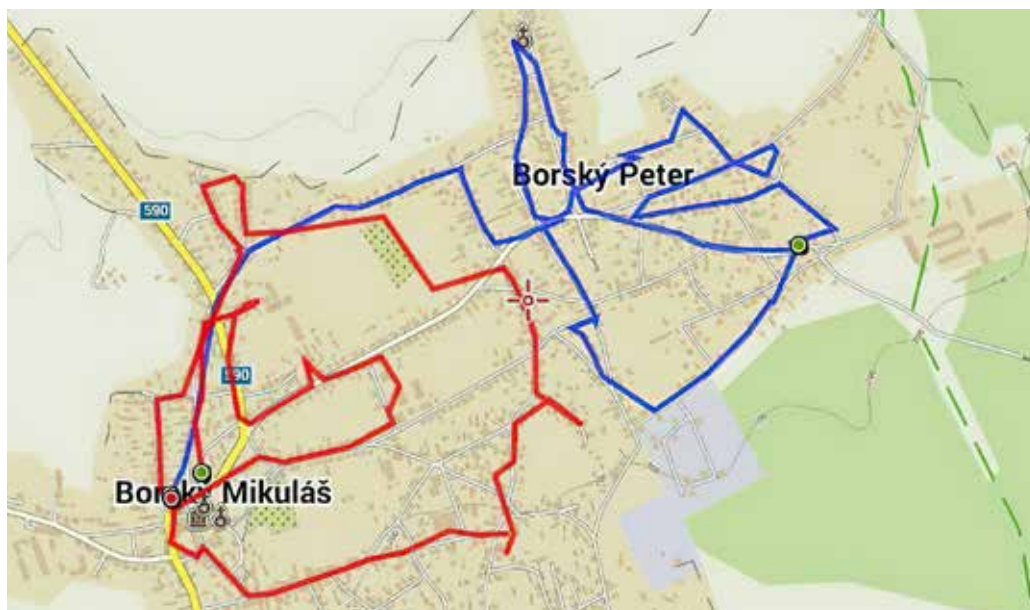
Šable

Keď sprievod prichádza k domu, *richtár* sa otočí a prekríži ruky (v jednej má *ferulu*) a pozerá na kapelníka (obrázok č. 24). Ten si skontroluje svojich spoluhráčov, a keď je všetko v poriadku, zastaví melódiu gestom na ktoromkoľvek mieste (takt na frázu). Do ticha *richtár* zakričí „*dokoua sa*“.⁵¹ Hudobníci začnú hrať melódiu v trojštvrtovom takte a *šablári* z dvojradu utvoria kruh (obrázky č. 25 – 26). Melódia sa hrá dvakrát, počas nej *richtár* velí „*hore šable*“, „*dúle šable*“, *šablári* sa pospájajú prostredníctvom šablí navzájom do kruhu. *Richtár* následne zavelí „*poskok*“. Melódia ostáva, len takt sa mení na dvojštvrtový a *šablári* zmenia krok na poskočný (obrázky č. 27 – 29). Zriedkavo si aj túto melódiu

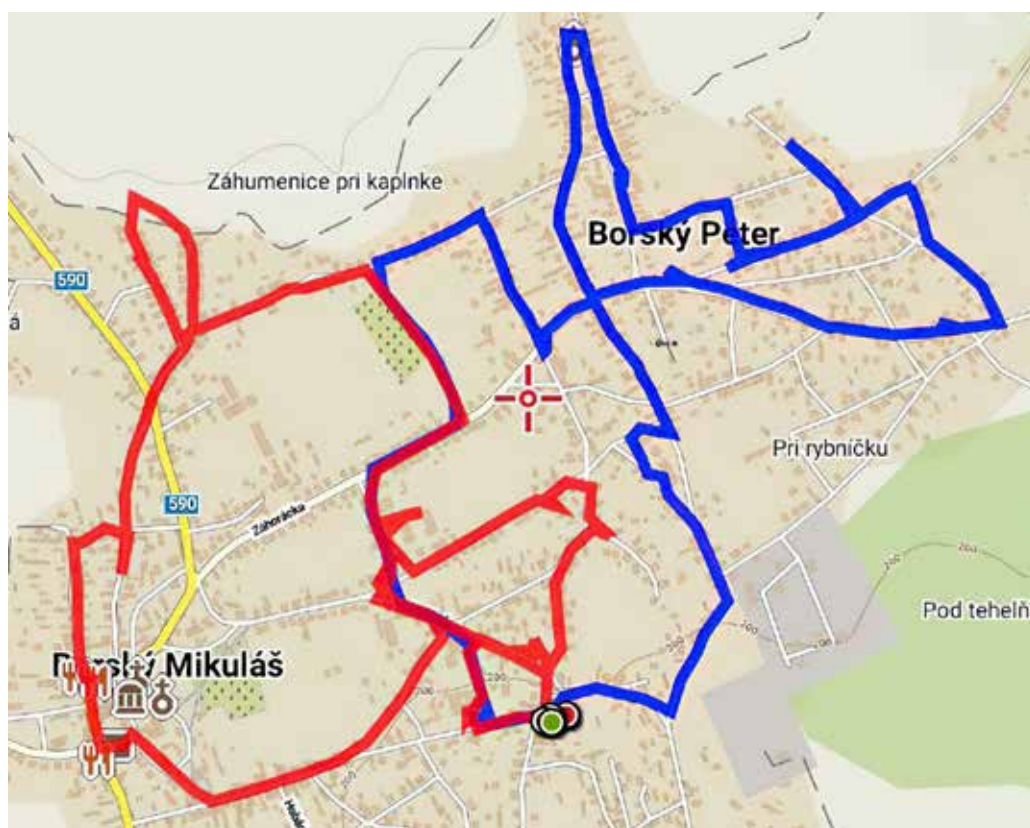
⁴⁹ Detaily týkajúce sa vyplácania *ferulú* približujem neskôr.

⁵⁰ Pozri detailnejšie na odkaze: https://www.youtube.com/watch?v=3_VUy6a-ol0.

⁵¹ Pozri detailnejšie na odkaze: https://www.youtube.com/watch?v=n_yr-n1KbCQ od 0:14 alebo na zázname dostupnom na: <https://www.youtube.com/watch?v=M85UbO1sdr4&t=2s> od 2:00 min.

Obr. č. 21: GPS záznam z trasovania jednej zo skupín obchádzkárov. Modrou je označená trasa v pondelok a červenou v utorok (2017).

Obr. č. 22: GPS záznam z trasovania jednej zo skupín obchádzkárov. Modrou je označená trasa v pondelok a červenou v utorok (2019).

Obr. č. 23: *Suaňinár* zo skupiny ženatých mužov. Nad hlavou drží prekrížené vidličky a ukazuje richtárovi, že sa pred týmto domom budú tancovať *šable*. Na vidličke má ponapichované rôzne potravinové symboly fašiangov (šiška, slanina...) a na ramene má koženú tašku na alkohol. Muž na obrázku, dnes už nežijúci Ján Líška Lisoň, je v obci pokladaný za „legendu“ fašiangov. Išlo o klienta miestneho domu sociálnych služieb, ktorého si na vlastnú zodpovednosť brávala každoročne skupina *ženáčov* vždy na fašiangy ako *suaňinára*.

spievajú. Počas nej *richtár* kričí mená dedín alebo dedín z okolia („*po petršski!*“, „*po mikulášski!*“, „*po šaštínski!*“ a pod.) a *šablári* vtedy menia smer kruhu. Dávajú si pritom znamenie *cukaním* šablou. Počas *poskoku* je dovolené *výskať*, *juchať*, ale nie rozprávať. Niekedy počas tanca môže do vytvoreného kruhu vojsť *richtár*, *suaňinár* alebo aj niektorý z hudobníkov. Po dvoch zmenách smeru v kruhu na niektorom mieste (u prvého *šablára*) dá opäť *richtár* znamenie *ferulú* a zakričí: „*neporeš sa!*“ (obrázok č. 30). Tu prvý *šablár* púšťa šablú posledného a zdvíha svoju šablú hore, oproti nemu sa postaví druhý *šablár*, vedľa neho tretí a tak ďalej, až sa vytvorí akýsi tunel (obrázok č. 32). Keď týmto tunelom prejdú všetci a posledný *šablár* ho uzatvorí, *richtár* dáva znamenie kapelníkovi mávaním *ferulú*, aby hudobníci dokončili melódiu. Tí dohrajú a na konci posledné tri tóny jasne spomalia (*ritardando*). Už počas *poskoku* alebo po jeho skončení pokladník vyberie peniaze od domácich do pokladničky.

Viplácanie, trestanie

Ak je pri návšteve domu prítomný aj muž ako „pán domu“, po skončení tanca *šable* prichádza k *viplácaniu*. Dôvod tohto *viplácania* je, že muž má byť počas obchôdzky v pohostinstve a nie doma, preto bude potrešaný. *Šablári* zložia šable dolu. Jeden alebo dvaja ich pozbierajú a ostatní domáceho zdvihnú nad hlavu na *viplácanie* (obrázky č. 34 – 36). *Richtár* dá znamenie kapelníkovi jemným kývaním *ferulú* hore a dolu. Hudba zahrá dvakrát rozložený akord s koncom

Obr. č. 24: *Richtár* zo skupiny ženatých mužov s prekříženými rukami s *ferulú* ukazuje hudobníkovi aj *šablárom*, že končí pochod-dvojrad a začne sa časť tanca *dokoua sa*.

Obr. č. 25: *Dokoua sa*. Skupina slobodných mládencov držiacich v pravej ruke vlastnú šablú a v ľavej špičku šable druhého šablára. V pozadí richtár velí *ferulú* povel *hore šable*.

Obr. č. 26: *Dokoua sa*. Skupina *konopňákov* držiacich v pravej ruke vlastnú šablú a v ľavej špičku šable druhého šablára. V pozadí richtár velí *ferulú* povel *hore šable*.

tonika, dominanta, tonika a práve na tieto posledné tri frázy udrie symbolicky

Obr. č. 27: Poskok skupiny *konopňákov* v konopných nohaviciach. *Richtár* zavelil *ferulú* zmenu smeru (napr. pokrik *po mikuuášski*). Vpravo vidieť pokladníka s domácim (v ruke drží šablú *šablára*, ktorý si pravdepodobne „odskočil“). Vľavo sláčiková hudba s heligónkou a veľkým bubnom. V roku 2015 vošla do platnosti vyhláška o reflexných prvkoch a je vidieť, ako ich majú *šablári* našité na klobúkoch.

Obr. č. 28: Poskok skupiny slobodných mládencov. V kruhu *suaňinár* trúbiaci na vuvuzelu, obľúbený nástroj z posledných majstrovstiev sveta vo futbale.

richtár ferulú domáceho po zadku.⁵² Udrie ho celkovo šesťkrát. Spravidla päťkrát symbolicky a posledný raz ráznejšie, ale nie je to tak vždy. Domáceho zložia dolu a všetci sa idú občerstviť.

⁵² Pozri od 10:43 min. na zázname dostupnom na: <https://www.youtube.com/watch?v=5kZ-Gqo8iE6U>.

Obr. č. 29: Poskok skupiny *ženáčov* v čiernych nohaviciach. V pozadí vidieť pokladníka, ktorý hrcoce v rytme hudby s malou pokladničkou, uprostred kruhu *suaňinár*.

Obr. č. 30: Časť tanca *neporeš sa*. Skupina ženatých mužov v konopných nohaviciach. *Richtár* (nie je na fotografii vidieť) dáva povel, pri ktorom skupina prechádza z kruhu do „tunela“. Zastávka je pri miestnych potravinách. V pozadí vidieť pokladníka a vpravo časť hudby (primáš a veľký bubon).

Iný úkon s podobným postupom je trestanie. Vykoná sa vtedy, keď sa niektorý obchádzkar niekde pozabudne, zahovorí, pokazí tanec alebo keď pokladník pustí pokladničku z rúk. Taktiež keď hudobníci zle zahrajú, prípadne keď niekto príde neskoro ráno na stretnutie a podobne. V takom prípade sú už úderý ráznejšie (obrázok č. 37). „Lebo stalo sa nám ráz na Humencoch, že ideme a reku

Obr. č. 31: Časť tanca *neporeš sa*. Skupina slobodných mládencov. *Richtár* (nie je na fotografii vidieť) dáva povel, pri ktorom skupina prechádza z kruhu do „tunela“.
V pozadí vidieť *suaňinára* a vpravo klarinet.

pokladňu de máš? A tecička uš za nama kričala: ‚Chlapci, pokladnička!‘ Reku dobre... Automaticki dostal na rit a to sem rezal moc.“⁵³

Tanec

V prípade, že v dome, v ktorom sa sprievod zastaví, majú dievčatá alebo iba radi spievajú, rozkážu si *tanec*. Tu *suaňinár* naznačí vidličkami znamenie *tanec*, to isté zopakuje *richtár* po zastavení ako povel kapelníkovi. Hudba zahrá dohodnutú pesničku alebo pieseň na želanie domáceho – napríklad polkového, valčíkového, zriedkavo čardášového charakteru, ktorý je typickejší pri sláčikovej hudbe. Zahrajú a zaspievajú dve alebo tri strofy a idú *viplácat* domáceho (obrázok č. 34). V prípade, že žena je doma sama, vyplácajú aj ženy. Tie zdvíhajú opačne než mužov (chrptom dole) a vyplácajú ich len priložením kratšej časti *ferule* k lonu. Tento spôsob vyplácania je často kritizovaný staršími obyvateľmi, keďže ide novodobejší, netradičný jav. Nasleduje občerstvenie ako v prvom prípade.

Válané, andělské, dvojité šable a naostro

Válané šable majú podľa výpovedí starších informátorov pôvod v posledných zatancovaných *šablách*, keď si chceli účastníci odpočinúť a políhali si na povel

⁵³ Muž, narodený v roku 1987.

Obr. č. 32: Skupina šablárú vytvárajúcich „tunel“ pri časti tanca *neporeš sa*

richtára (válané!) na zem počas *poskoku*⁵⁴ (obrázok č. 39). Následne sa znovu pochytali do kruhu a tanec *pot šable* pokračoval štandardným spôsobom. V súčasnej podobe obchôdzky si *válané šable* dávajú aj na požiadanie domáci v hocikto-rej časti obce, ale len v utorok – podľa informátorov ide o pozostatok toho, že sa odpočíva až druhý deň. Toto pravidlo sa pomaly vytráca.

⁵⁴ Pozri na odkaze: <https://www.youtube.com/watch?v=geSGT9vhvV8> od 1:52 min. alebo na: https://www.youtube.com/watch?v=3_VUy6a-ol0 od 1:20 min.

Obr. č. 33: *Naostro*. Skupina slobodných mládencov. Ukončenie ako pri časti tanca *neporeš sa*, len *šablári* majú šable smerom k zemi pri tele. V pozadí vidieť pokladníka a *richtára*, ktorý gestom (vodorovný pohyb feruľou) naznačuje hudobníkom ukončenie tanca.

Obr. č. 34: *Viplácanie*. Skupina *konopňákov* zdvíha pred domom jedného pomocníka (z pojazdného bufetu) nad hlavu a *richtár* ho *ferulú* vypláca po zadku. V pozadí hudobníci, ktorí hrajú *fanfáru* k tomuto úkonu. *Šablári* majú rozostavenie vopred dohodnuté. Vpredu je jeden, ktorého chytí domáci za ramená, ostatní ho z boku dvíhajú za trup a nohy.

Obr. č. 35: *Viplácanie*. Skupina slobodných mládencov.

Obr. č. 36: *Viplácanie* starostu pred obecným úradom. Skupina ženatých mužov v čiernych nohaviciach.

Obr. č. 37: *Viplácanie*. Pri trestaní sa udiera silnejšie a výsledok môže byť aj takýto.

Obr. č. 38: Vytancovávanie žien a dievčat. Skupina ženatých mužov v čiernych nohaviciach. Hudobníci hrajú rôzne polky či valčíky (ak nehrajú konkrétnu pieseň na želanie), *šablári* zoberú dievčatá a ženy z domu do tanca.

Andělské šable sa uplatňujú v dvoch prípadoch. Prvý nastáva vtedy, ak sa sprievod zastaví pri dome, z ktorého pochádza niektorý z hudobníkov. Domáci si ich rozkáže, aby si hudobníci odpočinuli. Vážnejší prípad nastáva, ak sa posledný rok v rodine vyskytlo úmrtie. Vtedy *suaňinár* ukazuje *richtárovi* prekríženými vidličkami *šable*, ale prstom si zakrýva ústa ako pri geste „pst“. *Richtár* desať krokov pred zastavením alebo od začiatku plota daného domu ukáže hudobníkom prekríženou *ferulou* a taktiež s prstom na ústach, aby prestali hrať. Hudobníci ukončia pochod a k domu prídu v tichosti. Tanec prebieha ako v prípade „normálnych“ *šablí*, len potichu, bez spevu, hudby, sprevádzaný gestami od *richtára*. Domáci sa v tomto prípade *nevipláca*. Často je tento okamih veľmi silný a dojímavý, sprevádzaný plačom ako spomienkou na zosnulého. *Andělské šable* sa však tancujú iba v tom prípade, ak si ich domáci sami želajú.

Obr. č. 39: *Válané šable* predvádza skupina *slobodňákov*. Pri tomto povelu od *richtára* si *šablári* ľahnú na zem a v rytme hudby vykopávajú nohami a zdvíhajú šable. V pozadí vidieť *richtára* s *ferulú* hore, pokladníka, *suaňinára* s vidličkami nad hlavou a domácich.

Dvojité šable predvádzajú v prípade, ak sú dva domy blízko seba alebo ak si niekto viac zaplatí a rozkáže si ich. Častejším je prípad spojenia dvoch samostatných *šablí*. Postup je ten istý, len *richtár* pri geste *ferulú* ukazuje kapelníkovi prekríženou rukou dvojku, aby počítal s tým, že po *neporeš sa* „tunel“ znovu rozpustia, vytvoria kruh a ten potom prerušia rozkazom *naostro!*. Tu sa opäť vytvorí „tunel“ alebo skôr cestička, lebo šable držia dolu.⁵⁵ Nasleduje ukončenie, *viplatenie* a občerstvenie.

Skupiny končili obchôdzku v kultúrnom dome v Borskom Petre⁵⁶ alebo v súčasnosti už len v Borskom Mikuláši. Tu po príchode zatancujú *šable*, vytancujú dievčatá a ďalej sa koná voľná zábava. V pondelok prebieha zábava, v utorok taktiež aj s pochovávaním basy. *Richtár*, pokladník, jeden zástupca *šablárů* a jeden zástupca hudobníkov (často kapelník) idú do samostatnej miestnosti a spočítajú *viskákané* peniaze. Odomknú pokladničku, pričom v pokladničke sú vložené bločky za útraty v pohostinstvách. Po sčítaní peňazí poznačia na papier

⁵⁵ Pozri na odkaze: https://www.youtube.com/watch?v=n_yr-n1KbCQ od 3:59 min. alebo na: <https://www.youtube.com/watch?v=M85UbO1sdr4&t=2s> od 2:52 min.

⁵⁶ Momentálne už niekoľko rokov nie je funkčný.

Obr. č. 40: Stôl v pohostinstve, kde sa skupina ženatých mužov *konopňákov* stretla v stredu po fašiangoch v roku 2022 už v civile, aby si rozpočítali peniaze a vyplatili dlhy. Na stole je *ferula* a veľká drevená pokladnica so zámkom, zväčša nealkoholické nápoje a ryby *haringi* ako symbol pôstu.

výslednú sumu a každý sa pod ňu podpíše. Následne sa pokladnička znovu zamkne.

Popolcová streda

Nazýva sa aj *Haringoví deň*. Všetci účastníci, ktorým to čas dovoľí, sa stretávajú v dohodnutom pohostinstve. Zväčša si už každý odpustí alkohol, ale nie je to pravidlo. Prinesú sa *haringi* alebo tzv. *zavináče* ako občerstvenie (obrázok č. 40). Pokladňa sa znovu odomkne a rozdeľujú sa peniaze. Pokladník vyplatí útraty v pohostinstvách, rozdelia peniaze pre hudobníkov. Vyplatia ich buď podľa predošlej dohody konkrétnou sumou, alebo podľa celkovej vyzbieranej sumy. Zbytok si rozdeľujú medzi *šablárú*.

Záver

Na záver uvádzam niekoľko výpovedí účastníkov obchôdzky z rôznych skupín, ktoré vyjadrujú rôzne názory a postoje k fašiangovému daniu.

„Je to komercia... Namísto fašanku muzikanci chodú do roboti, len si zarobit a ňakerí šablári zas len iba ožrat, tí mladší sa zas ze školi ulejú. S tých 80 šablárú nech je tricet percent, co im tá tradícia ňeco ríká. A to sem povedal aj moc. Nescel sem bit zlí. Je to dobú. Ale zas ďekujme Bohu, že aj f takejto dobje modernej, pretechnizovanej, tadi ňeco takéto máme.“

„Ňekdo na tú SLZU, na tých organizátorú nadávajú, ale oňi ťi dajú guláš, flašu nám dajú, starajú sa... nejsú povini toto robit. Sú to vjeci, že si ťa fšimnú, a pořeší to. Toto má úroveň. Aj to maksikolo.“

„Chalaňi tíden po fašanku už vibavovali ďalší fašank.“

„Podľa mňa bi bilo najlepši, ket bi sa ze šeckých partií zebnali chalaňi, kerí majú o to ňejakú starost, kerí sa neožerú a spravjá jednu porádnú partiu. Lebo f každej partii sú takí, já sa snažím, abi moja taká partia nebila, ale ňekerí sa idú na fašank hlavne ožrat, spravit bordel, proste šak co, je fašank. Že si dajú širáki dole, ket idú v dvojradze. Kuknu dozadu a majú ich muzikanci, babi... šak to je súčasť kroja, to bili kedisik vojáci. To jakebi išel bes čižem. Alebo že v ňekerích partiách idú v dvojradze a zapálenú cigaretu, fajčí a to bi nemňelo bit.“

„Mňe sa lúbí tá vízia, co spravili krojovaní ženáci, f tých čierných gaťoch. Jak si dali kroje porobit. Ale aj oni bi mňeli dodržat, si mislím, fčil sú partia 35 – 40 rokú, ale za, dajme temu, za pjet rokú bi mňeli it aj oni do konopních. Uš ti kroje dole. Lúbilo sa mi to, že oni bili taká partia a potom sa požeňili a to si rikáme aj mi. Že jak jeden, tak šeci.“

Na záver len dodám, že sa to tejto partii splnilo a v roku 2022 vyšli kompletne ako ženáci už v čiernych nohaviciach.

ZDROJE A LITERATÚRA:

BUZRLA, Miroslav. 2016. *Súčasný priebeh fašiangov na príklade obcí Borský Mikuláš a Borský Peter*. Bakalárska práca. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2016.

Zoznam odkazov na dostupné videá:

<https://www.youtube.com/watch?v=EEQ0XqeVeyo&t=196s>

https://www.youtube.com/watch?v=n_yr-n1KbCQ

<https://www.youtube.com/watch?v=M85UbO1sdr4&t=2s>

https://www.youtube.com/watch?v=3_VUy6a-ol0

<https://www.youtube.com/watch?v=t1598nagd2c>

<https://www.youtube.com/watch?v=dRCt9TG-99U>

<https://www.youtube.com/watch?v=BQDnmOXKqns>

<https://www.youtube.com/watch?v=geSGT9vhvV8>

<https://www.youtube.com/watch?v=5kZGqo8iE6U>

O autorovi:

Miroslav Buzrla je učiteľom hry na heligónku, kontrabas a korepetítorom v Základnej umeleckej škole v Skalici. Výskumu fašiangov v obci Borský Mikuláš sa venoval v bakalárskej práci počas štúdia etnológie na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Autor sa na obchádzke aktívne zúčastňuje od roku 2010 ako hudobník, raz sa zúčastnil ako *šablár*. Pracuje ako pedagóg so speváckymi skupinami v škole a mimo školy ako vedúci detskej ľudovej hudby. V súčasnosti považuje za najväčší osobný úspech účasť speváckej skupiny a ľudovej hudby na celoslovenskom kole Vidiečanovej Habovky na festivale Východná 2022. Sám je laureátom tejto súťaže z roku 2013 ako inštrumentalista v hre na heligónku.

Mgr. Miroslav Buzrla
Mallého 39/881, 909 01 Skalica
0907/508499, numirecek@gmail.com
Základná umelecká škola Dr. Janka Blaha v Skalici
Kráľovská 1, 909 01 Skalica

na, ktorú tvorili dve krátke ulice na pravom brehu Hrona. Obyvatelia sa živili najmä chovom oviec a hovädzieho dobytku, vzhľadom na chladnejšie podnebie pestovali menej náročné plodiny. Od začiatku 20. storočia sa niektorí začali zamestnávať v blízkych železiarňach v Podbrezovej, veľká časť obyvateľov sa však do medzivojnového obdobia pridržiavala pôvodných spôsobov obživy.

Obr. č. 1: Valaská (časť *Ďed'ina*) na začiatku medzivojnového obdobia
Zdroj: archív autora

Situácia v obci sa významne zmenila po druhej svetovej vojne. Železiarne v blízkej Podbrezovej výrazne rozšírili výrobu a v katastri Valaskej vybudovali nový podnik Strojárne Piesok. Na ľavej strane Hrona, kde mali obyvatelia obce lúky a ornú pôdu, vyrástlo moderné sídlisko. Jeho obyvateľmi sa stali najmä rodiny zamestnancov blízkych železiarskych a strojárskych podnikov, ktorí pochádzali z bližšieho aj zo širšieho okolia, často aj zo vzdialených častí Slovenska. K sídlisku postupne pribúdali aj ulice s rodinnými domami. V dôsledku povojnovej výstavby sa výrazne zvýšil počet obyvateľov obce, v období najväčšieho rozmachu mala Valaská vyše 5-tisíc obyvateľov. Charakter sídla sa oproti medzivojnovému obdobiu výrazne zmenil. Do novo vybudovanej časti, ktorá sa začala nazývať nová Valaská, sa presunulo administratívne aj spoločenské centrum obce, fungovali tu dve základné školy. S narastajúcim počtom obyvateľov sa rozvíjal aj komunitný život, vo Valaskej vzniklo množstvo organizácií, medzi ktorými dominantnú úlohu zohrávali dobrovoľní hasiči.

Obr. č. 2: Súčasný letecký pohľad na starú časť Valaskej na úpäti Nízkych Tatier a novú Valaskú na ľavom brehu Hrona
Zdroj: www.valaska.sk

Fašiangy v prvej polovici 20. storočia

Najstaršie dostupné informácie o priebehu fašiangov vo Valaskej sa viažu na obdobie pred začiatkom prvej svetovej vojny. Zaznamenal ich Ernest Laubert, roďák z Valaskej, ktorý sa intenzívne zaujímal o históriu a tradičnú kultúru obce.¹

Fašiangy v obci organizovali mládenci. Rómsku kapelu, ktorá hrávala na fašiangových zábavách, si niekedy objednávali až z Klenovca. Pred vyvrcholením fašiangového obdobia spomedzi seba vyvolili *bursoviho richtara*. Ten organizoval celý priebeh fašiangových osláv až do Popolcovej stredy, zároveň zodpovedal za poriadok a za prípadné neprístojnosti, ku ktorým v tomto období došlo. Mládenci sa zložili „po 2 – 3 zlatkách“ a z vyzbieraných peňazí hradili spoločné výdavky – najmä muzikantov a pálenku. Na fašiangovú nedeľu chodili dedinou od domu k domu na čele s *bursovim richtarom*. Ten mal dlhý ražeň, na ktorý zbieral slaninu. Hovorilo sa, že *choďia s hajnalom*. Po skončení obchôdzky sa s dievčatami zabávali vo väčšej vopred prenajatej miestnosti, najčastejšie v mlyne. V pondelok ráno sa rozišli domov vyspať sa, oddýchnuť si a pred večerom zábava pokračovala. Podobne to bolo aj v utorok, zábava však trvala len do polnoci. Vtedy *richtar* zobral muzikantom sláčiky a zábavu rozpustil. Tento jednoduchý spôsob ukončenia zábavy nazývali *pochovaňia basi*. Mládenci vrátili muzikantom sláky až v stredu ráno, keď sa kapela po troch dňoch vracala

¹ Nevydaný rukopis *Kapitoly z dejín Valaskej a okolia*, ktorý má 298 strán, E. Laubert dokončil v roku 1966. Je vo vlastníctve autorových potomkov. Ďalší text tohto autora sa nachádza v archíve Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave. Má názov *Vlastiveda a dejiny obce Valaská* a obsahuje informácie o nárečí, ľudových piesňach, obyčajach, tradičnom odevu a architektúre. Ide pravdepodobne o čiastkový odpis z vyššie uvedeného materiálu.

domov. Chlapci si na *Popolečnu stredu* ešte uvarili kapustu so slaninou a vypili víno a pálenku, ktoré si zaobstarali za zvyšné peniaze. Toto stretnutie však už bolo bez hudby a bez dievčat. Podobný priebeh mali fašiangy vo Valaskej aj v medzivojnovom období.

Obr. č. 3: Valaštiansky mlyn na Studničke na začiatku 20. storočia, jeho budova slúžila aj na stretávanie sa slobodnej mládeže
Zdroj: archív autora

Fašiangové obdobie bolo vo Valaskej aj časom nadväzovania partnerských vzťahov medzi mládežou. Iniciatívu v tomto čase preberali dospievajúce dievčatá. Dievka mohla prejaviť náklonnosť vyhladnutému mládenkovi tak, že v obchode kúpila pávie pero za klobúk a vreckovku. Tieto veci mu poslala zvyčajne po väčšom dieťati aj s odkazom, kto dary posíla. Takéto dievčatá vytvorili niekoľkočlenné skupinky a pre vyhladnutých chlapcov usporiadali v jednom dome hostinu: pražili *pampuški*, upiekli mäso, kúpili pálenku a na fašiangový pondelok večer sa zabávali oddelene od ostatnej mládeže.

Masky sa vo fašiangovom sprievode objavili v 30. rokoch 20. storočia, podľa dostupných údajov to bolo v roku 1937 (Švajdová – Luptáková, 2017, s. 63). Valaštianska *bursa* tak postupne nadobudla charakter parodovaného svadobného sprievodu. Na čele chodil *richtar* s palicou predstavujúci starejšieho, za ním nasledovali ženích s nevestou, rómska hudba a ďalšie maškary, napríklad cirkusant s medveďom na retiazke a pán vo fraku s cylindrom. Ostatní boli oblečení v tradičnom odevu. Na fotografiách z druhej polovice 30. rokov vidieť, že účastníci sprievodu si začali maľovať tváre. Hlavnými organizátormi boli aj ďalší mládenci na čele s *mlaďeňeckim richtarom*. Maskovali sa zvyčajne v stodole

Obr. č. 4: Mládenci z Valaskej oblečení v tradičnom odeve (1932)
Zdroj: archív autora

Obr. č. 5: Dievka z Valaskej v tradičnom odevu (okolo roku 1924)
Zdroj: archív autora

u niektorého z bursovňíkov. Navštevovali takmer všetky rodinné domy, v prvom rade tie, kde mali slobodné dievčatá na vydaj. Rómsku kapelu vyplácali peniazmi a najmä *vibursovanou* slaninou, klobásou a pálenkou. Tanečné zábavy trvali tri dni – od nedele do utorka, namiesto rómskej kapely na nich neskôr hrávala aj posádková hudba z breznianskych kasární. Na záver utorkovej zábavy muzika pre starších účastníkov zahrála tanečnú pieseň *Za konope, za lan*. Táto obyčaj sa uplatňovala minimálne do roku 1950 (Luptáková, 2017, s. 2).

Obr. č. 6: Účastníci *bursi* v roku 1937. Súčasťou sprievodu boli masky ženicha s nevestou, pána v cylindri a cirkusanta s medveďom na retiazke.

Zdroj: archív autora

„Fašangounici sa pobliekali do krojov za šakovakie maski. Bou richtar na čele s paličou, čižmi – rajtki ako poviem. Bola nevesta oblečená, mladí zad, družbovia z družicami a takí sprievot šiou, ciganska muzika – len ciganska, bieli nebolí a choďili z dom do domu z ražňom. Na ťem im gazďina napichla kus – falat slaňiňi: Fašangi, Turice, Velka noc pride, kto nema kožuška, zima mu bude. Ja nemam, ja nemam, len sa tak trásiem, dajte mi slaňiňi, nak sa vipasiem. Boľi namaľovaňi, pierko mau kažďi za klobukom, čierňi ľajbľik, biele košeľe a biele nohavice maľi. Keť končiu fašank, tak si už napražili pampuškou, tak sa uš pohosťili okolo pounoci.“²

Fašiangy v druhej polovici 20. storočia

Po druhej svetovej vojne organizáciu fašiangov vo Valaskej postupne prevzali členovia miestneho dobrovoľného hasičského zboru. Korene dobrovoľného

² Spomienky J. Bánikovej, rod. Hungarovej (nar. 1909), zaznamenal G. Horák v rokoch 1986 – 1987. Pozri J. Alberty (2002, s. 78).

hasičstva v obci siahajú do 19. storočia. Zbor mal počas celého 20. storočia početnú členskú základňu a aj v súčasnosti je najagilnejšou dobrovoľnou organizáciou v obci. Napriek tomu, že administratívne aj spoločenské centrum obce sa v druhej polovici minulého storočia presunulo do novej Valaskej, sídlo hasičského zboru – hasičská zbrojnica nazývaná *hasičňa* – sa dodnes nachádza v materskej časti obce, teda v starej Valaskej.

Pôvodný názov obchôdzky – *choďeňia s hajnalom* – sa prestal používať a bol nahradený dnešným pomenovaním *bursa*. Obchôdzka sa aj pod organizačným vedením hasičov naďalej konala v zaužívanom termíne, teda vo fašiangovú nedeľu. Účastníci sprievodu sa v dopoludňajších hodinách stretli v niektorom z domov, neskôr v hasičskej zbrojnici, kde sa prezliekli do kostýmov a zamaskovali. Sprievod sa z tohto miesta pohol okolo poludnia, prešiel starou dedinou a potom po moste cez Hron popod kostol do novej Valaskej. Jeho pevnou súčasťou sa v tomto období stal alegorický voz s konským záprahom.³ Keďže zástavba v starej i v novej časti obce sa výrazne rozšírila, *bursa* začala navštevovať len rodinné domy majiteľov, s ktorými sa organizátori vopred dohodli. Okrem toho sa zastavila v každom pohostinstve. Cez námestie sa *bursovníci* napokon vrátili do hasičskej zbrojnice a začali s prípravami na večernú zábavu.

Obr. č. 7: Fašiangový sprievod v roku 1950, vpredu ženích s nevestou, za nimi svadobní rodičia a muž v koši

Zdroj: archív autora

Na čele sprievodu chodila maska trubača, ktorá mala podobu husára na koni. Trúbením na hasičskej trúbe zďaleka oznamovala pohyb sprievodu a avizovala domácim príchod do domu. Za ňou kráčal hlavný organizátor sprievodu

³ Alegorický voz sa vo fašiangovom sprievode objavil v roku 1950, teda ešte predtým, ako organizáciu *bursi* prevzal hasičský zbor (Luptáková, 2017, s. 2).

Obr. č. 8: Maska medveďa (okolo roku 1960)
Zdroj: archív autora

Obr. č. 9: Sprievod v 70. rokoch 20. storočia, vpredu svadobný pár, vzadu rómska kapela
Zdroj: archív autora

– *mlaďeňecki richtar* v úlohe starejšieho. V ruke držal palicu ozdobenú pestrofarebnými stuhami. Komunikoval s domácimi, usmerňoval muzikantov a udržiaval poriadok v sprievode. Úlohu vyberania a nosenia slaniny prevzal iný mládelec, ktorého nazývali *ražňoš*. Pampúšiky a alkohol nosil v kufri ďalší *bursovník* nazývaný *kufroš*.

Hneď za *richtarom* kráčali ženích s nevestou, ďalej družbovia s družicami, svadobní rodičia a ďalšie manželské páry v mestskom odevu či v tradičných krojoch. Za nimi išli muzikanti, alegorický voz a napokon ostatné masky, ktorých počet sa postupom času výrazne rozšíril. Ambíciou organizátorov bolo nielen uchovávať staršie podoby obyčaje, ale aj prinášať nové. V priebehu druhej polovice 20. storočia k starším maskám pribudli nové maškary: spomínaný trubač, chlap v koši, krava s klepotajúcim dreveným pyskom, prasa, kôň a mnohé iné. Rozvíjanie obyčaje podporoval aj miestny národný výbor, po roku 1989 obecný úrad. Obec finančne prispievala hasičom na vytváranie nových, respektíve na opravu starých masiek. Staré súčasti tradičného valašianskeho odevu, ktorý sa v obci už nenesil a nevyrábal, sa používaním postupne znehodnotili a začali sa zo sprievodu vytrácať. V rozrastajúcej sa bohatej fašiangovej šatnici hasičského zboru úplne prevládli kroje zo susedných lokalít – najmä z gemerského

Horehronia a zo severného Podpoľania, ale aj z blízkeho Čierneho Balogu. Ženské postavy naďalej stvárňovali predovšetkým muži, najmä mládenci, ale približne od 90. rokov sa v sprievode začali bežne objavovať aj ženy.

Pri vstupe do dvora sa *mládeňeckí richtár* opýtal domácich, či *bursovňíkov* príjmu, a to aj vtedy, keď bola návšteva vopred dohodnutá a očakávaná. Po privolení *bursovňíci* z prednej časti sprievodu vošli do dvora, zvitáli sa s domácimi, zaspievali si s nimi a zatancovali. Okrem odmeny, ktorú najčastejšie tvorila slanina, klobása a pálenka, dostali aj malé pohostenie. Ostatné masky zostávali s vozom na ulici a zabávali okolostojacich.

Obr. č. 10: Predok sprievodu v roku 1996, vpravo *richtár* s palicou, vľavo ženích s nevestou a družice, ženské postavy stvárňovali muži
Zdroj: archív autora

„Najdôležitejšia postava toho celého, organizátor, ten, čo to celé šikoval, bol mládenecký richtár. Mal na starosti, do ktorého domu sa pristaviť, on si zadirigoval pesničku, on *Cigáňom* rozkázal, poprípade zahriakol voľakoho, kto sa pre *pálenuo* nevedel zmestiť do kožky. *Mládeňeckího* richtára si medzi sebou vyvolili slobodní mládenci. Bol richtárom viac rokov, dovedy, kým ho nenahradil druhý alebo kým sa neoženil. Za môjho mládenectva dlhé roky túto funkciu zastával veľmi zodpovedne a fundovane Ďuro Bánik, on sa aj tak neskoršie ženil. Organizoval mládenčov aj vtedy, keď sa chodili máje *biť*. *Ražňoš* bol jeden z mládenčov určený, vymaľovaný, veľké líca červené, ten niesol velikánsky paľoš alebo ražeň, na ktorý mu v každom dome napichli kus slaniny.“⁴

⁴ R. Datko, narodený v roku 1975, výskum z apríla 2022.

Obr. č. 11: Predok sprievodu s rómskou hudbou pred vstupom do domu v roku 1996
Zdroj: archív autora

Aj po druhej svetovej vojne bola pevnou súčasťou sprievodu rómska muzika. Organizátori spolupracovali najmä s domácimi muzikantmi z rodín Baranovcov a Bartošovcov *Pišťolovcov*, ktoré bývali v novej Valaskej, prípadne si volali kapelu Bartošovcov z Čierneho Balogu. „Bieli“ muzikanti hrávali na *burse* len výnimočne.

Obr. č. 12: Rómska hudba Baranovcov vo fašiangovom sprievode, druhá polovica 20. storočia

Zdroj: archív autora

Veľkú pozornosť pútal najmä alegorický voz ťahaný konským záprahom. Na prívесе – *konskej vlečke* – bolo improvizované pódium s niekoľkými hercami. Tí parodicky stvárňovali nejakú tému alebo udalosť, ktorá počas uplynulého roka – od posledných fašiangov – najviac rezonovala buď v obci, alebo v celej spoločnosti. Idúc dedinou komunikovali s ľuďmi na ulici, pokrikovali na okolostojacich. Kulisy pódia bývali oblepené maľovanými plagátmi, ktoré obsahovali komiksové obrázky. Najčastejšie ich pripravoval miestny ľudový umelec a aktivista Jozef Slivka. V období socializmu muselo vedenie hasičského zboru zamýšľaný námet fašiangového voza vopred oznámiť na okresný výbor komunistickej strany, ktorý posudzoval politickú priechodnosť zvolenej témy. Konský záprah od začiatku uplatňovania tejto obyčaje zabezpečovali majitelia ťažných koní zo starej Valaskej.

„Za môjho detstva dlhé roky chodievali so svojimi koňmi *ujčok* Cyro od Molčanov zo *Mlina pri Studnički*. Potom ich nahradil nebohý Jožko Faško a teraz túto úlohu zastáva jeho syn, mladý Jožko Faško.“⁵

⁵ R. Datko, narodený v roku 1975, výskum z apríla 2022.

Obr. č. 13: Maska trubača s alegorickým vozom v roku 1996
Zdroj: J. Alberty (2002, s. 80)

Výnimočne sa stávalo, že organizátori valaštianskej *bursi* usporiadali dva sprievody, jeden vo Valaskej a druhý v blízky, najmä turisticky atraktívnych nízkotatranských lokalitách. *Bursu* na Bystrej, Táloch a v Mýte pod Ďumbierom v roku 1969 zorganizovali starší členovia hasičského zboru, kým mladší *bursovali* vo Valaskej.

„V roku 1969 sa účastníci valaštianskej *bursi* rozdelili. Časť *bursovníkov* robila obchôdzku na Táloch, Bystrej a v Mýte pod Ďumbierom. Táto skupina si požičala kostýmy z divadla z Martina. Za námet pre inscenovanie deja vo fašiangovom sprievode si vzala porovnanie oblečenia a života na stredovekom panstve a na vidieku. Obchôdzky sa prvýkrát zúčastnili aj zamaskované ženy“ (Švajdová – Luptáková, 2017, s. 65).

Fašiangové zábavy takisto organizovali dobrovoľní hasiči, a to najčastejšie v sále za hostincom v starej Valaskej. Výnimočne sa zábavy konali aj v iných priestoroch, napríklad v blízkom Hronci. Až na prelome 20. a 21. storočia sa začali usporadúvať v kinosále alebo v priestoroch pohostinstva v novej Valaskej. Prvá fašiangová zábava sa začínala v nedeľu večer po ukončení *bursi*. Druhá bývala v pondelok a tretia z utorka do stredy. *Bursovníci* na fašiangových zábavách sedávali oddelene od ostatných v osobitnom kúte.

Približne od 60. rokov 20. storočia bývalo súčasťou nedeľnej zábavy takzvané odhaľovanie masiek. Dovedy nemal nikto vedieť, kto sa pod ktorou maskou skrýva. Pri odhaľovaní sa poukazovalo na dobré alebo zlé vlastnosti dotyčného prostredníctvom veršovaných textov alebo piesní. Hlavným bodom

Obr. č. 14: *Bursovníci* z Valaskej pri obchôdzke v rekreačných centrách v roku 1969, vpravo *ražňoš*
Zdroj: archív autora

pondelkovej zábavy bol krst nových *bursovníkov*. Boli oblečení len v spodnej bielizni a v bielych košeliach a mali pri sebe krstného otca, ktorého si vybrali spomedzi starších *bursovníkov*. „Tí, ktorí boli v *bursovnom* sprievode prvýkrát, takzvaní novokrstenenci, tí museli bozkávať čižmu. Taká veľká gumáka to bola a musela byť natretá hnojom alebo lajnom. Odriekali pritom títo novokrstenenci: *„Boskávam Ťa, čižmička, nak mi je verná krčmička.“*⁶ Po krste museli vypiť pohárik pálenky, niekedy sa museli napiť vína rovno z čižmy.

Utorková zábava sa končila polnočným pochovávaním basy. Pri tejto paródii so smútočným sprievodom najdôležitejšiu úlohu plnil jeden z *bursovníkov* preoblečený za kňaza, ktorého úlohou bolo odspievať pripravený text. Obsahoval najmä humorný opis príhod, ktoré sa v obci udiali od posledných fašiangov, teda v priebehu uplynulého roka. Po spustení basy do jamy pod javiskom, prípadne po jej vynesení zo sály sa zábava skončila. Postupne sa však toto pravidlo prestalo dodržiavať a v 80. rokoch sa bežne stávalo, že po prestávke zábava

⁶ R. Datko, narodený v roku 1975, výskum z apríla 2022.

Obr. č. 15: *Bursovníci* z Valaskej pri obchôdzke v rekreačných centrách v roku 1969
Zdroj: archív autora

pokračovala takzvaným karom až do skorého rána. Po polnoci v sále zostávala najmä slobodná mládež.

Kolektív, ktorý sa podieľal na príprave fašiangov, sa nazýval *bursovná rodina*. Okrem členov hasičského zboru do nej patrili aj ich rodičia, najmä matky, ale aj manželky a niekoľkí starší jednotlivci, ktorí mali s organizáciou dostatok skúseností z mladosti. Muži pripravovali masky, ženy – *bursovné matere* – prali a opravovali kostýmy, v nedeľu dopoludnia pripravili pre všetkých účastníkov sprievodu guláš. Spolupatričnosť *bursovnej rodiny* sa prejavovala napríklad aj v organizovaní spoločných letných výletov.

„Pokiaľ mne pamäť siaha, vždy to mali na starosti dobrovoľní hasiči z dediny, ktorí to veľmi radi a s veľkým zánietením, samozrejme, aj s podporou obce robili. Hasiči mali na starosti ako organizáciu *bursi*, tak zabezpečenie jedla, pitia na zábavách, všetkého, čo s tým súvisí. Veľmi dôležitá bola aj takzvaná služba v *zále*. To sme sa vybrali dobrovoľní hasiči medzi sebou. Ak v danom roku naše ženy alebo frajerky boli v robote a nemohli sa tej zábavy zúčastniť, sami sme sa do tej služby hlásili, že budeme na ostatných merkovať. Bola to veľmi záslužná a nie veľmi prívetivá činnosť, lebo nespratníkov bolo treba väčšinou vypoklonkovať zo *záli* von. Buď sme mali na jednej aj druhej zábave službu tí istí, alebo sme si to pomenili, ale minimálne dvaja-traja sme v tej službe furt boli.“⁷

⁷ R. Datko, narodený v roku 1975, výskum z apríla 2022.

Fašiangové jedlá

K tradičným fašiangovým jedlám vo Valaskej patrilo najmä pečené bravčové mäso a *pampuški*, vyprážené šišky z kysnutého cesta. Obľúbeným pokrmom, ktorý sa často pripravoval aj mimo fašiangového obdobia, patrili zemiaky varené s kyslou kapustou, klobásou a so slaninou pokrúpanou *na hrebeňe*. Starousadlí obyvatelia Valaskej ho považujú za tradičné jedlo svojej obce a v súčasnosti ho nazývajú *valaštianske krumple*. Jedlo sa podávalo na nedeľnej fašiangovej zábave, pri jeho príprave sa použili suroviny, ktoré *bursovníci* dostali počas obchôdzky.

Fašiangovou špecialitou, ktorá odlišovala Valaskú od všetkých obcí na blízkom aj vzdialenejšom okolí, bola konzumácia psieho mäsa. Príprava jedál z neho sa vo Valaskej rozšírila pravdepodobne v medzivojnovom období. Mládenci-*bursovníci* to robili „z recesie a zo psiny“.⁸ Najčastejšie ho v menšom množstve pridávali k bravčovine určenej na výrobu klobás, ale konzumovalo sa aj upečené s cesnakom či pomleté vo fašírkach, údené rebierka sa varili v kapuste. Tieto jedlá sa počas fašiangov aj skonzumovali a v iných obdobiach roka sa nepripravovali. V domácnostiach sa psie mäso nepoužívalo. Za vzácny liečebný prostriedok však Valaštania považovali vytopenú *psovsku* masť. Využívali ju pri problémoch s dolnými dýchacími cestami. Pri kašli či zápale priedušiek ju deťom aj dospelým natierali na chlieb, pridávali do čaju alebo do polievky.

V druhej polovici 20. storočia sa na prípravu fašiangových jedál používalo mäso z ukradnutých psov, čo neraz spôsobilo ťažkosti s policajnými orgánmi. Približne v polovici 20. storočia sa však niekoľko psov chovalo výhradne na tieto účely. „Obyčajne dvoch chovali v istej rodine. Masť si nechávali ako liek pre vlastnú potrebu a mäso predali *bursovníkom*. Primleli ho s bravčovinou do klobás, údili rebierka. Varili ich v kapuste alebo piekli. Prípravu tejto miestnej delikatesy mali na starosti ženy – kuchárky. Skôr varievali v mlyne, potom u Ochymov alebo u tetky Heleny Krupovej. Pripravené jedlá potom ženy ponúkali v miestnosti pri sále. Najviac boli na ne zvedaví cezpoľní návštevníci, pokúpili klobásy, ktoré sa takto dostali kde-kade.“⁹

„Pár zábav bolo aj v bývalej lisovni v Hronci, aby sa tam pomestilo viacej ľudí. A vždy si *Valaštani* robili takú srandu, poponúkali po stoloch na zábave, aby si každý zobral z tej *klbaski*, hlavne keď boli *Hrončania* alebo *Osrblaňi* na zábave zúčastnení. A keď si už tak do chuti zajedli, tak im potom *Valaštani* zabrechali, aby vedeli, čo jedli.“¹⁰

Zlom v príprave jedál z psieho mäsa nastal po fašiangoch v roku 1998, keď sa v klobásach objavil parazit svalovec špirálový. Piaty *bursovníci* vtedy pripravili klobásy z bravčového bôčika a z mäsa nakazených psov. Počas tejto najväčšej epidémie svalovca na Slovensku sa infikovalo vyše tristo ľudí a mládenci boli aj trestne stíhaní (Vilhanová, 2018, s. 1).

⁸ Blížšie pozri M. Luptáková (2017).

⁹ M. Luptáková (2017, s. 5).

¹⁰ R. Datko, narodený v roku 1975, výskum z apríla 2022.

Fašiangy v súčasnosti

V priebehu posledného desaťročia došlo v slávení fašiangov vo Valaskej k niekoľkým zmenám. *Bursa* sa od roku 2021 namiesto nedele organizuje v sobotu. Sprievod sa z hasičskej zbrojnice pohýna dopoludnia a končí sa v popoludňajších hodinách na námestí. Tam na príchod *bursovníkov* čaká množstvo divákov z obce aj z okolia. Pred obecným úradom je postavené malé pódium, na ktorom vystupujú pozvané folklórne kolektívy, nechýbajú stánky s občerstvením a s výrobkami ľudových remeselníkov. Po príchode na námestie účastníci sprievodu vytancujú divákov. Nasleduje odhaľovanie masiek a krst nových *bursovníkov* na pódiu, teda úkony, ktoré boli predtým súčasťou nedeľnej a pondelkovej zábavy. Pôvodné dve až tri zábavy sa zredukovali na jednu, ktorá býva zo soboty na nedeľu v kinosále. Jej súčasťou je aj pochovávanie basy.

Medzi aktérmi fašiangového sprievodu sa bežne objavujú aj ženy a dievčatá, v posledných rokoch dokonca aj deti. Hlavným dôvodom je skutočnosť, že počet mládeňcov a mužov ochotných zapojiť sa do *bursovaňia* býva menší. Na sprievode sa zúčastňuje približne 20 až 25 ľudí. V roku 2017, keď Valašania oslavovali 80 rokov od začiatku *bursovaňia*, sa do sprievodu zapojilo až okolo 60 účastníkov. K tradičným maškaramám v posledných rokoch pribúdajú aj moderné masky, ktoré stvárajú najmä rôznych filmových hrdinov. Hudobný sprievod naďalej zabezpečujú rómski muzikanti, domáci aj z okolitých obcí. V poslednom období medzi nimi hrávajú aj mladí hudobníci, ktorí sú absolventmi miestnej základnej umeleckej školy.

Obr. č. 16: Predná časť sprievodu v uliciach novej časti Valaskej počas fašiangov v roku 2020, postavy družíc už stvárajú dievčatá
Zdroj: www.valaska.sk

„Starší vŕdi spomínajú na to, že teras uš sa tie fašiangi nie takie, ako boli voľakedi. Lebo že sa to fšetko oddrbúli f sobotu a že voľakedi zme sa bavili od ňed'eli a končili zme na Popolcovú stredú ráno.“¹¹

Obr. č. 17: Richtar, ženich s nevestou a muzikanti v prednej časti sprievodu na námestí v novej časti Valaskej, fašiangy v roku 2020
Zdroj: www.valaska.sk

Obr. č. 18: Alegorický voz v uliciach novej časti Valaskej, fašiangy v roku 2020
Zdroj: www.valaska.sk

¹¹ R. Datko, narodený v roku 1975, výskum z apríla 2022.

Obr. č. 19: Staršie aj novšie typy masiek v sprievode na námestí v novej časti Valaskej, fašiangy v roku 2020
Zdroj: www.valaska.sk

Obr. č. 20: Alegorický voz na námestí v novej časti Valaskej, fašiangy v roku 2020
Zdroj: www.valaska.sk

Obr. č. 21: Krstzenie nových bursovňíkov, ktorí museli bozkávať čižmu natretú horčicou, námestie v novej časti Valaskej počas fašiangov v roku 2020
Zdroj: www.valaska.sk

Záver

Fašiangové obyčaje vo Valaskej v prvej polovici 20. storočia sa výraznejšie neodlišovali od obyčají v okolitých obciach. Od druhej polovice 30. rokov sa pevnou súčasťou fašiangového sprievodu stali masky. Po druhej svetovej vojne organizáciu fašiangov prevzal miestny hasičský zbor. Vďaka rozvoju výstavby a nárastu počtu obyvateľstva sa Valaská postupne stala strediskovou obcou a v deň konania fašiangovej *bursi* ju začali navštevovať aj ľudia zo širšieho okolia. Najrozvinutejšiu podobu valaštianske fašiangy zaznamenali na konci 20. storočia. Najväčšiu zásluhu na udržiavaní tradície dodnes majú agilní členovia miestneho hasičského zboru.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- ALBERTY, Július (zost.). 2002. *Valaská. Monografia obce*. Banská Bystrica : Štúdio HARMONY, 2002.
- B. P. 2013. O zvykoch na fašiangy vo Valaskej podľa našich starých rodičov. In *Valaštiansky hlásnik*, roč. XI., 2013, č. 1, s. 4 – 5.
- KATRENIÁK, Pavel. 2018. Fašiangy sa, veselme sa! In *Valaštiansky hlásnik*, roč. XVI., 2018, č. 1, s. 3.
- KÚDELKA, Anton. 1970. *500 rokov obce Valaská*. Valaská : MNV Valaská – prípravný výbor pre oslavy, 1970.
- LUPTÁKOVÁ, Mária. 2017. Fašiangové zvyky. In *Valaštiansky hlásnik*, roč. XV., 2017, č. 1, s. 2.
- LUPTÁKOVÁ, Mária. 2016. Taká bursa nebola a ani nebude... In *Valaštiansky hlásnik*, roč. XIV., 2016, č. 1, s. 5.
- ŠVAJDOVÁ, Eva – LUPTÁKOVÁ, Mária. 2017. *Valaská a Valaštania obrazom a slovom*. Brezno : HLP grafik, 2017.
- VILHANOVÁ, Silvia. 2018. Tohtoročné fašiangy. In *Valaštiansky hlásnik*, roč. XVI., 2018, č. 1, s. 1.

Elektronické zdroje (videá):

- Fašiang Valaská 2015. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=ziNuZJf-HTU>.
- Fašiangy 2016 Valaská. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=zfElfBuz1fo&t=59s>.
- Fašiangy Valaská – 80 rokov bursovania. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=o9mBoEjmlv0&t=343s>.

Rukopisné a archívne materiály:

- Vlastiveda a dejiny obce Valaská*. Rukopis Ernesta Lauberta. Archív textov Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i. v Bratislave, inv. č. SNS 679.

O autorovi:

Martin Lokša je pôvodným povoláním učiteľ (kombinácia slovenský jazyk a literatúra – história), v súčasnosti jazykový korektor. Venuje sa výskumu tradičnej kultúry, nárečí a regionálnej histórie so zameraním na oblasť bývalých čipkárskych dedín v okresoch Banská Bystrica a Brezno. Špecializuje sa na tému čipkárstva – trhového a podomového obchodu, ktoré bolo typickým zamestnaním regiónu. Výsledky výskumu publikoval vo viacerých monografiách obcí, autorsky sa podieľal na vzniku publikácií *Monografia obce Nemecká* (2007), *Pre-dajná* (2009), *Od mýta k Mýtu* (2019), *Od brodu k Medzibrodu* (2020), *Jasenie* (2023). Je autorom knihy *Zašla hviezda na kraj sveta* s podtitulom *Vianoce v čipkárskych obciach nielen pre učiteľov* (2013). Vedie folklórnu skupinu Čierťaz v Nemeckej.

PhDr. Martin Lokša
Ul. Sama Chalupku 4, 976 97 Nemecká
martinloksa76@gmail.com
0918 591 847

Čičmian po Lietavskú Svinnú-Babkov (2012).³ Výsledky výskumu rozdeľujú obce v kontexte odievania do štyroch celkov. Samostatný celok tvorí obec Čičmany, ďalší Rajecká Lesná, Ďurčiná a Fačkov, do tretej skupiny spadajú všetky ostatné obce a štvrtú špecifickú skupinu tvoria mestá Rajec a Rajecké Teplice. Vzhľadom na fakt, že téma fašiangov sa viaže práve na vizuálnu podobu, pri interpretácii výsledkov výskumu zohľadňujem práve toto členenie. Výskum vizuálnej podoby fašiangov vo vybraných obciach Rajeckej doliny priniesol zaujímavé výsledky. Jedna zo základných výskumných otázok bola, či sa tradičná odevná kultúra štyroch skupín obcí svojimi špecifikami rovnako pretavila do vizuálnej podoby fašiangov. Zámerom príspevku je priblížiť vizuálnu podobu fašiangových obchôdzok v Rajeckej doline v rokoch 1980 – 2020. Na výskume sa zúčastnilo 17 informátorov, pričom údaje o nich sú uvedené podľa ich vlastného rozhodnutia.

Masky, maškary a maskovanie

Maskovanie v rámci fašiangových obchôdzok (a nielen vtedy) znamená používanie masky alebo kostýmu na verejnosti. Cieľom maskovania je zakryť identitu, znemožniť ostatným identifikáciu nositeľa masky. Podrobne sa vývoju maskovania a charakteristike jednotlivých masiek venuje M. Slivka (2002). Okrem rozsiahlych historických súvislostí venuje pozornosť aj charakteristike základných pojmov, ktoré súvisia s fašiangovým utajovaním identity. Maska ako fenomén ukrytia identity človeka má svoje korene už v paleolite, približne 30 000 rokov pred Kristom. Rozvoj masiek úzko súvisí s animizmom, démonolatriou a totemizmom. „Maska ruší priamu, bezprostrednú komunikáciu a nastoľuje realitu iného, svojzákonného sveta. Je to svet premeny, ilúzie, transcendencie“ (Slivka, 2002, s. 513). D. Luther masku definuje ako plastické zobrazenie tváre alebo bytosti, ktorá má ľudský, zvierací, mytologický alebo démonologický pôvod.⁴ Ako ďalej uvádza M. Slivka (2002, s. 495): „Kostým spolu s maskou tvoria pre herca i diváka vnemovú dispozíciu k pretelesneniu.“ Aj keď v tejto súvislosti autor píše o ľudovom divadle, fašiangová obchôdzka svojím charakterom predstavuje istý typ ľudového divadla. Dôležité je, že kostým má úlohu zahaliť celé telo a identifikovať svojho nositeľa s úplne odlišnou rolou. V dedinskom prostredí išlo o tradičný odev buď doplnený rekvizitami, alebo ďalším odevom zvýrazňujúcim charakter postavy. K tomu sa pridávala maska, ktorá mala zahaliť tvár a utajiť identitu nositeľa. Materiály na výrobu masiek používané v Rajeckej doline sa v 80. rokoch 20. storočia navzájom výrazne nelíšili. Rovnako to bolo až do konca 20. a začiatku 21. storočia, dokedy môžeme sledovať najčastejšie používanie kože, kožušiny, textilných materiálov, slamy a celej škály rekvizít. Prevažujú zoomorfné aj antropomorfné masky. M. Slivka (2002) pri zobrazení zoomorfných postáv hovorí predovšetkým o kožuchu alebo koži obrátenej naruby, pri antropomorfných postavách sa vyskytuje už aj slama. Zároveň rozlišuje dva

³ Ide o publikáciu autorskej dvojice J. Marcinová-Knapcová a S. Jamečná (2012) vydanú Krajským kultúrnym strediskom v Žiline.

⁴ Luther, Daniel. *Maska*. Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/maska>.

Obr. č. 1: Sprievod masiek obcou Lietavská Svinná (1993)

Zdroj: Obecný úrad Lietavská Svinná

typy masiek: pevné masky, ktoré zakrývajú celú tvár, a masky zhotovené naličením človeka. Pevné masky sa delia do troch skupín: náličnice, teda masky zakrývajúce tvár, ďalej kukly zakrývajúce celú hlavu a nakoniec samostatné masky upevnené na palici, ktoré sa priamo hlavy nedotýkajú (Slivka, 2002, s. 515). Tento typ masiek som v rámci fašiangových obchôdzok v Rajeckej doline nezaznamenala. Maškaraou nazývame osobu, ktorá je zahalená celá a kombinuje v sebe použitie masky aj kostýmu. D. Luther zároveň dopĺňa, že označenie maškara je príznačné najmä vtedy, ak má byť zobrazenie určitej postavy abstraktnej, pestré a bláznivé (Luther 1995, s. 337). Zároveň je potrebné podotknúť, že informátori nerozlišujú pojmy maska a maškara a podľa ich slov sa v bežnom slovníku účastníkov obchôdzok obe slová používajú aktívne na označenie akéhokoľvek účastníka maskovaného sprievodu. V nasledujúcich častiach sa pokúsím rozčleniť spôsoby maskovania v štyroch skupinách obcí, ktoré boli takto rozdelené na základe výsledkov výskumu tradičného odievania.

Čičmany

Čičmany sú poslednou obcou patriacou do Rajeckej doliny a ležia na jej južnom cípe. Odevnými špecifikami sa radia k tzv. „bielym obciam“, ktoré majú archaický typ bieleho tradičného odevu. Tieto obce patria do okresu Ilava (Zliechov, Temeš, Valaská Belá, Čavoj). V rámci odevnej kultúry celej Rajeckej doliny tvoria samostatnú skupinu a rovnako predstavujú isté špecifikum aj v kontex-

te vizuálnej podoby fašiangov. Výskumom fašiangových zvykov sa zaoberala už spomínaná M. Turzová (1970) a neskôr E. Munková (1992). Fotografický materiál uvedený v publikácii, ale aj ďalší materiál zo súkromných albumov informátorov zachytáva podobu fašiangov od 30. rokov 20. storočia až po súčasnosť. Po jeho analýze a potvrdení informácií z terénneho výskumu môžem konštatovať, že v Čičmanoch v skúmanom období nedošlo takmer k žiadnym zmenám vizuálnej podoby fašiangových obyčají a obyvatelia obce až do súčasnosti zachovávajú jej archaickú podobu. Jediná maska, ktorá sa tu objavuje, je maska *turoňa*. Ako píše E. Munková (1992, s. 165), ide o masku predstavujúcu volskú hlavu s rohami a veľkým jazykom. Súčasťou masky sú uviazané zvonce a telo vytvorené z vrecoviny.⁵ V súčasnosti žije v obci posledný výrobca masky Albín Strapko. Ako uvádza D. Luther, zoomorfná maska *turoňa* v sebe ukrýva magicko-ceremoniálnu funkciu. Tur, ktorý bol u nás vyhubený v 17. storočí, symbolizoval zároveň plodnosť a silu (Luther, 1995, s. 270). Súčasťou fašiangových obchôdzok sú sviatočné tradičné odevy, ktoré boli u staršej generácie v 80. rokoch 20. storočia ešte bežnou súčasťou odievania. M. Turzová v roku 1970 spomína, že *fašiangári*, ktorí tancovali fašiangový tanec *pod šable*, nosili krížom cez hrud' červený tkaný pás. Ten bol mimo fašiangov súčasťou ženského tradičného odevu a mužského svadobného/obradového odevu.⁶ V 80. rokoch 20. storočia ani vo výskume E. Munkovej či v súčasnosti sa už s touto odevnou súčiastkou nestretávame.

Obchôdzky bývali výlučne mužskou záležitosťou a najmä po roku 2000 sa na nich z dôvodu postupného úbytku obyvateľstva začalo zúčastňovať aj niekoľko žien oblečených v miestnom ľudovom odevu, v niektorých prípadoch dokonca v mužskom ľudovom odevu. V tomto prípade však nejde o archaickú podobu obliekania žien za mužov a naopak, ale len o doplnenie počtu účastníkov obchôdzky. Od roku 2015 zaznamenávame nové zimné odevné súčiastky, ktoré pre potreby obchôdzok a iných aktivít dalo podľa predlôh vyrobiť vedenie obce.

Rajecká Lesná, Fačkov a Ďurčiná

Spomenuté obce sú nielen geograficky susediacimi obcami, ale zároveň tvoria samostatnú skupinu špecifického odevného variantu. Tradičný odev v nich pri fašiangových obchôdzkach v minulosti zohrával a aj v súčasnosti zohráva významnú úlohu. Napriek tomu, že z hľadiska tradičného odevu ide o takmer totožné obce, práve vo vizuálnej podobe fašiangových obchôdzok nachádzame významné rozdiely. Je dôležité uviesť, že v týchto obciach je kontinuita fa-

⁵ Výskyt *turoňa* v Čičmanoch sa spája s povestou o Turkoch, ktorých Čičmanci vyhнали z dediny práve tak, že vytvorili šesť masiek *turoňov*, ktoré zošili papučiarci. Špecifikom bol jazyk farbený červenou repou a telo z kožušín. Dodnes obyvatelia obce túto povesť evidujú a výskyt *turoňa* spájajú s ňou. Povesť je dostupná na stránke Považského múzea v Žiline s poznámkou, že je prebraná z publikácie G. Sádeckého *Povesti Trenčianskeho kraja*. Dostupné na: <https://pmza.sk/2021/povestoturonovi/>.

⁶ Ženích mal tkaný pás pripevnený z ľavého pleca smerom doprava a dozdobený zeleným pierkom. Starejší niesol na svadbe malý zelený stromček, na ktorom bol tiež pripevnený pás. Svadobní zväci mali dva pásy – z každého pleca krížom cez hrud'. Ozdobnú funkciu u mužov završovali tí účastníci fašiangového sprievodu, ktorí tancovali tanec *pot šable*.

Obr. č. 2: *Turoň* v Radenovom dome v Čičmanoch (2022). *Turoň* je majetkom Považského múzea v Žiline a cez fašiangové obdobie býva vystavený v expozícii Radenovho domu.
Autorka: J. Marcinová

šiangových obyčají neprerušená, ich obyvatelia im prikladajú značný význam. Je bežné, že v poslednom fašiangovom trojdní žiadajú o pracovné voľno tak priami účastníci obchôdzky, ako aj ostatní obyvatelia. Na margo vizuálnej podoby fašiangových obchôdzok v Rajeckej Lesnej je potrebné zdôrazniť, že sa v nej maskovanie nevyskytuje. Vizuálna podoba obchôdzkárov je zvýraznená zásadne používaním sviatočného tradičného odevu, v posledných rokoch aj novo ušitými odevnými súčiastkami. Fašiangové trojdnie sa v tomto prípade začína nedeľnou omšou, na ktorej majú svoje špecifické miesto v polkruhu pred oltárom trinásť chlapci a dve dievčatá. Tí sa v poobedných hodinách stretávajú pred kultúrnym domom spoločne s muzikantmi, vyberajú peniaze do basy a zrealizujú prvú časť obchôdzky v dolnej časti obce.

V utorok v obchôdzke pokračujú, avšak s vizuálnou premenou. Chlapci vytvoria šesť párov za sebou, sú vzájomne zviazaní a týmto postavením znázorňujú konský záprah. Za sebou ťahajú uviazaný klát, čo sa tu nazýva *chodzenie s klátom*. Ako posledný ide trinásť chlapec, ktorý má funkciu *gazdu*. V spôsobe odievania sa odlišujú najmä tým, že *koňe* majú oblečené čierne súkenné nohavice a *gazda* má ako jediný biele.⁷ Súčasťou nedeľného sviatočného odevu sú farebné šatky, ktoré majú mládenci pripevnené okolo celého pása. V utorok šatky vymieňajú za zvonce, čím už z diaľky ohlasujú príchod fašiangového sprievodu. Za najvýraznejšiu odlišnosť možno pokladať zmenu pri utorkovom pochovávaní basy. V skúmanom období sa podľa tradície účastníci pochovávania basy, čím myslíme aj obyvateľov obce, nielen obchôdzkárov, obliekali do smútočného odevu, čo bolo vyjadrené najmä košeľou či rukávami s čiernou výšivkou. V posledných rokoch sa od tejto normy začalo upúšťať a čiernu výšivku začali zamieňať za modrú. Informátori túto zmenu odôvodňujú silnou orientáciou na mariánsky kult,⁸ pretože Rajecká Lesná je pútnickým miestom. Púť v minulosti vnímali a aj v súčasnosti vnímajú ako udalosť, na ktorú sa dodnes mnohí obyvatelia, najmä mládež a staršie ženy, obliekajú do tradičného odevu. V súlade s mariánskym kultom každý pokladá za dôležité vlastniť košeľu alebo rukávce s modrou výšivkou: „Uš sa prosťe toľko ňevišťa. Kto bi stáľe tím mladím višťaľ toľké košeľe? Tú modrú chce mať každí, no čiernu bi znosili len raz za rok, tak uš sa im to tak ňeoplatí. Preto sa začala aj na pochovávanie basi nosiť modrá. Aj sa nám to fšetkým akosi viac ľúbi.“⁹

Fašiangové obchôdzky v obci Fačkov sa konajú nepretržite počas celého skúmaného obdobia. Analógiu s vizuálnou stránkou naposledy zmieňovanej Rajeckej Lesnej môžeme nájsť predovšetkým v tom, že takmer všetci účastníci fašiangovej obchôdzky sú odetí v tradičnom odevu. Zachovaná podobnosť v oboch obciach je aj v ťahaní kláta, pričom fačkovskí mládenci ťahajúci klát sa

⁷ Čierne súkenné nohavice sú sviatočným odevom, biele sa používajú ako bežný odev, no aj napriek tomu sú zdobené. V rámci sprievodu sa biele používajú na odlišenie funkcie *gazdu* od *koňi*.

⁸ Modrá a biela farba sú považované za mariánske farby a ich použitie na tradičnom odevu malo vyjadrovať úctu k Panne Márii. V Rajeckej Lesnej sa pri púťach rozvešovali košieľky chorých detí po stromoch, čo radíme k príkladom synkretizmu mágie a kresťanskej viery (Danglová – Komorovský, 1995, s. 334 – 335).

⁹ Žena, narodená v roku 1961, Rajecká Lesná.

nazývajú *klátňiaci*. Počas skúmaného obdobia sa zachovala obyčaj, že mládenci, ktorí nemajú partnerku, sa do kroja obliekajú sami. Tí, ktorí už majú partnerku – *frajerku*, očakávajú od nej nachystanie kroja a pomoc pri obliekaní. V obci sa zároveň profilujú dve skupiny: *horňanci* a *dolňanci*. Okrem dvoch skupín mládenčov, odetých do sviatočného tradičného odevu s doplnením rovnakých farebných šatiek okolo pása ako v Rajeckej Lesnej, sa na obchôdzkach vo Fačkove zúčastňujú aj dve masky *kurva* a *kurváč* (dvojica vždy v jednej skupine). M. Turzová (1970, s. 166) tieto masky charakterizuje v Rajeckej doline ako ojedinelé a v uvedenom roku opisuje vizuálnu zmenu masiek v porovnaní s medzivojnovým obdobím. Pred 2. svetovou vojnou bola maska *kurvi* oblečená v tradičnom tmavom odevu starej ženy, tvár mala začiernenu od sadzí a v ruke po celý čas držala štetku s dlhou rúčkou. V 70. rokoch 20. storočia sa *horňanská* aj *dolňanská* maska *kurvi* líšila. V skupine z horného konca nosila bledoružovú saténovú sukňu, bielu zásteru, biele tričko s dlhými rukávami, čipkový golier a ružový saténový čepiec zdobený našitými korálikmi. Ozdobou boli biele rukavičky, papierová ruža na krku a na páse. *Horňanskú* masku autorka zároveň opisuje ako honosnejšiu. *Dolňanská kurva* nosila biely tradičný odev s bielym tričkom s dlhými rukávami pod rukávcami, na hlave tylový závoj upevnený do korálikovej korunky. Tiež mala biele rukavice, okolo pása červenú stuhu a počas celej obchôdzky nosila kôš a štetku s dlhou rúčkou (Turzová 1970, s. 167). V skúmanom období sa obe tieto masky výrazne zmenili. Odev prvej je celý z ružového vzorovaného saténu, rozdelený na sukňu a blúzku. Výraznou zmenou prešla najmä úprava hlavy. Prirodzené vlasy sú nahradené umelou fialovou parochňou dozdobenou výrazným vencom z umelých kvetov. Maska na tvár – škraboška, zakrývajúca celú tvár, je opäť umelohmotná, kupovaná. *Dolňanská kurva* je najviac podobná maske zo 70. rokov 20. storočia. Má dlhé biele šaty, biele rukavičky a jemne zdobený veniec vo vlasoch. Tvár má zamaľovanú bielou farbou, no okolie očí a úst je zatreté na čierne. Rovnako nosí kôš a štetku s dlhou rúčkou: „Do koša zbiera víslušku od ľudí, teda vajcia, slaňinu či fľaše pálenki. A štetka slúži na vimeťenie domu, do ktorého maska príde. Tak sa vravelo, že abi dobre vimietla chalupu, aj dušu človeka.“¹⁰ Maska *kurváča* sa taktiež počas posledných desaťročí zmenila. M. Turzová spomína jeho podobu pravdepodobne pred 2. svetovej vojny, bol oblečený v tmavých nohaviciach, prevrátenom kožuchu, starom klobúku s rekvizitami – husľami a kyjakom. V 70. rokoch 20. storočia mával oblečené tmavé nohavice, dlhý hnedý kabát, širší remeň, biele rukavičky a slamený klobúk. Rekvizitou uviazanou na chrbte bola kaučuková bábika v šatách a na sebe mal pripevnené papierové ruže so stuhami. Ako rekvizita ostali husle, do ktorých vyberal peniaze. *Kurváč* z dolného konca bol oblečený podobne, len kabát mal krátky, na nohaviciach mal prišité záplaty a bol menej ozdobený papierovými ružami (Turzová, 1970). Po roku 2000 sa maskovanie oboch *kurváčov* výrazne kolorizovalo. Na kabátoch pribudli farebné záplaty rôznych tvarov a najmä jednoduché slamené klobúky zmenili svoju podobu nielen zväčšením, ale najmä pestrofarebnosťou, zdobnosťou a použitím rôznych materiálov. Aj v súčasnosti sa dodržiava norma, že účasť na obchôdzke

¹⁰ Žena, narodená v roku 1948, Fačkov.

Obr. č. 3: Fašiangovníci z dolného konca Fačkova s maškarami *kurovi* a *kurváča* v roku 2010
Zdroj: Obecný úrad Fačkov

je záležitosťou mládencov a jediné masky sú – tak ako v minulosti – dva páry *kurovi* a *kurváča*.

V obci Ďurčiná K. Zmrhalová (2018) vykonala v rokoch 2015 – 2017 terénny výskum fašiangových obyčají. Ako najpočetnejšie uvádza masky starých žien, ktoré v obci nazývajú maškary. Muži ich stvárnajú použitím súčastí tradičného odevu, respektíve ich kombináciou s kvetovanými šatami. Z tradičného odevu sa používajú najmä rukávce a zástery. Tvár je zahalená plastickou maskou, na hlavu sa používa šatka. Tento typ masiek sa vyskytoval už v medzivojnovom období a jedinou zmenou, ktorá v ich vizuálnom stvárnení nastala, je zmena materiálu masky na tvár – z prírodných materiálov sa prešlo ku gumeným alebo plastovým. Od prelomu tisícročia sa aj v tejto obci začali vyskytovať novšie masky znázorňujúce napríklad policajta, *doktora* či zdravotnú sestru. Ako píše K. Zmrhalová (2018, s. 14), od roku 2016 sa objavuje aj maska pod názvom *fialka*. Ide o muža vo fialovom kostýme s klobúkom. Zvonjšok dopĺňajú fialové topánky – kanady. V obci sa rozlišujú dva typy obchôdzok – obchôdzka *koňí*¹¹ a obchôdzka maškár. Vo svojom výskume K. Zmrhalová uvádza, že už v roku

¹¹ Tu nachádzame paralelu s obcami Rajecká Lesná a Fačkov, kde mládenci rovnako zoskupení v dvojrade ťahajú za sebou klát a svojím zoradením predstavujú záprah koní. Rovnako majú svojho *gazdu* – pohoniča a všetci sú odetí v tradičnom sviatočnom odevu. Rozdiel oproti spomenutým obciam je v tom, že nepoužívajú farebné šatky upevnené okolo pásu.

Obr. č. 4: Stretnutie koňí a maškár v Ďurčinej v roku 1985
Zdroj: archív K. Zmrhalovej

2018 nebolo potrebné zadovážovať nové masky. Tie skôr zakúpené si ľudia odkladajú a vzájomne si ich požičiavajú. Materiál je trvácnejší, a preto sa masky na tvár môžu využívať opakovane. Mládenci, ktorí predstavujú *koňe*, majú oblečený najstarší variant tradičného odevu. Používajú čierne súkenné nohavice, vyšívanú košeľu a klobúk. Za klobúkom je upevnené vysoké pero, ktoré bolo v minulosti súčasťou odevu ženicha. Okolo opaskov sú pripevnené liatinové zvonce. Ak niektorý z mládencov nemá vlastný tradičný odev, požičia si ho v obci, pretože ich je stále dostatok (Zmrhalová, 2018). Približne od roku 2011 sa obchôdzkári z obce, maškary aj *koňe*, zúčastňujú na obchôdzkach v Žiline alebo v Rajci, pričom sú súčasťou kultúrneho podujatia určeného pre verejnosť. Dovtedy takýto jav nebol registrovaný. K. Zmrhalová (2018) dopĺňa, že obchôdzkári vnímajú účasť tak v svojej, ako aj v iných obciach ako zábavnú aktivitu. Maskovaní mládenci sa radia do skupiny maškár a aj oni sa v obci prezentujú prostredníctvom dvoch skupín – *staré* a *mladé* maškary. V oboch prípadoch ide o mládencov, do skupiny sú zaradení na základe dohody. Ako píše autorka, väčšinu maskovaných postáv je možné priradiť k antropomorfným maskám, ktoré sa v obci vyskytovali ešte v období po 1. svetovej vojne. V súčasnosti sa zachovala jedna maska na tvár z 80. rokov 20. storočia, ktorá je stále využívaná, ostatné sa väčšinou kupujú cez internet. K starším antropomorfným maskám patrí maska *doktora* a *kominára*, k novším zdravotnej sestry. Maškary znázorňujúce

ženy využívajú na dotvorenie svojho zovňajšku farebné pančuchy, tmavé pracovné šaty či kombinézy, obrátené kožúšky, tričká s dlhými rukávami a podobne. Kontinuita v tradícii obchôdzok sa zachovala v prísnom dodržiavaní mužskej účasti a prísne utajovanej identity. K. Zmrhalová však uvádza, že každý rok sa na obchôdzkach s *koňmi* môže zúčastniť päť dievčat, ktoré si vyberú mládenci v rolách *koní*. Ich úlohou je pozývať do tanca pri sprievode obcou a pomáhať pri večerných tanečných zábavách (Zmrhalová, 2018). Informátori sa zhodujú, že vo všetkých troch obciach je výrazná tendencia zachovať čo najviac archaických prvkov fašiangových obchôdzok a že len v týchto obciach nebola kontinuita obchôdzok do roku 2020 prerušená.

Ostatné obce Rajeckej doliny

Spoločným menovateľom vizuálnej podoby fašiangových obchôdzok v ďalších vybraných obciach Rajeckej doliny sú kombinované obchôdzky maškár a ostatných účastníkov oblečených do súčastí tradičného odevu alebo novo ušitých krojov. Ide o obce: Kamenná Poruba, Kunerad, Konská, Poluvsie, Lietavská Svinná a Šuja. Ďalšou spoločnou črtou je organizovanie obchôdzky pod taktovkou dobrovoľných hasičských zborov (ďalej DHZ), ktoré sú buď súčinné s vedením obcí, alebo sú hlavnými organizátormi fašiangov.¹² S tým úzko súvisí aj samotná účasť členov DHZ na fašiangovej obchôdzke v uniforme: „*Hasičská uniforma sa*

Obr. č. 5: Sprievod obcou Poluvsie s nadrozmernými maškarami kravy a koňa doplnenými o antropomorfné maškary a sprievod tanečníkov v krojoch v roku 1990
Zdroj: archív J. Knapca

¹² Napríklad v Konskej to neplatilo a obnovenie fašiangových obchôdzok v roku 1979 prevzal Zväz slovenských chovateľov.

nikdi nespomala zosmiešniť ani zdegradovať. Buť mali hasiči helmu, alebo brigádírku, ale vždy to bola uniforma, ktorá mala určitú vážnosť oproti tým maskám, ktoré mali možnosť nespútanej zábavy, mohli sa váľať po zemi a robiť, čo chcú. Hasič v uniforme mal duoležité postavenie, bol to ten, ktorí účtovo prišiel do každého domu a oznámil gazdom, že prišiel fašiangoví sprievod.“¹³ S rovnakým prístupom sa stretávame aj v ostatných dedinách. Často bola súčasťou sprievodu aj hasičská zástava a rozdielny počet hasičov v uniformách. V niektorých obciach bola na určitý čas tradícia fašiangových obchôdzok prerušená. Za zmienku stojí napríklad Poluvsie, kde obchôdzky obnovovali dvakrát. Najskôr v roku 1977 s trvaním do roku 1990, v roku 2016 po 26 rokoch opäť zásluhou DHZ. V Šuji sa obchôdzky nekonali v rokoch 2000 – 2014 a obnovili ich vďaka iniciatíve poslancov obecného zastupiteľstva.

Výskyt masiek, maškár a krojov

Masky a maškary, ako som ich charakterizovala v úvode, sa vyskytujú aj v obciach patriacich do tretej skupiny lokalít Rajeckej doliny. Zároveň vo všetkých obciach nachádzame dva typy obchôdzkárov, ktorých obyvatelia rozlišujú podľa vzhľadu na „krojovaných“ a „maskovaných“. Odevné súčiastky¹⁴ sa v obciach vyskytujú už iba ako pozostatky tradičného odevu, ktoré sa používali či používajú príležitostne na fašiangy či v predstaveniach dedinských folklórnych skupín a ochotníckych súborov. V skúmanom období neboli aktívnou súčasťou odevnej kultúry. Fašiangy sa stali jednou z príležitostí, pre ktoré sa účastníkom obchôdzok dávali ušiť aj nové krojové súčiastky, prípadne sa stretávame s ich požičiavaním zo Šatnice Matice slovenskej. Požičiavanie krojov však obce v konečnom dôsledku vyhodnotili ako finančne náročné, a preto pristúpili k šitiu nových krojov. Ich majiteľom bola alebo stále je obec, ktorá sa stará o ich údržbu. Tento jav zaznamenávame napríklad v Poluvsí,¹⁵ kde sa „kroje pre fašiangárov“ dali ušiť vďaka iniciatíve poslancov mesta Rajecké Teplice v roku 2016. Obchôdzkári, ktorí majú oblečení kroj, sú považovaní za tanečníkov a ich úlohou je nielen samotná účasť na obchôdzke, ale najmä iniciatíva v zapájaní obyvateľov obcí do tanca na ulici alebo vo dvore. Zároveň je táto skupina obcí špecifická tým, že v skúmanom období sa nekládol dôraz na zachovanie autenticity krojových súčiastok. Keďže ide o obce, kde tradičný mužský odev zanikal postupne už po 1. svetovej vojne a ženský po 2. svetovej vojne, mnohé odevné súčiastky sa nezachovali, a ak áno, nie v dostatočnom počte. Preto aj pri analýze fotografického materiálu môžeme vidieť použitie krojových súčiastok z rôznych lokalít. Informátori dopĺňajú, že krojové súčiastky bývali aj po 2. svetovej vojne veľmi dôležitou súčasťou zovňajšku maškár.

¹³ Žena, narodená v roku 1963, Lietavská Svinná.

¹⁴ Informátori sa zhodne prikláňajú k všeobecnému pomenovaniu kroj, termín tradičný alebo ľudový odev sa v skúmanej lokalite všeobecne nevyskytuje.

¹⁵ Mestská časť Rajeckých Teplíc.

Zoomorfné a antropomorfné masky

V skúmaných obciach zaznamenávame množstvo zoomorfných a antropomorfných masiek, ktoré buď viditeľne vychádzajú z tradície maskovania v celej doline, alebo, a to najmä po roku 2010, zaznamenávame kreatívne vytváranie masiek, ktoré majú tendenciu byť inovatívne a moderné. V 80. a 90. rokoch 20. storočia, taktiež po roku 2000 k najpoužívanejším maskám a maskovaným postavám vo vyššie vymenovaných obciach patrí predovšetkým postava čerta, mužov oblečených za ženy s použitím súčiastok pracovného alebo sviatočného tradičného odevu, kominár, *Cigánka*, poľovník s puškou, žena v koši, dieťa, nevesta so ženichom, *doktor*, polovičný muž a polovičná žena. Práve posledné spomenuté masky patria podľa použitej literatúry k archaickým. V Rajeckej doline sa stretávame s maskami, ktoré stvárajú spolovice muža, spolovice ženu, a to vo všetkých spomenutých obciach. Polovica ženy bola dotvorená čepcom, rukávcami, sukňou a zvýrazneným poprsím. Maskovanie druhej polovice – muža – sa skladalo z mužských nohavíc, košele, lajblíka aj klobúka. Tento typ masiek sa poväčšine odkladal na opätovné použitie. Ako píše M. Slivka (2002, s. 113), masky stvárajúce muža aj ženu naraz majú genézu v magickom motíve plodivosti, čím mali privolať nielen plodnosť ľudského rodu, ale zabezpečiť tiež obnovenie síl v prírode. Obracajúc pozornosť na etnografiu v tomto kontexte naznačuje, že spojenie dvoch pohlaví do jednej figúry predznačuje aj stopy po androgýnných božstvách a zároveň prvok zmierenia protikladov, ktoré sú typické práve pre karneval. Táto dvojfigurálna postava sa okrem iného vyznačuje hrou, scénickým prepojením a komediálnou funkciou. Rovnako sú tieto charakteristiky typické aj pre ďalšiu postavu, ktorou je žena v koši. Opäť ide o masku vyskytujúcu sa vo všetkých spomínaných obciach. Pri tejto maske je dôležité spomenúť aj erotické prvky, ktoré môže svojou aktivitou zvýrazniť práve muž. Ženu v koši môže predstavovať bábika upevnená buď v koši na chrbte, alebo vpredu. Častejšie sa však vyskytuje figurína ženy s reálnymi ženskými proporciami. Muž – maska ju má v tejto pozícii upevnenú vpredu v koši a využíva ju ako svoju tanečnicu (Slivka, 2002, s. 113). Zároveň zaznamenávame lascívne alebo erotické momenty: „*Toto bola moja najobľúbenejšia maska. Keť som mal hádam dvacať rokov, moja sestra mi tú látkovú ženu ušila a spolu sme ju potom pomalovali. Chcel som, aby bola pekná, vimalovaná ako bábika a zároveň smiešna. Keď už sme dosť dlho chodili po d'ed'ine, aj sme hádam boli trochu potúžení, aj som ju tak zo srandi poboskal, aj som si ju pritúlil a tancoval s ňou. Fšeci sa smiali, d'etiská pišťali, to bolo kopec radostí! A čo sa mi ľúbilo najviac, do toho koša sa fšeličo zmesťilo. Keť sme tancovali pre dakoho z rodini, aj celú fľašku som dostal.*“¹⁶ M. Slivka k tomuto typu maskovania dopĺňa, že ak má predstaviteľ masky upevnený okolo pása kôš, na ňom bábiku a podobne, je len ťažko definovať hranicu medzi kostýmom, maskou a rekvizitou (Slivka, 2002, s. 507). *Turoň* sa ako maska vyskytoval ešte v Lietavskej Svinnej, opísaný ako *turvoň* v baranej srsti s nápadnými rohami. K zvieracím maskám patrili ešte kôň

¹⁶ Muž, narodený v roku 1951, Kanská.

alebo kobyľa, nazývaná *kobolice*, ktorá za sebou ťahala drevený klát¹⁷ (Jamečná, 2022, s. 4). Ťahanie kláta spomínajú informátori aj v obci Šuja, v ostatných obciach sa však už v 80. rokoch 20. storočia tento jav nevyskytoval.

Obchôdkári, ktorí mali jednoduchšie masky, si ich vrátane potrebných rekvizít v skúmanom období, najmä približne do roku 2010, pripravovali doma. Cieľom bolo v prvom rade maskovanie tváre, aby utajili svoju identitu, preto prvoradou bola výroba masiek na tvár. Vyrábali ich predovšetkým z kartónu, pevnej látky alebo kože. Do oválnej podoby ich vystrihovali nožnicami alebo rezali nožikom. Rovnako vytvorili otvory na oči a ústa. Temeno hlavy mohlo byť odhalené, záviselo to od spôsobu maskovania, prípadne maska zahŕňovala celú hlavu.

V 80. a 90. rokoch 20. storočia vo viacerých obciach existovalo kolektívne vytváranie nadrozmerých masiek: „Od jesene cez zimu sme robili veľké masky. Všetko sme si navláčili do hasičskej zbrojnice a tvorili sme. Hlavne také veľké konštrukcie, napríklad na masku prasaťa. To sme pozvárali dlhé železá, na to sa natiahla látka, ktorú nám ušila krajčírka, a potom sme to pomaľovali. V takýchto rozmeroch sme spravili aj masku koňa či kravy. Vždy to bolo také veľké, aby sa

Obr. č. 6: Zvieracie masky zapožičané pre potrebu inovovať sprievod v obci Kamenná Poruba v roku 2020

Zdroj: archív obce Kamenná Poruba, autor fotografie: J. Hodas

¹⁷ Na základe vlastného výskumu môžem konštatovať, že maska *turvoňa* sa v obci vyskytovala ešte v 80. rokoch 20. storočia, v ďalšom desaťročí jej používanie zaniklo. Masku *kobolice* využívajú až do súčasnosti, no tiež prešla premenou. Od začiatku skúmaného obdobia približne do roku 2016 sa používala v podobe, aká bola známa z prvej polovice 20. storočia. To znamená, že masku predstavovala veľká kónská hlava na dlhej tyči s telom, pričom masku nosili dvaja muži. Približne od roku 2017 sa hlava *kobolice* nastokne na stožiar traktora, ktorý sa používa na prevoz obchôdkárov do vzdialenejších častí obce.

Obr. č. 7: Archaické typy rekvizitných masiek *koňí* s ich nositeľmi, ktorí už nemali zamaskovanú tvár. Masky na tvár dotvárajúce kostýmom postavu čerta, gorily či chrobáka sú plastové, kupované.

Zdroj: archív obce Kamenná Poruba, autor: J. Hodas

do masky zmestili dvaja dospelí chlapi. Niektorí zvärali, niektorí strihali, ďalší maľovali. A komu sa nechcelo vyrábať si masku samému doma, spravil si takto, keď sme sa stretli spoločne.“¹⁸ Aktívne boli do procesu výroby zložitejších masiek prizývané miestne krajčírky, ktoré si poradili so zložitejšími strihmi. V 80. a 90. rokoch 20. storočia sa pri tvorbe nových masiek stretávame s inšpiráciami z predchádzajúcich období a tendenciami vytvárať masky, ktoré mali v jednotlivých obciach určitú históriu. Približne od roku 2010 sa zvýšilo zastúpenie plastových masiek na tvár s doplnením umelých parochní. Zaznamenávame aj zvýšený výskyt kostýmov kupovaných cez internet alebo v špecializovaných obchodoch. Predstavujú postavy z novodobých filmov a rozprávok, ako zombie, gorila, čarodejník z filmu *Harry Potter*, *Tom a Jerry*, budík, *Barbie*, pes či myš. Inovatívne masky boli v každej skupine obchádzkárov vo výraznej menšine.

Nadálej až do roku 2020 evidujeme archaické typy masiek a maskár vytváraných podľa pôvodných predlôh. Najväčším zásahom do archaického zoskupenia maskovaných postáv je účasť žien v skupine masiek a maskár. Tento jav sa vyskytoval už od konca 70. rokov 20. storočia a veľmi aktívne do 90. rokov 20. storočia. Maskované ženy nikdy neboli zastúpené vo väčšom počte, väčšinou šlo o dve až štyri ženy. V obci Kónská sa ženy prezliekali za vojačky, v Poluvsí za *Cigánki* a chrobáky: „Keď zme maľi asi 15 – 17 rokov, choďili zme tri kamarátky s mláďencami f sprievođe a oblečené zme boľi za *Cigánki*. Nemaľi zme fšák na tvárach maski, boľi zme len oblečené a namaľované, takže každí nás spoznal. Zo dvoakrát sa na maskovaňie dala nahovoríť aj moja mama zo susedou. Maľi fredi uš ces 40 rokov a vitvorili si maski chrobákov. Níkto ich po celí čas ňespoznal! Nėbolo to tipické, abi

¹⁸ Muž, narodený v roku 1958, Poluvsie.

Obr. č. 8: Ženy v kostýme chrobákov v roku 1982. Obe boli vydaté a počas sprievodu ich nikto nespoznal.

Zdroj: archív E. Šramovej, Poluvsie

*chodili v sprievode takéto staršie ženy, ale oři boli za každú srandu. Celé tie 80. roki boli pre nás veľmi zábavné, družné, radi zme sa zabávali a fašiangi patrili k najobľúbenejším radostiam!*¹⁹ V Konej sa pozornosť obracala predovšetkým na tanečníkov a muzikantov, ktorí tvorili dôležitú súčasť obchôdzky. Maskovaných postáv bolo približne päť, obľúbené boli bosorky či kominár.

Osobitá pozornosť patrí obci Kunerad. Fašiangové obchôdzky sa tu v celom skúmanom období realizovali pod taktovkou DHZ. Do prelomu tisícročia sa z masiek vyskytovala len maska medveďa, v sprievode šli muzikanti a mladí ľudia v krojoch. Masky sa rozšírili najmä po roku 2010 až 2012 a ostali až do súčasnosti (medveď, vodník, prasa, smrčka, žena a podobne). Chcela by som však poukázať na aktivity miestnej materskej školy, ktorá sa od roku 2010 až do súčasnosti nepretržite venuje regionálnej výchove. Deti sa učia o pôvode masiek, poznajú základné informácie o fašiangových obyčajach. V rámci edukačnej činnosti si za pomoci učiteliek vyrábajú jednoduché hudobné nástroje, zdobia ozembuchy a učia sa základný repertoár fašiangových piesní s doplnením o detské piesne či riekanky. V období fašiangov učiteľky materskej školy organizujú fašiangový sprievod detí po dedine, ktorý je napodobeninou obchôdzky mládeže a dospelých. Rovnako sa k sprievodu pridávajú učiteľky stvárňujúce postavy poľovníka, vodníka, *Cigánki*, čerta a ženy v kroji. Navštívia čo najviac domov, spievajú, hrajú a za tieto aktivity dostávajú výslužku. V postavách detských masiek nachádzame víly, Coco (rozprávková postava), lienku, medveďa, zajka,

¹⁹ Žena, narodená v roku 1964, Poluvsie.

Obr. č. 9: Maskované deti pripravené na fašiangový sprievod obcou
Zdroj: B. Dolníková, archív Materskej školy Kunerad

kráľa, smetiara, piráta a podobne. Väčšinu masiek si deti prinášajú z domu, sú modernejšie a najmä také, ktoré deti chcú mať oblečené. V tomto prípade nie je cieľom obnovenie archaických masiek, ale vedenie detí k udržiavaniu tradícií kolektívnou formou.²⁰

Z vybraných obcí spomeniem ešte obec Šuja, kde začali s obnovou fašiangového sprievodu v roku 2015 po pätnásťročnej odmlke. Je potrebné vyzdvihnúť iniciatívu kultúrnej komisie obce, ktorá začala podrobne skúmať podobu fašiangových sprievodov z čo najdlhšieho obdobia spreď roku 2000 a začala podnikat kroky na obnovu masiek: „Žiaľ, po pätnásťročnej odmlke sa masky nezachovali, iba kôň s klátom, avšak ten bol viac-menej zničený. Aby sme sprievod masiek udržali v nezmenenej zostave, rozdelili sme si výrobu masiek. Vyrobil sa kompletne nový kôň so záprahom podľa starého typu. Pripravili sa šaty pre nevestu a ženícha, oblečenie pre masky. Masky na tvár už neboli robené, ale kupované. Vyrobili sme aj maxi masku doktora Doboledo, ktorú vyrobil miestny občan. Na čele sprievodu chodí naďalej ženích s nevestou, nasledujú masky. Plus k tomu chodí kôň s pohoničom, mládenci a devy v krojoch.“²¹

²⁰ Aktivity materskej školy sú zamerané na viaceré výročné obyčaje počas celého roka. Túto činnosť vykonáva spoločne päť pedagogičiek. O činnosti materskej školy v rámci výskumu informovala učiteľka Beáta Dolníková.

²¹ Michal Pastorek, narodený v roku 1984, Šuja.

Obr. č. 10: Sprievod masiek obcou Šuja. V strede sa vyníma novovytvorená nadrozmerná maska *doktora Doboleta* (2018).

Zdroj: archív obce Šuja

Vo vybraných lokalitách tak nachádzame rôzne špecifiká, ktoré robia fašiangové obchôdzky v obciach Rajeckej doliny naozaj jedinečnými. Je však zrejmé, že najmä po roku 2010 sa začalo upúšťať od domácej výroby jednoduchých masiek na tvár a mladá generácia začala siahť po kupovaných maskách, prípadne si ich dotvorila tak, aby boli modernejšie, inovatívnejšie, kreatívnejšie. Je zrejmé, že si už v mnohých prípadoch nezakladá na nadviazaní na archaickejšie podoby maskovania.

Mestá Rajec a Rajecké Teplice

Rajec bol v minulosti dôležitejším centrom ako samotné okresné mesto Žilina. Rajecké Teplice sú známe predovšetkým vďaka kúpeľom a štatút mesta získali v roku 1989. Aj napriek tomu, že dovtedy boli vidieckou lokalitou, nemožno v tomto prípade hovoriť o črtách zhodných s typickou tradičnou kultúrou dedinského prostredia. Rajecké Teplice boli v minulosti známe množstvom usadených židovských obyvateľov, podnikateľov, ktorí prichádzali zo zahraničia alebo z iných miest, a vzhľadom na odlišnosť ich kultúry nevznikli spoločné tradičné lokálne kultúrne črty. Fašiangové obchôdzky sa preto v tomto prostredí nevyskytovali ani v skúmanom období, ale ani v prvej polovici 20. storočia, o čom svedčia výpovede informátorov: „Veru nie, takéto parády sa u nás nerobili. Žilo tu len málo obyčajných ľudí, tu boli všetko páni a oni na také parády nemali času ani chuti. A snáď ani odvahy. Pokiaľ mi pamäť siaha a aj čo si

od rodičov pamätám, nič také tu nikdy nebolo. Ale na dedinách v okolí, to bolo zábavy a veselosti! Tam bývali a aj dodnes sú fašiangy ako lusk.“²²

Koncepciu „novej tradície“ fašiangového sprievodu mestom vytvorili Kúpele Rajecké Teplice, ktoré prvýkrát v roku 2010 realizovali pre kúpeľných hostí fašiangový sprievod a program folklórnych kolektívov z Oravy. Tie svojím vystúpením priblížili domácomu obyvateľstvu a kúpeľným hosťom fašiangové obchôdzky typické pre Oravu. V rokoch 2016 až 2020 DHZ z Poluvsia obnovil fašiangové obchôdzky vo svojej obci, no sprievod sa premiestnil aj do prostredia kúpeľného mesta. Na obchôdzke sa v tom období zúčastňovali členovia DHZ v uniformách, mladšia generácia Poluvsanov v novo ušitých krojoch typických pre túto obec, muzikanti v civilnom oblečení a nakoniec sprievod masiek. V tomto prípade môžeme hovoriť o obnovení vizuálu fašiangov v dvoch rovinách. Na jednej strane vidieť tendencie obnoviť staršie typy masiek, ktoré boli súčasťou sprievodu od 70. rokov 20. storočia. Na druhej strane môžeme sledovať snahy kreatívne a inovatívne tvoriť nové masky. V prvom prípade ide o tendenciu návratu k archaickejšiemu typu maskovania. Kolektív DHZ a mladší jednotlivci sa podieľali na výrobe nadrozmerných masiek, ako kôň, prasa, krava a snehuliak. Prvé tri zoomorfne masky patrili k tým, ktoré v minulosti zahŕňovali iba vrchnú časť tela. Do roku 1990, keď sa obchôdzky realizovali, mali muži spodnú časť tela zahalenú tmavými nohavicami, ktoré vôbec neboli rušivým elementom. Od roku 2016, keď sa hlavným usporiadateľom stalo mesto Rajecké Teplice, sa dotvoreniu maskovanej postavy neprikladá dôležitosť. Preto možno ako súčasť masky vidieť rifle, rôzne nohavice aj módne zimné bundy.

Opäť spomeniem azda najväčší odklon od niekdajšej normy, ktorá účasť vo fašiangovom sprievode povoľovala iba mužov, a teda aktívnu účasť dievčat. Po roku 2016 bolo možné vďaka účasti žien evidovať napríklad masku čarodějnice a Barbie, pričom druhá maska sa radí k novovytvoreným moderným maskám bez akejkoľvek nadväznosti na lokálnu tradíciu:

„Dala som sa nahovoriť, lebo mi to prišlo ako celkom vtipná akcia. Boli sme viacerí z rodiny a u nás sa vždy mnohí radi zúčastňovali takýchto akcií. Aj sme sa zabavili, aj sme si zatancovali. Musela som trochu vystúpiť zo svojej komfortnej zóny, predsa len, bola to trochu nepraktická maska, no povedala som si, že sranda musí byť. Masku vymyslela moja sestra, nechala sa inšpirovať internetom. No priznám sa, nemám vedomosť o tom, čo v skutočnosti fašiangy znamenajú a aký mali kedysi masky zmysel. Dnes v nich hľadáme spôsob a dôvod zabaviť sa.“²³ V spomenutom období piatich rokov, keď v kúpeľnom meste organizovali fašiangový sprievod, bolo cieľom organizátorov vizuálne priblížiť dedinský fašiangový sprievod obyvateľom mesta a kúpeľným hosťom v rámci organizovaných kultúrnych podujatí.

Mesto Rajec nadväzovalo na tradíciu fašiangových obyčají nepravidelne, napríklad v roku 2013 ich organizoval klub dôchodcov a o fašiangový program sa postarala folklórna skupina z Malých Ledníc. O rok neskôr sa na námestí konala fašiangová zabíjačka, no nikdy nešlo o aktívnu účasť Rajčanov vo fašiangovom

²² Muž, narodený v roku 1931, Rajecké Teplice.

²³ Žena, narodená v roku 2005, Poluvsie.

Obr. č. 11: Sprievod masiek z obce Poluvsie, ktorý pokračoval do kúpeľného mesta Rajecké Teplice. Kostým šaša a čarodejnice dopĺňa novovytvorená Barbie.

Zdroj: archív mesta Rajecké Teplice

sprievode. V roku 2022 prizvali fašiangovníkov z obce Ďurčiná, pričom šlo opäť o prvú zo sérií organizovaných kultúrnych podujatí. Krátka informácia o fašiangových obyčajach však dokladá, že v minulosti boli aktívnou súčasťou života mestského obyvateľstva. Ako v zmienke o fašiangoch píše jazykovedec Miloslav Smatana: „Veselým obdobím bývali *fašianki*, ktoré vrcholili v posledné tri fašiangové dni, keď *maškari* chodili po domoch a na večernej zábave bolo o polnoci obradné pochovávanie basy. Oslavy konca fašiangov mali mestskejší charakter, neboli také bezprostredné a obradne zamerané ako na okolitých dedinách. Stalo sa, že niektoré *maškari* aj zneužívali svoju anonymitu a usilovali sa v domoch niečo ukradnúť – preto, ako píše jeden z informátorov – ľud pred nimi všetko schováva“ (Smatana, 1995, s. 9). E. Horváthová uvádza, že fašiangy v mestách realizovali predovšetkým remeselnícke cechy, pričom k hlavným organizátorom patrili tovariši (Horváthová, 1986, s. 151). Tieto a ďalšie špecifiká by bolo potrebné v prostredí Rajca ozrejmiť historickým výskumom.

Záver

Výskum spôsobu maskovania a jeho zmien v obciach Rajeckej doliny priniesol množstvo zaujímavých a hodnotných informácií. Ak som na začiatku výskumu vychádzala z rozdelenia obcí do štyroch skupín, je nutné potvrdiť alebo vyvrátiť paralely, ktoré som predpokladala v porovnaní s výskumom tradičného odievania. Čičmany netvoria samostatnú skupinu len v odievaní, ale aj vo vizuálnej

podobe fašiangovníkov. V sprievode sa nachádzajú výlučne účastníci obchôdzky v krojoch a jedinou maskou je *turoň*. Obce Rajecká Lesná, Ďurčiná a Fačkov majú identický tradičný odev, no v rámci fašiangových obchôdzok sa zhoda potvrdila len v používaní krojov alebo krojových súčiastok, nie v maskovaní. Každá obec má odlišnú vizuálnu podobu obchôdzkárov: v Rajeckej Lesnej nenachádzame nijakú masku, iba chodenie s klátom predstavuje *koňe* a *gazdu*. V Ďurčinej sa nepretržite a v nezmenenej podobe realizuje obchôdzka dvoch skupín: *koňí* (v krojoch) a *maškár* zamaskovaných tak, aby nebolo možné zistiť identitu zamaskovaného človeka. Vo Fačkove sa nachádzajú tiež dve skupiny obchôdzkárov s identickým zložením. Tvorila ich mládenci v krojoch a maskovaný pár *kurvi* a *kurváča*. Práve u neho sa objavujú odlišnosti v skupine z horného a dolného konca. Maskovanie v týchto troch obciach je odlišné a spoločnou črtou je používanie takmer identických krojov, ktoré sa líšia iba detailmi vo výšivkách. Vo vizuálnych podobách obchôdzok v ostatných obciach naprieč Rajeckou dolinou zaznamenávame najviac zhodných charakteristík. Nachádzame rôznorodé a často sa opakujúce zvieracie a antropomorfné masky, použité materiály aj tendenciu nakupovania a vyrábania moderných masiek, najmä po roku 2010. V súčasnosti sa nekladie prísny dôraz na striktné dodržiavanie spôsobu maskovania vychádzajúceho z miestnej tradície, no stále sa objavuje. V tvorbe nových masiek sa nekladú žiadne medze a v maskovaní sa často uplatňuje individuálny, nie kolektívny prístup. Naopak, stále nachádzame archaizmy, ktoré robia Rajeckú dolinu v rámci fašiangových tradícií špecifickou. V mestskom prostredí sa v skúmanom období neobjavili v kontexte fašiangových obchôdzok žiadne osobitosti, ich podoba sa dotvárala v rámci kultúrnych podujatí pre obyvateľov miest prostredníctvom fašiangovníkov z okolitých obcí. O to zaujímavejšie bude sledovať vývin vizuálnej podoby fašiangových sprievodov v ďalších rokoch.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- DANGLOVÁ, Oľga – KOMOROVSKÝ, Ján. 1995. Mária. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 334 – 335.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1986. *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava : Tatran, 1986.
- JAMEČNÁ, Soňa. 2022. Fašiangy kedysi a dnes... In *Informačník farnosť Lietava*. Lietava : Rímskokatolícka farnosť Lietava, 2022.
- KALESNÝ, František a kol. 2018. *Rajecká dolina*. Rajec : Mesto Rajec, 2018.
- LUTHER, Daniel. 1995. Maska. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 337.
- LUTHER, Daniel. 1995. Turoň. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava : Veda, 1995, s. 270.
- LUTHER, Daniel. 2014 – 2022. Maska. Elektronická encyklopédia (Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom) [online] [cit. 01-06-2022] Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/maska>.
- LUŽICA, René. 1998. Štyri pohľady na fašiangy v Rajeckej doline. In LUTHER, Daniel (zost.). *Masky v ľudovej kultúre. Zborník k Antológii východoslovenského folklóru*. Bratislava : NOC, 1998, s. 58 – 61.

- MUNKOVÁ, Eva a kol. 1991. *Čičmany*. Martin : Osveta, 1991.
- SLIVKA, Martin. 2002. *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava : Divadelný ústav, 2002.
- SMATANA, Miloslav. 1995. Z histórie výskumu rajeckého nárečia (2). In *Spravodaj Mestského múzea*, 1995, č. 1, s. 6 - 11.
- TURZOVÁ, Marta. 1970. Fašiangy v Rajeckej doline. In *Zborník Slovenského národného múzea LXIV, Etnografia 11*, 1970, s. 153 - 174.
- ZMRHALOVÁ, Kristína. 2018. *Aktuálna podoba fašiangových obchôdzok v obci Ďurčiná*. Bakalárska práca. Nitra : Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF, 2018.

Zoznam odkazov na zaujímavé filmové materiály:

- Fašiangy v Rajeckej Lesnej: https://www.youtube.com/watch?v=qt9nwX_DHJI&t=40s
- Fašiangy v Rajeckej Lesnej, rok 1995: <https://www.youtube.com/watch?v=9xs0o-RQrAI>
- Fašiangová obchôdzka a zábava v obci Ďurčiná z roku 2013: https://www.youtube.com/watch?v=r1_4xUHA8cU&t=202s
- Fašiangová obchôdzka, zábava a pochovávanie basy v obci Rajecká Lesná z roku 1993: <https://www.youtube.com/watch?v=HH52WzDrDhA>
- Fašiangové obchôdzky v obciach Konská, Kamenná Poruba a Jasenové z roku 2013: https://www.youtube.com/watch?v=R_1ifx6lO54

O autorke:

Júlia Marcinová absolvovala v rokoch 2005 - 2010 externé štúdium na Katedre etnológie a etnomuzikológie FF UKF v Nitre, kde sa začala profesijne orientovať predovšetkým na výskum tradičného odievania. Počas doktorandského štúdia na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva FHV UNIZA v Žiline obrátila svoju pozornosť čiastočne aj na urbánnu etnológiu. Pôsobila vo viacerých kultúrnych a pamiatkových inštitúciách, kde sa venovala terénnym výskumom a následne publikáciám mapujúcim odevnú kultúru Terchovskej doliny, Rajeckej doliny, okolia Žiliny a Tokaja. Za publikáciu *Pamäťové inštitúcie ako pomoc pri výskume tradičného odievania na príklade tradičného odevu v obci Úpor* získala Cenu riaditeľa Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi v kategórii prác v oblasti etnologických výskumov profesionálnych výskumníkov. Spolupracovala s ÚĽUV-om na edícii ÚĽUV deťom, ďalej pokračovala vo výskumnej, publikačnej a prednáškovej činnosti, individuálne aj z pozície etnologičky v Mestskom múzeu v Rajci. V súčasnosti je riaditeľkou Krajského kultúrneho strediska v Žiline.

PhDr. Júlia Marcinová, PhD.
julia.knapcova@gmail.com, 0902 437 585
Krajské kultúrne stredisko v Žiline
julia.marcinova@vuczilina.sk

Obr. č. 2: Fašiangová obchôdzka členov Folklornej skupiny Kýčera, Čierny Balog (1969)
Zdroj: archív obce Čierny Balog

fašiangového festivalu „Už sa fašiang kráti“. Organizovaná a pevne riadená štruktúra festivalu nadväzuje na vybrané tradičné prejavy slávenia fašiangového obdobia, ktoré boli podľa najstarších informátorov a zakladajúcich členov festivalu¹ v lokalite Čierny Balog živé ešte v prvej polovici 20. storočia. V porovnaní s minulosťou a so širokou škálou obyčajových úkonov z tohto obdobia ide v prípade festivalu o pomerne zredukovanú obsahovú náplň.

Súčasťou fašiangového festivalu, ktorý sa konal v roku 2020, boli aj niektoré prejavy tradičného slávenia záveru fašiangov, ktorými sa takto do istej miery zachováva kontinuita fašiangových obyčají. Ide napr. o organizované maskované obchôdzky po miestnych častiach obce s využitím tradičných, ale i súčasných fašiangových masiek,² ktoré majú na festivale svoje stále a nemenné miesto.³ Opakovane sú súčasťou festivalu aj tanečné zábavy, špecifické fašiangové tance⁴

¹ Pavel Ťažký-Meľiška (1953) a Ľubomír Medveď-Ondřík (1956 – 2021).

² M. Slivka (1990, s. 35 – 40) masky rozdeľuje na antropomorfné, zoomorfné a fantastické. Medzi fašiangové antropomorfné masky radí napríklad dvojicu postáv muž/žena, *polochlap/položena*, muž v koši/žena v koši, fašiangový richtár, kominár, miškár, priekupník, prespanka s deckom alebo žobrák. Medzi zoomorfné fašiangové masky zaraďuje *turoňa*, kozu, medveďa alebo koňa. K fantastickým fašiangovým maskám podľa M. Slivku patrí čert alebo smrčka s kosou.

³ Špeciálnu pozornosť v rámci príspevku by si aj z pohľadu dnešného kreatívneho stvárnenia zaslúžili fašiangové masky a ich jednotliví protagonisti.

⁴ Mám na mysli tance na úrodu, na konope, na ľan, tance s klátikom, tance s ražňami, reťazové a palicové tance, obručové a debnárske tance, tance *Turkov*, maskár a tance prenesené

a piesne,⁵ hojné pitie alkoholu, parodovanie sociálneho statusu vybraných obecných protagonistov⁶ alebo stieranie spoločenských rozdielov, konzumácia sýtych a výdatných fašiangových jedál, medzi ktoré patria napr. vyprážené *pampúške*, *grapňe* a *fánke* z kysnutého cesta, zabíjačkové domáce výrobky *slanina* a *kl'bása*, oškvarkové pagáče, zákusky rôznych typov, obložené misy, chlebičky a kupované slané a sladké pochutiny.

Súčasťou fašiangového festivalu sú i scénické a mimoscénické výstupy pozvaných folklórnych kolektívov, prezentujúcich sa svojimi programovými číslami, v ktorých sa často vyskytuje uvoľnený a lascívny humor⁷ patriaci k fašiangovému obdobiu,⁸ tematické výstavy, tanečné domy, jarmočný predaj, súťažné disciplíny v rezaní dreva pre súťažné dvojice z pozvaných kolektívov a z publika alebo súťaž v príprave trhancov.⁹

Cieľom príspevku je predstavenie fašiangového festivalu „Už sa fašiang kráti“ prebiehajúceho v lokalite Čierny Balog¹⁰ s akcentom na súčasné podoby fašiangového sviatkovania a scénické výstupy v rámci 25. ročníka, ktorý sa konal v roku 2020. Čiastkovým cieľom je priblíženie vývoja tohto fašiangového festivalu, ktorý patrí k najstarším vidieckym fašiangovým festivalom na Slovensku.

V nasledujúcej časti príspevku predstavujem vybrané medzníky festivalu od jeho vzniku v roku 1994 po rok 2020. Terénny výskum, z ktorého čerpám podstatné informácie, som realizovala v januári roku 2020, keď si fašiangový festival pripomínal 25. výročie svojho vzniku. Respondentmi boli dvaja hlavní zakladatelia¹¹ festivalu a jeho súčasní a niekdajší organizátori.¹² Výsledky terénneho výskumu som spracovala do krátkych audiovizuálnych videí. Uviedla

---

k fašiangovej tradícii (Dúžek, 1995, s. 135), prezentované vybranými folklórnymi kolektívami, ktoré ich majú choreograficky spracované vo svojom repertoári.

⁵ Fašiangové piesne rozdeľuje S. Burlasová (1995, s. 135) na tri skupiny. Kalendárne obradové piesne, ktoré sú spojené s fašiangovými obchádzkami, so šabl'ovými a s palicovými tancami, piesne spojené s výročnými zábavami, ktorých témami sú radosť z tanca, vyskakovanie starších žien na vysoké konope a piesne spomínajúce fašiangové obdobie, ktoré súvisia napríklad s usporadúvaním svadieb.

⁶ Napríklad vybraní členovia Folklórnej skupiny Kýčera zámerne parodujú osoby miestnych kňazov alebo starostu.

⁷ Vo väčšej miere sa vyskytuje v choreografickej tvorbe dedinských folklórnych skupín.

⁸ Ide najmä o dramaticko-divadelné spracovanie, akým je *pochovávanía basi*, ktoré na festivale prezentuje domáca Folklórna skupina Kýčera v posledný deň pred Popolcovou stredou.

⁹ Trhance sú tradičné jedlo, ktoré miestni obyvatelia pripravujú z hladkej a polohrubej múky, dvoch vajec, zo slaniny, z bryndze, kyslej smotany, zo zemiakov a soli. Vypracované cesto sa rozvaľká, ručne sa trhá na menšie kusy a následne sa varí v slanej vode. Uvarené kusy sa premiešajú s bryndzou, upraženu slaninou a kyslou smotanou.

¹⁰ Čierny Balog je rozlohou najväčšia obec okresu Brezno. Nachádza sa mimo hlavnej dopravnej tepny Horehronia. Prvá písomná zmienka o existencii čiernobalockých drevorubačských osád pochádza z 11. júna 1607. Postupným osídľovaním sa obec rozrástla na dnešných trinásť osád, resp. miestnych častí, situovaných pozdĺž toku rieky Čierny Hron (Kováčik – Ťažký, 2003, s. 32). V súčasnosti žije v obci Čierny Balog 4997 obyvateľov (Baločan, 2022, s. 3).

¹¹ Pavel Ťažký-Meľiška (1953) a Ľubomír Medveď-Ondřík (1956 – 2021).

¹² Peter Auxt-Chudo (1968), Ľubomír Rosík-Rároš (1975), Jozef Pančík-Poriadok (1963), Róbert Hlaváčik (1980), Aleš Bílek (1966), Miroslava Rosíková-Rároška (1973), František Budovec-Richtár (1969), Anna Lehocká-Lukášove (1959), Marek Ťažký-Fordíš (1979) a Michaela Hubert-Kubiakove (1990).

som ich 22. februára 2020 vo večernom programe s názvom Dvadsaťpäťka, ktorého som bola autorkou.¹³

Obr. č. 3: Pavel Ťažký-Meliška (1953), z realizovaného terénneho výskumu k scénickému programu Dvadsaťpäťka, Čierny Balog (január 2020)
Zdroj: R. Hubert

Obr. č. 4: Ľubomír Medveď-Ondřík (1956 - 2021), z realizovaného terénneho výskumu k scénickému programu Dvadsaťpäťka, Čierny Balog (január 2020)
Zdroj: R. Hubert

¹³ Terénny výskum som realizovala jednorazovo ako podklad pre tvorbu scénického programu.

V roku 1994 na podnet vtedajšieho starostu obce Rudolfa Kováčika-Kacúra (1940 – 2009) vznikla pri obci Čierny Balog programová rada fašiangového festivalu, ktorú tvorili vtedajší umeleckí protagonisti Folklórnej skupiny Kýčera: Pavel Ťažký-Meľiška (1953), Lubomír Medveď-Ondřík (1956 – 2021) a Peter Auxt-Chudo (1968). Za organizačné zabezpečenie za obec Čierny Balog okrem starostu obce zodpovedala Miroslava Rosíková-Rároška (1973). Súčasťou programovej rady bol i riaditeľ Čiernohronskej železnice Aleš Bílek (1966), ktorý zabezpečoval prevoz obchádzkárov a obyvateľov z miestnych častí obce ku kultúrnemu domu, kde sa konal festival.

Festival svojím charakterom nadviazal na záverečné fašiangové obdobie posledných dní pred pôstom, ktoré sa na Čiernom Balogu aktívne oslavovalo približne do konca druhej svetovej vojny. V roku 1994 organizátori pripravili pilotný nultý ročník festivalu: „*Tradícia bola do vojni, potom to zakapalo. Tak sme v roku 1994 skúsili nulťí ročník. Chceli sme zistiť, ako to prímu naši ľudia. Víťali to veľmi, volali nás, tak sme od roku 1995 začali pravidelne robiť každý rok festival, aš doferas.*“¹⁴

Prioritným zámerom programovej a organizačnej rady bolo vytvoriť nový festival, ktorý by nebol časovo vsadený do letného obdobia, keď sa na strednom Slovensku konajú tri najväčšie, už etablované festivaly:¹⁵ „*Rosprávalo sa o tom, že bi sa patrilo na Balogu dačo robiť. Tak sme tak uvažovali: v lete je toho veľa, tak sme višpekulovali, či bi sa ňedal tento fašiang urobiť. Na skúšku sme urobili takí jeden, celkom dobre dopadol.*“¹⁶

Obr. č. 5: Ukážky vizuálu plagátov fašiangového festivalu „Už sa fašiang kráti“ z rokov 2009, 2012, 2014, 2017, 2018 a 2020

Zdroj: archív obce Čierny Balog

Od začiatku konania festivalu prepravu návštevníkov a obchádzkárov zabezpečovala Čiernohronska železnica. „*Voziť bursovníkov po Balogu je veľmi veselá záležitosť. Pre nás je to ako výjav z Jakubiskových filmov, kde tiež vy-padávajú postavičky z vlaku do snehu.*“¹⁷ V rokoch 1995 – 1998 prepravovala železnica návštevníkov i z blízkych obcí Hronec a Valaská, ktoré sa spolupodieľali na organizácii festivalu. Od roku 1998 však vlaky jazdia len na území obce Čierny Balog.

¹⁴ Pavol Ťažký-Meľiška (1953), január 2020.

¹⁵ Horehronské dni spevu a tanca v Heľpe (jún), Folklórny festival Východná vo Východnej (júl) a Folklórne slávnosti pod Poľanou v Detve (júl).

¹⁶ Lubomír Medveď-Ondřík (1956 – 2021), január 2020.

¹⁷ Aleš Bílek (1966), január 2020.

Obr. č. 6: Nástup obchôdkárov do vlaku Čiernohronskej železnice, Čierny Balog (2015)

Zdroj: archív Čiernohronskej železnice

Obr. č. 7: Pohľad na Fašiangový jarmok remeselníkov, Čierny Balog (2015)

Zdroj: archív Čiernohronskej železnice

V priebehu ďalších rokov sa festival formoval – pribúdali nové scénické programy a sprievodné akcie. V roku 1999 bol pričlenený nedeľný program Heligonkári, ktorý je od začiatku vďaka mimoriadnej popularite hry na

heligónke na Čiernom Balogu jedným z obľúbených festivalových programov. „Od roku 2002 som prebral réžiu ňed'el'ních heligonkárskich programou po Ľupkovi Ondříkovi, ktoré majú vžďi vypredané sáľi.“¹⁸ Do roku 2002 Posedenia pri heligónke uvádzali v reštaurácii Čiernohronskej železnice, neskôr ich pre veľký záujem divákov premiestnili do sály kultúrneho domu, ktorá má väčšiu kapacitu.

Obr. č. 8: Účinkujúci v programe Heligonkári, Čierny Balog (2020)
Zdroj: R. Hubert

Obr. č. 9: Zadný pohľad na publikum v programe Heligonkári, Čierny Balog (2020)
Zdroj: R. Hubert

¹⁸ Lubomír Rosík-Rároš (1975), január 2020.

Fašiangový festival sa od roku 1994 až do súčasnosti organizuje v priebehu posledného víkend pred pôstnym obdobím. Od roku 2000 bol obohatený o štvrtý festivalový deň, keď sa deň pred Popolcovou stredou v obci Valaská pochovávala basa.¹⁹ „Každí fašank končí pohrabom a pochovávaším basi. Tak zo mňa urobili farára. Pochovávaším sme nadviazali na tradíciu takú, ako bola. Pochovávanie nebolo v nedeľu, ale v utorok.“²⁰ Pochovávanie basy, ktoré sa v začiatkoch festivalu konalo v obci Valaská, sa z dôvodu ustálenia fašiangového festivalu v obci Čierny Balog realizovalo v K2 klube, ktorý je súčasťou kultúrneho domu. Každoročne týmto programom uzatvárala festival domáca Folklórna skupina Kýčera. Scénický program sa zásadne dramaturgicky nemení a dodnes je prezentovaný posledný deň pred Popolcovou stredou.²¹

V roku 2003 bola prvýkrát na festivale súťaž O najchutnejšie trhance, ktorej cieľom je príprava a varenie trhancov podľa tradičných receptúr. Súťaž má i zábavný charakter. Jednotlivé súťažné družstvá sa publiku predvádzajú po špeciálnej a hudobnej stránke. „Súťaž o najchutnejšie trhance sa stala súčasťou festivalu prvýkrát na jeho 9. ročníku. Ide tu hlavne o zábavu a dobrú náladu.“²²

V tradičnej izbe²³ nazvanej Gazdu poznáš po dvore, gazdinú po pitvore sa približne od vzniku festivalu konali tematické výstavy a prehliadky prejavov tradičnej kultúry. Výstavy boli venované napr. ukážke ľudových remesiel, detským hračkám, výskumným prácam vysokoškolských študentov odboru etnológia z FF UKF v Nitre, koženým výrobkom, ukážke výroby pastierskych hudobných nástrojov, súkromným zbierkam ľudového odevu zo Slovenska a podobne. V tradičnej izbe v roku 2020 organizátori uviedli výstavu majstrov ľudovej umeleckej výroby, Lubomíra Medveďa-Ondříka²⁴ (1956 – 2021) a Michala Fiľa²⁵ (1961). Vo vestibule kultúrneho domu bola pripravená výstava archívnych historických fotografií obce Čierny Balog a fotografie z predošlých ročníkov fašiangového festivalu.

Prvá škola ľudového tanca sa na fašiangovom festivale uskutočnila v roku 2010. Tance z Čierneho Balogu vyučovali domáci tanečníci z Folklórnej skupiny Kýčera Lubomír Rosík-Rároš (1975) a Štefan Kupec-Pecko (1936). Školu tanca viedol i tanečný lektor Slavomír Ondejka (1971) z Folklórneho súboru Hornád.²⁶

¹⁹ Pochovávanie basy je obradová hra patriaca k hrám ľudového divadla. Námet vychádza z obmedzenia, ktoré prináša pôstne obdobie. Súčasťou pochovávania basy, prípadne iného hudobného nástroja, je žartovné oplakávanie, pri ktorom vystupujú postavy kňaza, kostolníka, miništrantov a smútiacich pozostalých. Postava kňaza, ktorá paroduje cirkevného hodnostára, ohlasuje koniec zábavy a lúči sa s basou. Súčasťou sú prvky komediálnosti, humornosti a satiry (Luther, 2000, s. 243 – 244).

²⁰ Jozef Pančík-Poriadok (1963), január 2020.

²¹ Scénické číslo *Pochovávanie basi* v podaní Folklórnej skupiny Kýčera, Čierny Balog, 90. roky 20. storočia. Zdroj: súkromný archív Lubomíra Medveďa-Ondříka. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=SPNxmuUBRqs>.

²² Róbert Hlaváčik (1980), január 2020.

²³ Ide o miestnosť v kultúrnom dome, ktorá sa nachádza na poschodí pri diváckom „balkóne“.

²⁴ Remenárstvo, brašnárstvo a pletiarstvo.

²⁵ Píšťalkárstvo, výroba ľudových nástrojov.

²⁶ Záznam z prvej školy tanca na festivale, ktorá bola realizovaná v roku 2010 s domácimi tanečníkmi Lubomírom Rosíkom-Rárošom (1975) a Štefanom Kupcom-Peckom (1936). Vyučovali

V nasledujúcej časti príspevku charakterizujem jednotlivé festivalové dni, ich scénické programy a súčasné podoby fašiangového sviatkovania. Úvod fašiangového festivalu tvoril v roku 2020 podvečerný program detských folklórnych kolektívov *Mi sme malí bursovníci*.²⁷ Účinkoval v ňom Detský folklórny súbor Drienka zo Slovenskej Ľupče, Brezinky z Polomky, Malá Kýčera z Čierneho Balogu a deti z materskej školy z Čierneho Balogu a z miestnej časti Dobroč. Účinkujúce detské kolektívy organizátor²⁸ pozýva prednostne z regiónu Horehronia. V minulosti bol detský program súčasťou nedeľného galaprogramu, dnes má však osobitné miesto v rámci piatkového večera.

Po detskom programe sa od 19.30 konal Fašiangový ples, ktorý je súčasťou festivalu od jeho 2. ročníka. Za ples odohrávajúci sa v sále „Veľké obloky“ zodpovedá Miroslava Rosíková-*Rároška* (1973). „Fašiangový festival je moja srdcová záležitosť, ktorému dávam moju dušu aj môj spánok.“²⁹ Na fašiangovom plese sa v roku 2020 zúčastnilo 120 hostí, účinkovala Ľudová hudba *Nátura* z Čierneho Balogu a DJ Kero z Brezna.

Sobotný festivalový deň je z pohľadu scénických vystúpení a sprievodného programu najbohatší a verejnosti ponúka najviac aktivít. Od 8.00 je pri areáli kultúrneho domu otvorený Fašiangový jarmok remeselníkov. Jeho súčasťou sú napríklad stánky s ľudovomeleckými výrobkami, nepravými³⁰ modrotlačovými sukňami a doplnkami, stánky s detskými hračkami, bižutériou, perníkmi, alkoholom, jedlom a so zabíjačkovými špecialitami, ktorých predaj zabezpečuje miestny mäsiar, prípadne iné lokálne stravovacie zariadenie.

Približne od 10.30 prebieha na malom vonkajšom pódiu pred kultúrnym domom tzv. Predstavenie pozvaných folklórnych kolektívov, ktoré opäť vystupujú vo večernom programe. Súčasťou predstavenia, ktoré je zároveň pozvánkou na večerný program, je i obľúbená súťaž v rezaní dreva pílou *bruchačkou*. Hodnotené sú najlepšie tri dvojice, ktoré rozrežú drevo v čo najkratšom čase. Podujatie komentuje miestny moderátor Jozef Pančík-*Poriadok* (1963), koordinuje ho hasičský zbor a vybraní obecní organizátori, u ktorých je možné prihlásiť jednotlivé súťažné páry. Páry na prvých troch miestach môžu získať potravinové darčkové koše – sponzorské dary miestnych potravín.

Od 12.30 sa účinkujúci z kultúrneho domu presúvajú pešo, vlakom, prípadne autobusom na fašiangové maskované obchôdzky do vybraných miestnych častí Čierneho Balogu. Fašiangovú obchôdzku *Bursovníci* idú organizačne zastrešuje Miroslava Rosíková-*Rároška* (1973), u ktorej sa na obecnom úrade vopred nahlasujú rodiny, prípadne kolektívy susedov, ktoré majú záujem prijať a pohostiť fašiangových obchôdzkárov. Účinkujúci v sprievode a so spevom prichádzajú

---

tance z Čierneho Balogu *od zemi a dohora*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=t7yyz0kuPQk&t=2s>.

²⁷ *Bursovníci* je miestny nárečový výraz pre obchôdzkárov.

²⁸ Za réžiu detských programov zodpovedá od roku 2008 umelecký vedúci Detského folklórneho súboru Malá Kýčera Marek Ťažký-*Fordiš* (1979). Do roku 2008 za detské programy zodpovedal Ľubomír Medveď-*Ondřík* (1956 – 2021) a Pavel Ťažký-*Meliška* (1953).

²⁹ Miroslava Rosíková-*Rároška* (1973).

³⁰ Myslím tým sukne, ktoré nie sú vyrobené špecializovaným postupom, pri ktorom sa látka s tlačnými vzormi farbí v indigu.

Obr. č. 10: Rezanie dreva súťažnými pármí, Čierny Balog (2007)
Zdroj: P. Berčík

Obr. č. 11: Pohľad na malú scénu pri súťaži v rezaní dreva a na Fašiangový jarmok remeselníkov, Čierny Balog (2007)
Zdroj: P. Berčík

k domácim, kde predstavia svoju *bursu*.³¹ Zaspievajú, zatancujú si s domácimi, občerstvia sa pripraveným jedlom a alkoholom. Domáci obchôdkárom poďakujú za *bursu* a dajú im prípadné dary na cestu. Môže ísť o fašiangové domáce pečivo, klobásu alebo slaninu napichnutú na ražeň, domácu pálenku alebo iný alkohol. V ojedinelých prípadoch susedia vyzbierajú financie a sumu darujú protagonistom jednotlivých kolektívov. Obchôdkári takto pokračujú ďalej a na záver sa vracajú do kultúrneho domu, kde sa pripravujú na večerný program.

Súťaž O najchutnejšie trhance, ktorá sa začína o 14.30 v K2 klube v kultúrnom dome, organizačne za obec Čierny Balog zastrešuje Róbert Hlaváčik (1980). Ide o súťaž trojčlenných družstiev vo varení trhancov. Hlavným cieľom je v čo najkratšom čase pripraviť chutné a kvalitné trhance podľa tradičných receptúr. Podmienky súťaže sú nasledovné. Organizátor zabezpečí suroviny, z ktorých súťažiaci uvaria trhance. Cesto musí byť vypracované z dvoch vajec a jednotlivé družstvá si musia priniesť vlastné pomôcky na prípravu. Na súťaži sa jednotlivé družstvá môžu predstaviť speváccky alebo hudobne. Súťaž má uvoľnený a zábavný charakter.

Obr. č. 12: Priebeh súťaže O najchutnejšie trhance, Čierny Balog (2011)
Zdroj: obec Čierny Balog

Za večerný sobotný program Fašiangy, fašiangy, fašiangovie časy – Dvadsaťpäťka, ktorý sa konal v roku 2020, som zodpovedala osobne. V roku 2020 sa na festivale predstavili Folklórny súbor Háj z Rimavskej Soboty, Folklórna skupina Sliáčanka z Liptovských Sliacov, Slatina zo Zvolenskej Slatiny, Závačan zo Závažky nad Hronom, Javorníček a Ľudová hudba Javorníček z Hvozdnice.

³¹ *Bursa* je miestny nárečový výraz pre fašiangovú obchôdzku.

Obr. č. 13: Priebeh súťaže O najchutnejšie trhance, Čierny Balog (2011)
Zdroj: obec Čierny Balog

Tieto kolektívy účinkovali doobeda na vonkajšej malej scéne a poobede absolvovali fašiangové obchôdzky po miestnych častiach obce. Program odrážal dvadsaťpäť rokov fašiangového festivalu a prácu osobností, ktoré zodpovedali

Obr. č. 14: Ochutnávka trhancov súťažným družstvom, Čierny Balog (2011)
Zdroj: obec Čierny Balog

za organizáciu, umelecké smerovanie a koncepciu festivalu. Po večernom programe nasledovala škola tanca vedená Folklornou skupinou Javorníček a Ľudovou hudbou Javorníček, ktorá odohrala i poslednú fašiangovú zábavu.

Nedeľný program Heligonkári sa v roku 2020 začínal o 10.00 a za réžiu zodpovedal Ľubomír Rosík-Rároš (1975). Program otvorili domáci heligonkári z Čierneho Balogu. Účinkujúcich organizátor pozýval z Detvy, Hriňovej, Liptovských Sliachov, Kokavy nad Rimavicou, Terchovej a Prešova.

V galaprograme festivalu, ktorý sa každoročne začína o 15.00, obyčajne účinkuje folklórny súbor s celovečerným, prípadne výročným programom. Na 25. ročníku v programe *Kopa nemá vrcha* to boli folklórne súbory Vršatec a Kopaničiar.

Pochovávanie basy sa koná na záver fašiangového festivalu pred Popolcovou stredou a každoročne ho predstavuje Folklorná skupina Kýčera z Čierneho Balogu a Ľudová hudba Nátura v K2 klube.

Fašiangový festival sa snaží svojou koncepciou nadväzovať na slávenie fašiangov zo staršieho obdobia, čo som už spomenula v úvode príspevku. To dokazuje, že i v súčasnosti ide o kontinuitu slávania fašiangových tradícií, ktorých „životaschopnosť“ fašiangový festival na Čiernom Balogu podporuje. Podujatie je v súčasnosti mimoriadne navštevované, pre publikum sú príznačné fašiangové obchôdzky a masky, scénické predstavenia folklórnych kolektívov a súťažné disciplíny interaktívneho charakteru.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- BURLASOVÁ, Soňa. 1995. Fašiangové piesne. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 135.
- DÚŽEK, Stanislav. 1995. Fašiangové tance. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 135.
- EBELOVÁ, Kateřina. 2012. *Maska v proměnách času a kultur*. Praha : Grada Publishing, 2012.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1979. Fašiangové obyčaje a ich spoločenská funkcia. In FROLEC, Václav – TOMEŠ, Josef (zost.). *Masopustní tradice*. Brno : Blok, 1979, s. 24 – 36.
- KOVÁČIK, Peter – ŤAŽKÝ, Ladislav. 2003. *Čierny Balog*. Bratislava : Forza, 2003.
- LUTHER, Daniel. 1995. Fašiangy. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 134.
- LUTHER, Daniel. 2000. Ľudové divadlo. In *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava : Veda, 2000, s. 237 – 258.
- SLIVKA, Martin. 1990. *Ľudové masky*. Bratislava : Tatran, 1990.
- SLIVKA, Martin. 2002. *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava : Divadelný ústav, 2002.

Elektronické zdroje:

- BALOČAN. *Štatistika*. 2022. [online] [cit. 2022-06-08] Dostupné na: https://www.cierny-balog.sk/download_file_f.php?id=1684921.

Zoznam odkazov na zaujímavé filmové materiály:

- Dokumentárny film *Drevorubači na Čiernom Balogu diel 2.*, Čierny Balog, 1970. V úvode film zobrazuje prácu drevorubačov v lese, tanec *Medveďku*, ktorý sa tancoval aj vo fašiangovom období, a najstaršiu dostupnú audiovizuálnu fašiangovú obchôdzku Folklórnej skupiny Kýčera. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=WWg7BA267vM>.
- Záznam z prvej školy tanca na festivale realizovanej v roku 2010 s domácimi tanečníkmi Ľubomírom Rosíkom-*Rárošom* (1975) a Štefanom Kupcom-*Peckom* (1936). Vyučovali tance z Čierneho Balogu *od zemi a dohora*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=t7yyz0kuPQk&t=2s>.
- Najnovší dostupný audiovizuálny záznam fašiangovej obchôdzky, ktorú Folklórna skupina Kýčera prezentovala v rámci podujatia organizovaného Stredoslovenským osvetovým strediskom Fašiangy v meste, Banská Bystrica, marec 2022. Zdroj: archív Stredoslovenského osvetového strediska. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=8Mn03ulnvU8>.
- Fašiangová obchôdzka Folklórnej skupiny Kýčera a Ženskej speváckej skupiny Ulijanky na fašiangovom festivale Už sa fašiang kráti v roku 2023. Autor: R. Krnáč. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=KT-Z_7f9kcQ.

O autorke:

Gabriela Kováčiková je absolventkou odboru etnológia, ktorý vyštudovala na Katedre etnológie a folkloristiky FF Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V súčasnosti pracuje v Stredoslovenskom osvetovom stredisku v Banskej Bystrici na úseku tradičnej kultúry, je členkou Ženskej speváckej skupiny Ulijanky z Nitry.

Mgr. Gabriela Kováčiková
+421 907 518 660
Stredoslovenské osvetové stredisko
Dolná 35, 974 01 Banská Bystrica
kovacikova@sosbb.sk

FAŠIANGOVÉ OBYČAJE V OKOLÍ STAREJ ĽUBOVNE

Monika Pavelčíková

Abstrakt: Fašiangové obyčaje sa vyznačovali širokou škálou foriem – fašiangové obchôdzky s *turoňom*, kozou, medveďom, koňom, obchôdzky maskovaných skupín, tanečné zábavy a plesy, ktoré sa organizovali hlavne na konci fašiangového obdobia pred Popolcovou stredou. Príspevok sumarizuje poznatky o fašiangových obyčajach z 20. storočia získané zo záznamov z terénnych výskumov, ktoré realizovali pracovníci Ľubovnianskeho múzea v Starej Ľubovni. Ide o výskumy hlavne z poslednej tretiny minulého storočia v obciach horného Spiša – Veľká Lesná, Haligovce, Veľký Lipník, Toporec, Vyšné Ružbachy, Forbasy, Hniezdne, Nová Ľubovňa, Jakubany, Jarabina, Mníšek nad Popradom, Hraničné, Chmeľnica a v meste Stará Ľubovňa. Zo šarišských obcí sa spomína Plavnica, Šambron, Malý Lipník, Čirč, Legnava a Kyjov. Dôležitým prameňom sú tiež monografie obcí a odborná literatúra.

Kľúčové slová: fašiangy, obchôdzky s maskami, fašiangové zábavy, fašiangové jedlá, Popolcová streda

Abstract: Carnival rituals were characterized by a wide range of forms – the carnival door-to-door processions with „turoň“ (extincted animal), with a goat, a bear, a horse, processions of the masked group, hoedowns and balls, taking place mainly at the end of the carnival period before Ash Wednesday. The contribution summarises the findings about 20th-century carnival rituals obtained from the records of field research carried out by the staff of the Ljubovnian Museum in Stará Ľubovňa, mainly in the last third of the 20th century in the municipalities of upper Spiš – Veľká Lesná, Haligovce, Veľký Lipník, Toporec, Vyšné Ružbachy, Forbasy, Hniezdne, Nová Ľubovňa, Jakubany, Jarabina, Mníšek nad Popradom, Hraničné, Chmeľnica a mesto Stará Ľubovňa. Also municipalities from Šariš region as Plavnica, Šambron, Malý Lipník, Čirč, Legnava and Kyjov are mentioned. Municipal monographs and professional literature are also an important source.

Keywords: carnival, mask processions, carnival dance parties, carnival food, Ash Wednesday

Fašiangy v spišských, šarišských, rusínskych a spišskonemeckých obciach v okolí Starej Ľubovne mali rôzne pomenovania – *fašengi*, *fašangi*, *fasingi*, *fosengi*, *fošung*, *džadovaňe*, *zapust*, *puščaňa*.¹ Išlo o najveselšie obdobie celého roka. Príležitosťou na spoločenskú zábavu boli v našich obciach večerné stretnutia (*večurki*, *večirki*), priadky – *pšontki* a páračky peria. Najmä Spiš bol v minulosti známy pestovaním ľanu a mimoriadne sa mu tu darilo. Aby gazdiné stihli dopestovaný ľan spracovať, začínali priať od novembra a končili až v závere fašiangov. Tejto činnosti sa venovali predovšetkým ženy a dievky, a to individuálne doma alebo

¹ Názov *ostatné fašengi* sa používal v šarišských obciach, *ostatní fasing* – Vyšné Ružbachy a okolie, *soľoné* – šialené dni – Nová Ľubovňa a Kolačkov, *puščaňa* – rusínske obce Jarabina, Jakubany, *zapust*, *zapustova nedžila* – Veľký Lipník, *aschermittwoch* – Hniezdne (informátori tento termín vnímali ako označenie popoludnia do večera ostatného fašiangového dňa pred Popolcovou stredou), *ostatki* – Zamagurie.

sa stretávali vo viacerých domoch. Izby, v ktorých sa skupinovo priadlo, nazývali v spišských obciach *kudel'ne* a v šarišských obciach *priadkove* izby. K ženám prichádzali počas večerov muži, ktorí sa venovali ručnému strúhaniu šindľov i spriadaniu ovčej vlny. K dievkam po večeroch, prevažne v stredu a v piatok, prichádzali mládenci. Dievčatám pri práci motali nite a vretená, preto prácu museli skončiť a začala sa veselá zábava. Spoločne spievali, tancovali a hrali kolektívne hry.²

Pieseň z večierkov v obci Jarabina:

Tancovala by ja, ej, bosa ja, bosa ja.

Kup mi, milyj, čižmy, ej, tvoja ja, tvoja ja.

*Bo jak ty, mi, milyj, ej, čižmički nekupiš,
nebudeš mja ľubiv, ej, uvidiš, uvidiš.*

Po skončení priadok zhruba o desiatej hodine večer sa mládež rozchádzala a vyprevádzala domov. Niektorí mládenci bujaro vystrájali aj v nočných hodinách a robili gazdom napriek.³ Priadky sa končili pred Popolcovou stredou, keď vrcholilo fašiangové obdobie.

V období fašiangov sa konávali svadby. Ľudia verili, že dlhé fašiangy žičili pekným a bohatým dievkam. Keď boli krátke, príležitosť na vydaj mali aj

² Hra *Na čimnego džadka* bola najčastejšou na priadkach vo Vyšných Ružbachoch. Jednému z prítomných mládenčov previazali dievčatá oči šatkou. Ostatní sa v tichosti poschovávali do kútov izby, pod lavice a za pec. Ten, koho *čimni džadek* chytil, prevzal jeho úlohu. Tak sa to opakovalo, kým sa všetci nevystriedali. Pri hre *Rezanie dievok* dvaja mládenci sediaci na koncoch lavice držali dievku prehnutú prostriedkom cez lavicu a tretí ju udieral drevenou *kijan-kou* po zadku (drevený valček s rúčkou zdobený vyrezávaním, maľovaním a farebnými stužkami). Informátor Peter Fabis, Vyšné Ružbachy, 2022. Hra *Krasoňa* bola známa v *kudel'nej* izbe v Mníšku nad Popradom. Mládenci a dievčatá sa postavili do radu za seba, chytili si boky, pohybovali sa v rytme harmoniky a pritom spievali. Vpredu stál vedúci mládenec s metlou alebo palicou a snažil sa ňou dosiahnuť posledného stojaceho v rade. Keď ho trafil, dotyčný musel z hry vypadnúť. Hra s názvom *Pita* bola známa v Mníšku nad Popradom. Chlapci a dievčatá si pri nej posadali striedavo na dlážku do kruhu. Do prostriedku sa posadil ten, ktorého si zvolili. Tí, čo sedeli v kruhu, si popod kolená podávali handrovú loptu alebo nejakú handrovú figúrku, nazývali ju *pita*. Sediaci v prostriedku sa usiloval *pitu* získať, vytrhnúť. Komu ju vytrhol, ten išiel do prostriedku. Takto hra pokračovala ďalej. Bola obľúbená najmä u mládenčov, má zjavne erotický charakter. Hru *Na golompka* – holúbka hrali v *kudel'nej* izbe buď len dievčatá, alebo páry. Dievka si sadla na dlážku a vystrela nohy pred seba. Na priehlavky jej chodidiel si sadol/sadla druhý/-á a svoje vystreté nohy podložil/-a pod jej zadok. Takže sedeli oproti sebe, držali sa navzájom za ramená a kolísali sa na jednu a druhú stranu. Hra *Višim* bola obľúbená v Kolačkove. Mládenec sa v izbe postavil chrbtom pred zatvorené dvere, zavesil sa na ich horný okraj a kričal *višim*. Ostatní sa ho spýtali *za keho?* Čie meno vyslovili, ten musel prísť visiaceho pobožkať a vymeniť ho. Potom zas kričala dievka – *za koho viší?* –, kým sa všetci nevystriedali (KOL. AUTOROV. *Kalendárne zvyky a obrady. Etnografické zápisky Jána Lazoríka*, 2022, s. 41, 54).

³ Napríklad gazdovi pred vchodové dvere do domu poskladali krosná alebo voz, kolomažou natreli kľučku na dverách alebo založili dverový otvor klátikmi dreva tak, že ráno, keď chcel vyjsť, musel polená premiestniť a uložiť na podstemie. Prehnali to vtedy, keď veľký voz gazdovi vyložili na strechu. Aj dievčatá, keď nepriadli, chodili do domov, kde mali slobodných mládenčov a robili napriek. Matky sa tešili, že dievky majú o ich synov záujem.

Obr. č. 1: V kudzelnej chiži v podaní folklórnej skupiny z Plavča (1979)
Zdroj: archív Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, p. č. 6735
Autor: J. Lazorík

menej pekné a chudobnejšie dievčatá, pretože mládenci si nestihli preberať. V Chmeľnici sa okrem svadiieb organizovali aj pytačky a nahováračky na sobáš. Ani svadby, ani fašiangy sa nezaobišli bez hostín. Základom pohostenia boli údené pokrmy – slanina, klobása, šunka a vajíčka. Preto sa v tomto období na gazdovstvách robili zakáľačky. V rodine bývali významnou udalosťou spojenou s hostinou, na ktorú pozývali susedov a príbuzných. Ľudia verili, že konzumovaním mäsa z ošípanej si udržia šťastie na gazdovstve. Naopak, nemalo sa v tom čase jesť mäso zo zvieratá, ktoré rýchlo uteká, odletí či odpláva, aby neuletelo šťastie z domu.

Posledné tri dni pred nastávajúcim 40-dňovým pôstom boli vyvrcholením fašiangových osláv, zábav a obyčají. V rímskokatolíckych obciach boli ostatnými tri fašiangové dni (nedeľa, pondelok a utorok), zatiaľ čo v obciach s príslušníkmi východných cirkví vrcholili fašiangy už v nedeľu o polnoci a veľký pôst sa začínal pondelkom, teda o dva dni skôr. V troch obciach v blízkosti Starej

Ľubovne – v Chmeľnici, Plavnici a Jakubanoch – sa začínali ostatné fašiangy v poslednom fašiangovom týždni vo štvrtok. V čase *ostatních* fašiangov ľudia vykonávali v domácnostiach a na gazdovstve iba najnutnejšie práce, pretože celá dedina – mladí a starí – sa osobitne zabávali a hodovali. Hlavným organizátorom týchto slávností bola dospelá mládež. V nedeľu podvečer sa dievčatá a mládenci v skupinkách schádzali v priadkových izbách alebo v domoch s veľkými izbami. Mládenci sa starali o zábavu, muziku, pijatiku, dievčatá o pohostenie. Prinášali z domu múku, cukor, maslo, uvarili klobásu, údenú domácu šunku, z cukru upražili karamel, z vajčok, zo slaniny, z mlieka a múky pripravili praženicu (*jaješnicu*) a z domu priniesli koláče. Po spoločnej večeri začali pri harmonike tancovať a spievať.⁴

*Puščaňa, puščaňa, puščanove časi,
ej, pojili sme salo, jidžme i kolbasi.*

*Puščaňa, puščaňa, každa svoho puščat,
ja svoho nepušču, bo pojil kapustu.*

(fašiangová pieseň z Jakubian a Jarabiny)

Zábavu a veselosť si dožičili aj dospelí a starší obyvatelia. Vytvárali skupinky v rámci susedstiev a príbuzenstva, poskladali sa na pálenku, prinášali z domu slaninu, klobásu a hostili sa, oslavovali, *vistrajali všelijake figli*. Takto sa schádzali počas troch večerov, stále v inom dome. V Starej Ľubovni sa dospelí zabávali tak, že si po domoch navzájom kradli slaninu, klobásu a chlieb. Ukradnuté potraviny potom priniesli do jedného domu, a kto ich chcel získať späť, musel zaplatiť výkupné. Zo získaných peňazí si kupovali alkohol. Drobná krádež bola tiež súčasťou zábavy, tolerovali ju, pretože mala priniesť hojnosť.

V okolí Starej Ľubovne boli najobľúbenejším fašiangovým pečivom šišky z kysnutého cesta vyprážené v masti – *pankuski, krepľe, krepu*. Názov *krepu* pochádza z nemeckého dialektu v Chmeľnici.⁵ V súčasnosti v Chmeľnici toto pečivo nazývajú *austiprágolta kuchoche*.⁶ V Starej Ľubovni bolo okrem šišíek obľúbené vyprážené pečivo z nekysnutého cesta, ktoré nazývali *hozenblozen*. Piekli tiež okrúhle kysnuté koláče *kuhi*, pagáče s plnkami (*gruľovníki, kapušníci, brindzovníki*), buchty a záviný z kysnutého cesta plnené makom, tvarohom, lekvárom, sušeným ovocím a pod. K ďalším potravinám patrili najmä údeniny – klobása, slanina, šunka, k nim sa podávala aj uvarená kyslá kapusta.

Účastníkov maskovaných obchôdzok a sprievodov odmeňovali hlavne údeninami a vajíčkami, ale aj obilím a peniazmi. Z vajčok a údenín pripravili na fašiangovej zábave praženicu. Obilie predali, zo získaných peňazí kúpili pálenku a zaplatili muzikantom. Spoločná hostina z navyberaných darov mala aj obradovo-spoločenský rozmer. Ľudia, ktorí si sadajú k jednému stolu, majú k sebe

⁴ Údaje z diela KOL. AUTOROV. *Kalendárne zvyky a obrady. Etnografické zápisníky Jána Lazorička* (2022, s. 39).

⁵ V medzivojnovom období šišky nevykrajovali pohárom, iba odtrhávali kúsky kysnutého cesta a vyprážali ich v bravčovej masti alebo ovčom loji. Slovo *krepu* znamená kripel, mrzák.

⁶ Informátorka Ľ. Kaňová, narodená v roku 1960, Chmeľnica, výskum z roku 2022.

blízko. Spoločné jedlo zmieruje a utužuje spoločenstvo (Slivka, 2002, s. 110). Verili, že hodovaním, zábavou a konzumáciou tučných jedál si zabezpečia prosperitu aj v ďalšom hospodárskom roku, ktorý sa začínal jarou.

Kolektívnym vyvrcholením fašiangového obdobia boli hlavne v obciach na hornom Spiši fašiangové obchôdzky a sprievody masiek, maškár a zábavy. Organizovali ich predovšetkým mládenci, ktorým pomáhali aj mladí ženatí muži. K najfrekvencovanejším zvieracím postavám patrili *turoň*, koza, medveď a koník. Zoomorfné masky fašiangových sprievodov a hier súvisia s falickými kultmi a svojimi ľudickými⁷ motívmi majú napomáhať znovuoživeniu plodnosných síl prírody (Slivka, 2022, s. 114 – 115).

Vo Vyšných Ružbachoch maskované postavy navštevovali *kúdeľne izby* s maskou kozy alebo medveďa. Masku kozy sa skladala z hlavy vystrúhanej z dreva, oblepenej kozou srstou, a s mechanickým otváraním tlamy pomocou zatiahnutia povrazom. V tlame bol veľký červený kožený jazyk. Z hlavy trčali dva drevené zaoblené rohy. Hlava bola v spodnej časti nastoknutá na palicu, o ktorú sa rukami opieral mládenec chodiaci v zhrbenej polohe, prikrýty sivou dekou. On zároveň poťahoval povrazom a otváral tlamu, ktorá pri zatváraní klepala. Telom a zadkom napodobňoval pohyby kozy.

Masku medveďa predstavoval mládenec, ktorý bol v staršom období ovinutý povrieslami zo slamy. V medzivojnových rokoch bola maska medveďa vyhotovená z ovčích kožušín. Išlo o dlhé nohavice, bundu s dlhými rukávmi a veľkou hlavou, ktorej korpus tvoril drôtený výplet. Bola tiež potiahnutá bielou ovčou kožušinou. Na hlave boli vtláčené veľké oči a pripevnené veľké uši. Každú z masiek – medveďa i kozu – priviedol na povraze do kúdeľnej izby jeden mládenec a postupne vstupovali ďalší maskovaní mládenci. Medveď si nasilu sadal medzi dievčatá na lavicu, váľal sa a všetci mu spoločne tleskali a spievali: *Medveďu, daj labu, puojďeme za babu...* Okolo nich poskakovala koza, otvárala tlamu, vyplazovala jazyk, mečala, potriasala zadkom a rohami, bodala dievčatá. Tie výskali, utekali do kútov. Keď sa mládež vyšantila v jednej kúdeľnej izbe, masky sa presunuli do ďalšej. Obchôdzky so zoomorfnými maskami boli zaznamenané aj v okolitých obciach – v Lackovej a v Toporci.⁸

Do kúdeľných izieb vo Vyšných Ružbachoch prichádzali so spevom aj *sodraci* (masky potulných remeselníkov s náradím). Predstavovali ich dvaja dospelí mládenci preoblečení za otrhaných žobrakov, ktorí si dôvtipne a presvedčivo vynútili od domáceho gazdu opravu domáceho nábytku, väčšinou stoličiek a lavíc. Postupne na stoličke skracovali nohy v snahe vyrovať ich, až ich postupne neprimerane skrátili. Pritom si popíjali z fľašky pálenku a vtipkovali. Domáci

⁷ Termín ľudický (vo význame hravý) citujem podľa uvádzaného autora, hoci absentuje v akýchkoľvek našich slovníkových databázach.

⁸ V spišskej obci Niedzica, ktorá bola v roku 1920 pričlenená k Poľsku, realizovali fašiangovú obchôdzku *chodzynie z koniym*. V sprievode masiek boli *Ciganki* s tvármi začiernenými sadzou a muzikanti. Obchádzali hospodárstva. Na dvore predvádzali scénu s maskou – atrapou koňa, ktorého ponúkali gazdovi na predaj. Koník tancoval v rytme muziky. Prebiehal tam veselý rozhovor s gazdom, gazdinou a dievkami, ktoré masky počas zábavy mazali sadzami. Gazda ich za to odmenil. Dostupné na: www.lapszenizne.pl.

Obr. č. 2: Fašiangová zoomorfná maska *koza*, Vyšné Ružbachy (2. pol. 20. storočia)
Zdroj: P. Fabis, Vyšné Ružbachy

komentovali ich počiny, dievčatá sediace na laviciach ich povzbudzovali a pritom sa smiali. Domáci ich za prácu odmenili kusom slaniny a chleba.⁹

Vo Veľkej Lesnej a v Haligovciach na Zamagurí v pondelok ráno chodili fašiangovníci aj s muzikou po dedine – *po džadovaňu*. Navštevovali domy, kde mali slobodné dievky. Účastníci obchôdzky sa maskovali do vyvráteného kožucha. Boli tam muži prezlečení za ženy a naopak, *Cigan s Cigankou* (*Cigan* predstavoval *Ciganku*, ale i opačne), čert, Žid a zvieracie masky – *turoň* a koza. V domoch alebo na dvore vytancovali dievky aj vydaté ženy. Ženáci smeli tancovať so slobodnými dievkami a mládenci museli dobre povykrúcať vydaté ženy. Počas

⁹ Informácie od Petra Fabisa, narodeného v roku 1956, Vyšné Ružbachy, výskum z roku 2022.

Obr. č. 3: Fašiangová zoomorná maska medveďa, Vyšné Ružbachy (2. pol. 20. storočia)
Zdroj: P. Fabis, Vyšné Ružbachy

obchôdzky nosili so sebou kôš, ražeň a vrece na naturálie (ovos a jačmeň), pokladničku alebo vrecúško na peniaze. V susednej obci Haligovce bola známa obchôdzka *chodenie s kozou*. V skupine maškár bol bača, vojak, *Cigan*, *Ciganka*, *Žid*, čert. Vo vianočnom období túto skupinu masiek dopĺňal kráľ Herodes. *Žid* ako obchodník znázorňoval predaj kozy alebo galantérneho tovaru, *Cigan* a *Ciganka* mali so sebou aj dieťa. *Cigan* mal na sebe povešané podkovy, ponúkal gazdovi opravu náradia a zároveň vykrúcal *Ciganku* v tanci. Tancovali čert aj *koza*, behali po izbe a strašili deti. Vystupovaniu *kozi* v obradoch sa pripisuje magický plodonosný význam (Jakubíková, 1982, s. 244 – 246).

V blízkej rusínskej gréckokatolíckej obci Veľký Lipník sa v minulosti mladé dievčatá a chlapci počas fašiangov prezliekali za *džadov* a *panov* a chodili od domu k domu. Skupinu viedol *kalavuz*, ktorý prosil domácich o povolenie vstúpiť do ich domu. „*Džadove* mali na sebe oblečené prevrátené kožuchy, *kidľu* a súčiastky ľudového odevu. *Panove* mali *hamericke* [americké] dámske šaty. Tváre mali všetci zahalené záclonovinou. Keď chodili po domoch, tancovali a spievali. *Džadove* tancovali *ľarbavo* v štýle medveďku, *daj labku* a *panove* po panský tancovali párové tance. Okrem *džadov* a *panov* sa ľudia prezliekali napr. aj za *diku sviňu*, *mloduchu*, *d'abla*...“ Po príchode do domu robili domácim nazlosť – rozfúkavali perie, ťahali nite z kúdele, mazali domácich sadzou z pece a pod. Tiež si spoločne zatancovali vtedy obľúbené párové tance. Táto fašiangová obyčaj bola v obci živá do 50. rokov 20. storočia.¹⁰

¹⁰ Informátorka A. Jarembinská, narodená v roku 1989, Veľký Lipník, výskum z roku 2022. V ostatných rokoch miestna folklórna skupina spracovala túto obyčaj scénicky a programové číslo predvádza na pódiu počas miestnych fašiangových osláv v kultúrnom dome.

Obr. č. 4: Fašiangová zoomorfná maska *koza*, Haligovce (70. roky 20. storočia)

Zdroj: archív Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, p. č. 8421

Autor: J. Lazorič

V obci Hraničné v čase posledných fašiangových dní organizovali obchôdzku po domoch ženy. Hlavy a tváre mali zahalené papierovými maskami a boli oblečené v starých, zodratých a roztrhaných odevoch. Strašili deti s vyhrážkou, že ich odvedú so sebou. Domáci ich nehostili ani neodmeňovali. Táto obyčaj v druhej polovici minulého storočia zanikla. V susednej obci blízko hraníc s Poľskom – v Mníšku nad Popradom – a v jej osade Piľhov tiež vykonávali obchôdzku *chodenie s turoňom*. V skutočnosti však ústrednou maskou nebol *turoň*, ale *koza*. Masku kozy predstavovala hlava vyrezaná z dreva s pohyblivou tlamou. Pripevnené rohy a časť papule boli obtočené kožou z ježa, aby dobre popíchala dievčatá. Túto masku predvádzal gazda oblečený v prevrátenom kožuchu a vodil kozu na povrázku. Chodenie s kozou tu bolo známe aj vo vianočnom

Obr. č. 5: Chodenie s kozou, Haligovce (70. roky 20. storočia)
Zdroj: archív Lubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, p. č. 8548
Autor: J. Lazorík

období. Skupinku dopĺňali masky iných etnických skupín, postavy zo života alebo démon zla: *Cigán, Cigánka, Žid, gazda* a diabol.¹¹

Výnimku medzi hornospišskými obcami predstavuje malá obec Forbasy, ktorá sa nachádza v susedstve dvoch niekdajších kráľovských mestečiek – Starej Ľubovne a Hniezdneho. Oslava fašiangov má v tejto obci bohatú históriu a až do súčasnosti sa spája s obchôdzkou s *turoňom a maškarami*.¹² Ústrednou maskou

¹¹ Materiál z diela KOL. AUTOROV. *Kalendárne zvyky a obrady. Etnografické zápisníky Jána Lazoríka* (2022, s. 18).

¹² Organizovanie fašiangových osláv v tejto obci siaha do obdobia pred prvou svetovou vojnou. Vtedy na maskovanie používali slamu, hrubé, ručne vyrobené povrazy, staré tkané textilie, kožuchy obrátené naopak, rohy zo zvierat, prútie, na tvár sadze a pod. V 90. rokoch 20. storočia nastal prílív masiek z požičovní a dovezených zo zahraničia. Farebnou strašidelnou maskou si začali maskovať iba hlavu.

Obr. č. 6: Fašiangová obchôdzka *džadove a panove*, Veľký Lipník (2018)
Autorka: A. Jarembinská

fašiangového sprievodu je *turoň*, tzv. *klapacka*. *Turoň* bol v sprievode masiek vždy najvyšší a najfarebnejší. Predstavuje ho zoomorfná maska s vysokými rohmi ozdobenými množstvom farebných stúh a ozdôb z krepového papiera, s visiacimi zvoncami a spiežovcami. Vysoké rohy evokujú postavu zvierťa a predstavujú samčí symbol. Mládenec stvárňujúci túto masku bol zahalený do deky a rukou ovládal pohyblivú časť papule *klapacku* s vyplazeným červeným jazykom.

Obr. č. 7: Fašiangový sprievod, Forbasy (1995)
Autorka: J. Leščinská

Obr. č. 8: Fašiangový sprievod, Forbasy (1995)
Autorka: J. Leščinská

Obr. č. 9: Fašiangový sprievod – *turoňe*, Forbasy (70. roky 20. storočia)
Zdroj: archív Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, p. č. 3958
Autor: J. Lazorič

Obr. č. 10: Fašiangové maskary, Forbasy (80. roky 20. storočia)
Zdroj: archív Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, p. č. 6682
Autor: J. Lazorič

V druhej polovici minulého storočia fašiangový sprievod obcou viedli uniformovaní mládenci sediaci na koňoch a muzikanti. Za nimi nasledoval koč s konštruktívnym záprahom so sediacim svadobným párom, ktorý predstavoval symbol nového života. K zadnej časti koča bolo pripevnené v ležatej polohe otáčajúce sa drevené koleso z voza. Sedel na ňom čert. Za nimi nasledovali antropomorfné a komické postavy: strelec, hájnik, poľovník, mäsiar, žobrák, kominár, stará baba s *pankhartom* (s figurínou dieťaťa), smrčka, vojak, Žid a pod.

Veľmi obľúbené bolo aj malé dieťa s cumlíkom v detskom koči, ktoré predstavovala stará žena.¹³ Masky mali dovolené chodiť do domov, vytančovať domáчих a pozbierať do košíkov odmenu: pohárik alkoholu *trunku*, vajcia, slaninu a klobásy. S maskami obyvatelia tancovali aj na ceste. Na dobovej fotografii zo 70. rokov minulého storočia môžeme vidieť tanec starších žien v kolese okolo *turoňa*. Sprievod masiek prechádzal celou dedinou až do susednej obce Hniezdne. Tento deň sa končil zábavou, na ktorej sa až do súčasnosti podáva

Obr. č. 11: Kolesový tanec žien s *turoňom* a medveďom, Forbasy (1977)
Zdroj: archív Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, p. č. 11370
Autor: J. Lazorič

mužmi pripravená praženica (Leščinská, 2021, s. 137).

Veselé fašiangová atmosféra bola aj v mestečkách Stará Ľubovňa, Podolíneč a Hniezdne. V Hniezdnom v utorok popoludní mládež organizovala sprievod v maskách. Mládenci a dievčatá sa preobliekali do vlastnoručne zhotovených

¹³ Údaje z vlastného pozorovania fašiangovej obchôdzky v obci Forbasy v roku 1985.

Obr. č. 12: Fašiangový sprievod, Forbasy (1995)
Autorka: J. Leščinská

Obr. č. 13: Fašiangový sprievod, Forbasy (1995)
Autorka: J. Leščinská

masiek – za *doktora, Cigana*, poľovníka a pod. V sprievode sedeli niektoré masky na koňoch. Táto obyčaj sa tradovala do druhej svetovej vojny.¹⁴ Podobne slávil fašiangy aj v Starej Ľubovni. Tiež tu bola známa fašiangová obchôdzka s kozou a mládež sa maskovala za *šašov, doktora, Cigana*, poľovníka. Chodili po uliciach, pred domami a vo dvoroch poskákali, aby gazdom narástli vysoké plodiny. Tancovali s nimi aj gazdiné a skákali do výšky „na vysoký ľan“. Domáci im za to dávali do košíka vajíčka, klobásu, šunku, slaninu, vtipkovali s nimi a zabávali sa. Z nazbieraných potravín si na večernej zábave urobili pohostenie alebo ich odniesli do chudobných rodín. V malomestskom prostredí fašiangovú spoločenskú atmosféru vytvárali a dopĺňali predstavenia miestnych divadelných ochotníkov. Fašiangové obyčaje sa v mestskom prostredí Starej Ľubovne dodržiavali do 50. rokov 20. storočia.

*Foschong hier, foschong deuv,
wande immer foschong wer.*¹⁵

(fašiangová pieseň z Toporca)

V šarišských obciach v okolí Starej Ľubovne sa vo fašiangovom období (až do združstevňovania do konca 60. rokov 20. storočia) mládež veselila hlavne v priadkových izbách. V Plavnici začínali fašiangovať už posledný štvrtok – *Thusti štvartek*. V tento deň varili v domácnostiach *džatki*. Toto jednoduché jedlo pripravili z uvarených, múkou zahustených a popučených zemiakov. Zo zemiakovej masy šúľali šúľance alebo guľky, ktoré polievali opraženými kockami slaninky a masťou. Ľudia hovorili, že kto nebude v tento deň variť *džatki*, nebude mať zabíjačku, pretože mu uhynie ošípaná. Mastné jedlá konzumovali až do ukončenia fašiangov. Na fašiangy museli mať aj v najchudobnejších rodinách čo zjesť a vypiť, vnímali ich ako čas hojnosti.

Posledné tri fašiangové dni sa v šarišských obciach končili aj priadky. Dievčatá sa v skupinkách skladali na pohostenie a zábavu. Vypráždili šišky *kreple*, pražili cukor v masti a ochucovali ho cesnakom. Večerali spoločne s chlapcami pripravenú praženicu. Mládenci kupovali pálenku. V priadkových izbách dievčatá tancovali tanec na vysoký ľan, pri ktorom vysoko vyskakovali alebo preskakovali lavičku (*pidskoči visoko, budze ľen*).

Fašiangové maskované sprievody boli v šarišských obciach zaznamenané iba v Plavnici a v Malom Lipníku. V Plavnici sa mládenci v utorok pred Popolcovou stredou prezliekali za žobrákov. Hovorili im *džadzi*. V rukách nosili plechové formy *tepše* na pečenie, rukami bubnovali a robili po dedine hluk. Vřbovými prútmi šibali okolostojacich. Tí ich za to museli ponúkať pálenkou. V rusínskej gréckokatolíckej obci Malý Lipník ešte aj po druhej svetovej vojne chodievali v poslednú fašiangovú nedeľu po dedine rôzne maškary – koza, čert, muži prezlečení za ženy a dievčatá v mužských odevoch. Masky neustále cengali zvoncami. Sprevádzať ich krdeľ detí, ktoré z nich mali strach. Celé toto hlučné

¹⁴ Informátorka E. Szimáková, narodená v roku 1925, Hniezdne, výskum z roku 2022.

¹⁵ Preklad textu: Fašiangy sem, fašiangy tam, keby ľen vždy fašiangy boli. Alebo fašiangy, fašiangy, prečo nie ste vždy. Preložila Ľ. Kaňová z Chmeľnice.

vystrájanie masiek trvalo v nedeľu do polnoci. Hluk bol magickým prostriedkom na ochranu pred zlými silami a duchmi a na ich zaháňanie.¹⁶ Je potrebné doplniť, že obchôdzky so zoomorfnými maskami sa v šarišských rusínskych obciach Čirč, Kyjov, Šambron praktizovali aj po druhej svetovej vojne vo viačernom období.

Vyvrcholením fašiangových osláv boli tanečné zábavy organizované v poslednú fašiangovú nedeľu (*Zapustova nedžila, puščaňa*) a vo fašiangový utorok (*ostatne fasengi, fosing*). Organizovala ich mládež, po dedinách v krčmách, školách a prenajatých domoch, v mestách v tanečných sálach. Niekde mali svojich organizátorov – vo Veľkej Lesnej to boli volený mládenecký richtár a pokladník, v Hniezdnom hasiči, v mestečkách spolky. V menších dedinách si väčšinou dievčatá pozývali chlapcov do kúdeľných izieb. Šambronskí mládenci alebo aj mladší ženáci sa vo fašiangovú nedeľu popoludní zišli v krčme, kde popili a na večer zavolali do budovy školy miestnych rómskych muzikantov. Zabávala sa nielen slobodná mládež, ale aj mladšie manželské páry. Rómovia hrali poväčšine bez peňažnej odmeny. Vyplatili ich slaninou, prípadne jedlami, ktoré zostali z nedeľného obeda, lebo v pondelok bol už prísny pôst.¹⁷ V Malom Lipníku bola na zábave dámska volenka *zvolenka*. Tancovali miestne tance *dribnu, obertaci taneč*, párové tance – polku, valčík, čardáš a mládenecký sólový verbunk. V Novej Ľubovni v medzivojnovom období mládenci tancovali *kohuři tanec*. Dievčatám mazali tváre sadzami, aby ich mohli na Veľkú noc dobre pooblievať.¹⁸ V Starej Ľubovni si v medzivojnovom období organizovala meštianska mládež fašiangové plesy, na ktorých tancovali až do polnoci v maskách. Do tanca im vyhrávala známa miestna rómska kapela Frátrovci. Mestskí mládenci sa postarali o občerstvenie, dievčatá priniesli z domu napečené šišky a fánky. Nádejným párom hrali muzikanti tanečné sólo alebo gavalier zaplatil muzikantovi, aby zahral jeho vyvolenej do uška.

Súčasťou všetkých uvedených foriem zábavy boli typické fašiangové piesne:

*Puščaňa, puščaňa, už mi po zapušči,
nebudu lapala škvariki po kapušči.*

(Litmanová)

*Keď fosengy, to fosengy, to še fosengujme,
najidžme še, napijme še, jak statečne ľudze...*

(Nová Ľubovňa)

¹⁶ Zdroj: <https://www.ludovakultura.sk/položka-encyklopedie/hluk>.

¹⁷ Informátor M. F. Sčigulinský, narodený v roku 1962, Šambron, výskum z roku 2022.

¹⁸ Informátorky K. Bod'ová, narodená v roku 1922, výskum z roku 1979; A. Konkoľová, narodená v roku 1973, výskum z roku 2022.

Obr. č. 13: Maškarný ples, Stará Ľubovňa (1926)
Zdroj: M. Lomnitzerová, súkromný archív

*Fašengi, Grumňice, Vjelka noc pšidže,
fto ňimo kožuha, žima mu bedže.*

*Jo ňimum, jo ňimum,
ľem še tak tšensem,
dajče mi sluňini, nef še vypasem.*

(Stará Ľubovňa)

*Fašengi, fašengi, fašengovi časi,
ľude pjut paľunku i jidat kobasi.*

*Piju i ja, piju, paľunočku čiju,
ja nehoden daty, mňa na ňu nestaty.*

*Byvo nas jedenac, nepvatyv každyj z nas,
zapvatyv najstaršij, bo je najbohatšij.*

(Šambron)

*Puščaňa, puščaňa, každa svojho pušcat.
Ja svojho ňepušču, naj dopče¹⁹ kapustu.*

(Legnava)

*Fašiangi, fašiangi, Velka noc pridze,
kto nema kožuška, žima mu budze.*

*Ja nemam, ja nemam, ľen sa tak trasem,
dajte mi kusička, ňech sa napasem.*

(Plavnica)

*Ej, fašengi, fašengi, ej, fašengi šalene,
o čim mi divčata rečovac budzeme.*

*Ej, budzeme rečovac, ej, o tej Velkej noci,
či nas pridu oľac te naše parobci.*

(Čirč)

*Prišli do nas panove, pošidali za stil
a tot jeden falošnik šadnuv si na poščil'.*

*A jak šid'it, ta šid'it, ta nič nehovorit,
maty ša ho spituje, odkaľ vin pochod'it.*

*A ci vi mňa neznate, ci mňa nepoznate,
dy ja mam toho vica,²⁰ co z višňoho kynca.*

¹⁹ Natláčanie postrúhanej nasolenej kapusty nohami do suda.

²⁰ Otca.

*Prišli do nas panove, co jim dame jisty?
Tam za cerkvom sut terki, naj idut pohrizty.²¹*
(Veľký Lipník)

Popolcová streda – Škareda streda, Kriva sereda, Stempna šroda

Fašiangová bujarosť, najmä počas posledných troch fašiangových dní, sa končila v utorok o polnoci. Stíchol spev a hlučná zábava. V Hniezdnom sa o polnoci rozozvučali zvony, aby odzvonili fašiangom a oznámili čas veľkého pôstu. Popolcová streda – Škareda streda, Kriva sereda, Stempna šroda – bola sviatočným dňom, počas ktorého sa nevykonávali žiadne práce. Gazdiné však museli poumývať a vyvariť v popole riad od masných jedál.²² Avšak dozvuky fašiangových zábav a žartov v niektorých obciach trvali aj počas Popolcovej stredy. Napríklad vo Veľkej Lesnej na Zamagurí mládenci ťahali po dedine koryto. Keď sa počas fašiangov nevydalo v dedine žiadne dievča, koryto ozdobili dievockým vencom a obliekli do dievockých šiat. Vliekli ho po dedine s veľkým plačom. Keď sa neoženil mládenec, koryto obliekli do mužských šiat (Slivka, 2002, s. 111; Jakubíková, 1972, s. 247). Vydaté ženy v tejto obci chodili na Popolcovú stredu po dedine a symbolicky holili mužov snehom a ľadovým cencúľom. Chlap ich za holenie musel ponúknuť pálenkou. Pritom spievali:

*Poviedž ze tyj Stempnej šrode,
ňef mnie ceko na ogrodže.
ňef mnie ceko, ocekuje,
ňef mi liter nagotuje.*
(Veľká Lesná)

Vo Vyšných Ružbachoch na Popolcovú stredu mládenci podkúvali dievky, ktoré „krivo“ tancovali na fašiangovej zábave. Dvaja mládenci chytili dievku, predklonili ju a ďalší jej kladivom zozadu klepkal po opätku čižmy či topánky. Dievčatá pritom výskali a jačali, váľali sa po snehu. Keď sa zábava rozprúdila, dievčatá za odplatu doniesli z dvora krátky rebrík. Sediacim chlapcom vopchali hlavy medzi priečky rebríka. Potom im natreli tváre a krky hustou smotanou a trieskou ju stierali dole. Smotanu museli chlapci oblízať. Mali z toho radosť a zábavu. Boli to komediálne hry s rôznymi lascívnymi motívmi. Do raných hodín Popolcovej stredy sa tancovalo aj v Mníšku nad Popradom v osade Piľhov. Aby účastníkov zábavy v noci nik nevidel, okná upchali vankúšmi. Na Popolcovú stredu sa ešte do 17. hodiny zabávali v rusínskej gréckokatolíckej obci Jakubany, čo pretrvalo ešte aj po druhej svetovej vojne.²³

²¹ Preklad textu: Prišli k nám páni, čo im dáme jesť? Tam za chrámom sú trnky, nech si idú pohryzť.

²² V duchovnej kultúre je popol ako symbol smútku, pokánia, pominateľnosti a očisty známy v mnohých kultúrach sveta. Zo starožidovskej tradície ho prevzalo aj kresťanstvo. V tejto funkcii sa ním natieralo čelo, umýval sa ním všetok riad na Popolcovú stredu. Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/popol/>.

²³ Informátorka A. Bondrová, narodená v roku 1953, Jakubany, výskum z roku 2022.

V polovici pôstneho obdobia sa vo Forbasoch praktizovala obyčaj vyvesenia dvoch vypchatých figurín – *džatka* a *babki (džadi)* na drôt ponad cestu v centre obce, čo pretrvávalo do konca 70. rokov 20. storočia.²⁴ Zorganizovali to mládenci potajomky – v stredu v nočných hodinách. „Dedko“ s „babkou“ sa držali za ruky. Z rúk im viseli váhy s drevenými miskami zaťaženými pieskom. Od nasledujúceho rána miestni obyvatelia sledovali, na ktorú stranu sa spustí miska váh. Keď sa miska spustila na stranu „dedka“, hovorili: „Oj, džatku, ta ti skorej umreš, bo še prevažuješ.“ Figuríny viseli dva-tri dni, potom ich mládenci sňali.

Obr. č. 14: Vyvesené figuríny *džadi* v polovici pôstu, Forbasy (70. roky 20. storočia)

Zdroj: archív Lubovnianskeho múzea – hrad v Starej Lubovni, p. č. 4074

Autor: J. Lazorík

Obyčaj s *džatkou* spomínali pamätníci v blízkej obci Vyšné Ružbachy, kde v polovici pôstneho obdobia mládenci vyhotovili figurínu zo slamy, obliekli ju do ženského odevu a pribili na štít domu, v ktorom bola kúdeľná izba. Obyčaj tu realizovali do polovice 20. storočia.²⁵

Fašiangové obyčaje sa začali z našich obcí vytrácať už v druhej polovici minulého storočia. Príležitosti na kolektívne slávenie fašiangového obdobia postupne zanikali alebo prežili v prostredí staršej generácie. Začali nadobúdať iné formy. Organizátormi tanečných zábav a maškarných plesov sa stali spoločenské organizácie. Výnimkou zostali obyvatelia malej obce Forbasy, ktorí si fašiangovú obchôdzku *turoňov* zachovali. Každý rok ukončili fašiangy v utorok popoludní

²⁴ KOL. AUTOROV. *Kalendárne zvyky a obrady. Etnografické zápisníky Jána Lazoríka* (2022, s. 77).

²⁵ Informátor P. Fabis, narodený v roku 1956, Vyšné Ružbachy, výskum z roku 2022.

pred Popolcovou stredou maskovaným sprievodom po obci. Na sklonku minulého storočia sa do organizovania masiek – *maškár* zapojili muži mladšej generácie a fašiangové obyčaje realizujú aj v súčasnosti. V sprievode dochádza k druhovej zmene masiek, pribúdajú ďalšie kupované škrabošky a maškary, ktoré už nesúvisia s tradíciou, a mnohé pôsobia strašidelne, hlavne na deti. V ostatných rokoch organizujú maskovaný sprievod poslednú fašiangovú sobotu a zúčastňujú sa na ňom nielen miestni obyvatelia, ale aj rodáci bývajúci mimo rodnej obce a obyvatelia širokého okolia.

V mnohých väčších obciach iniciatívu organizovania fašiangových zábav preberajú obecné samosprávy. V ostatnom desaťročí začali byť populárne obecné fašiangové zabíjačky. Starostom a obecným zastupiteľstvám pritom pomáhajú miestni farmári, hasiči, poľovníci a folklórne skupiny. Kolektívna fašiangová oslava spojená so zábavou pri hudbe, s kultúrnym programom a pohostením, so zabíjačkovými špecialitami prebieha v sále miestneho kultúrneho domu. Fašiangové tradície udržiavajú aj miestne základné a materské školy organizovaním karnevalov pre deti.

Obr. č. 15: Detský fašiangový karneval, Chmeľnica (2020)
Autorka: Ľ. Kaňová

Fašiangové pohostenia a posedenia si organizujú aj dôchodcovia v kluboch dôchodcov. Pribúdajú aj celkom nové podujatia. Napríklad v lyžiarskych strediskách v okolí sa posledný fašiangový víkend organizuje fašiangový zjazd masiek na lyžiach alebo v Nestwille Parku v Hniezdnom organizujú súťaž Fašiangová šiška.

Obr. č. 16: Fašiangová šiška 2020, súťaž v príprave fašiangového pečiva,
Nestville Park v Hniezdnom (2020)
Autorka: Ľ. Kaňová

V príspevku som sa snažila priblížiť fašiangové obyčaje v spišských a šarišských obciach, ktoré administratívne patria do okresu Stará Ľubovňa. Z prezentovaného prehľadu fašiangových obyčají vyplýva, že staršie formy – obchôdzky so zoomorfnými a antropomorfnými maskami – sa až do druhej polovice minulého storočia zachovali hlavne v spišských goralských obciach – na Zamagurí, v Toporci, v okolí Vyšných Ružbách až po Starú Ľubovňu, ďalej na pohraničí s Poľskom smerom na Mníšek nad Popradom. V šarišských obciach boli vo fašiangovom období obchôdzky s maskami zriedkavejšie, typickejšie boli pre vianočné obdobie. V skúmanej oblasti som ani v starších výskumoch nezaznamenala iniciačné obrady – prijímanie do skupiny mládencov ani pochovávanie basy, ktoré boli v mnohých oblastiach Slovenska súčasťou posledných zábav pred pôstom. Fašiangové obyčaje aj po zmene svojho tradičného obsahu a formy obohacujú život dnešného človeka nielen na dedine, ale aj v meste.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- FEGLOVÁ, Viera. 2000. Kalendárne obyčaje. In STOLIČNÁ, Rastislava (zost.). *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava : VEDA, 2000, s. 190 – 214.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1986. *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava : Tatran, 1986.
- JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. 1972. Duchovná kultúra ľudu. In PODOLÁK, Ján (zost.). *Zamagurie. Národopisná monografia oblasti*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 244 – 246.
- KOL. AUTOROV. 2022. *Kalendárne zvyky a obrady. Etnografické zápisníky Jána Lazoríka. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2022.*
- LEŠČINSKÁ, Judita. 2021. *Forbasy – Čo (ne)vieme o minulosti dediny, jej predkoch a dialekte. Súkromné vydanie, 2021.*
- FROLEC, Václav (zost.). 1982. *Výroční obyčaje – svazek 8*. Brno : Blok, 1982.
- PAVELČÍKOVÁ, Monika. 2020. Čas ľudský... In *Libenow, Liblaw. Lubowla, Alt Lublau, Ólubló...* Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2020, s. 478 – 491.
- SLIVKA, Martin. 2002. *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava : Divadelný ústav, 2002.

Elektronické zdroje:

- LUTHER, Daniel. Fašiangy. *Elektronická encyklopédia (Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom)* [online] [cit. 02-07-2022] Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/fasiangy/>.
- FEGLOVÁ, Viera. Popol. *Elektronická encyklopédia (Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom)* [online] [cit. 12-08-2022] Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/popol/>.
- FEGLOVÁ, Viera. Hluk. *Elektronická encyklopédia (Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom)* [online] [cit. 12-08-2022] Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/hluk/>.
- Chodzynie z koniym w ostatki w Niedzicy.* [online] [cit. 02-07-2022] Dostupné na: www.lapszenizne.pl.

Rukopisné a archívne materiály:

- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Výročné obyčaje, Ďurková, Vislanka AM 2/1983, AM 83, s. 9.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Výročné obyčaje, Šarišské Jastrabie, AM 1/1983, AM 82, s. 19.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Výročné zvyky, Obručné, Čirč, AM 15/1982, AM 73, s. 40.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Rodinné a výročné zvykoslovie, Plaveč, AM 1/1982, AM 59, s. 22.
- Ľubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Výročné zvykoslovie, Plavnica, Hraničné, AM 10/1972, AM 40, s. 25 – 26, s. 16.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Výročné zvykoslovie, Kolačkov, Litmanová, AM 9/1972, AM 39, s. 13, s. 35.
- Ľubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Tradičný spoločenský život, Mníšek nad Popradom, Litmanová, AM 7/1972, AM 37, s. 14 – 17, s. 56.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Spoločenský život, Malý Lipník, Kolačkov, AM 6/1972, AM 36, s. 12 – 13, s. 38.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Pracovno-kúpno-predajné zvyky, Výročné zvyky, Mníšek nad Popradom, Piňhov, Káče, AM 15/1970, AM 15, s. 15 – 16.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Spoločenský život a právne obyčaje, Legnava, AM 9/1970, s. 41.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Výročné zvykoslovie, Malý Lipník, Mníšek n/Popradom, AM 8/1970, AM 8, s. 10 – 11, s. 26 – 27.
- Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, archívny materiál: Historicko-etnografický výskum, Veľká Lesná, AM 1/1996, AM 190, s. 81 – 82.

Informátori:

1. Peter Fabis, kronikár, Vyšné Ružbachy, 2022
2. Alena Jarembinská, Veľký Lipník, vedúca miestnej folklórnej skupiny Vorodaj, 2022
3. Mgr. Miroslav Pokrivčák, starosta obce Hraničné, 2022
4. Beáta Kopčáková, pracovníčka OcÚ Forbasy, 2022
5. Anna Konkoľová, matrikárka OcÚ Nová Ľubovňa, 2022
6. Monika Bjalončíková, pracovníčka OcÚ Haligovce, 2022
7. Simona Bujnovská, pracovníčka OcÚ Hromoš, 2022
8. Ľudmila Kaňová, pracovníčka OcÚ Chmeľnica, 2022
9. Anna Bondrová, vedúca folklórneho súboru Kečera, Jakubany, 2022
10. Milan F. Ščigulinský, vedúci mužskej speváckej skupiny Šambriňci, Šambron, 2022

O autorke:

Monika Pavelčíková v roku 1985 ukončila štúdium na Univerzite Jana Evange-
listy Purkyně (Masarykova univerzita) v Brne na Katedre etnografie a folkloris-
tiky. V rokoch 1995 – 2011 bola riaditeľkou Ľubovnianskeho múzea – hrad v Sta-
rej Ľubovni, kde pracovala až do odchodu do dôchodku v roku 2015. Podieľala
sa na výstavbe národopisnej expozície v prírode, tvorila expozície ľudového
bývania, hospodárskych a technických objektov, organizovala obnovu stredo-

vekého hradu Ľubovňa a jeho podhradia, prevádzkovala galériu výtvarného umenia nachádzajúcu sa v historickom dome na Námestí sv. Mikuláša v Starej Ľubovni, v rokoch 2000 – 2008 aj Kláštorné múzeum kartuziánov a kamaldulov v Červenom Kláštore. Je autorkou mnohých výstav a expozícií prevažne s etnografickým, ale aj historickým a umelecko-historickým zameraním. Výsledkom jej odbornej činnosti je aj publikačná činnosť a propagácia múzea. Hoci je už na dôchodku, aj v súčasnosti pracuje ako členka komisie pre tvorbu zbierok a spolupracuje s touto inštitúciou na realizácii odborných projektov.

Mgr. Monika Pavelčíková
Nová Ľubovňa č. 517, 065 11 Nová Ľubovňa
m.pavelcikova@centrum.sk

fašiangové obyčaje živé prakticky vo všetkých okolitých obciach – v Nižných Repašoch, Toryskách, Pavľanoch, Ordzovanoch, Bijacovciach alebo vo Vyšnom Slavkove. V súčasnosti sa v okolí miest Levoča a Spišské Podhradie kontinuálne zachovali už len v obciach Oľšavica a Brutovce.

Obr. č. 1: Pohľad na obec Brutovce, v pozadí vrch Smrekovica v pohorí Branisko (prvá polovica 20. storočia)

Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči

Vnútorňú štruktúru fašiangových slávností na Slovensku člení M. Slivka (2002, s. 108) na niekoľko častí/dejstiev, ktoré sú v prevažnej miere svojou štruktúrou na slovenskom území rovnaké alebo veľmi podobné. Prvou časťou alebo dejstvom je maskovaný sprievod po obci, ktorý sa považuje za začiatok fašiangových slávností. Druhým dejstvom je fašiangová zábava, na ktorej prevládajú rozličné obradové tance a tanečné hry. Fašiangové tance bývajú párové i skupinové, s predtanečníkom alebo riadené povelmi fašiangového richtára/mládeneckého vodcu.¹ Tomu zodpovedá aj štruktúra fašiangových obyčají v Brutovciach, pre ktorú je typická inštitúcia vedúcich mládeneckej skupiny – *gazdov* (pripravujú a organizujú fašiangy v obci), existencia fašiangovej obchôdzky s viacerými typmi fašiangových masiek a tiež existencia fašiangových zábav. Pôvod jednotlivých zložiek fašiangových obyčají v Brutovciach je heterogénny a vyznačuje sa synkretickým charakterom miestnych fašiangových obyčají. Určité prvky môžeme pomerne jednoznačne zaradiť k rezíduám predkresťanských agrárno-magických obradov, iné zas k fenoménu európskej karnevalovej tradície alebo k iným kultúrno-historickým fenoménom. Samotné fašiangové slávnosti sa v obci Brutovce nazývali viacerými termínmi – *fašengi*, *cho-džeňe s kozu* alebo *koza*. V nasledujúcom texte sa pokúsim ozrejmíť ich charakter,

¹ Pozri bližšie prácu M. Slivku (2002, s. 108 – 109).

štruktúru a priebeh v druhej tretine 20. storočia, okrajovo sa však dotýkam aj stavu fašiangových obyčají v Brutovciach v tretej tretine 20. storočia a v období od začiatku 21. storočia po súčasnosť. Fotografické materiály, ktoré dopĺňajú text, pochádzajú z poslednej tretiny 20. storočia a zo začiatku 21. storočia.

Príprava fašiangov a inštitút mládeneckých gazdov

Slobodní mládenci sa v obci Brutovce označujú termínom *paropci* a počas fašiangov, keď sú súčasťou fašiangovej obchôdzky, aj špecifickým termínom *kožare*. *Paropci* tvorili mládeneckú skupinu, ktorej členovia v miestnej komunite mali určité privilégia, ale i povinnosti. *Paropkom* sa chlapec stával v období dospievania, obvykle po skončení školskej dochádzky, resp. keď sa členovia mládeneckej skupiny rozhodli prijať ho medzi seba.² Pri vstupe do mládeneckého spolku, ktorý sa realizoval počas fašiangovej zábavy tzv. *vizdovihovaňim/virucovaňim do paropstva*, mal *parobek* ovládať základné poľnohospodárske práce. Po prijatí mohol navštevovať krčmy a tanečné zábavy, tancovať s *dzičkami*, mať frajerku a podieľať sa na činnosti mládeneckej skupiny, zároveň mohol byť volený za mládeneckého *gazdu*. *Starši a mlatši gazda* boli v Brutovciach dve volené funkcie, ktoré si spomedzi seba volili členovia mládeneckej skupiny – *paropci*. Voľba *staršieho a mlatšieho gazdu* sa konala obvykle vo vianočnom období, najčastejšie na Štefana (26. decembra). Zvolený *starši gazda* sa stával rešpektovanou hlavou mládeneckej skupiny, mal organizovať tanečné zábavy, riešiť problémy v rámci skupiny a predovšetkým organizovať tie časti brutovského kalendárneho obyčajového cyklu, ktorých realizácia prináležala *paropkom*. Pravou rukou a najbližším pomocníkom *staršieho gazdu* bol *mlatši gazda*.

Organizácia fašiangov, teda fašiangovej obchôdzky a fašiangových tanečných zábav, bola jednou zo záležitostí, ktoré mali na starosti *paropci*. Úlohou *staršieho a mlatšieho gazdu* bolo predovšetkým zorganizovať fašiangovú obchôdzku s *hejnom* a fašiangové zábavy, zabezpečiť pálenku, muzikantov a potrebné náležitosti pre fašiangové masky. Dôležitou úlohou *gazdov* bola tiež komunikácia o fašiangoch s *paropkami* a *dzičkami*, richtárom, krčmárom aj so zvyškom dedinskej komunity. *Gazdove* boli počas fašiangovej obchôdzky a fašiangových zábav vizuálne odlišení od ostatných *kožarov*. V priebehu 20. storočia, ale i v súčasnosti³ nosia sviatočný mládenecký tradičný odev, ktorý sa skladá z čižiem alebo bagančí, bielych nohavíc s čiernym šnúrovaním – *šnurkovanich trelichovích nohavicoch*. Vrchnú časť odevu tvorí plátenná košeľa s vyšívaným golierom a manžetami – *košuľa*, čierna vyšívaním zdobená vesta – *lajblik*. Na *lajblik* sa pripínalo pierko z *buksbanu/budzbanu*⁴ dozdobené farebnými stuhami. Okolo krku sa viazala šatka červenej farby – *hojštuk* a na hlave *gazdove* nosili klobúk – *kapel'uch* ozdobený zeleným pierkom z *buksbanu/budzbanu*. Odev *gazdov* dopĺňa

² HERZÁNOVÁ-VOLANSKÁ, Ľubica. *Mládenec*. Elektronická encyklopédia (Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom) [online] [cit. 2020-01-12] Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/mladenec/>.

³ Približne od konca druhej tretiny 20. storočia nechodia zvyšní *kožare* v tradičnom odevu. Tak sú oblečení iba mládeneckí *gazdove*.

⁴ Buxus.

valaška, ktorú zvyknú nosiť v rukách. V odeve mládeneckých *gazdov* nenastala výraznejšia zmena a v súčasnosti si na fašiangovú obchôdzku a zábavu taktiež obliekajú mládenecký sviatočný variant tradičného odevu, ktorý je často kombináciou starších, zdedených odevných súčastí s novšie ušitými.

Obr. č. 2: Mládeneckí *gazdove* v sviatočnom odevu v spoločnosti masky *stareho* – v bielom odevu vypchatom slamou, so zvoncami pripevnenými o opasok a ramená a so zdobeným *čakovom* na hlave (1993)

Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči

Fašiangové masky v Brutovciach

Dominantnou črtou fašiangových obyčají v Brutovciach sú fašiangové masky. V priebehu 20. a 21. storočia až do súčasnosti sa počet ani charakter fašiangových masiek v Brutovciach nemenil. Súčasťou brutovských fašiangov sú štyri fašiangové masky. Tri antropomorfné masky sa nazývajú *stari*, *Cigan* a *Ciganka*. Jediná zoomorfná maska sa nazýva *koza*, podľa ktorej vznikol jeden z viacerých termínov pre označenie fašiangovej obchôdzky – *chodzeňe s kozu* alebo pre pomenovanie fašiangov – *koza*, ktoré sa zaužívalo v komunite v priebehu tretej tretiny 20. storočia. Správanie všetkých fašiangových masiek je determinované ich starším magickým významom. Ich funkcia je viazaná na agrárnu prosperitu, hojnosť, plodnosť a tiež veselosť, roztopašnosť, provokatívnosť a grotesknosť. Lokálne spoločenstvo fašiangovým maskám aj v súčasnosti pripisuje význam veselosti či roztopašnosti a menšia časť staršej generácie prisudzuje maskám aj archaickejšie významy späté s prosperitou, plodnosťou a hojnosťou. Na spomenuté významy sa viažu spôsoby správania a konania fašiangových masiek – spev, tanec, roztopašné pobehovanie, vtipné a žartovné správanie či iné recesijné a humorné výrazové prostriedky.

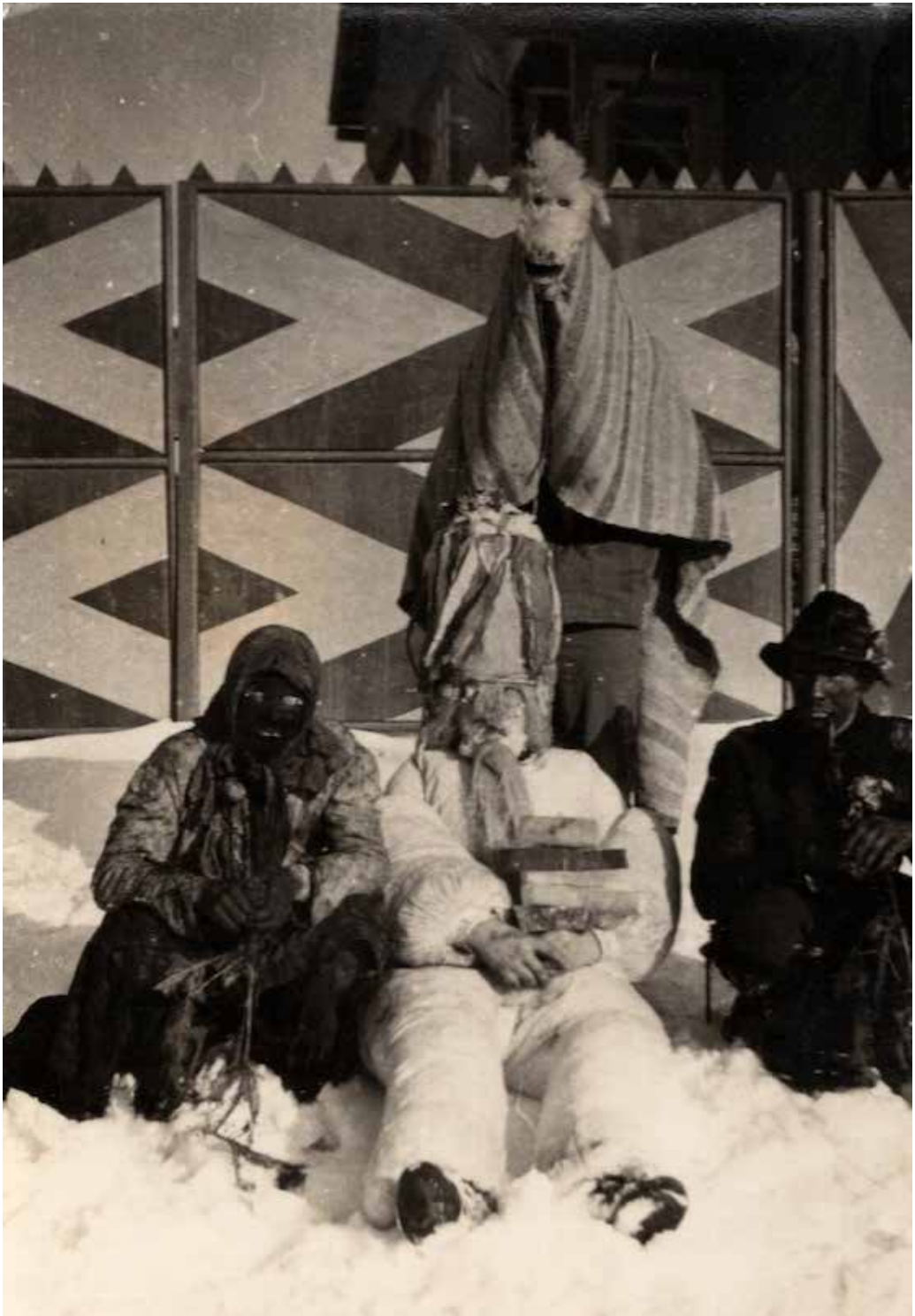
Koza je ústrednou maskou fašiangových obyčají v Brutovciach. Ide o zoomorfnú masku, ktorú tvorí drevená kozia hlava pokrytá kožušinou s otváracou papuľou a veľkými, obvykle zakrútenými rohmi. Kozia hlava so zvončekom je upevnená na palici, ktorú drží v rukách vybraný mládenec – *parobek*, skrytý pod kobercom – *pokrovcom* pripevneným o hlavu *kozi*. Podľa M. Felberovej⁵ je maska *kozi* predkresťanským symbolom plodnosti.⁶ Mala zabezpečiť plodnosť, úrodu a poľnohospodársku prosperitu. Jej správanie sa zakladalo na roztopašnom až grotesknom pobehovaní, skákaní, klepaní otváracou papuľou, strašení detí a napodobňovaní útokov rohmi.

Stari je antropomorfná maska súvisiaca pôvodne s kultom predkov, agrárnou prosperitou, plodnosťou, hojnosťou a radosťou. Je oblečený do nadrozmerného plátenného bieleho odevu, ktorý je vypchatý slamou tak, aby bol čo najširší a čo najhrubší. Opásaný bol koženým *remeňom*, na ktorom zvykol mať upevnený zvonec. Zvonce mal takisto obopnuté okolo rúk. Na hlave mal vysoký *čakov* s *buksbanom*, rozmarínom alebo myrtou navrchu, na tvári mal namaľované červené líca a čierne fúzy, prípadne mohol mať bradatú masku, ktorá mu zakrývala tvár. *Stari* v jednej ruke zvieral *kij* a v druhej drevený *ražeň* – *rožeň*, na ktorý zbieral slaninu. Počas obchôdzky pri návšteve jednotlivých domácností vychádzal na klát, držal „kázeň“ a svojimi žartovnými, často veršovanými rečami mal rozveseľovať zúčastnených.

Cigan a *Ciganka* sú masky, ktoré tvoria pár umocňujúci fašiangovú atmosféru roztopaše a nespútanej veselosti. Obidve masky znázorňujú muži, konkrétne miestni mládenci, ktorých tváre a všetky viditeľné časti tela (krk a ruky) sú nahrubo namastené zmesou preosiatej sadze a *šmalca* (bravčovej masiti). Obidve masky sú oblečené do otrhaného starého šatstva, ktoré taktiež mohlo

⁵ Etnografka, bývalá pracovníčka SNM – Spišského múzea v Levoči.

⁶ Film *Koza* (1990). SNM – Spišské múzeum v Levoči, réžia M. Felberová.

Obr. č. 3: Fašiangové masky v Brutovciach – po bokoch *Ciganka* a *Cigan*, v strede *stari* s ražňom plným slaniny a nad nimi *koza* (druhá polovica 20. storočia)
Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči

Obr. č. 4: *Koza počas obchôdzky z hejnom* (1992)
Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči, autor: Š. Péchy

Obr. č. 5: *Stari s kijom v spoločnosti gazdov a kožarov počas chodzeňa z hejnom* (1993)
Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči

Obr. č. 6: Cigan a Ciganka pri tanci v dave fašiangovníkov (2017)
Zdroj: archív M. Hockicka

byť pokryté sadzou. Odev *Cigana* dopĺňali rozličné železné reťaze – *lancuchi*, poprípade iné kovové predmety, mohol mať tiež klobúk s pierkom. Obtrhaný ženský odev *Ciganki*, ktorý sa často skladal zo šatky – *chustki*, blúzky, sukni a záster, mohla dopĺňať zavesená imitácia malého dieťaťa. *Cigan* a *Ciganka* mali byť symbolom roztopaše, ale aj šťastia. Ľudia verili, že dotyk s nimi mal privodiť človeku šťastie, preto si nechávali namazať tváre sadzou z ich rúk. *Cigan* si pýtal almužnu, ponúkal železné reťaze a podobne.

Fašiangová obchôdzka

Fašiangová obchôdzka sa v Brutovciach označovala termínom *chodzeňa z hejnom*, poprípade *chodzeňa s kozu*. Podľa najstarších informátorov sa konala v Ľubovoľný vopred dohodnutý deň pred nedeľou, keďže v nedeľu zvyčajne bývala fašiangová tanečná zábava. Na obchôdzke sa zúčastňovali dedinskí mládenčí – *paropci*, pri tejto príležitosti nazývaní *kožare*, vedúci mládeneckej skupiny a organizátori fašiangových slávností – *gazdove* (*starši a mlatši*) a fašiangové masky – *koza, stari, Cigan* a *Ciganka*. Pred fašiangovou obchôdzkou sa pripravovali a obliekali jednotlivé masky, pričom s obliekaním im pomáhali zvyšní účastníci obchôdzky – *kožare*. Po prípravách a patričnom ustrojení vyrážalo *hejno* v sprievode muziky po obci a navštevovalo jednotlivé domácnosti. *Hejno*⁷ je termín pre fašiangový sprievod tvorený mládencami, fašiangovými maskami a muzikantmi. Súčasťou *chodzeňa z hejnom* bol aj špecifický hudobný a tanečný repertoár, ktorý sa viazal špeciálne na túto príležitosť. Tesne po tom, ako *kožare* vyrazili z *hejnom*, hrala miestna kapela *hejnovi pochot*,⁸ následne sa počas obchôdzky hrala napr. *hejnova hopspolka*, polka s incipitom *Štefanova vandrovala* alebo pieseň *Ej, a kemu še ňechce robic*.⁹

Ej, a kemu še ňechce robic, ej, ta naj idze z nami chodzic.

Ej, z nami, z nami, kožarami, ej, po dzedziňe za gruľami.

Ej, z nami, z nami, paropkami, ej, po dzedziňe za gruľami.

Počas obchôdzky z *hejnom* sa podľa M. Popoviča (1989, s. 5) spievala aj pieseň s nasledujúcim textom:

Rozľecel še špiski fašeng na calu gminu,

stari svat zaš rožeň ňeše, na ňim slaňinu.

Kedz ja som z ňim putoval, na zabavu zvoloval,

na zabavu fašengovu calu dzedzinu.

V rámci obchôdzky z *hejnom* navštevovali *kožare* všetky domácnosti, kde dostávali rôzne naturálie. Tieto dary slúžili na usporiadanie fašiangovej zábavy.

⁷ V priebehu tretej tretiny 20. storočia sa od používania termínu *hejno* v Brutovciach upustilo a pre fašiangovú obchôdzku sa viac používa termín *koza* alebo *chodzeňa s kozu*.

⁸ *Nahrávka fašiangového zvykoslovía v Brutovciach*, autor J. Lazorík. Archív Klubu milovníkov folklóru, Košice.

⁹ Nahrávka z výskumu M. Felberovej vo Vyšných Repašoch a v Brutovciach. *Kazeta 20B*, 1975. Archív SNM – Spišské múzeum v Levoči, zdigitalizoval J. Čarnogurský.

Obr. č. 7: Fašiangové masky v Brutovciach: vľavo časť *Cigana* a *Ciganka*, v strede *koza* a vpravo *stari* (1992)

Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči, autor: Š. Péchy

Išlo predovšetkým o zemiaky – *gruľe, oves*, slaninu, ktorú zbieral na ražeň *stari*, taktiež vajcia alebo peniaze zbierané mládeneckými *gazdami*. Ešte pred obdarovaním fašiangovej skupiny pozývali mládeneckí *gazdove* obyvateľov domácností na *licitáciu* a fašiangovú zábavu. Úlohou masiek bolo dotvárať veselú a roztopašnú fašiangovú atmosféru. *Koza* pobehovala po okolí, strašila deti, klepala otváracou papuľou a cengala zvončekom pripevneným o krk. *Stari* mal žartovnými rečami zabávať okolitú spoločnosť a okrem zbierania slaniny na *rožeň* pri vstupe do každého dvora vychádzal na klát a držal „kázeň“. Masky *Cigana* a *Ciganki* obveseľovali okolitú spoločnosť tancom, miestami až erotickým a lascívnym správaním, potierali členov domácností a okoloidúcich sadzou. *Cigan* si pýtal almužnu na *duhan*,¹⁰ žartovne ponúkali kováčske výrobky, reľaze, vrtáky a iné predmety výmenou za peňažné dary alebo naturálie. Takýmto spôsobom mali *kožare* prejsť celou obcou, navštíviť každú domácnosť a pozývať na fašiangovú zábavu.

Po obchôdzke z *hejnom* nasledovala v miestnej krčme verejná dražba – *licitácia* vyzbieraných naturálií, ktorá sa oznamovala bubnovaním. Mládenecký spolok – *kožare*, za ktorých vystupovali mládeneckí *gazdove*, ponúkali na *licitácii* vyzbierané zemiaky – *gruľe, oves*, vajcia alebo slaninu. Miestni *gazdovia* si mohli tieto naturálie zakúpiť. Zo získaných peňazí zaplatili *paropci* pálenku, *muzikantoch* a dohodli zábavu, ktorá sa obvykle konala v nedeľu, pondelok a zväčša aj v utorok. V súčasnosti sa fašiangová obchôdzka aj zábava konajú v jeden deň, obvykle v ľubovoľnú vopred určenú sobotu. Kratšia zábava sa okrem soboty v súčasnosti zvykne konať aj v nedeľu. Licitácie vyzbieraných naturálií sa v súčasnosti nekonajú, zanikli koncom druhej tretiny 20. storočia.

Fašiangové tanečné zábavy a fašiangový tanečný repertoár

Hlavná zábava sa obvykle konala v nedeľu. V prvej polovici 20. storočia prebiehala v kaštieli členov urbáru,¹¹ neskôr vo *višnom hoscincu* a začiatkom druhej polovice 20. storočia u *Michel'ka*.¹² Slobodné dievčatá mali priniesť napečené *buchtí* a *paropci* mali zjednať sláčikovú kapelu a pálenku. Na začiatok zábavy dal *karčmar* fľašu pálenky zadarmo – *na ščeš'ľivo*. Zábava trvala obvykle do polnoci a hrávali na nej najmä miestne zoskupenia muzikantov, zložené predovšetkým z miestnych *gazdov*. Na začiatok zábavy sa tancoval *virbunk* na pieseň *Idze virbunk, idze hore Košicami*. Ide o kruhový verbunkový tanec, ktorého pôvod siaha k historickým formám najímania vojakov do cisárskej armády. Tancovali ho mládenci – *paropci* v kruhu, pričom základným motívom bola dvoj kročka. V strede kruhu stál *starši gazda* a *mlatši gazda*, ktorí ponúkali tanečníkov pálenkou a cigaretami.

„Na čelnej stene priamo naproti vchodu stála 80 až 120 cm vysoká dosková plošina. Na ňu hore schodíkmi vystúpili piati hudáci: dvaja hrali prvé husle, dvaja druhé a jeden hral na basu. Všetci boli oblečení sviatočne v šnurkovaných nohaviciach, vyšívanom lajblíku, mangľovanej slovenskej košeli s obálkami. Tu

¹⁰ Tabak.

¹¹ Dnes už nestojí.

¹² Pozri bližšie M. Popovič (1989, s. 5).

Obr. č. 8: Fašiangová obchôdzka z *hejnom* v Brutovciach pri Kostole sv. Vavrinca, v popredí kráčajú mládeneckí *gazdove* a *stari* v bielom odevu vypchatom slamou (1993)
Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči

Obr. č. 9: Fašiangová obchôdzka z *hejnom*, vľavo mládenecký *gazda*, za ním *stari* a vpravo maska *kozi* (1992).

Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči, autor: Š. Péchy

sa otvorili dvere dokorán ľudovej piesni, tancom i nenútenej, nevyumelkovej, neprofesionálnej, ale domácej husľovej hudbe, predstavovanej mimoriadne nadanými interpretmi. Hudáci sa trochu usadili na plošinke, porozhliadali po obecenstve, ktoré sa začalo schádzať. Husle povešali na klince vyčnievajúce na stene. Potom počali ich snímať, naťahovať struny a vylad'ovať. Keď už všetci zaujali svoje miesta a v priestore pod hudbou na lesklej dlážke sa vyrojil chorovod dievčat – tanečníc, do ich kruhu odkiaľsi vbehol ovenčený rozmarínom mládenec, vypoľ sa v čizmách na končeky prstov, vyhodil jablko trochu do výšky, a keď ho uchytilo jedno z dievčat, mládenec dvihol pravú ruku hore, pozrel sa na prvého huslistu, zavískal a len čo ruku spustil, muzikanti začali hrať úvodný tanec – virbunk.“¹³

*Idze virbunk, idze hore Košicami,
zvirbuj še, Jaňičku s čarníma očami.
Ja še nežvirboval, našilu me vžali,
cenku košuľečku na mňe potarhali.*

¹³ Tamže, s. 5.

Obr. č. 10: *Kožare* – maskovaní fašiangovníci pred tradičným zrubovým domom v Brutovciach. Vľavo dole mládenecký *gazda*, vedľa neho v strede *Cigan* a *Ciganka*, za ňou *koza* a vpravo dole *stari* (1992).

Zdroj: archív SNM – Spišského múzea v Levoči, autor: Š. Péchy

Obr. č. 11: *Virbunk* – verbunkový tanec počas fašiangovej zábavy. V strede stoja mládeneckí *gazdove* a ponúkajú tanečníkom pálenku (2018)

Zdroj: archív L. Hiciara

*Košulečka cenka, šila ju milenka,
šila ju pres tidzeň, plakala každy dzeň.
Kedz ju višivala, šumne ši špivala,
kedz mi ju davala, žalosne plakala.
Na co že ci, na co ta košulka budze,
kedz pujdem na vojnu, chto ju nošic budze.*

Obr. č. 12: Zoskupenie muzikantov z Brutovci pod vedením Š. Hockicka z *Popuovní* (druhý sprava), prvý zľava s bubnom je jeho brat V. Hockicko, vedľa neho v strede kontráš J. Biroščák *Gerchel* a úplne vpravo rómsky muzikant J. Gondolán (druhá tretina 20. storočia)

Po *virbunku* pokračovala tanečná zábava, ktorej súčasťou boli v priebehu druhej tretiny 20. storočia tanečné kolá k tancom *do šaflika*, *čardaš*, *valčík*, *polka*, *hopspolka*, *kubapolka*, *mazurka* a iné. Medzi tanečnými kolami, počas prestávok, zvykli slobodné dievčatá – *džifčeta* tancovať *koleso/kolesko*,¹⁴ vo fašiangovom období napríklad na pieseň.¹⁵

¹⁴ Kolesový tanec slobodných dievčat tancovaný v kruhu, ktorého hudobný sprievod tvoril spev dievčat.

¹⁵ *Nahrávka fašiangového zvykoslovía v Brutovciach*, autor J. Lazorík. Archív Klubu milovníkov folklóru Košice.

Ej, už še nam prechodza fašengi šalene,
ej, o čim mi džifčeta rečovac budzeme.
Ej, budzeme rečovac o tej Veľkej noci,
ej, či nas pridu kupac brutofske paropci.
Ej, či nas pridu kupac, či nam daju zahrac,
ej, či nam daju zahrac jeden pekni čardaš.

Charakteristickou súčasťou fašiangových obyčají a fašiangového tanečného repertoáru v Brutovciach bola aj takzvaná *koleda* a tanečná hra *medzvecka*. V priebehu tanečnej zábavy, obvykle v neskoršom čase, sa vyhlásila *koleda*. Počas nej brali postupne najprv slobodní mládenci *na tañec* slobodné dievčatá tak, aby vytancovali každú *džifku* a aby s každou pritancovali na miesto (obvykle v rohu miestnosti), kde stál *starši* a *mlatši gazda*. Jeden z nich držal tanier a druhý nalieval pálenku. *Vikoledovana džifka* zaplatila mládeneckému *gazdovi* do taniera, kde vhodila mincu, a druhý mládenecký *gazda* jej za to dal vypiť pohárik pálenky. Tento scenár sa následne opakoval v prípade slobodných dievčat, ktoré brali *na tañec*/do tanca – *vikoledovali* ženáčov a potom slobodní mládenci *vikoledovali* vydaté ženy – *ñevesti*. Počas celej *koledi* mládenecký *gazda* prikrytým tanierom, v ktorom boli mince, *čerkaľ* do rytmu. *Koleda* sa tancovala na rôznorodé melódie viazané na tanec *do šaflika*, pričom aj tanečné motívy vychádzali z tohto tanca. Ďalšou súčasťou fašiangového tanečného repertoáru bola tanečná hra *medzvecka*. Tú zvykli na zábave v pokročilom čase tancovať starší chlapi na pieseň *Medzvecku, daj lapku*, ktorú hrala kapela. *Medzvecka* sa skladala predovšetkým z rozličných motívov, pri ktorých sa taneční interpreti „odbíjali“ rukami a nohami od zeme, chodili „po štyroch“, imitovali správanie medveďa, a z hry, pri ktorej si zhadzovali z hlavy baranicu alebo inú pokrývku hlavy.

Neodmysliteľnou súčasťou fašiangových obyčají v Brutovciach je iniciácia do mládeneckého – *paropskeho* a dievčenského – *dživockeho* stavu, teda prijímanie medzi *paropkoch* a *džifki* alebo aj *vizdvihovañe/virucovañe do paropstva*. Táto iniciácia sa v druhej polovici 20. storočia konala v prvý deň fašiangovej zábavy v neskorších hodinách. Chlapec, ktorý mal byť prijatý medzi *paropkoch*, mal priniesť fľašu pálenky, následne ho trikrát vyhodili do vzduchu – *vizdvihli*, čím sa stal členom mládeneckej skupiny. Mohol chodiť do krčmy na zábavy alebo byť zvolený za mládeneckého *gazdu*. Približne od začiatku tretej tretiny 20. storočia boli prijímané rovnakým spôsobom do *dživockeho* stavu aj mladé dievčatá. Predtým však dievčenská iniciácia neprebíhala na tanečnej zábave, ale v úzkom kruhu medzi *džifkami*.

Zábava pokračovala aj v pondelok a v utorok, resp. v nasledujúce dni. Okrem bežných tanečných kôl viazaných na charakteristický miestny tanečný repertoár boli súčasťou zábavy aj takzvané *volenki* – tanečné kolá určené napríklad pre mladých ženáčov, starších ženáčov a pod., pri ktorých bolo možné vybrať si tanečníka/tanečnicu podľa toho, pre akú časť komunity bola daná *volenka* určená (*volenka pre ženačov, volenka pre ñevesti* atď.).

Fašiangy v Brutovciach v súčasnosti

Fašiangové obyčaje v Brutovciach sú aj v 21. storočí fungujúcim a živým fenoménom, ktorý však v rokoch 2021 – 2022 narušila pandémia ochorenia Covid 19. Okrem týchto rokov sa v Brutovciach od začiatku 21. storočia organizovali fašiangové slávnosti pod názvom *koza*. Fašiangové obyčaje v Brutovciach si do súčasnosti zachovali väčšinu vyššie zmienených charakteristických črt, teda delenie na dve „dejstvá“, resp. časti – fašiangovú obchôdzku obcou – *chodzeňe s kozu* a fašiangovú zábavu. Prípravu a organizáciu fašiangov majú aj v súčasnosti v réžii dvaja mládeneckí *gazdove*, nezmenil sa počet a konkrétne typy brutovských fašiangových masiek a výraznejšie sa nezmenil ani ich vzhľad. V niektorých prípadoch sú častejšie používané modernejšie materiály a mierne sa zostručnili repliky fašiangových masiek (*stareho*, *Cigana* a *Ciganki*). Zároveň sa už koncom 20. storočia počas fašiangovej obchôdzky udomácnili niektoré novšie obyčaje, napríklad zastavenie autobusu fašiangovou skupinou, vyhotovovanie odťahkov rúk *Ciganom* a *Cigankou* na rôznych miestach v obci – na domoch, bránach, oknách, autobuse atď. V priebehu druhej polovice 20. storočia začali byť okrem slobodných mládencov účastníkmi fašiangovej obchôdzky aj slobodné dievčatá. Zánikom tradície „gazdovských“¹⁶ sláčikových hudobných zoskupení však skoro úplne zanikol hudobno-tanečný repertoár viazaný na obchôdzku z *hejnom* (*hejnovi pochot*, *hejnova hopsolka* a ďalšie piesne), pričom v súčasnosti sa počas obchôdzky hrajú a spievajú rozličné lokálne, ale aj všeobecne známe piesne. Zároveň sa v priebehu druhej polovice 20. storočia upustilo od užívania termínu *chodzeňe z hejnom* a už koncom 20. storočia sa pre fašiangovú obchôdzku používa termín *koza* alebo *chodzeňe s kozu*. V priebehu druhej polovice 20. storočia zanikla aj licitácia vyzbieraných naturálií počas fašiangovej obchôdzky. Dôvodom bol aj zánik zbierania naturálií *starim* a mládeneckými *gazdami* na rozmedzí 20. a 21. storočia.

Fašiangová zábava sa aj v súčasnosti začína *virbunkom*, ktorý tancujú účastníci fašiangovej obchôdzky – *kožare*. Novším fenoménom je *ženacki virbunk*, ktorý tancujú ženáči. V tretej tretine 20. storočia zanikla *koleda* ako súčasť fašiangovej zábavy, na rozmedzí 20. a 21. storočia tiež zanikla tanečná hra *medzvecka* ako súčasť fašiangovej zábavy a tiež tanečné *volenki*. Tanečný repertoár sa vo všeobecnosti výrazne zredukoval a zjednodušil.

Aj v súčasnosti fašiangové obyčaje v Brutovciach vykazujú výraznú životnosť, zachovávajú si základné charakteristické znaky a charakteristický priebeh, a to aj napriek výraznému poklesu počtu obyvateľstva a mládeže v obci. Najvýraznejšou zmenou, ktorá sa etablovala v priebehu druhej polovice 20. storočia, bolo sústredenie všetkých aktivít v rámci fašiangových obyčají na vopred vybraný víkend počas fašiangového obdobia. Tým sa termín fašiangovej obchôdzky ustálil na sobotu a termín zábavy na sobotu a nedeľu počas vybraného víkendu.

¹⁶ Tento termín používa J. Čarnogurský (2020, s. 85).

Obr. č. 13: Maska *Cigana* pred tabuľou s nápisom Brutovce (2017)
Zdroj: archív M. Hockicka

Obr. č. 14: Maska kozi so zakrútenými rohmi, s červenými očami, červenou otváracou papuľou a liatym zvoncom na krku počas fašiangovej obchôdzky (2017)
Zdroj: archív M. Hockicka

ZDROJE A LITERATÚRA:

- SLIVKA, Martin. 2002. *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava : Divadelný ústav, 2002.
- ČARNOGURSKÝ, Ján. 2020. Dva dúšky ľudového umenia zo Spiša I. Ľudové sláčikové muziky na Spiši I. In *Acta Musaei Scepusiensis 2018 – 2019*. Levoča : SNM – Spišské múzeum, 2020, s. 77 – 103.
- FELBEROVÁ, Mária. 1997. Súčasný svadobný a fašiangový zvykoslovie na strednom Spiši. In KRIŠKOVÁ, Zdena (zost.). *Tradičné zvyky a obrady a súčasnosť (Zborník zo seminára Podtatranského múzea v Poprade)*. Bratislava : Slovenská národopisná spoločnosť – Poprad : Podtatranské kultúrne stredisko, Podtatranské múzeum, 1997.
- HERZÁNOVÁ-VOLANSKÁ, Ľubica. Mladenec. *Elektronická encyklopédia (Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom)* [online] [cit. 2020-01-12] Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/mladenec/>.
- POPOVIČ, Michal. 1989. O ľudovej fašiangovej veselici. In *Spišské hlasy*, roč. XXX (XXXX), 1989, č. 8, s. 5.
- Film *Koza* (1990). SNM – Spišské múzeum v Levoči, réžia: Mária Felberová, 1990.
- Nespracovaný výskumný archív Márie Felberovej. Uložené v Slovenskom národnom múzeu – Spišskom múzeu v Levoči.
- Nahrávka fašiangového zvykoslovie v Brutovciach*, autor: Ján Lazorič. Uložené v Archíve Klubu milovníkov folklóru v Košiciach.

Linky na zaujímavé filmové materiály:

- Film KOZA 1990, SNM – Spišské múzeum v Levoči:
<https://www.youtube.com/watch?v=hvwQ4oPZgcs&t=4s>
- Brutovský verbunk 2012 – *parobci*:
<https://www.youtube.com/watch?v=pdk7-RbkcUw&t=479s>
- Brutovce – KOZA 2010:
https://www.youtube.com/watch?v=he8l_De5JAK

O autorovi:

Peter Kováč pôsobí ako etnológ-kurátor v Slovenskom národnom múzeu – Spišskom múzeu v Levoči, zároveň je predsedom občianskeho združenia OZ Juhaska reguľa. Profesionálne sa zaoberá predovšetkým výskumom pastierskej kultúry a tradičného ovčiarstva na strednom Spiši, okrajovo tiež výskumom obyčajovej kultúry a tradičného odevu v obciach Levočských vrchov. Dramaturgicky, režijne a scenárom prispel k realizácii niekoľkých scénických folklórnych programov. Je režisérom amatérskeho dokumentárneho filmu *Juhaši, bačove, čo po vas zостаňe* a režisérom a dramaturgom hudobno-tanečného predstavenia *Vážení a zatratení* z dielne OZ Juhaska reguľa.

Mgr. Peter Kováč
pkovacp@gmail.com
Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči
Námestie Majstra Pavla 40, Levoča
info@spisskemuzeum.sk

FAŠIANGY V OBCI OĽŠAVICA (OKRES LEVOČA)

Mária Staňová Michalková

Abstrakt: Fašiangy sú pre obyvateľov obce Oľšavica najvýznamnejšou spoločenskou a kultúrnou udalosťou roka. I napriek spoločenským zmenám, ktoré z fašiangového obyčajového cyklu vymazali obyčaje viažuce sa predovšetkým na prosperitnú agrárnu mágiu, sa základ a scenár fašiangov udržiava v takmer nezmenenej podobe už niekoľko desaťročí. Neodlučiteľnými súčasťami fašiangov v Oľšavici sú masky *hruby Jano* a *baba*, dvaja mládenci predstavujúci svadobný pár, dvaja *gazdovia* zabezpečujúci priebeh fašiangov, fašiangový sprievod mládenčov a dievok a fašiangová zábava s tancom *rovaš*. Pozitívnym javom v súčasnosti je rastúci záujem o účasť na fašiangovom dvojdni, čo dáva do budúcnosti nádej, že sa fašiangy v rovnakej podobe uchovajú a ich protagonisti budú mať svojich pokračovateľov.

Kľúčové slová: fašiangy, Oľšavica, Levočské vrchy, fašiangové masky, fašiangové obchôdzky, *hruby Jano*, *baba*

Abstract: The carnival is the most important social and cultural event of the year for the inhabitants of the municipality of Oľšavica. Despite the social changes that have cleared rituals associated primarily with thriving agrarian magic from the carnival cycle, the basis and scenario of the carnival has been maintained almost unchanged for several decades. The inseparable parts of the carnival in Oľšavica are the masks of „Fat John“ and „Baba“ (his „wife“), the two boys representing the wedding couple, the two reeves ensuring the process of the carnival, the carnival procession of the boys and girls, and the carnival dance called „rovaš“. A positive feature at present is the growing interest in participating in the two-day carnival, giving hope for the future that the carnival will be preserved in the same form and will have its followers.

Keywords: carnival, Oľšavica, Levočské vrchy, carnival masks, carnival door-to-door procession, „Fat John“, „Baba“

Obec Oľšavica leží v juhovýchodnej časti Levočských vrchov. Patrí k horským obciam s rusínskym osídlením a gréckokatolíckym vierovyznaním. V súčasnosti má len necelých tristo obyvateľov, no nikdy nepatrila k veľkým obciam.

Tradícia fašiangov v Oľšavici

Fašiangy v obci Oľšavica sa tradujú už celé desaťročia. S malými obmenami sa ich scenár a celkový priebeh dodržiava aj v súčasnosti. Organizácia fašiangovej obchôdzky a zábavy spadá do kompetencie mladých ľudí. Ak chlapec alebo dievča, ktorí bývajú alebo pochádzajú z Oľšavice, dovŕšia pätnásť rokov, mládež ich prijme oficiálne medzi seba – do *divoctva* a *paripstva*. Tento úkon je súčasťou *majovej zabavi*,¹ kde mládežníka pred celým spoločenstvom trikrát vyhodí do vzduchu. Prijatí mládenci alebo dievčatá sú povinní pohostiť všetkých mla-

¹ Tanečná zábava organizovaná mládežou pri príležitosti stavania *majov* – briezok pre slobodné dievčatá.

dých pálenkou. Od tej chvíle sa môžu zúčastňovať na fašiangovej zábave a obchôdzkach v kroji, podieľať sa na príprave masiek či tancovať *rovaš*.² Zároveň sa aktívne zúčastňujú na obyčajach spojených s *Rusadľami*.³ Na základe spomienkového rozprávania pamätníkov možno konštatovať, že zmena v scenári alebo vypustenie niektorých častí, ktoré poznáme z výskumov v danej lokalite (stav spreď zhruba sto rokov až do súčasnosti), nastali až v druhej polovici 20. storočia. Dôvodom bolo, že pôvodná agrárno-prosperitná funkcia fašiangov stratila svoj význam. Vo veľkej miere nastal ústup domácej výroby, nebol záujem o ponúkané naturálie (ovos, zemiaky, vajíčka, slanina) v rámci licitácie pred fašiangovou zábavou, a tak nemalo zmysel zbierať ich pri fašiangových obchôdzkach. Pôvodné fašiangové trojdnie (nedeľa až utorok) sa z dôvodu zmien spôsobu života v spoločnosti zúžilo na fašiangový víkend. Je však potrebné podotknúť, že samotné fašiangové obyčaje neboli nikdy viazané len na tzv. posledné fašiangy. Poslednou zmenou oproti skúmanému stavu je absencia tanca *koľada*.⁴ Tancoval sa pred polnocou a *gazdovia*⁵ i mládenci mali povinnosť vytancovať každú ženu a dievku, ktorá bola na fašiangovej zábave. Matky oboch *gazdov* za vytancovanie zbierali od žien peniaze. Verili, že tento tanec zabezpečí dobrú úrodu ľanu, preto bolo nemysliteľné, aby niektorú zo žien vynechali. Následne robili *koľadu* dievky pre mužov. Vyzbierané peniaze spočítali a dali do *gazdovstva*⁶ v danom roku. Na financie sa kládol veľmi veľký dôraz. Pri sčítavaní peňazí boli vždy prítomní mládenci aj dievky.

Fašiangy v Olšavici sa niesli a dodnes nesú v duchu fiktívnej svadby masiek *hrubeho Jana* a *baby*.⁷ Dátum konania fašiangových obchôdzok a zábav nebol viazaný na tzv. posledné fašiangy. Keďže obec je gréckokatolícka, neslávi sa Popolcová streda a „veľký pôst“ pred Veľkou nocou sa začína už v pondelok.

Keďže sa fašiangové tradície udržiavajú v obci dodnes a vyššie sme spomínali časti fašiangov, ktoré postupom času zanikli, budeme sa v nasledujúcich riadkoch venovať opisu aktuálneho stavu, ktorý je zhruba posledných tridsať rokov rovnaký.

Priebeh fašiangov

Samotné fašiangy sa začínali a dodnes sa začínajú pripravovať už cez vianočné sviatky, keď sa na Štefana stretávajú slobodní mládenci v krčme a volia *gazdov*

² Verbunkový tanec, kde v strede kruhu stojí mládenecký *gazda* a zaradom nalieva mládencom pálenku. Počas *rovašu* majú svoje koleso i dievky. Takisto ako v prípade mládenčov, i tu v strede kolesa *gazda* nalieva pálenku.

³ *Rusadľa* – Turíce.

⁴ Tanec *na ľan*, ktorý bol súčasťou fašiangovej zábavy. Týmto tancom si dievky a ženy chceli zabezpečiť dobrú úrodu ľanu.

⁵ Ide o tzv. mládeneckých *gazdov*, ktorých si volia slobodní mládenci spomedzi seba na obdobie jedného roka. Ich úlohou je riadiť a kontrolovať spoločenský život v obci. Medzi ich hlavné povinnosti patrí organizácia fašiangov a Turíc (*Rusadľa* – stávanie májov a májová zábava).

⁶ Financie mládežníckeho spolku využívané na organizáciu a zabezpečenie spoločenského života, no predovšetkým tanečných zábav v obci.

⁷ *Baba* – nevesta *hrubeho Jana*. Do tejto masky sa prezliekal jeden z mládeneckých *gazdov* z predošlého roka.

do nadchádzajúceho roka. Hlasovaním si mládenci zvolia spomedzi seba funkcionárov – *starší gazda* a *movotší*⁸ *gazda*. Obvykle sú to najstarší chlapci, ktorí ešte *gazdami* neboli, no musia byť aj zodpovední, vedia nakladať s financiami a sú schopní organizovať kultúrno-spoločenský život v obci počas celého roka. Môže sa stať, že ak boli títo funkcionári v minulom roku výnimočne schopní a šikovní, ostali *gazdami* aj v nadchádzajúcom roku. Masky nevolia, tejto úlohy sa zhostia *gazdovia* z predošlého roka. Pri stretnutí sa zároveň dohodnú, koľko financií vložia do *gazdovstva*. Vopred si určia sumu pre chlapcov aj pre dievčatá, ktorá je však polovičná. Druhú polovicu dievčatá vkladajú do *gazdovstva* na *Rusadla*, keď platia mládencom za stavenie májov.

Po zvolení čakala nových *gazdov* prvá úloha – organizácia fašiangov. V prvom rade bolo potrebné objednať muziku a určiť termín fašiangovej zábavy. Do prvej polovice 20. storočia sa fašiangové zábavy konali v krčme a alkohol zabezpečoval krčmár. *Gazdovia* aj krčmár mali palice, na ktoré robili zárezy za každú vypitú fľašu. Po ukončení fašiangovej zábavy dlh spočítali a vyplatili z *gazdovských* peňazí. V súčasnosti sa fašiangové zábavy konajú v kultúrnom dome. Alkohol s občerstvením si zabezpečujú *gazdovia* vopred sami a poveria rodinných príslušníkov obsluhou v *šenku* počas fašiangovej zábavy.

Samotné fašiangy sa začínajú v sobotu ráno, keď sa mládež prijatá do *dívoctva* a *paripstva* stretáva v dome staršieho *gazdu*. Na túto príležitosť si dievky a mládenci aj dnes obliekajú sviatočné kroje. U staršieho *gazdu* na účastníkov fašiangového sprievodu čaká občerstvenie, v sprievode akordeónu sa spievajú fašiangové, ale aj iné veselé ľudové piesne. Keď sa mládež zide, začína sa príprava fašiangových masiek *hrubeho Jana* a *baby*. Mládenci sa odoberú do stodoly, kde už je pripravená slama a doma ušitý akýsi biely overal pre *hrubeho Jana*. Ten si oblečie jeden z minuloročných *gazdov* a mládenci kostým vypchajú slamou. Okolo pása mu opášu povrieslo zo slamy, na hlavu mu nasadia baranicu s prišitým svadobným pierkom a tvár i kostým domaľujú. Dievčatá zatiaľ pripravia masku *baby*. Druhého minuloročného *gazdu* oblečú do ženského odevu najstaršej generácie (sukňa – *kidla*, blúzka – *jopka*, čepiec a šatka). Masky predstavujú svadobný pár a celé fašiangy majú symbolizovať ich svadbu. Po zhotovení masiek nastávajú pytačky, ako je to veľakrát zvykom v rámci svadobného obyčajového cyklu. Mladý (*hruby Jano*) si v sprievode mládenčov príde vypýtať svoju nevestu (*babu*) od dievok. Pritom nesmú chýbať rôzne žarty a prekáračky. Po pytačkách dajú maskám drevené šable, na ktoré im pri obchôdzke domáci napichujú slaninu. I napriek tomu, že sa zrušil predaj vyzbieraných naturálií formou licitácie, masky naďalej v rámci obchôdzky dostávajú slaninu a okrem peňazí *gazdove* do košíkov aj vajíčka. Tieto potraviny dnes ostávajú na zužitkovanie v rodinách *gazdov*.

Nasleduje obchôdzka po obci, v rámci ktorej *gazdove* s maskovanými postavami navštívia každú domácnosť. Pri pozývaní používajú ustálenú formulu: „Prišli sme vas pozvaty na toty fašengy, žeby ste prišli s cavom rodinom, s pecom i s kominom.“ Ak pozývali *hruby Jano* s *babou*, formula bola čiastočne pozmenená: „Prišli sme vas pozvaty na naše vešila, žeby ste prišli s cavom rodinom, s pecom

⁸ Mladší *gazda*.

i s kominom.“ Domáci za pozvanie poďakujú, ponúknu ich pálenkou, koláčmi, najčastejšie šiškami (*pankuški*), a *gazdove* s maskami sa poberú do ďalšieho domu.

Medzitým fašiangový sprievod s akordeónom a husľami obíde celú dedinu. Spievajú sa fašiangové piesne a na miestach, kde sa spájajú cesty, vytvoria kolesá (vnútorné koleso dievky a vonkajšie koleso mládenci) a zatancujú kolesové tance. Celý čas spievajú piesne s fašiangovou, ľúbostnou i so žartovnou tematikou. Pri tancovaní pred farou spievajú pieseň:

*Pred farara mostek uhiba še,
pod nim rozmarija žel'ena še.
Uš ta rozmarija pokošena,
už je moja mila othvarena.
Ktože ju othvarel, muj kamarat,
ket ja ju nevežňem, vežňe ju brat.
Ket ju brat nevežňe, ta rodina,
ale i tak bude famelija.*

Nakoniec sa celá fašiangová družina presunie do kultúrneho domu, kde si ešte zaspieva a zatancuje kolesové a párové tance a rozíde sa domov. Podvečer sa začína hlavná fašiangová zábava, na ktorú okrem mladých v krojoch prichádzajú takmer všetci obyvatelia Oľšavice s rodinami, ale aj iní priaznivci fašiangov v tejto obci. Práve fašiangy boli a dodnes sú najvýznamnejšou príležitosťou na stretávanie sa rodín, príbuzných a rodákov – Oľšavičanov. Na večernej fašiangovej zábave hrá živá „moderná“ hudobná kapela (klávesy, bubny, elektrická gitara), hrajúca napríklad na svadbách, ktorá nahradila pôvodnú cimbalovú muziku. Voľná zábava trvá až do chvíle, kým sa maskovaní obchôdzkári a *gazdove* nevrátia z obchôdzky. Vtedy sa všetci hostia usadia. Mladí v krojoch sa zoradia: najprv chlapci, za nimi dievčatá, na čele s *gazdami*, ktorí majú v rukách fľaše pálenky, a s maskami. Začne sa tzv. *rovaš*. Mládež utvorí dve kolesá, jedno mládenecké, druhé dievčenské, v ich strede sú *gazdove*. Nalievajú pálenku a ponúkajú mládež dookola. V prípade, že niekto nepije alebo už nechce piť, odnesie pohárik členom rodiny alebo známym. *Hruby Jano* s *babou* striedavo tancujú uprostred kolies a do tanca si pozývajú mládencov a dievčatá z kolesa. Dievčatá tancujú kolesové, chlapci zas verbunkové tance, po celý čas spievajú pieseň *Ide verbung, ide*:

*Ide verbung, ide hori Košicami,
zverbuj ša, Janičku, s čornyma očami.
Ja ša nezverboval, nasilu mňa vžali,
tonku košulenu na mi potorhali.
Košulenu tonka, šila ju milenka,
šila ju pres tydeň, plakala každý deň.
Nacože mi, naco ta košulka bude,
ked pidem na vojnu, kto ju nositi bude?
Gazdo naš, gazdo naš, nedavaj nam rovaš,
rovaš ša ti stratit, Pan Bih ti zapvatit.*

Uš jem propiv šytko, i koňa vranoho,
na čim ša povezu do poľa šyroho?
Už jem buv na skali, chťiv jem ša zabiti,
ale mi buvo žal divča zochabiti.

Po skončení *rovaša* sa kolesá spoja a tanečné kolo postupne dotancujú v podobe párových tancov. Po *rovaši* pre mladých nasleduje *rovaš pre ženačov*. Otcovia *gazdov* ponúkajú chlapov pálenkou, chlapi kráčajú v kruhu do rytmu pesničky *Ide verbung, ide*. Na konci *rovaša* prispejú ženáci na vypitú pálenku (v súčasnosti päť eur na každého) a peniaze idú *do gazdovstva*. Po skončení *rovašov* sa začína voľná zábava, ktorá pokračuje do nedele rána. V nedeľu sa po svätej omši mládenci i dievky opäť stretnú v kultúrnom dome, oblečení v civile. Tancuje sa *rovaš* a večer sa opäť koná ľudová zábava pre širokú verejnosť. Tesne po polnoci sa fašiangy ukončia. Do veľkého pôstu sa neorganizujú žiadne ľudové zábavy ani podujatia podobného rázu.

Za posledné roky sa v piesňovom repertoári okrem olšavických piesní, ktoré sú súčasťou fašiangov dodnes, udomácnili piesne nielen rusínske, ale aj v spišskom nárečí, prípadne aj novovzniknuté piesne svadobných kapiel.

Záver

Príspevok približuje predovšetkým súčasný stav fašiangového obyčajového cyklu v obci Olšavica na Spiši. Zároveň poukazuje na najdôležitejšie časti, ktoré sa od polovice 20. storočia zmenili alebo sa z fašiangového cyklu v danej obci úplne vytratil. Zo spomienkových rozprávání a z uchovaných fotografických materiálov však poznáme scenár a priebeh fašiangového obyčajového cyklu aj z prvej polovice 20. storočia.

Vybrané najčastejšie spievané piesne na *fašengy* v obci Olšavica

1. *Ej, už ša nam prechod'at*

*Ej, už ša nam prechod'at fašengy šaleny,
ej, o čim my d'ifčata hvariti budeme.
Ej, budeme hvariti o tuj Veľkuj noči,
ej, či nas bdut kupati toty našy chvopci.
Ej, nebudut, nebudut, bo ša vody boja,
ej, a ja ša neboju, bo ša na ňu stroju.
Ej, fašengy prechod'at, ja ša nevydava,
ej, moja rozmarija f poharu ostava.
Ej, a ja rozmariju budu polivava,
ej, žebyim ša na druhy fašengy vydava.
Ej, fašengy už prešli, d'ivky za muž nešli,
ej, lem tota jedina, co mava frejira.
Ej, paribci ša žeňte a d'ifčata berte,
ej, a toty staruľi naj škrobajut gruľi.*

2. *Listočku dubovyj*

*Ľistočku dubovúj, nepadaj do vody,
voda by ťa vžava, škoda by ťa buva, ľistočku dubovúj.
Ľistočku z javora, nepadaj do dvora,
voda by ťa vžava, škoda by ťa buva, ľistočku z javora.*

3. Lučka, lučka

*Lučka, lučka zelenučka, mam frejira jag ružička.
Ne takoho by ja mava, keby m ša ľubiti znava.
Mam frejira, pravda, že mam, chodit do nas a ja neznam.
Ľude mňa s ňim ohvarjajut, moji ľička ho neznajut.*

4. Teraz jem ša rozskakala

*Teraz jem ša rozskakala, teraz že mi hrajte,
čorny čižmi potorhava, čeroveny mi dajte.
Čorny čižmi potorhany, čeroveny do tancu,
podže so mnom tancovati, mij ľubij Ivancu.*

5. S tamtej strani jarka

Pieseň sa viaže na obchôdzky po domoch počas zbierania naturálií (ovos, zemiaky, vajcia...).

*S tamtej strani jarka zelena poľanka,
pasli uvci pastuškovy, žili kašu z harka.
Prišov ku nim anhel a tak im povidal,
že ša Kristus Pan narodil, žeby to každi znal.*

*Havu piva, havu vina, havu palenoho
a ku tomu, mlada pani, dašto pečenoho.
Piv kirca, vovsa, grul!*

ZDROJE A LITERATÚRA:

- LUTHER, Daniel. 1995. Fašiangy. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 135.
- LUTHER, Daniel. 1995. Maska. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 337.
- LUTHER, Daniel. 1995. Obchôdzky. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 418.
- FILOVÁ, Božena a kol. 1975. *Slovensko III, Ľud II. časť*. Bratislava : Obzor, 1975.
- LISOŇOVÁ, Mária a kol. 2002. *Rusnácke obyčaje v Levočských vrchoch*. Levoča : Polypress spol. s. r. o., 2002.
- PROCHOTSKÝ, Stanislav. 1990. *Ľudový odev na Spiši*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990.
- FEGLOVÁ, Viera. 2000. *Kalendárne obyčaje*. In STOLIČNÁ, Rastislava a kol. *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava : VEDA, 2000, s. 190 – 214.

Obr. č. 1: Obliekanie *hrubeho Jana*, Oľšavica (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 2: Príprava *hrubeho Jana*, Oľšavica (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 3: Príprava *baby*, Oľšavica (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 4: Mládež s *gazdami* a fašiangovými maškarami, Oľšavica (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 5: *Gazdove, hruby Jano a baba*, Oľšavica (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 6: Fašiangový sprievod v Oľšavici (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 7: *Rovaš*, Oľšavica (2005)
Zdroj: súkromný archív autorky

Obr. č. 8: *Rovaš* pre ženáčov, Oľšavica (2017)
Zdroj: fotoarchív Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi
Autorka: M. Staňová Michalková

Obr. č. 9: *Fašiangy*, Oľšavica (1990)
Zdroj: súkromný archív E. Brindzovej

Obr. č. 10: *Rovaš*, Oľšavica (1990)
Zdroj: súkromný archív E. Brindzovej

Obr. č. 11: *Mládež s gazdami*, Oľšavica (1991)
Zdroj: súkromný archív E. Brindzovej

Zoznam odkazov na zaujímavé filmové materiály:

Fašiangy v Oľšavici, rok 1990. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=PT-bzelBkvmI&t=339s>

Fašiangy v Oľšavici, rok 1992. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=WAl-MVbOhjGw>

Fašiangy v Oľšavici, rok 1994. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=uZ6kN6XN80A&t=1787s>

Fašiangy v Oľšavici, rok 1997. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=B2u-GKJsOa4s&t=253s>

Fašiangy v Oľšavici, rok 1998. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=N-N94GYIkLFY>

Fašiangy v Oľšavici, rok 1999. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=D-LU-X6-NF_8

Fašiangy v Oľšavici, rok 2010. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=eZMkF1CZBV4>

Poznámka:

Na www.youtube.com sú dostupné záznamy fašiangov z obce Oľšavica z rokov 1990 – 2010.

O autorke

Mária Staňová Michalková (nar. 1987) ukončila magisterské štúdium etnológie na Katedre etnológie a etnomuzikológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v roku 2011. Od roku 2011 pracuje ako etnografka v Múzeu Spiša v Spišskej Novej Vsi. Zaoberá sa výskumom ľudového odevu a textilu, zamestnaní, remesiel, výtvarných techník a kultúry národnostných menšín. Žije v Oľšavici v okrese Levoča.

Mgr. Mária Staňová Michalková
0902 123 362
Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi
Letná 50, 052 01 Spišská Nová Ves
narodopis@muzeumspisa.com

Obr. č. 1: Tanec na ulici počas fašiangovej obchôdzky v ľudovom odevu, Záskalie (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 827

Autorka: A. Mužlaiová

Klimatické pomery v našom regióne nie vždy priali úrode, práve agrárne magické obrady vykonávané v období predjaria mali tento stav vylepšiť. Vo všeobecnosti boli zamerané na príchod jari, zabezpečenie hojnosti úrody, plodnosti i sýtosti v rodinách. Súčasťou bolo obradové veselie, parodovanie oficiálnych obradov (nevesty v sprievode masiek, pochovávanie basy), ale aj povolání (kňaz, kováč, mäsiar). Špecifickou obyčajou je sprievod masiek, ktorý porušoval zaužívané formy správania (výmena pohlaví, veková výmena mladý/starý). Aktérom bola najčastejšie slobodná mládež. Prechádzala dedinou a počas obchôdzky v domácnostiach vyberala dary.

Účastníci sprievodu niesli vrecia, prútené koše, ražeň alebo šabl'u. Slúžili na uschovanie, v prípade ražňa/šable na napichnutie vyzbieraných potravín. Odpredajom niektorých z nich získali finančný obnos na pokrytie nákladov, napríklad na zaplatenie priestorov, kde usporiadali *muziku*, na nákup alkoholu a pod. Z ostatných surovín si pripravili obyčajne praženicu. Tzv. *zapisovateľ*² zapísal, *koľko kto čoho dal*, čo sa zohľadňovalo pri vyberaní vstupného na *muziku*.

Medzi fašiangové jedlá rozšírené v tomto regióne patrili mäsové výrobky, ako napr. slanina, klobásy, nezabúdalo sa ani na alkohol. Z pečiva boli a aj sú najrozšírenejšie smažené *šiški*, *fánki*, ktoré zastupujú obradové pečivo. Zvýšená konzumácia vajec mala plodonosnú funkciu. Dostatok jedla sa mal blahodarne odraziť v nastávajúcom hospodárskom roku.

² Nárečové pomenovanie rozšírené v obciach na dolnej Orave.

Obr. č. 2: Fašiangová obchôdzka so sprievodom akordeónu v Oravskom Podzámku pod Oravským hradom, v popredí maska *turoňa*, vedľa neho muž s ražňom (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 833

Autorka: A. Mužlaiová

Tradičné masky vegetačného významu mali magický charakter aj vďaka materiálu, z ktorého boli vyrobené (slama, prevrátená kožušina), alebo predmetu, ktorý niesli (bábka dieťaťa, ražeň). V oravských fašiangových sprievodoch boli zastúpené zvieracie i ľudské masky, nechýbal známy *turoň*, medveď, *slameňík*³ a niekoľko *Cigánok*. Bujaré správanie masiek počas obchôdzok bolo tolerované a hlavne „vinníka“ ukrytého pod maskou domáci málokedy spoznali.

Najrozšírenejšou maskou bol *turoň* symbolizujúci silu a plodnosť. Býval znázorňovaný ako volská hlava držaná na tyči s otvárateľnou papuľou. V iných obciach masku stvárňovala dvojica, z ktorej jeden držal hlavu a druhý zadnú časť tela, spoločne boli zakrytí vrecovinou (Luther, 1995b). *Slameňík* bol zhotovený zo slamy stočenej do povriesla a mal prosperitnú funkciu. Na hlave mal rovnako zo slamy zhotovenú korunku (Luther, 1995a). Medveď bol symbolom fyzickej sily a znovuzrodenia. Mal odpudzovať škodlivé sily i čary (Horváthová – Luther, 1995). Veselú náladu dodávali komické postavy báb, *Cigánok* s dieťaťom v koši i muži preoblečení za ženy. Podobne i farby použité pri výrobe jednotlivých masiek mali určitú symboliku – biela predstavovala smrť, čierna zase starobu.

³ Nárečové pomenovanie fašiangových masiek zaužívané v regióne Oravy.

Obr. č. 3: Fašiangové masky počas obchôdzky, maska *turoňa* na palici zakrytej plachtou, Oravský Podzámok (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)
Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 21 830
Autorka: A. Mužlaiová

Obr. č. 4: Maškara medveďa na ulici zabáva ľuďí, zo žartu zápasí s mužom, Zásكالie (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)
Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 837
Autorka: A. Mužlaiová

Tance s výskokmi *na visokí lan* (obilie, konope) mali priniesť želaný efekt v úrode, podobne ako varenie dlhých cestovín (rezance, šúľance). Mali napomôcť i k uvoľnenejšej nálade zúčastnených či počas fašiangovej obchôdzky po domácnostiach, alebo pri osobitných stretnutiach žien.

Rozšírenou obyčajou vykonávanou v utorok tesne pred polnocou bolo pochovávanie basy. Parodovaný obrad pohrebu mal v oravských obciach viaceré podoby – pochovanie do hrobu, utopenie vo vode. Vždy však smeroval k rozlúčke s hudbou, so zábavou i s jedlom. Jeho účastníci „humorné odľučovanie“ sprevádzali predstieraným plačom a vtipnými lamentáciami.

Obr. č. 5: Fašiangová obchôdzka v Záskalí, ženy na ulici zabáva *Cigánka* oblečená v handrách (asi polovica 20. storočia, fotografia získaná múzeom v roku 1993)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 831

Autorka: A. Mužlaiová

Fašiangové obyčaje vo vybraných oravských obciach

Párnica (obyvatelia sú z väčšej časti evanjelici a. v.)

Fašiangové obyčaje a priebeh fašiangovej obchôdzky zaznamenala počas svojich výskumov v roku 1969 v obci Párnica Sylvia Dillnbergerová. Autorka uvádza: „Tradičný fašiangový sprievod prechádzal obcou od rána do neskorého večera a fašiangové masky *maškari* postupne navštevovali všetky domácnosti z dom do domu.⁴ Na jeho čele kráčala jedna alebo dve *Cigánki*. Jedna z nich – *krofitel*, držala na reťazi medveďa. Za ňou nasledovala skupina hudobníkov, ako napr. harmonikár, saxofonista a bubeník. Popri hudobníkoch kráčali mládenci poobliekaní v krojoch, dvaja z nich boli oblečení v dolnooravskom a tretí

⁴ Zaužívaný nárečový výraz pre obchôdzky po domácnostiach.

v goralskom kroji. Za nimi kráčali muži oblečení v bežnom odeve nesúci ražne, vrecia, košíky a tzv. *zapisovateľ*. Masky medveďa pokrývala celé telo, pozostávala z ovčej kožušiny obrátenej vlnou smerom von. Tvár mu zakrývala čierna kožušina s otvormi na oči a ústa. Na reťazi uviazanej okolo krku a pásu mal zvonček. Za reťaz ho držala jedna z *Cigánok*. Predstavoval ju muž a jeho kostým tvoril dlhý ženský župan. Na hlave mala šatku a tvár zakrývala maska zhotovená z pančuchy. Okolo pásu mala previazaný červený papierový pás so strapcami, na nohách roztrhané pančuchy, staré topánky a tmavú sukňu, spod ktorej vytrčala *kombinetka*. Ruky zakrývali čierne rukavice. Gazdiné sypali mužom do vriec jačmeň, ovos a pšenicu, ďalšiemu nasypali *švábku* (zemiaky). Naplnené vrecia neodnášali, ponechávali ich vo dvoroch, odkiaľ ich zväžali na druhý deň. Chlap s košom zbieral vajička a cibuľu. Keďže fašiangový sprievod v obci organizoval obyčajne hasičský zbor, túto úlohu vykonával jeho predseda. *Zapisovateľ* kráčal za sprievodom posledný a zapisoval, u koho naplnené vrecia a košíky nechali a kto, koľko a čoho dal. Súčasťou fašiangového sprievodu boli aj osoby nalievajúce do pohárikov *tuhé*. Pred domom vo dvore zaspievali známu koledovú melódiu s prosbou o obdarovanie, ktorá sa v jednotlivých obciach takmer zhodovala:

*Fašiangi, Turice, Veľká noc príde,
kto nemá kožuča, zima mu bude.
Ja nemám, ja nemám, len sa tak trasiem,
dajte mi slaňinu, čo sa vipasiem.*

*A tam hore na komore,
sedí kocúr na slaňiňe.
Chodťe si ho odohnať
a mňa kus odrezať.*

*Ere, ere ako dvere,
om, om ako dom,
ešte, ešte ako kliešte.
Ak sa máte pozerať,
id'em si sám odrezať.*

Muzika hrala a mládenci v tanci vykrúcali gazdinú i ostatné ženy v domácnosti. Domáci im za odmenu odrezali zo slaniny, ale niekedy si zo žartu odrezali i sami. Gazdiná im na pobavenie do vreca k zemiakom vložila i kamene.

*Heno nám ňedaľi,
heno nám dajú,
tu brava zakľali,
tu slaňinku majú.*

*Už sa fašiang kráti,
už sa ňenavráti
a dievčence plačú,
že sa ňeviskáču.*

Sprievod prechádzal postupne z horného konca dediny *Záhrabova* (súčasť *Párnice*) smerom na dolný. Medveď spolu s *Cigánkou* strašili deti, ktoré sa pred koledníkmi snažili skryť. V polovici cesty sa zdržali v krčme, kde dostali klobásy s chlebom, pivo i pálenku. Zahrali, zaspievali a pokračovali ďalej. Z nazbieraných potravín si pripravili praženicu s klobásou alebo klobásu jedli s kapustnicou. Ovos, jačmeň, pšenicu predali, aby mali i finančný obnos. V utorok večer sa v kultúrnom dome konala *koledova zábava*, ktorá trvala do polnoci, keď hudobníci ohlásili koniec zábavy, napríklad slovami: ‚Dnes končia fašiangy, prajeme im šťastný návrat v budúcom roku.‘ Mládenci symbolicky s plačom, nárekmi a v sprievode smútočnej piesne pochovali basu. Pri pochovávaní bol prítomný kňaz, ktorého predstavoval jeden z mládencov. Na krku mal uviazanú *opaskuľu* (spodná sukňa) a na túto príležitosť si pripravil aj kázeň. Hrob basy predstavovali štyri drevené koly. Potom hudba zahrála pieseň na rozchod. Niekedy ešte prešli dedinou a rozišli sa do svojich príbytkov. Začínala sa Popolcová streda – *Popoľec*. V obci bolo zvykom počas fašiangov zorganizovať zábavu pre manželské páry, ktorá sa nazývala *ženácka*, zábavu *krojovú* a tzv. *maškarnú*, kde prichádzali obyvatelia prestrojení v maskách. Nedeľné popoludnie patrilo i párnickým ochotníkom, ktorí sa tradične ostatným obyvateľom obce predstavili s nacvičenou divadelnou hrou“ (Dillnbergerová, 1969, s. 16 – 19).

Od druhej polovice 20. storočia navštevoval fašiangový sprievod *po koľedě domy*, v ktorých bývali slobodné dievčatá.

Obr. č. 6: Fašiangová obchôdzka v Párnici. Účastníci sú oblečení v ľudovom odevu, chlapec drží v rukách košík na potraviny, ďalší za ním drží ražeň so slaninou (nedatované, fotografia získaná kúpou v roku 1975)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 21 825

Autorka: E. Zápotočná

Veličná (obyvatelia rímskokatolíci aj evanjelici a. v. zhruba v rovnakom pomere)

Na fašiangy chodili po obci *správaňí* alebo *maski*. Odevom napodobňovali medveďa, slameného chlapa, *Cigánov* alebo čertov. Niekedy chodili s maskami aj vinšovníci a vyberali dary na spoločnú hostinu a zábavu s muzikou. Zvyk chodiť s ražňom využívala len miestna Rómka Franca (Čaplovič, 1997, s. 107 – 108).⁵

Vyšný Kubín (obyvatelia rímskokatolíci aj evanjelici a. v.)

Zaujímavé fašiangové obyčaje bývali v obci so zemianskymi tradíciami. V monografii obce ich spracovala Z. Beranová: „Najintenzívnejšie oslavy prebiehali posledné tri dni pred Popolcovou stredou. Každý deň sa konali tri muziky – zemianska s cigánskou hudbou v krčme, sedliacka a muzika pre paholkov. Na posledné dve mali prístup všetci, na zemiansku bolo dovolené prísť len príslušníkom zemianskych rodov“ (Beranová, 1998, s. 80). Na tomto príklade možno výraznejšie postrehnúť osobitne organizované fašiangové oslavy v rámci jednotlivých spoločenských skupín – zemaniam, sedliaci, paholci, vydaté ženy, skupiny dievčat schádzajúcich sa na priadkach a pod.

„V pondelok chodili po dedine *kochári* – muži z obecného výboru s bubníkom, ktorí oznamovali, čo sa v nasledujúcich dňoch bude v obci diať. So sebou niesli kefu na vymetanie komínov a v domácnostiach kontrolovali, či majú vymetenú pec a komín. Za túto prácu dostali vajcia, slaninu, cibuľu, klobásu, z čoho si večer s richtárom pripravili pohostenie. Ak zástupcovia obce prišli na muziku, dievčatá a ženy ich volali do tanca, aby si ich uctili. Pondelňajšia zábava s účasťou masiek trvala do rána. Ľudia hádali, kto sa pod maskami skrýva,

Obr. č. 7: Fašiangy vo Vyšnom Kubíne, fašiangové masky v sprievode ľudovej hudby (nedatované, fotografia získaná kúpou v roku 1975)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 12 360

Autorka fotografie: E. Zápotočná

⁵ Fotogaléria obce Veličná dostupná na: https://www.velicna.sk/fotogaleria-2/mid/481272/ma0/70611/.html#m_481272.

z čoho vznikali rôzne humorné situácie. V utorok už prechádzal sprievod s hudbou celou dedinou z dom do domu, kde vytancovali predovšetkým ženy a dievky. Za odmenu dostávali šišky, pálenku, do košíka vajcia, na šabl'u im napichli slaninu a pridali i peniaze. Dievky z vyzbieraných surovín pripravili praženicu, ktorú na muzike ponúkali zúčastneným“ (Beranová, 1998, s. 80).⁶

V snahe zabezpečiť si v nasledujúcom roku dobrú úrodu boli súčasťou záveru fašiangových osláv tance s výskokmi žien – na dobrý, pekný alebo vysoký ľan. S rovnakým cieľom varili dlhé cestoviny – šúlance s makom alebo sa na Hromnice išli sánkovať. Aj v tejto obci dostali miestni ochotníci na konci fašiangov možnosť predviesť ostatným obyvateľom obce nacvičené divadelné predstavenie (Beňušová, 1998, s. 47).

Horná Lehota (obyvatelia rímskokatolíci)

Fašiangy sa s väčším počtom svadiieb spájali i v obci Horná Lehota, niekedy boli v jeden deň aj tri sobáše (prvá polovica 20. storočia). Obcou prechádzali na vyzdobených vozoch ťahaných koňmi so spevom a s akordeónom maskované sprievody a mládenci s ražňom. Za vinše s práním dobrej úrody, zdravia, šťastia a vytancovanie všetkých žien v dome im domáci napichli na drevený ražeň

Obr. č. 8: O veselú atmosféru sa postarala *Cigánka* na motorke počas fašiangovej obchôdzky v Záskalí, žena v popredí drží misu s výslužkou (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 844
Autorka: A. Mužlaiová

⁶ Fotogaléria obce Vyšný Kubín dostupná na: <https://www.vysnykubin.sk/clanok/fasiangy-10022018>.

slaninu, prípadne klobásu, do košíkov vložili vajcia, fľašu pálenky. Po vyzbieraní potravín mládenci zorganizovali pre obec tanečnú zábavu s pohostením.

V utorok pred Popolcovou stredou sa v domácnostiach najčastejšie pripravovali šišky s lekvárom. V krčme mládež symbolicky pochovala basu a gazdiné stihli vyumývať od masti všetky hrnce. Fašiangové oslavy od roku 2008⁷ organizujú členovia obecného zastupiteľstva s obecnými spolkami počas posledného fašiangového víkendu. V rokoch 2017 – 2019 sa už od skorého rána na *rínku* podávala pečená klobása, prípadne prebiehala zabíjačka. Po nej obcou prechádza fašiangový sprievod na voze, z ktorého hudobníci pozývajú obyvateľov obce na zabíjačkové hody do kultúrneho domu (Kulášová, 2018, s. 331 – 332).⁸

Dlhá nad Oravou (obyvatelia rímskokatolíci)

Aj v obci Dlhá nad Oravou sa hovorilo, že čím bolo fašiangové obdobie dlhšie, tým mali mládenci viac času vyberať medzi dievčatami a povydávali sa tie krajšie. Naopak, keď boli fašiangy krátke, brali „od kraja“.⁹ V priebehu druhej polovice 20. storočia a v prvom desaťročí 21. storočia sa oslavy fašiangov nekonali kontinuálne.¹⁰

Zábiedovo (obyvatelia rímskokatolíci)

Aj v Zábiedove sa konali počas fašiangov častejšie ako inokedy zábavy s pohostením pripraveným z vyzbieraných potravín. Po dedine chodili s tzv. *dadom*, ktorý niesol v rukách kyjak s retiazkami. Kyjakmi búchali o zem a hrkálky do rytmu zvonili. Túto masku tvoril prevrátený kožuch. Obchôdkári sprevádzaní muzikou v domácnostiach vytancovali všetky dievky i ženy (druhá polovica 20. storočia) (Kulášová, 2017, s. 350).

Trstená (obyvatelia prevažne rímskokatolíci)

V mestečku Trstená sa počas fašiangov v prvej polovici 20. storočia častejšie ako v ostatných mesiacoch roka usporadúvali rôzne koncerty, kde účinkovali miestni umelci. Divadelnými predstaveniami sa predstavovali rôzne divadelné súbory. Svoje hry predvádzali i členovia miestneho ochotníckeho krúžku. Často sa konali rôzne kultúrno-zábavné podujatia končiace tanečnou zábavou. Usporiadateľmi fašiangových zábav boli miestni požiarnici, ochotnícky krúžok i miestny židovský kruh. Prerušenie dovtedajších podujatí prinieslo vypuknutie prvej svetovej vojny v roku 1914 (Smetana, 1973, s. 174 – 175).

⁷ S výnimkou rokov 2020 a 2021, keď platil v čase pandémie Covid 19 zákaz organizovania hromadných podujatí, čo sa vzťahovalo na všetky oravské obce.

⁸ Fotogaléria Fašiangovej zakáľacky a večernej zábavy dostupná na webovej stránke obce Horná Lehota: <https://www.hornalehota.sk/aktualne/fotogaleria/rok-2008/222008-fasiangova-zakalacka-a-vecerna-zabava-35sk.html> alebo pozri: <https://www.hornalehota.sk/aktualne/fotogaleria/rok-2008/2122008-fasiangove-slavnosti-2009-41sk.html>.

⁹ Údaje som získala vlastným terénnym výskumom v obci Dlhá nad Oravou v roku 2018.

¹⁰ Fašiangové popoludnie, fotogaléria obce Dlhá nad Oravou dostupná na: <https://www.dlhanadoravou.sk/oznamy/fasiangove-popoludnie.html>.

Oravská Jasenica (obyvatelia rímskokatolíci)

Informátori z obce Oravská Jasenica pri slove fašiangy zvykli poznamenať: *Cez fašiangy čo týždeň, to svadba*. Zimné obdobie bolo totiž časom zabíjačiek, keďže nenastával problém s uskladňovaním mäsa a zabíjačkových produktov. Aj tu sa konali veselé zábavy, na ktorých sa zúčastňovali predovšetkým mladí ľudia. Potraviny a peniaze na hostiny a tancovačky získavali rovnako obchôdzkami po dedine.

Veselou obyčajou bolo chodenie dievčat po dedine na fašiangovú alebo *ostatkovú nedeľu*. Trinásť- až pätnásťročné dievčatá sa celý týždeň pred poslednou nedeľou skladali a prinášali podľa svojich možností napríklad hrniec múky, pol šálky cukru, olej, margarín. Zo surovín pripravili cesto na šišky. *Zajednali si izbu u sváka, za čo sa mu odmeňili kúpou tabaku a tiež mu dali z upražených kramplí*. Dievčatá vyprážali šišky na oleji tak, aby mali dookola biely pásik, na čo dozerala lepšia kuchárka. Len čo boli s prácou hotové, posadali si, ale to už prichádzali mládenci s vínom. *„Občas veruže aj nechutílo, ale zajedlo sa šiškami.“*¹¹ Zábava pokračovala spevom, tancom a rôznymi hrami.

Utorok pred Popolcovou stredou gazdiné vyumývali všetky hrnce, pretože v pôstnom období sa jedlo mastilo len ľanovým olejom. Pred polnocou mládež pochovala basu (Kulášová, 2018, s. 303).

Hruštín (obyvatelia rímskokatolíci)

Obdobie fašiangov sa aj v Hruštíne nieslo v znamení zábav. Deň pred *Škaredou stredou* chodievali po domácnostiach v sprievode hudby mládenci a dievčatá prezlečení za rôzne masky. Pred každým domom zastavili, zahráli, zaspievali a zatancovali si s domácimi. Od gazdinej dostali do košíka pár vajec, na drevený ražeň kúsok slaniny, klobásu a niekde i pár korún. Vajcia v krčme vymenili za pálenku. Z vajec pripravili dievky praženicu a spoločne sa pohostili. Pred polnocou nastal čas pochovania basy, ktoré bolo sprevádzané nasledovným textom:

*„Basa naša, basa milovaná!
Po celý rok som vám tak pekne vihrávala,
do tanca, do kroku, do spevu.
A teraz mi prišla moja čierna hodina,
keď ma na ten cintorín poňesiete.
Pri krčme sa so mnou pristavte.
Kúpte mi tam jeden liter slivovice,
čo sa mi budú ešte aj po smrti smiať,
že mi bude fľaša na hrobe stáť.
Prosím, dajte mi na stuol pero, atrament a papier,
že vám napíšem svoj testament.
Starím chlapom plní šenk liehovín,
žebi sa nedávali do volovín.
Kľbetním ženám vagón čo najštipľavejšej papriki,*

¹¹ Žena, narodená v roku 1921, výskum z roku 2017.

žebi maľi do roka čo sipať na svoje kľebetné jaziki.
Mladím ženám fúru kojencov
a d'ievki do zberu, do surovín.
Starím mláďencom, žebi ani jedna d'ievka
ňešla na sobáš pod vencom.“

(Beňušová, 1990, s. 145 – 146)

Námestovo (obyvatelia rímskokatolíci)

V monografii mesta Námestovo sa uvádza: „Ak mal niektorý gazda len jedného koňa, na fašiangy *ostatki* sa v krčme *sprahoval'i*. Dohodli sa, s kým budú po celú jar spolu orať, ba i v priebehu roka budú robiť v páre. Túto dohodu označovali *spraški*.“ Kone ako ťažné zvieratá boli pre poľnohospodárske práce veľmi dôležité (Čaplovičová, 1992, s. 136).

Oravská Polhora (obyvatelia rímskokatolíci)

V medzivojnovom období sa celý fašiangový čas volal *ňesopust*, zatiaľ čo posledné tri dni boli *ostatki*. Obyčajová skladba fašiangov nebola taká pestrá ako v iných oblastiach Slovenska. Fašiangová zábava patrila medzi tradične organizované zábavy, kde bolo dôležitou súčasťou skákanie žien na vysoký ľan, ktoré sa už prestalo vykonávať. Pravdepodobne staršou formou fašiangovej zábavy bolo stretnutie žien v jednom dome, kde spolu pili, *hajdukovali* a vysoko vyskakovali (Klepáčová, 1988, s. 99).

Krušetnica (obyvatelia rímskokatolíci)

V utorok sa zvykli stretnúť aj staršie ženy. V jednej z domácností si pripravili *okovitku* (lieh uvarený s bravčovou masťou), položili ju v miske na stôl a drevenými lyžicami z nej naberali do pohárikov, pričom spievali:

*Ostatki, ostatki,
ňemám otca, matki,
po čo puojďem domov,
ňemám koňe, volov.*

Ženy poukladali na zem *sľejsi* (triesky na svietenie), ktoré preskakovali – *hajdukovali*. Vyskakovanie počas tanca malo podľa vtedajších poverových predstáv priniesť úrodu vysokého ľanu (prvá polovica 20. storočia). V iných obciach sa podobná obyčaj vykonávala na poslednej zábave (Beňušová, 2016, s. 191 – 192).

Podbiel (obyvatelia rímskokatolíci)

V Podbieli prechádzal po dedine *slameňík* s *Cigánkami*, ktoré vytancovali mláďencov a z kurínov kradli vajcia¹² (Čaplovičová, 2007, s. 119).¹³

¹² Výskum pochádza z prvej polovice 20. storočia.

¹³ Pochovávanie basy, fotogaléria dostupná na webovej stránke obce: <https://www.podbiel.sk/kultura-a-sport/kultura/cerveny-kriz/pochovavanie-basy-2015-588sk.html>.

Zuberec (obyvatelia rímskokatolíci)

Aj v podhorskej obci Zuberec prebiehali posledné dni pred pôstom obdobne. Mládenci vyzdobili *drabiňák*, zapriahli kone a od gazdov po dedine vybrali slamu a slaninu, ktoré predali. Za utržené peniaze zorganizovali poslednú fašiangovú zábavu, zaplatili muzikantom a vyrovnali ostatné výdavky (napríklad prenájom izby). Na zábavu prichádzali starí aj mladí. Aj tu boli známe tance, počas ktorých sa snažili vysoko vyskakovať, aby vyrástol vysoký ľan. Pred polnocou prebehol parodovaný obrad pochovávanía basy (prvá polovica 20. storočia). V súčasnosti sa v utorok pred Popolcovou stredou koná v sále kultúrneho domu tanečná zábava spojená s pochovávaním basy, ktorú organizujú členovia folklórnej skupiny (Janoštín, 2011, s. 309).

Zákamenné (obyvatelia rímskokatolíci)

Ženy v pondelok alebo v utorok na fašiangy mútili mlieko, zmútené maslo odložili a po celý rok ho používali ako liek, mastili ním rany a vyrážky (Maťugová – Kurjaková, 2005, s. 250).

Oravská Lesná (obyvatelia rímskokatolíci)

Dievky sa schádzali na priadkach aj počas fašiangov, no posledné dni sa viac ako robote venovali zábave. Rôznymi úkonmi sa snažili docieľiť, aby na priadky v príhodnú chvíľu prišli aj mládenci, a spoločne sa zabavili pri hrách. Priadky boli jednou z príležitostí, kde sa mladí ľudia mohli spoznať. V prípade, že sa pozornosti dievčaťa dožadoval mládenec, o ktorého ono nemalo záujem, dochádzalo i k nemilým prekvapeniam, hlavne počas následnej večernej zábavy. Dievča mohol uprostred tanca „nechať“ alebo mu do rúk dať metlu. S obdobím fašiangov zrejme súviselo i prezliekanie sa dievčat do obnosených handier, napr. za *Cigánki*. Takto maskované chodili po dedine, aby „postrašili“ ľudí.¹⁴

Zázrivá (obyvatelia rímskokatolíci)

V Zázrivej sa na fašiangy (do druhej svetovej vojny) konal jarmok, ktorý trval tri dni. Fašiangová zábava bola spojená s tancom *na visokí ľan*, ale tancoval sa i čardáš a odzemok. V posledných desaťročiach pribudli karnevaly a maškarné plesy. V Nižnej Plešivej (časť obce Zázrivá) pred druhou svetovou vojnou v tomto čase vyplácali obecných služobníkov – kostolníka, zvonára, *vartáša*, *božeňíka* a farára. Po *zuosipkoch* (najčastejšie obilniny) richtár obstaral a financoval muzikantov (Klepáčová, 1988, s. 224).

Na záver

Fašiangové obyčaje vykonávané v oravských obciach v prvej polovici 20. storočia dokladajú vzájomnú podobnosť. Avšak našli sa i odlišnosti, ako napríklad obchôdzky vykonávané tzv. *kochármi* v obci Vyšný Kubín, ktoré v druhej polovici 20. storočia zanikli. V rovnakom období stratilo opodstatnenie vyskakovanie

¹⁴ Údaje som získala vlastným terénnym výskumom v obci Oravská Lesná v roku 2020.

Obr. č. 9: *Cigánka* na rebríku hľadajúca slaninu na šope gazdovského domu, fašiangová obchôdzka v Záskalí (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 853

Autorka: A. Mužlaiová

Obr. č. 10: Fašiangová obchôdzka a žarty s prasaťom, ktoré sa snažia vyvieť z chlieva, Záskanie (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1993)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 23 847

Autorka: A. Mužlaiová

na *visokí lan* či vyplácanie obecných sluhov. *Muziki* sa síce organizujú, ale mládež už praženicu nepripravuje. Na príklade mesta Trstená sa dajú postrehnúť odlišnosti fašiangových obyčají rozšírených v oravských obciach a mestách. Fašiangy boli ešte v 60. – 70. rokoch 20. storočia obdobím častých svadiieb. Avšak na konci 20. a na začiatku 21. storočia sa mladé páry už nepotrebujú prispôbovať kalendáru poľnohospodárskych prác, čo malo vplyv na zmenu svadobných termínov sústredených najviac v teplejších mesiacoch roka.

Za názvom obce v texte uvádzam prevažujúce vierovyznanie obyvateľov. Problematike fašiangových obyčají v súvislosti s konfesiou som sa v príspevku bližšie nevenovala, avšak z dostupných materiálov i výskumov je zrejmé, že boli rovnako rozšírené v obciach s evanjelickým, ako aj rímskokatolíckym vierovyznaním. Určité odlišnosti možno postrehnúť skôr medzi dolnou a hornou Oravou. V obciach na dolnej Orave pretrvávajú fašiangové obyčaje kontinuálne a podľa spomínaného výskumného materiálu je ich existencia doložená aj v prvej polovici 20. storočia.¹⁵ V niektorých hornooravských obciach boli od druhej polovice 20. storočia oslavované sporadicky alebo viac v podobe karnevalov či maškarných plesov, niekedy tematicky určených (pirátsky, batôžkový, pyžamový a pod.). Novším prvkom je organizovanie zabíjačiek určených širokej verejnosti, ktoré sú pre obyvateľov obcí obľúbenou spoločenskou udalosťou.

¹⁵ Výskumný materiál S. Dillnbergerovej z roku 1969 obsahuje záznamy z výskumov *Výročných zvykov a obyčajov z obcí: Párnica, Zázrivá, Žaškov a Veličná*.

Súčasné fašiangové oslavy v oravských obciach organizujú dobrovoľníci alebo rôzne obecné spolky. Obchôdzky sa z dvorov roľníckych usadlostí presunuli na ulice. Kým v minulosti boli pod maskami ukrytí prevažne mládenci, dnes sa do sprievodu zapájajú ženy, deti i starší obyvatelia. Ak v obci pôsobí folklórne zoskupenie, jeho členovia sa na organizovaní sprievodu podieľajú najvýraznejšie. Oblečení v ľudovom odevu sa starajú o hudobný sprievod a priebeh celého podujatia. Folklórne skupiny však do svojho repertoáru niekedy priberajú prvky, ktoré nie sú pôvodné, ako napr. zábavný akt pochovávania basy, často realizovaný podľa vzoru z iných obcí.¹⁶

Mladšie ročníky obľubujú masky parodujúce napríklad rôzne osobnosti, rozprávkové bytosti, moderných hrdinov a pod. V poslednom období sa fašiangové masky s lyžami na nohách objavujú i v oravských lyžiarskych strediskách. Keďže ľudové hudby nahradili modernejšie zoskupenia, došlo i k zmene piesňového a tanečného repertoáru. Fašiangové oslavy sa skrátili obyčajne na jeden deň. Majú mnoho spoločných znakov, ale i odlišné prvky, ktoré by bolo potrebné detailnejšie preskúmať. Zmyslom fašiangových obyčají do polovice 20. storočia bolo hospodárske zabezpečenie. Táto funkcia stratila význam a do popredia vystúpili zábavná a spoločenská funkcia.

Súčasťou dnešných fašiangov sa stali karnevaly alebo maškarné plesy (či ako sprievod, alebo zábava, napríklad v kultúrnych domoch), ktoré sú určené predovšetkým pre najmenej deti a školákov. V oveľa väčšej miere sa do popredia dostávajú plesy každoročne usporadúvané na začiatku fašiangového obdobia organizáciami pôsobiacimi v obciach.

Obr. č. 11: Rómka Franca vo Veličnej drží v rukách ražeň so slaninou a krčah (nedatované, fotografia získaná kúpou v roku 1973)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 8 611

Autor P. Huba

¹⁶ Pochovávanie basy v Dolnom Kubíne, video dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=EU21QyxIKC8>.

Hoci v porovnaní s minulosťou zaznamenávame vo fašiangových obyčajach zmeny a posun do zábavnej roviny, naďalej ich charakterizuje ľudový tanec a hudba, sprievodné fašiangové piesne, okrem tradičných i novodobé fašiangové masky, typické jedlá, ako klobása, slanina, šunka, praženica a vyprážené pečivo (*šiški, fánki*), ale predovšetkým veselá fašiangová atmosféra.

Obr. č. 12: Rómka Franca držiaca ražeň sa na fašiangových obchôdzkach zúčastňovala pravidelne, Veličná (nedatované, fotografia získaná múzeom v roku 1970)

Zdroj: dokumentácia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, fotografia č. 6 236

Autor: P. Huba

ZDROJE A LITERATÚRA:

- BEŇUŠOVÁ, Elena. 1998. Zvyky počas celého roka. In HUBA, Peter (zost.). *Vyšný Kubín*. Dolný Kubín : Vydavateľstvo Janka Hubová, 1998, s. 32 – 51.
- BEŇUŠOVÁ, Elena. 1990. Duchovná kultúra ľudu. In HUBA, Peter (zost.). *Hruštín*. Hruštín : Miestny národný výbor Hruštín, 1990, s. 138 – 166.
- BEŇUŠOVÁ, Elena. 2016. Zvyky a obyčaje. Ľudový odev. In FLOREK, Matej – BEŇUŠOVÁ, Elena – FLOREKOVÁ, Iveta. *Obec Krušetnica. Kronika a zvykoslovie*. Námestovo : Obec Krušetnica, 2016, s. 179 – 213.
- BERANOVÁ, Zuzana. 1998. Zo spomienok. In HUBA, Peter (zost.). *Vyšný Kubín*. Dolný Kubín : Vydavateľstvo Janka Hubová, 1998, s. 76 – 85.
- BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). 1995. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1, 2*. Bratislava : Veda, 1995.
- ČAPLOVIČ, Pavol. 1997. Zvyky a život vo Veličnej. In HUBA, Peter (zost.). *Veličná*. Veličná : Obecný úrad Veličná, 1997, s. 107 – 116.
- ČAPLOVIČOVÁ, Zdenka. 1992. Život a kultúra ľudu v minulosti. In HUBA, Peter (zost.). *Námestovo*. Martin : Vydavateľstvo Peter Huba, 1992, s. 135 – 157.
- ČAPLOVIČOVÁ, Zdenka. 2007. Duchovná kultúra. In HUBA, Peter (zost.). *Podbiel*. Dolný Kubín : Vydavateľstvo Peter Huba, 2007, s. 117 – 124.

- DILLNBERGEROVÁ, Sylvia. 1969. *Výročné zvyky a obyčaje*. Nálezová správa č. 153/70. Dokumentačné oddelenie Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Oravskom Podzámku.
- HORVÁTHOVÁ, Emília – LUTHER, Daniel. 1995. Medveď. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava : Veda, 1995, s. 345 – 346.
- JANOŠTÍN, Richard. 2011. Obyčaje spojené s kalendárnym výročným cyklom. In MATYSOVÁ, Cecília (zost.). *Zuberec*. Námestovo : Obec Zuberec, 2011, s. 306 – 318.
- KLEPÁČOVÁ, Eleonóra. 1989. Kalendárne obrady a obyčaje. In HUBA, Peter (zost.). *Oravská Polhora*. Martin : Miestny národný výbor v Oravskej Polhore, 1989, s. 87 – 102.
- KLEPÁČOVÁ, Nora. 1988. Kalendárne obyčaje. In HUBA, Peter (zost.). *Zázrivá*. Martin : Osveta, 1988, s. 207 – 237.
- KULÁŠOVÁ, Erika. 2017. Kalendárne obyčaje v obci Zábiedovo. In BÁNOVČAN, Ján – BÁNOVČANOVÁ, Ingrid (zost.). *Zábiedovo*. Námestovo : Obec Zábiedovo, 2017, s. 350 – 375.
- KULÁŠOVÁ, Erika. 2018. Kalendárne obyčaje. In ČAJKA, Michal (zost.). *Horná Lehota*. Turany : Obecný úrad v Hornej Lehote, 2018, s. 331 – 363.
- KULÁŠOVÁ, Erika. 2018. Kalendárne obyčaje v Oravskej Jasenici. In KOCIAN, Jaroslav a i. *Oravská Jasenica*. Bytča : Obec Oravská Jasenica, 2018, s. 287 – 311.
- LUTHER, Daniel. 1995a. Slamená maska. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava : Veda, 1995, s. 151.
- LUTHER, Daniel. 1995b. Turoň. In BOTÍK, Ján – SLAVKOVSKÝ, Peter (zost.). *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava : Veda, 1995, s. 270.
- SMETANA, Ján. 1973. Trstená v rokoch 1371 – 1918. In LANGER, Juraj a kol. *Trstená*. Martin : Osveta, 1973, s. 68 – 201.
- MAŤUGOVÁ, Soňa. 2005. Fašiangové zvyky. In MAŤUGOVÁ, Soňa – KURJAKOVÁ, Eva – TRNKA, Róbert (zost.). *Zákamenné*. Námestovo : Obecný úrad Zákamenné, 2005, s. 219 – 262.

O autorke:

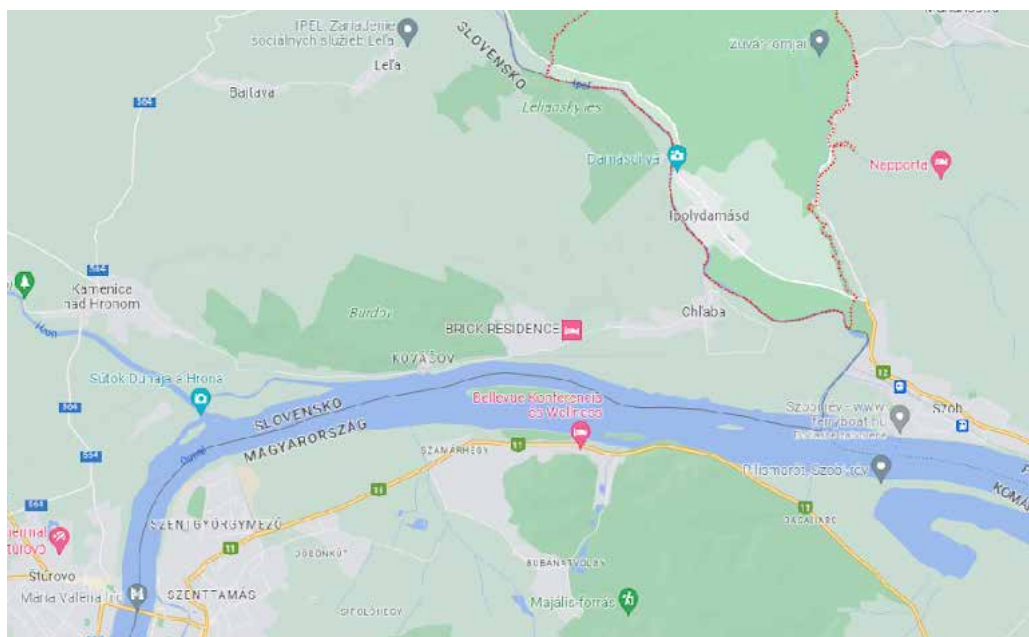
Erika Kulášová skončila magisterské štúdium v odbore etnológia na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave v roku 2002. Po vykonaní rigorózneho skúšky v roku 2004 na tej istej univerzite jej bol udelený akademický titul PhDr. V súčasnosti pracuje v Oravskom múzeu P. O. Hviezdoslava v Oravskom Podzámku na poste kustóda a kurátora na úseku etnografie. Venuje sa viacerým oblastiam ľudovej kultúry oravského regiónu. Je autorkou niekoľkých statí v monografiách obcí venovaných tradičnej ľudovej kultúre a spoluautorkou viacerých štúdií a publikácií: *Gorali na Orave* (2013), *Veľká kniha o Goraloch Oravy, Liptova a Kysúc* (2013), *Orava bez hraníc* (2016), *Na oravskom salaši* (2019), *Plátenníctvo na Orave* (2020).

PhDr. Erika Kulášová
+421 43 5816124

Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava
Oravský Podzámok č. 9, 027 41 Oravský Podzámok

vklinený do Maďarska. Zo severu, z východu a z juhu ju obkolesuje maďarská hranica, zo západu kataster obce od ďalších častí Hontu oddeľuje pahorkatina Kováčovské kopce s vinohradníckou kultúrou. Cez Chľabu vedie železničná trať, už viac rokov tu však vlak nestojí. Cez obec prechádza cesta spájajúca obce nad Kováčovskými kopcami so Štúrovom (Salka, Leľa). Chľaba je vďaka svojej polohe pri sútoku Ipľa a Dunaja, v nadväznosti na bezpečné cyklistické chodníky na území Maďarska, ale aj vďaka vinárskemu a kulinárskemu záze- miu vyhľadávanou rekreačnou lokalitou. V okolí obce je množstvo chat, vinární a reštaurácií, ktoré lákajú turistov najmä v letných mesiacoch. Obyvatelia sú prevažne maďarskej národnosti a rímskokatolíckeho vierovyznania. Podľa sčítania obyvateľov tu v roku 2021 žilo 705 ľudí.

História fašiangov v Chľabe siaha minimálne do 19. storočia, ich tradícia bola prerušená len krátko počas druhej svetovej vojny. Významným faktorom formujúcim podobu fašiangov v posledných troch desaťročiach je most cez rieku Ipeľ, ktorý spája obec s Maďarskom, konkrétne s najbližšou obcou Ipolydamásd. V tomto kontexte je potrebné spomenúť históriu premostenia. Medzi oboma obcami stál už v 19. storočí drevený most cez Ipeľ, neskôr ho nahradila kompa. Chľaba bola sociálne aj kultúrne prepojená s blízkymi maďarskými obcami, pretože do roku 1919 jej obyvatelia obhospodarovali pôdu na druhej strane Ipľa, s obyvateľmi obce Ipolydamásd ich spájali príbuzenské zväzky. Hranica s Maďarskom bola prechodne zrušená počas druhej svetovej vojny, keď obec pripadla do Maďarska. Od roku 1945 bola hranica opäť obnovená a prechodná cez oficiálne hraničné priechody. Cestné spojenie Chľaby s obcou Ipolydamásd viedlo cez Štúrovo a malo asi 40 kilometrov. Až v roku 1989 postavil Maďarský krajinský vodohospodársky podnik dočasný železný

most, ktorý slúžil na prevoz pracovných zariadení a materiálu na stavbu vodného diela v Nagymarosi. Po prerušení tejto výstavby most uzavreli a používal sa len príležitostne, hlavne počas väčších sviatkov. V roku 2000 most poškodila povodeň a rozobrali ho (PHSR Chľaba). Cez Ipeľ vybudovali nový cestný most, ktorý sprístupnili v roku 2023.

Po geopolitických zmenách v strednej Európe od roku 1990 vznikla v susediacich pohraničných obciach myšlienka sláviť záver fašiangov spoločne s využitím dočasného mosta. Aj keď most odplavila rieka, kontakty počas fašiangov obyvatelia neprerušili. Z maďarskej strany prichádzali do Chľaby autobusom, na vlečke za traktorom, autami, využívali údajne aj člny či zamrznutú rieku alebo si navzájom mávali z opačných brehov. Rekonštrukcia mosta znamená nielen obnovenie dôležitého spojenia medzi oboma komunitami, ale aj možnosť udržiavať ich kultúrne dedičstvo.

Obyčaje obyvateľov z obcí okolo rieky Ipeľ skúmal J. Manga (Manga, 1968), ktorý konštatoval, že do polovice 20. storočia vo väčšine obcí zanikli. Výnimkou sú práve fašiangy v oboch spomínaných obciach, ktoré majú veľmi podobný priebeh a zároveň obsahujú prvky, ktoré sme inde na Slovensku nezaznamenali. Fašiangy v Chľabe si udržiavajú popularitu do súčasnosti, sú podujatím, ktoré oživí celú dedinu. Na fašiangovom sprievode sa zúčastňuje veľa miestnych obyvateľov, ich rodinných príslušníkov, ba z maďarskej strany sa na ne chodia pozerať aj návštevníci privázaní turistickými autobusmi. Toto bol jeden z dôvodov, prečo boli fašiangy v Chľabe zaradené do projektového výskumu.³ Druhým dôvodom boli konkrétne tradičné fašiangové obyčaje, ktoré sa v porovnaní s ostatnými časťami Slovenska javia ako jedinečné, avšak v ich osobitostiach nachádzame analógie s európskymi fašiangovými obyčajami. Treťou osobitosťou chľabianskych fašiangov je, že sú už vyše tridsať rokov ojedinelým pohraničným „eventom“⁴ aj v európskom kontexte.

Niektoré momenty z fašiangov zaznamenala N. Z. Németh na základe starších záznamov a rozhovorov s najstaršími obyvateľmi (Németh, 2007). V 30. rokoch 20. storočia prechádzali dedinou počas fašiangov volské povozy. Chľaba mala svoju rómsku kapelu, ktorá sprevádzala maškary. N. Z. Németh uvádza, že maškary behali po celej ceste, búchali na vráta, ženatí muži sa obliekali do krojov a zúčastňovali sa na maškarádach. Mladší boli v maskách, predstavovali dve nevesty a dvoch ženíchov, ktorí zbierali vajíčka do košov. Staršia informátorka uviedla, že „nie všetci boli oblečení. Nikdy som nebola oblečená. Teraz idú ako

³ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0215/21 Fašiangy v kultúrnohistorickej perspektíve a ich aktuálne podoby vo vidieckom prostredí.

⁴ „Event“ je zážitkové podujatie, udalosť. K. Popelková pod „eventizáciou“ sviatkov rozumie „narušovanie pôvodnej pevnej záväznej štruktúry sviatku v dôsledku uplatňovania nárokov ľudí počínať si počas neho nezáväzne, hľadať individuálne definovanú zábavu, konzum a rozptýlenie. (...) Rovina, v ktorej prvky zvykov prežívajú v aktívnej, živej podobe a ľudia ich udržiavajú ako autentickú súčasť svojho spôsobu trávenia sviatkov, sa prelína s rovinami, v ktorých jestvujú ako výsledok úmyselného sprítomňovania, rekonštrukcií a javiskového predvádzania, či už s cieľom spoločenskej zábavy, precítenia pocitu spolupatričnosti alebo s komerčným zámerom.“ (Popelková, 2019, s. 284 – 285).

na pochode, idú stredom cesty, takže je to celkom iné ako kedysi.“ (Németh, 2007).

Podobný roztopašný priebeh uvádza informátorka aj z obdobia socializmu: „Karneval sa ma nejako nedotkol, lebo je taký frivolný, naozaj niečo pre mužov. Vyzeralo to skoro ako v cirkuse, robili také cirkusové veci. Na strechy dávali vozíky, lebo domy boli nízke a dalo sa na ne vyliezť. Udierali na staré brány tak silno... vošli do pivníc.“ (Németh, 2007, odsek 11, 12). Aj ďalší zdroj uvádza, že „deti pobehovali, búchali na okná a dvere, aby narobili čo najväčší hluk – aj preto, aby zahnali zimu“ (Bokor, 2023).

Podľa údajov J. Liszku, ktorý pozoroval fašiangový sprievod v Chľabe

Obr. č. 1: Muž v tradičnej fašiangovej maske s palicou v ruke zapálil slamu a udržoval bezpečný oheň (2023)
Autorka: Z. Beňušková

v rokoch 1986, 1987 a 1997, záver fašiangov sa tu konal v posledný fašiangový utorok do roku 1980. Účastníci si naň vyberali dovolenku. V ďalšom roku bol údajne sprievod presunutý na sobotu, avšak podľa J. Liszku až na nasledujúcu po fašiangovom utorku.⁵ Nikde však neexistuje zmienka o presune fašiangového sprievodu späť do fašiangového obdobia, ani obyvatelia si na takéto presun nepamätajú. V čase jeho výskumov sa na sprievode zúčastňovali chlapci pred povinnou vojenskou službou, avšak na základe terénneho výskumu uvádza, že medzi dvoma svetovými vojnami sa na ňom zúčastňovali aj dospelí, ženatí

⁵ Takýto presun bol známy z protestantských prostredí – z Maďarska, tiež zo švajčiarskeho Bazileja. Je to zdôvodňované potrebou konfesionálne sa odlišiť od katolíkov. Pre nemecký jazykový areál bolo v tomto období zvykom páliť ohne symbolizujúce koniec zimy.

Obr. č. 2: Muž v tradičnej fašiangovej maske s palicou v ruke mal za úlohu zapáliť slamu a udržiavať bezpečný oheň (2023)
Autorka: Z. Beňušková

muži. Stretávali sa na hornom konci dediny, kde sa upravovali alebo obliekali do masiek. „Maškary na seba navešajú staré vyradené kusy oblečenia, tváre si natrú sadzou alebo voskom na topánky, resp. na hlavu si natiahnu dámsku pančuchu. Cieľom preoblečenia bolo, aby dotyčný vyzeral čo najotrhanejšie, najstrašidelnejšie a aby ho ľudia nespoznali.“ (Liszka, 2003, s. 327).

Časť mužov sa preobliekala za ženy, časť mala mužské masky. Maškary postupovali blázniac sa, tancujúc mlčky, aby ich nespoznali. Bakuľami búchali na brány, okolojdúcich sa snažili zašpiníť sadzou či boxom. Účastníkom sprievodu podávali začiernené ruky, aby ich zašpinili. Dievča prezlečené do kroja za gazdinú vyberalo do košíka od domácich vajíčka, notár zapisoval, kto koľko dal. Domáci ich častovali vínom a pálenkou. Na križovatkách zakladali oheň a tancovali okolo neho, preskakovali ho. Pri poslednom ohni sňali masky a spálili ich. Nazbierané vajíčka upražili na spoločnej zábave a zjedli. V medzivojnovom období sa vyskytovali tiež masky ako vojak, kominár, čert, medveď, krotiteľ medveďov. K tradičným maskám patrili aj ženich a nevesta, ktorí boli súčasťou sprievodu aj v roku 1987. Avšak už v roku 1997 J. Liszka konštatuje účasť množstva maškár v maskách zakúpených v obchode, viaceré boli inšpirované filmovými postavami. V tomto roku zaznamenal už aj fašiangy na moste. Uvádza, že

otvorili most pre sprievod, miestny rozhlas vysielal hudbu, informoval, kde sa sprievod nachádza (Liszka, 2003, s. 327, 328).

V roku 2023 sa fašiangové obyčaje viazali na poslednú fašiangovú sobotu. Výskum som realizovala 17. februára. Ubytovala som sa u súkromného uby-

Obr. č. 3: Výzdoba autobusovej zastávky v obci (2023)

Autorka: Z. Beňušková

tovateľa v centre obce, pričom moja domáca bola zároveň aj mojou hlavnou informátorkou. Na uvítanie mi ponúkla fašiangové šišky, ktoré chystala pre očakávanú rodinu žijúcu mimo Chľaby. Tiež sa chystala na fašiangy a ponúkla mi, že môžeme ísť spolu. Už od začiatku fašiangového týždňa zdobili vstup do obce, autobusové zastávky, tiež niektoré súkromné objekty handrové báby odeté do každodenných konfekčných šiat, predstavujúce mužské a ženské postavy. Podľa mojej domácej takáto výzdoba trvala viac dní po prvýkrát a prekvapila aj niektorých miestnych obyvateľov. Dovtedy sa využívala len v deň fašiangov. Na výzdobe sa podieľali klienti ústavu sociálnej starostlivosti, ktorý sídli v obci, a obyvatelia obce. Na autobusových zastávkach boli zároveň plagáty propagujúce podujatie a výzdoba z krepového papiera. Je to jeden z príkladov, že napriek dlhoročnej tradícii sú fašiangy v Chľabe otvorené inováciám a tých bolo v priebehu fašiangového diania hneď niekoľko. Ráno pred desiatou hodinou sa moja domáca nehlásila, tak som jej zazvonila. Prišla zamaskovaná na nepoznanie, v otepľovačkách, v kovbojskom klobúku a maske z amerického hororového cyklu Scary Movie. Pomohla som jej doladiť úpravu hlavy a vydali sme sa cez dedinu k stanovištiu na začiatku sprievodu. S nami tam smerovali aj ďalšie skupinky ľudí s maskami aj bez nich. Fašiangovníci sa zhromaždili v areáli obecného múzea nachádzajúceho sa na hlavnej ulici blízko východného

Obr. č. 4: Výzdoba autobusovej zastávky v obci a plagáty v slovenčine a maďarčine (2023)

Autorka: Z. Beňušková

okraja obce. Tu sa vydávali posledné organizačné pokyny. Obecné múzeum bolo otvorené pre návštevníkov, k dispozícii boli jeho hygienické zariadenia.

V altánku zamestnanci obecného úradu pripravili pohostenie – koláče a nápoje. Pred začiatkom sprievodu starosta obce poskytol rozhovor médiám, ktoré sa v obci vyskytli kvôli fašiangom. Reportáž z fašiangov v Chľabe 2023 vysielala napríklad TV Patria v národnostnom maďarskom vysielaní.⁶

Hlavným organizátorom podujatia je obecný úrad. Spolupracuje s hasič-

Obr. č. 5: Detským maskám udeľuje ocenenie starosta obce (2023)

Autorka: Z. Beňušková

ským zborom, miestnymi spolkami (poľovníkmi, rybármi). Starosta obce a pracovníci úradu mali v priebehu dňa vymedzené konkrétne úlohy. Pracovníčky úradu bolo poznať podľa rovnakého ligotavého kvetu prichyteného na vlasoch. Moja domáca ma predstavila kľúčovým osobám a tie ma pohotovo nominovali do poroty na vyhodnotenie masiek po ukončení sprievodu. Aj súťaž masiek bola tohtoročnou inováciou, dovtedy sa údajne nikdy nekonala.

Sprievod sa vydal po hlavnej ulici, na ktorej bola počas jeho konania uzavretá doprava. Na čele šiel malý traktor s prívesom. Okrem šoféra bola na ňom nainštalovaná handrová figurína – tzv. *kiszebáb* menom *Máriška*,⁷ ktorá zohrala rolu Moreny či Kyselice. Spojenie záveru fašiangov s utopením tejto figuríny bol jedným z prvkov miestnych fašiangových obyčají, ktorý ma upútal už pri výbere výskumnej lokality. Výskum naznačuje, že táto figurína bola do fašiangových obyčají v Chľabe pridaná až v 80. rokoch 20. storočia po vzore figuríny *Tobiaša*

⁶ Pozri reláciu Dobrý deň, Patria, vysielanú po maďarsky v stredu 1. marca 2023 o 8.05, od 22. minúty. Dostupné na: <https://www.rtv.slovakia.sk/televizia/archiv/18689/388856#1400>.

⁷ *Kiszebáb* zodpovedá slovenskému názvu figuríny *Kiselica* (Balassa – Ortutay, 1982). Obyvatelia Chľaby vysvetľujú tento názov aj ako „kisbaba“, čo znamená bábätko.

Obr. č. 6: Traktor s vlečkou a figurína symbolizujúca zimu (2023)

Autorka: Z. Beňušková

zo susednej obce Ipolydamásd, ktorú pochovávajú na fašiangy v tejto obci kontinuálne. J. Manga predpokladá, že podobná obyčaj fungovala v minulosti aj v okolitých obciach vrátane Chľaby, avšak zanikla (Manga, 1979; Csáky, 2015). Figurína v Chľabe nadobudla skôr podobu slovenskej Moreny.

Na prívese traktora sa nachádzalo médium zabezpečujúce hudobnú produkciu počas celého sprievodu. Zneli z neho prevažne populárne tanečné maďarské piesne pretkané šlágrami typu skupiny ABBA či známymi ľudovými maďarskými piesňami typu *Az a szép, akinek a szeme kék...* – populárna hudobná produkcia na povzbudenie nálady a do tanca.

Prvé z troch zastavení sprievodu, ktoré nás čakali, sa konalo pri najbližšej autobusovej zastávke, kde bol pripravený menší snop slamy. Sprievod viedlo niekoľko zamaskovaných mládencov, ktorých úlohou bolo zapáliť snop a roz-tancovať ľudí. Jeden z nich mal tradičnú masku, aké boli v minulosti rozšírené v Chľabe – tmavý ženský odev s dlhou čiernou sukňou, na hlave mal čiernu pančuchu a čiernu ženskú šatku, v ruke palicu. Podľa vyjadrení mojej domácej tradičnej maškary v Chľabe nemali symbolizovať niečo konkrétne, mali byť hlavne škaredé a zakrývať identitu ich nositeľa. Počas záveru fašiangov vchádzali do dvorov, zo žartu kradli drobnosti. Jediný predstaviteľ tradičnej chľabianskej maškary mal na chrbte celkom netradičný tmavý ruksak. Bol hlavným zapalo-vačom pouličných ohňov na zastaveniach sprievodu. Z internetových vizuálnych záznamov je zrejmé, že táto maškara sa vyskytovala aj v predchádzajúcich ročníkoch fašiangov, aj v početnejších verziách. Ďalší hlavní manažéri sprievodu, prezlečení za ženy či za Araba, obchádzali tanečným krokom okolo horiacej slamy, na ceste vytvorili priestor, ktorý účastníci sprievodu obkolesili – teda

Obr. č. 7: Fašiangový sprievod v Chľabe (2023)
Autorka: Z. Beňušková

Obr. č. 8: Pohostenie účastníkov sprievodu od ľudí bývajúcich
na trase sprievodu (2023)
Autorka: Z. Beňušková

provizórne javisko. Postupne sa k nim nespelo pridali skupinky ďalších zamaskovaných mládežníkov a mládežničok. Ich vystúpenie pred divákmi vrcholilo v niekoľkých preskokoch ohňa. Tento model sa zopakoval aj na ďalších dvoch zastaveniach – opäť pri autobusových zastávkach, pričom nálada sa postupne uvoľňovala a pri druhom zastavení už bolo viac tancujúcich okolo horiacej slamy a tiež tých, ktorí oheň preskakovali. V sprievode sa obcou presúvalo odhadom dvesto ľudí, v maskách aj bez masiek.

Obr. č. 9: *Gazdiné* vyberajú do košíkov naturálie (2023)
Autorka: Z. Beňušková

Z niektorých domov okolo trasy sprievodu vyšli obyvatelia a počastovali svojich priateľov koláčmi a pálenkou. Tradičnou súčasťou sprievodu boli dve dievčatá v krojoch – *gazdiné*, ktoré s prútenými košíkmi vstupovali do niektorých domov okolo trasy sprievodu a vychádzali z nich s výslužkou. Tieto momenty približovali sprievod obcou tradičným fašiangovým obchôdzkam.

Tretie a zároveň posledné zastavenie sprievodu na námestíčku bolo vyvrcholením jeho približne dvojhodinového trvania. Viac času aj priestoru sa venovalo už početnej skupine tancujúcich v kolese okolo horiacej slamy. Bolo tu aj dosť odvážlivcov, ktorí sa odhodlali oheň preskočiť.

Medzi tancujúcimi bol aj starosta obce. Na zastávkach sprievodu účastníkov posmeľovala do zábavy profesionálna konferencierka spolu s asi sedemročným chlapcom. Na tretej zastávke sa uskutočnilo aj vyhodnotenie masiek. Na moje prekvapenie sme sa všetci traja hodnotitelia celkom zhodli. Ocenené boli dve

Obr. č. 10: Tretie zastavenie sprievodu s tancom maškár a preskakovaním ohňa (2023)
Autorka: Z. Beňušková

Obr. č. 11: Víťazná maska (2023)
Autorka: Z. Beňušková

maškary, ktoré nadväzovali na tradíciu – zapaľovač ohňov v tradičnej „škaredej“ maske a dievča znázorňujúce ježibabu s dieťaťom.

Pri udelení ocenenia bola zohľadnená aj väzba na miestnu tradíciu. Tretie ocenenie bolo navrhnuté za kreativitu a dostala ho maškara páva s originálnym

Obr. č. 12: Víťazná maska (2023)

Autorka: Z. Beňušková

Obr. č. 13: Fašiangový sprievod z Chľaby na čele so starostom smeruje na most (2023)

Autorka: Z. Beňušková

chvostom z pávích pier. Keďže dotyčná nebola pri vyhodnocovaní prítomná, cenu napokon získala asi najvýraznejšia maškara – postava navlečená do veľkého, neprehliadnuteľného nafukovacieho jednorožca amerického štýlu. Zvláštne

ocenenie od starostu bolo udelené detskej maškare, avšak čokoládky sa ušli všetkým prítomným maskovaným deťom. Organizátorka z obecného úradu sa zmienila, že mali obavu z malého počtu ľudí v sprievode, ale opak bol pravdou.

O dvanástej hodine sa podľa programu mal fašiangový sprievod z Chľaby na moste stretnúť so sprievodom z Ipolydamásd, takže organizátori boli nútení spontánne sa zabávajúcich na námestí presmerovať na most cez Ipeľ. V strede mosta bolo pripravené malé pódium a dychovka, ktorá vítala prichádzajúcich z oboch strán rieky. Jadro sprievodu tvorili starostovia s vlajkami obcí v rukách, tie si na moste symbolicky vymenili. V blízkosti starostu Chľaby niesli mládenci aj ďalší symbol obce – slameno-handrovú figurínu *Márišku*.

Z maďarskej strany prichádzalo viacero maškár v mníšskych a kňazských habitoch, ktoré plnili rolu *pohrebníkov*.⁸ Na vozíku dotiahli truhličku s ich fašiangovým symbolom – figurínou *Tobim*, presnejšie *Tobiasom Farsangom*.⁹

Obr. č. 14: Slávnostné oznámenie o otvorení mosta (2023)

Autor: Á. Szendrey

⁸ V Chľabe som takéto masky nezaznamenala. Pozri aj materiál: <https://www.youtube.com/watch?v=mfkbeANpGAK>.

⁹ J. Liszka (2003, s. 328) uvádza viaceré alternatívy z dávnejších období vrátane fašiangového sprievodu, ktorý bol paródiou na pohreb, konal sa v Arдове (okr. Rožňava) v 70. rokoch 20. storočia. E. Horváthová sa zmieňuje o „hre o umrlcovi“ v Modrom Kameni a v slovenských obciach na území severného Maďarska (Horváthová, 1986, s. 144).

Obr. č. 15 a 16: Pochovávanie *Tobiasa Farsanga* v Ipolydamásd (1952)

Zdroj: on-line databáza Etnografického múzea, zbierka fotografií z roku 1952 (prebraté od N. Z. Németh, 2007)

Obr. č. 17: Plávajúce figuríny *Máriška* a *Tobi* symbolizujúce zimu (2023)

Autorka: Z. Beňušková

Podľa N. Z. Németh bola predchodcom figuríny truhlička vyrobená z dvoch korýt so slamou, ktorá sa údajne nepálila. Starostov sprevádzali aj zástupcovia oboch krajov, ktoré most prepojil, aby oficiálne oznámili ukončenie výstavby a otvorenie mosta pre dopravu v apríli 2023.

Pomerne bizare vyznelo prepojenie reprezentantov krajov, ktorí prišli s oficiálnymi príhovormi, starostov obcí v kovbojských klobúkoch, divákov v maskách i bez nich a dvoch slamených figurín v handrách, ktoré čakal rituál upálenia a utopenia, tzv. „zimný pohreb“. Všetky príhovory boli v maďarčine, po tých oficiálnych, viazaných na výstavbu a blízke otvorenie mosta,

Obr. č. 18: Spoločné pohostenie všetkých zúčastnených v Chľabe (2023)

Autorka: Z. Beňušková

nasledovala „pohrebná reč“ – čítanie „testamentu“, ktorý údajne napísali ráno v krčme v Ipolydamásd. Časť z neho znela v preklade približne takto:

„Slabneme a sme veľmi opití, ale vypočujte si našu poslednú vôľu, aby sa bohatstvo nedostalo do nesprávnych rúk. Našich desať nahých a nevychovaných detí necháme štátu alebo ich rozdelíme medzi susedov. Tieň kostola nechávame starostom, aby sa tam v teple mohli schovať sezónni pracovníci. Jednu polovicu dlhov nechávame obci, druhú sme už aj tak popreli...“ (Bokor, 2023).

Vrcholom tohto rituálneho aktu bolo zapálenie dvoch figurín a ich hodenie do rieky Ipeľ z mosta. Domáci ich interpretujú ako „symboly zla“, ktoré podľa tradičných predstáv priniesli temno a chlad, ich zničenie malo priniesť jar. Maďarský *Tobias* bol len utopený, kvapky dažďa, ktoré sa v tejto chvíli spustili, zrejme uhasili oheň. Avšak *Máriška* zo slovenskej strany horela aj vo vlnách rieky. Časť prizerajúcich išla z ulíc Chľaby priamo k brehu rieky, odkiaľ sledovala dve plávajúce figuríny. V minulosti, keď bol most cez Ipeľ vo výstavbe, sa totiž figurína zapáľovala a hádzala z brehu.

Z mosta a od rieky sa obyvatelia oboch obcí presunuli do Chľaby, kde organizátori vytvorili blízko mosta v areáli miestnej materskej školy a na príľahlej ulici veľký areál s občerstvením. Už počas prebiehajúcich aktivít tu poľovníci z Chľaby chystali v kotloch pohostenie pre účastníkov fašiangov z oboch obcí. Každý z prítomných si mohol vybrať, či chce za tanier gulášu, kapustnice alebo držkovej polievky. Pri rozkladacích stoloch sedeli zmiešané skupinky známych z oboch obcí, návštevníci z radov príbuzných aj turistov, Maďari z Maďarska, Maďari zo Slovenska aj Slováci zo Slovenska.

Účastníci podujatia z oboch brehov Ipľa sa postupne rozchádzali do svojich príbytkov. Chľabania sa venovali početným návštevám, mládež postávala v hlúčkoch pred dvoma otvorenými pohostinstvami. Večerná zábava sa v Chľabe nekoná s odôvodnením, že „už sú aj tak všetci večer pripití“ (pracovníčka obecného úradu). Kto sa chce zabaviť, môže ísť do Ipolydamásd, kde sa tradícia fašiangovej zábavy zachovala.

Stretnutie na moste a zhodenie figurín z mosta do rieky bolo v tomto roku vnímané ako historický moment symbolizujúci preklopenie fyzických bariér spoluzitia obyvateľov obcí na oboch stranách hranice. Rečníci zdôraznili, že hoci tento sprievod nie je oficiálnym otvorením nového mosta Ipoly, rozlúčka so zimou je tou pravou ľudskou a komunitnou udalosťou, skutočnou inauguráciou mosta. Udalosť snímali z výšky dronom a rôznymi médiami priamo na moste. Maďarský aktivista a zástupca nitrianskeho VÚC Ö. Orosz tento moment komentoval na sociálnej sieti slovami: „Sto rokov osamelosti sa skončilo, Chľaba už nie je koncová dedina! Dnes mohli Chľabania a Ipolydamásdania po takmer troch desaťročiach opäť spoločne osláviť koniec zimy. Tentoraz sa maškarný sprievod skončil uprostred úplne nového mosta Ipoly, ktorý spoločne postavili naša župa a Maďarsko. Tu sme stretli sprievod z Ipolydamásd, ktorý viedol Ferenc Rományik, župan a predseda Peštianskej župy. Hoci si na ‚oficiálne‘ prestrihnutie pásky musíme ešte počkať do apríla, dnes sme všetci cítili, že toto bola tá pravá inaugurácia mosta! *Tóbiása* a *Márišku* uniesli vody Ipľa. Pôst môže začať, nech príde jar!“¹⁰ Starostovia oboch dedín a miestni obyvatelia si uvedomujú, že táto fašiangová tradícia zatraktívňuje ich obce a predstavuje potenciál

Obr. č. 19: Fašiangová výzdoba na priedomí (2023)

Autorka: Z. Beňušková

¹⁰ Pozri viac na: <https://felvidek.ma/2023/02/tortenelmi-pillanat-farsangi-felvonulas-a-helembai-ipoly-hidon/>.

pre rozvoj turizmu. Z etnologického hľadiska sú však zaujímavé obyčajové prvky, ktoré vnímame na Slovensku ako jedinečné:

1. Pálenie ohňov – v závere fašiangov sa vyskytuje v mestských formách (pálenie Carnevala) aj na vidieku (napr. tzv. Funkenfeuer v švábsko-alemanskom prostredí) – ohne, ktoré sa robia v sobotu po Popolcovej strede. Ide pravdepodobne o predkresťanský germánsky zvyk vyhánania zimy, bosoriek. Popularitu majú najmä v rakúskom Vorarlbergu.¹¹ Pálenie a topenie figurín symbolizujúcich zimu sa na Slovensku viaže na Smrtnú nedeľu, ale v európskom prostredí sa vyskytuje aj skôr (pozri vyššie).

2. Tradičné masky, ktorých funkciou nie je „byť za niečo“, ale ich úlohou je byť škaředým, strašidelným a neidentifikovateľným. Takéto masky sú v strašidelnejších verziách rozšírené v alpskej oblasti a v ďalších častiach Európy, napríklad aj v Moháči, kde sú fašiangové obyčaje zapísané na svetovom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO. V Moháči sú však strašidelné masky pripravené prevažne z vyvrátených kožušín, vypchaté slamou, často zoomorfne a hluk robia rapkáčmi. Zvyk údajne priniesli už Šokci/Šokavci balkánskeho pôvodu v čase svojho príchodu a tu postupne vznikla jeho dnešná podoba.¹²

Fašiangy v Chľabe sú príkladom kontinuálne pretrvávajúcej obyčajovej príležitosti, ktorá si na jednej strane zachováva tradičné prvky, ale zároveň reaguje na zmeny, pozvoľna sa im prispôsobuje, čo je pravdepodobne predpokladom ich udržateľnosti. Stretnutie obyvateľov dvoch spriatelnených obcí na oboch stranách slovensko-maďarskej hranice, prelínanie účinkovania oficiálnych autorít verejného života, bizarných masiek a ničenie dvoch handrových figurín je práve vďaka komickosti celej situácie ukázkou symbolickej sily tradičných rituálov, ktoré dokážu spojiť ľudí v rámci dvoch vidieckych spoločenstiev a ešte aj zblížiť dve spoločenstvá navzájom. Fašiangy v Chľabe, obohatené týmto prvkom od pádu železnej opony, zároveň symbolizujú spojenú Európu a stieranie významu hraníc.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Zora. 1979. Obrad či hra? Fašiangy v okolí Šamorína. In FROLEC, Václav (zost.). *Masopustní tradice*. Brno : Blok, 1979, s. 62 – 78.
- APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Zora. 1987. Fašiangy v slovenskom povodí Dunaja. *Minulosť a súčasnosť. Farsangi szokások a szlovákiai Duna mentén*. In *A hagyományok kultúra a szocialista társadalomban. Tradičná kultúra v socialistickej spoločnosti. Szlovák-magyar bilaterális konferencia slovensko-maďarská bilaterálna konferencia*. Budapest : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987, s. 163 – 176.
- BALASSA, Iván – ORTUTAY, Gyula. 1982. *Ungarische Volkskunde*. Budapest : Corvina – München : Beck, 1982.

¹¹ Pozri Funkensonntag, Gesellschaftliche Praktiken in Vorarlberg, aufgenommen 2010.

¹² Busójáras: Tradičné vyhánanie zimy v Moháči. Dostupné na: <https://visithungary.com/sk/clanky/busojaras-tradicne-vyhananie-zimy-v-mohaci>. Fašiangy na území Maďarska najpodrobnejšie spracoval Z. Ujváry (1991).

- BOKOR, Klara. 2023. *Elvitte az Ipoly vize Farsang Tóbiást és Mariska kislebabát – KÉPEKKEK*. Dostupné na: <https://ma7.sk/tajaink/elvitte-az-ipoly-vize-farsang-tobiast-es-mariska-kislebabat-kepekkel>.
- CSÁKY, Károly. *A farsangi szokások hiedelmköre, költészete és dramaturgiája. Felvidék. (Viera, poézia a dramaturgia fašiangových zvykov)*. Dostupné na: https://felvidek-ma.translate.goog/2015/02/csaky-karoly-a-farsangi-szokasok-hiedelmkore-kolteszete-es-dramaturgiaja/?_x_tr_sl=hu&_x_tr_tl=sk&_x_tr_hl=sk&_x_tr_pto=sc.
- KÁLLAYOVÁ, Viktória. 2019. *Život v dávnom Gútoře. Výročné obyčaje obce Hamuliakovo v 20. storočí*. Bakalárska práca. Brno : Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Divadelní fakulta, 2019.
- LISZKA, József. 1987. Egy népszokás múltja és jelene: Farsangi maskarázás Helembán. Minulosť a súčasnosť ľudového zvyku: Fašiangové maškary v Chľabe. In *A hagyományos kultúra a szocialista társadalomban. Tradičná kultúra v socialistickej spoločnosti*. Szlovák–magyar bilaterális konferencia. Budapest : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987, s. 96 – 102.
- LISZKA, József. 2003. *Národopis Maďarov na Slovensku*. Komárno : Fórum inštitút pre výskum menšín; Dunajská Streda : Lilium Aurum, 2003.
- LISZKA, József. 2009. Zmeravená tradícia. Úvahy o niektorých formách prejavu fašiangov na Podunajskej nížine. In *Fórum Spoločenskovedná revue, Šamorín*, 2009, s. 146 – 155. Dostupné na: https://www.epa.hu/00000/00033/00041/pdf/szemle_2009_5_jozsef-liszka.pdf.
- MANGA, János. 1956. Morena a jej maďarské obmeny. In *Slovenský národopis*, roč. 4, 1956, č. 4 – 5, s. 421 – 457.
- MANGA, János. 1968. Farsang. In *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1968, s. 109 – 119.
- MANGA, János. 1979. *Palócföld*. Budapest : Gondolat, 1979.
- MARCZELL, Béla. 1975. Csallóközi farsang. In *Irodalmi Szemle* 18, 1975, s. 726 – 731.
- NÉMETH, Nóra Zsófia. 2007. *Ipolydamásdi és helembai maskarázás. Egy szokás változásának vizsgálata*. Pécs : Katedra etnografie a kultúrnej antropológie Univerzity v Pécsi. Kvalifikačná práca. Dostupné na: <https://docplayer.hu/8238346-Ipolydamasdi-es-helembai-maskarazas.html>.
- Ipolydamásdi és helembai maskarázás. In *BÖRZSÖNYI HELIKON, Irodalmi, művészeti, természetbarát folyóirat IX. évfolyam 3. szám*, 2014, március 126 – 155. Dostupné na: <http://www.retsag.net/helikon/bh1403.pdf>.
- POPELKOVA, Katarína. 2019. Veľká noc a spôsoby jej slávenia na Slovensku v 21. storočí. In *Národopisná revue*, roč. XIX, č. 4, 2019, s. 275 – 286.
- UJVÁRY, Zoltán. 1991. *Farsangi népszokások*. Debrecen : Alföldi Nyomda, 1991.

Internetové zdroje:

- Busójáras: Tradíčné vyhánanie zimy v Moháči*. [online] [cit. 10-03-2023] Dostupné na: <https://visithungary.com/sk/clanky/busojaras-tradicne-vyhananie-zimy-v-mohaci>.
- Dobrý deň, Patria*, vysielané po maďarsky, streda 1. 3. 2023 8.05 od 22. min. [online] [cit. 10-03-2023] Dostupné na: <https://www.rtvs.sk/televizia/archiv/18689/388856#1400>.
- Funkensonntag, Gesellschaftliche Praktiken in Vorarlberg, aufgenommen 2010*. [online] [cit. 10-03-2023] Dostupné na: <https://www.unesco.at/kultur/immaterielles-kulturerbe/oesterreichisches-verzeichnis/detail/article/funkensonntag>.
- Chľabania vynášali Morenu*. TA SITA. 21. 2. 2009 o 16. 36. [online] [cit. 10-03-2023] Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/4318884/chlabania-vynasali-morenu.html>.

PÁSZTOR, Péter. Történelmi pillanat: farsangi felvonulás a helembai Ipoly-hídon. 2023. 02. 19. [online] [cit. 06-04-2023] Dostupné na: <https://felvidek.ma/2023/02/tortenelmi-pillanat-farsangi-felvonulas-a-helembai-ipoly-hidon/>.

Počet obyvateľov podľa pohlavia v obci Chľaba k 1. 1. 2021. [online] [cit. 05-04-2022] Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/pocet-obyvatelov/OB/SK0234503207/OB>.

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Chľaba na roky 2017 – 2022. [online] [cit. 01-04-2023] Dostupné na: <file:///C:/Users/ukf/Downloads/Titul.%20str.%20OK.pdf>.

So zimou sa rozlúčili na novom ípeľskom moste – Az új Ipoly – hídról búcsúztatták a telet – FHD. Parkany TV. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=mfkbeANpGAK>.

O autorke:

Zuzana Beňušková vyštudovala národopis na Univerzite Komenského v Bratislave, po štúdiu nastúpila do Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV (vtedy Národopisný ústav SAV), kde pracuje podnes. Ako vysokoškolská pedagogička pôsobí na Oddelení etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie FF UKF v Nitre. Výskumne sa zaoberá kultúrou regiónov Slovenska, obyčajami životného a kalendárneho cyklu, výskumom mesta aj vidieckych komunít. Je autorkou viacerých publikácií, množstva vedeckých a odborných štúdií k týmto témam, ale aj samostatných monografií: *Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve* (2004), *Tekovské Lužany: kultúrna a sociálna diverzita vidieckeho spoločenstva* (2011), *Občianske obrady na Slovensku* (2017), *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom* (2020).

prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.
zbenuskova@ukf.sk

Oddelenie etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu,
kulturológie a etnológie FF
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 01 Nitra

(1998), publikáciu Ľudové piesne z Kysúc (2014), taktiež údaje z webových stránok jednotlivých obcí: Vysoká nad Kysucou,² Turzovka,³ Makov,⁴ Staškov.⁵

Fašiangy na horných Kysuciach z dostupných prameňov

Viacere monografie obcí na Kysuciach uvádzajú popisy alebo zmienky o obchôdzke s *turoňom*. *Turoň* je zoomorfná maska pripomínajúca hlavu voľa/tura v štylizovanej podobe, ktorá je upevnená na palici. Zhotovená bývala zo zajačej alebo z baranej kože. Jej súčasťou sú rohy s omotanou *kúdeľou*, často i zvonce a mašle. *Pysk*, resp. spodná čeľusť, je pohyblivá, s pripevneným veľkým červeným jazykom. Táto maska vyžadovala účasť najmenej dvoch osôb, pričom jeden vpredu držal na palici spomínanú hlavu, druhý vzadu, obopínajúc v predklone boky prvého, vytváral dojem tela. Obaja boli pokrytí vrecovinou alebo kožušinou. V určitých modifikáciách sa môžeme stretnúť aj s kĺbovým mechanizmom zabezpečujúcim pohyb spodnej čeľuste. Význam tejto masky je primárne plodonosný. Dominovala v obchôdkach viacerých obcí na Kysuciach, pri ktorých sa spievala pieseň *Veselo, turoňku, veselo*. Jej text na základe rôznorodosti nárečí jednotlivých obcí varíroval, v Turzovke a okolí napríklad: *Vešelo, turoňku, vešelo* (Kužma, 2014, s. 92).

Fašiangová obchôdzka *chodzeňe s turoňem* sa v obci Vysoká nad Kysucou a v jej okolí vyskytovala ešte na prelome 19. a 20. storočia. Podľa muzikantov z osady Kelčov (P. Krasuľa,⁶ A. Krasuľa,⁷ Š. Jurčo⁸) v okolí Turzovky chodili s *turoňem* ešte v začiatkoch prvej Slovenskej republiky a až potom tento jav zanikol (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 16). V obci Harvelka sa *chodenie s turoňom* uchovalo približne do druhej svetovej vojny (Dúžek, 1983, s. 10).

Ako uvádza J. Húsek pri opise vtedajšej Turzovky, tzv. *maškary* „... jezdívaly s báchorem z vepre, ktorý byl naplněn koláči, a tropily veselé žerty. Houfy dětí je provázely“. Maškarami v tomto prípade myslel masky typu *Cigánka*, mladuča – nevesta, muzikant, vojak, drotár atď. Autor ďalej konštatuje, že fašiangové scény, v ktorých sa dochoval ohlas rímskych luperkálií, sa postupne vytrácajú a nahrádza ich tanec, pri ktorom sa ešte niekde „skáče na konope“ – aby narástlo vysoké konope (Húsek, 1932, s. 261).

V Hornom Vadičove chodili s *turoňom* v sprievode ľudovej hudby ešte koncom 60. rokov (Kužma, 2014, s. 92). Fašiangové zábavy v Riečnici a Harvelke vrcholili v nedeľu večer pred Popolcovou stredou, v ostatných dňoch sa už tanečné zábavy nekonali, iba ak domáce pohostenia s klobásami (Dúžek, 1983, s. 11).

Ľudia všeobecne hovorievali: „*Gdze se turoň v hnoju vivala, na tem gazdovstve se radosci objavia*.“ Veselosť a krik vrcholili počas obchôdzky, keď *turoň* vbehol medzi divákov, naháňal ľudí, narážal do nich a strašil deti. Súčasťou diania bol

² www.vysokanadkysucou.sk.

³ www.turzovka.sk.

⁴ www.makov.sk.

⁵ www.staskov.sk.

⁶ Narodený v roku 1902.

⁷ Narodený okolo roku 1900.

⁸ Narodený v roku 1910.

i mládenec, ktorý viedol *turoňa* na reťazi a mal pripravený bič. Za ním zvyčajne chodieval mäsiar s nožom a poľovník s *flintou*. Ďalšou postavou bol mládenec nosiaci na chrbte handrového panáka, ktorý mal nelichotivé pomenovanie *panghart*. Masky vyberali rôzne dary, najmä postava s *panghartom*, čo umocňovalo aj sociálno-prosperitnú funkciu (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 169).

Ve - se - le, tur - voň - ko, ve - se - le,
 5 ňech sa aj gaz - d'ič - ko za - sme - je,
 ve - se - le, tur - voň - ko, ve - se - le, ňech sa aj gaz - d'ič - ko za - sme - je.
 13 Aj keď s'te nam te - fo da - li, d'a - ku - je - me za ti da - ri, za ti da - ri.

*Vesele, turvoňko, vesele, ňech sa aj gazd'ičko/gazd'inka/richtarko zasmeje,
 vesele, turvoňko, vesele, ňech sa aj gazd'ičko/gazd'inka/richtarko zasmeje.
 Aj keď s'te nam teľo daľi, ďakujeme za ti dari, za ti dari.*

Obr. č. 1: Melódia a text piesne zo Zborova nad Bystricou

Pri príchode účastníkov obchôdzky na gazdovský dvor sa začala obradová hra. *Turoň* sa vyváľal v hnoji, aby preniesol prosperitu a plodnosť na hnoj a privolal prírodné sily súvisiace s úrodou. Poľovník ho drevenou puškou zastrelil, ale *turoň* stále hýbal nohami, preto na rozkaz vodiaceho mládencu s bičom pribehol mäsiar s dreveným nožom. Taktiež pri „podrezaní“ symbolicky znázorňoval vyberanie vnútorností z jeho tela, ktoré následne odovzdal gazdinej (vnútornosti predstavoval hnoj alebo sneh, ktoré nabral a dal gazdinej do nejakej nádoby). Gazdiná ich slávnostne položila na hnoj a na základe predstáv vychádzajúcich z princípu mágie podobnosti sa sily z *turoňa* mali preniesť na hnoj, ktorý neskôr použili na hnojenie rolí. Verili, že si tak zabezpečia hojnú úrodu a blahobyt v rodine. Dievky, ktoré sa *turoňa* nebáli alebo s ním tancovali, boli v lokálnom spoločenstve častované rôznymi predpoveďami – vraj ostanú v „druhom stave“ (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 169). V obci Harvelka býval *turoň* až tri metre vysoký a museli ho taktiež obsluhovať buď jeden, alebo aj dvaja muži. V sprievode mládencov, muziky a štyroch až šiestich zamaskovaných žobrákov v starých kožuchoch opásaných povrieslami si pred každým domom od gazdu pýtali povolenie vstúpiť do dvora. Po scénke znázorňujúcej strieľanie a rezanie *turoňa* zahrála muzika alebo heligonkár, pričom mládenci vytancovali domáce dievky, za čo boli odmenení pálenkou alebo peňažnou odmenou (Dúžek, 1983, s. 11).

Situáciu obchôdzky s *turoňom* ešte detailnejšie približuje rozprávanie pamätníkov, ktoré zachytil P. Kužma. Údajne išlo o informátorku M. Hruškovú (1899) z Turzovky, autor výpoveď zaznamenal v roku 1967: „No, keď prichodžili ku chalupe, no večer, s *t_m* diablom rohat_m, išli zma zdechnuť od ľínku. Rohi mjol čerójune jako čert, trčali z nich škut_jako z utopenca. No a *t_n* za ňim, co ho vjut na rečazi, furt ho šturool, reku-hibaj doprotku, to ab_ vešol ku num na pľac. Potem ho zavolol ku hnoju a pravil: turuňku, poj sem, jo če naučim tancovač a gazda še budže smjoč... No a *t_n*, s *t_m* korbačem mu pritnul a rohat_ začnul poskakovač a kr_nčič ze sebum, aš ho šľahlo na *t_n* hnoj. Potem priskočili, *t_n* s puškum, a *t_n* z nožem, aľe to ľim jakože, začnuľi ho kluč, až ho *t_n* želen_nadobro streľil. Kref ňigdži, ale kriu teľo, že b_aj stodola šľahla. A jako ľim trepol *t_mi* nohami..., no *t_n*, no vidžiče – *t_n*, turuň. Počkajče kapke, ešče vum povem jako pri *t_m* špevali.“⁹ (Kužma, 2014, s. 93).

V pondelok a v utorok počas fašiangov chodievali v Makove po dedine mládeneci preoblečení do zvieracích masiek za kozu a medveďa. V jednotlivých dvoch vytancovali dievky a ženy, na revanš dostali tzv. *podarunek* (pečivo, peniaze, pálenku). Obchôdzky sa končili v krčme zábavou. Podstatnou súčasťou fašiangovej zábavy bolo vyskakovanie a tancovanie s vysokým dvíhaním nôh, čo malo zabezpečiť vysoký rast ovsy i ľanu (Kiripolská – Kiripolský, 1995, s. 109).

V druhej polovici 20. storočia sa objavuje pochovávanie basy, ktoré je súčasťou poslednej fašiangovej zábavy. Ide o parodickú hru s rekvizitou kontrabasu – basy, prípadne jej kartónovou alebo inou provizórnou podobou. Na pochovávanie basy na fašiangovej veselici spomínajú už len mladší pamätníci.

Miestnosť, ktorá bola dejiskom poslednej fašiangovej zábavy, navštíví plačúci fašiangový sprievod na čele s farárom, miništrantmi, členmi miestneho hasičského (alebo iného) zboru/spolku, nesúci *na marach* vystretú „mŕtvu“ basu. Za basou v sprievode nasledoval rector, kostolník a na konci *Cigánka*, ktorá niesla v koši na chrbte dieťa. V sprievode sa objavovali aj iné masky zvýrazňujúce fašiangovú náladu a humorno-tragickú udalosť (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 170).

V úvode postava farára prehovorila: „Drazi tu sešli, a vespolek nahromadzeni! Nastala nam smutna hodzina, už vam mila basa na suchoti umrela. Gdze len jej duša stordzena pojdze, vec taku prechlastanu sv. Peter do neba nechce. Vždicki si nam bola vernu priatelku, taššie sa lučime s tebu, jako z vernu frajerku. Aj vam, mili lumpi, tu zbohom davame a zbitok paleneho vam zanechavame. A vi stare babi, neplačce nahlas, vec ti stari vdofci, pojdu len za vas. Aj vi stare dziefki, nenariekajce, račej si mladzencof vacej fšimajce. Neronce tak slzi, neplačce nahlas, vec stari mladzenci pojdu len za vas. Zbohem si spočivoaj, basa premila, abi si sa po Velkej noci zase zobudzila. Už si naša basa

⁹ Voľný preklad výpovede: „No, keď prišli k domu s tým diablom rohatým, išli sme od strachu pomrieť. Rohy mal červené ako čert a trčali z nich vlasy ako z utopenca. Ten, čo ho viedol na rečazi, štuchal do neho hovoriac: ‚Hybaj vpred!‘, aby vošiel k nám na pľac. Potom ho zavolať k hnoju a hovoril mu, že ho naučí tancovať a gazda sa bude smiať. Druhý mládenec – s korbáčom – ho udrhel a *turoň* začal poskakovať, predkláňať sa (vyhadzovať so sebou), až padol na hnoj. Potom priskočil ten s puškou a tiež druhý s nožom, ktorý ho začal párať, hneď po tom, ako ho poľovník zastrelil – ale to len ‚akože‘. Krvi nikde, ale kriu bolo toľko, že by sa až stodola zvalila. Veľmi kopal/trepal nohami ten *turoň*. Počkajte, ešte vám poviem, ako sa pri tom spievalo.“

čaška jako kamen, už je basa s tebu, už na veky vekov: Odpovedali mu všetci prítomní: *Aááámen!*" (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 170).

V priestore sa začal sprievod pohybovať v kruhu, pričom zvonili na zvonoch s bezprostredným prejavom plaču a kvílenia nad smrťou basy. Rehtor začal spievať vymyslený, ľahko zapamätateľný nápev a vyzýval prítomných, aby odpovedali totožným nápevom: „*Čože sa to tuna dzeje, každi chodi bez nadzejeeee! Basa, čo nam stale hrála, teras leži na tich maraaaach. Všetci: Teras, kec na marach tuna leži, plačme za nu, ludze boži!!!*“ (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 170).

Účastníci v sále začali prejavovať smútok za basou. Farár ďalej pokračoval: „*Gdo sa smrci boji a pred nu sa trase, nalejme si vina a vipime si zase!* Na tieto slová ľudia začali ochotne piť, čo mali poruke. Kostolník zaspieval rozlúčkovú pieseň: *Už idžeš basička, do skladu tmaveho, neuvidíš vacej, slnečka ranneho!*“ Za zvuku zvonov a neutíchajúceho náreku „*preživších*“ sa ozývala v sprievode pohrebňá pieseň. Farár viedol procesiu na „*cintorín*“ oficiálne pochovať basu. Týmto sa taktiež záväzne začína obdobie pôstu (Janošcová – Kužma – Kužmová, 2014, s. 170 – 171).

Pochovávanie basy malo svoju osobitú formu aj v obci Staškov, kde v roku 1982 S. Stračina zaznamenal časť tohto parodického výstupu.¹⁰ Ľudový žartovný dramatický výstup sa skladá obdobne z príhovoru *farára*, plačov plačiek a jednotlivých postáv, spevu piesní na tzv. kostolné nápevy a taktiež z piesne smútočnej (pohrebnej) s upravenými textami.

„*Važene smutečne fašangove zhromažďeňe. Prišla chvíľa, keď vom muším tu oznamič, že tato naša nadofšecko milovana basa otchodži z t_hoto sveta spita na moľ po čaškej a dluhej chorobe. V_, ker_ šče ju poznali a mali šče ju radži, spominajče na ňu v dobr_m, keľo raz_ šče še pri nej v_tancovali, hodňe vina a palen_ho prepili, a b_lo aj došč takich, co še pot stol_m do rana v_spali. Preto še tu s vami luči, fšeckimi tu pritomn_mi, najprf s korhelami a korhelkami, pot_m z_star_mi mladžencami a džefkami a naostatek ze star_mi babami – kľebetničami – ker_hodňe raz_ ze slzami v očach na ňu požerali, lebo uš tancovač ňevladaľi. A v_stare džefki, takito otkas vom zaňechovom: Se mňe sebe priklat ňeberče, po sebe br_nkač a basovač ňedajče! A jak še chčeče v_dač, tak na Veľki pjatek, presňe o polnoc_, za stodolu idžče a dve vajca ot černej kur_zec_ce. V dobr_m na mňe spominajče, aľe majče ňadžej, ľebo jo o šedžem t_dňi znova fstaňem a pot_m vas rozveseľim. Pozostatki našej z_snulej bas_b_du uložen_v mesnej krčme u Moľan_ho Šimka a tam še b_dže konač aj smut_čna hoščina, keru budže usporadovač manžel basis-ta, kmoter c_mbalista a švager bubeňista. V_, ker_budčeče mač ňejake praňe a ščažnošči, obročče še laskave na ňich. Pozostali – truchľaci – ňech sebe zeberu ze sebu aspoň dvošto korun, pokaľ to b_dže možne – ňemanželskich, ľebo uš im ňeostaňe, len suche hrdlo, čaška hlava a prozna kapša. Čaško je vom, čaško je aj mňe, a preto sebe zaspevajme!*“

(Pochovanie basy, 2022)

¹⁰ Audiozáznam je dostupný na: https://fondtlk.sk/sk/detail-sluk_us_cat.2-0007504-Pochovavanie-basy-zo-Staskova/?disprec=9&iset=3.

„Dolóres, Dolóres, nauča če f pekľe móres. A t_ naša basa, pri tebe tancovala fšecká chasa. Fčera s_m či hlatkal ľička, hňeška či už hori svečka. Fčera s_m či hlatkol koľena, hneška ši uš na marach v_strena. Dolóres, Dolóres, nauča če f pekľe móres.“

(Dolóres, 2022)

„Do hrobu ju dače jako kus dreva, buďe... (neidentifikovateľné) jaki je treba. Do hrobu uš idže, prišla hodžina a ti si sa Veľkej noci dožila.“

(Do hrobu, 2022)

V obci Korňa si *gazdove* robili muziku, na ktorej sa o polnoci pochovávala basa s cieľom hojnosti a veľkého ovsa. Z novších prejavov sa vyskytoval napríklad maškarný ples na Konečnej¹¹ (Kiripolská – Kiripolský, 1998, s. 364).

Súčasný stav fašiangových obyčají

Transformáciou spôsobu života sa menili i podmienky pre existenciu jednotlivých obyčají. Tieto zmeny ovplyvnili premenu tradičných obchôdzok na rôznorodé podujatia, ktoré obsahujú relikty starších obyčajových prejavov. Pred pandemickou situáciou sa v jednotlivých obciach realizovali práve podujatia typu pochovávanie basy (ako súčasť fašiangovej zábavy) alebo fašiangový sprievod. Ani v súčasnosti populárna fašiangová aktivita, akou je pochovanie basy, nesmie chýbať takmer v žiadnej obci. Napríklad obec Makov ju realizuje v sále kultúrneho domu pod názvom Fašiangové posedenie. Má charakter tanečnej zábavy, na ktorej sa predstaví zvyčajne spevácka skupina Makovský prameň s nacvičeným výstupom pochovania basy. Treba povedať, že podujatie sa napríklad v roku 2020¹² realizovalo týždeň pred Popolcovou stredou (Fašiangové posedenie, 2020). Obec Vysoká nad Kysucou taktiež realizuje takúto aktivitu v priestoroch kultúrneho domu. Prvý ročník pochovávanie basy sa uskutočnil v roku 2003.

Rozdiel nájdeme v meste Turzovka, kde sa pochovanie basy realizuje ako vrchol fašiangovej obchôdzky smerujúcej z priestorov pred kultúrnym domom až do tzv. Šarkparku, kde sa na pódiu uskutočňuje záverečný „smútočný ceremoniál“. Pochovávanie basy sa koná taktiež v obci Staškov.¹³

Obec Vysoká nad Kysucou v roku 2022 realizovala prvý ročník fašiangového sprievodu masiek, ktorý sa skladal predovšetkým z miestnych členov hasičského zboru, taktiež z hasičov z Horného Kelčova, OZ Lúpežov, ľudovej hudby Muzička spod Grúňa, zo speváckej skupiny Dievčence z Vysokej a taktiež z iných angažovaných ľudí, ktorí sa podieľajú na kultúrno-spoločenských aktivitách v obci.

¹¹ Konečná – časť obce Klokočov, pri hranici s moravskou obcou Bílá.

¹² Pozri bližšie na: <https://www.makov.sk/zivot-v-obci/institucie-a-organizacie/sztp-zpcch/fasiangove-posedenie-185sk.html?ftresult=basy>.

¹³ Pozri viac na: www.staskov.sk.

Fašiangový sprievod a pochovávanie basy v obci Vysoká nad Kysucou

V nasledujúcej časti sprostredkovávam opis sprievodu a pochovávanie basy na základe rozprávania môjho otca.¹⁴ Sprievod sa konal v sobotu 26. februára 2022 približne od 13.30. Jeho účastníkmi boli už spomínaní členovia viacerých miestnych združení. Po spoločnom stretnutí v budove obecného úradu nasledovala príprava masiek a obliekanie do nich. Najprv sprievod prechádzal po blízkom okolí centra obce, kde navštívil niekoľko domácností. Návšteva sa začínala vstupom na pozemok jednotlivých majiteľov a ich zavolaním alebo zazvonením, nasledovalo vytancovanie a pohostenie vonku. Návštevy pozývali i dovnútra, avšak pre veľký počet zúčastnených a veľký rozsah plánovaných návštev sa to nedalo zvládnuť. Masky v sprievode boli rovnaké ako pri pochovaní basy. Dobrým vylepšením bolo obohatenie niektorej masky o kočík, v ktorom vozili bábiku, a pohostenie v podobe fašiangových šišiek. Neskôr kočík využili na vozenie výslužiek v podobe fliaš s alkoholom, koláčov a iných darov. Muzika v sprievode dávala na známosť, že sa skupinka účastníkov blíži, a vytancovanie okoloidúcich bolo samozrejmosťou. V každej navštívenej domácnosti mala dôležitú úlohu maska miništranta, ktorý mal na starosti vyberanie peňažného daru *do zvonku*. Výška finančnej odmeny bola dobrovoľná.

Neskôr sa sprievod presunul autobusom do miestnej časti obce Nižný Kelčov, kde sa po návšteve domácnosti (tiež len v exteriéri) jedného z účastníkov kolektívne rozhodlo o presune dodávkou do pohostinstva Gazdovský dvor v Hornom Kelčove. Po privítaní krčmárky nasledovalo vytancovanie návštevníkov a personálu. Spievala sa napríklad pieseň Krčmárik maličký a iné piesne nadregionálneho repertoáru. Nemožno zabudnúť na občerstvenie v podobe alkoholu. Nasledoval presun späť na Nižný Kelčov a návšteva podniku U Lajčáka, kde sa scenár opakoval. Po opustení krčmy sa alkoholom posilnený sprievod odobral smerom k centru obce Vysoká nad Kysucou. Priebežne navštevoval prevažne domácnosti členov vyššie menovaných združení, kolektívov a ich príbuzných, ktorí sprievod očakávali. Ľudia postávali aj pri cestách a pred domami, pretože chceli vidieť sprievod, ktorý naďaleko svojím spevom, hrou, smiechom a pokrikmi oznamoval svoju prítomnosť. Pri návrate masiek z Nižného Kelčova do centra obce sa zastavili i u P. Kužmu, ktorý ich pohostil a do spomínaného kočíka s pálenkou prispel svojou časťou. Nasledovala cesta do časti Závodie, kde navštívili ďalšiu domácnosť. Zo Závodia sa sprievod presunul do Novej kolónie alebo, ako sa zvykne hovoriť, „na ulicu/na Vredlavku“. V tejto časti čakalo na sprievod veľa ľudí, ktorí dávali *do zvonku* alebo poskytovali účastníkom občerstvenie. Masky pozvali aj do niekoľkých domácností, avšak pre únavu aj z iných dôvodov tieto pozvania odmietli. Nebolo možné navštíviť všetky časti obce, a to pre únavu z dlhej chôdze. Treba povedať, že niektoré z maskár boli vysilené z konzumácie alkoholu. Sprievod končil vo večerných hodinách približne o 19.20 opäť pred obecným úradom a po úspešnom zavŕšení sa účastníci a všetci schopní účinkujúci presunuli túto udalosť osláviť do miestneho

¹⁴ Narodený v roku 1962.

podniku Chalupár. Podarilo sa vyzbierať finančné dary v hodnote približne 400 eur. Jedlo a dary, ktoré zvýšili, sa v spomínanom pohostinstve zužitkovali.

Možno povedať, že fašiangový sprievod v roku 2022 bol prvým sprievodom po dlhých desaťročiach, pretože ani moja stará mama, narodená v roku 1941, si realizáciu fašiangovej obchôdzky počas svojho detstva nepamätala. Jediný zábavný sprievod, ktorý jej utkvел v pamäti, je silvestrovská obchôdzka s názvom *babine kuri*. Iniciátorom fašiangového sprievodu v roku 2022 bol môj otec J. Jankech spoločne so starostom obce. Organizátori plánujú ďalší sprievod realizovať i v budúcnosti, a to najmä v častiach obce, do ktorých sa v roku 2022 nedostali. Možno spomenúť i fakt, že v roku 2023 sa sprievod nerealizoval, avšak ambícia pokračovať v povedomí účastníkov rezonuje naďalej.

Večerný program má viac-menej rovnaký charakter i priebeh s vyústením do voľnej zábavy až do ranných hodín. Spomínané podujatie v budove kultúrneho domu je aktuálne realizované vo Vysokej nad Kysucou vždy cez víkend, v sobotu pred Popolcovou stredou. Z rozprávania môjho otca je zrejmé, že pochovanie basy vo Vysokej nad Kysucou bolo aktívnou súčasťou spoločenského života už v 80. rokoch 20. storočia.¹⁵ Ako osemnásťročný si pamätá predvedenie tohto výstupu v podniku Trojka, teda nie v kultúrnom dome. Pochovávanie basy viedla maskovaná postava kňaza.¹⁶ Podobne sa výstup odohrával aj v pohostinstve U Arnolda (dnes Krčma u Arnolda). Neodmysliteľnou súčasťou tejto akcie boli aj muzikanti, ktorí sa ujali hudobnej produkcie – reflektujem 80. roky opäť z rozprávania otca – napr. Vavrica, Putek, Janetka, Šamaj a iní. Pochovanie sa realizovalo v utorok, deň pred Popolcovou stredou.

V súčasnosti sa táto udalosť v obci nezaobíde bez prípravy v podobe nácvikov, začnú asi mesiac pred samotnou akciou. Samotné nácviky sa odohrávajú pod vedením niektorého z členov spomínaných spolkov, ktorý má dosť času vytvoriť niečo nové alebo nadviazať na predošlé akcie, pričom v posledných rokoch program iba precvičuje podľa predlohy z predošlých rokov s malými obmenami. Ak je možnosť pravidelnejších nácvikov, práve na nich sa dohodne celkový priebeh podujatia, ktorého kmeňová štruktúra je viac-menej stabilná, avšak s variabilnými zložkami a obmenami jednotlivých častí. Nácviky sa konajú v priestoroch obecného úradu, ktorého súčasťou je aj kultúrny dom. Je tu i miestnosť, v ktorej sú uložené masky, veľa odevných súčastí rôzneho druhu a rekvizít k maskám. Výber a aj celkový charakter masiek si teda vytvárajú účastníci kombináciami rozličných odevov a rekvizít v spojení s úpravou tváre pomocou rôznych druhov kozmetiky, škrabošiek, falošných fúzov atď.

O 19.00 je začiatok zábavy, ktorá prebieha v priestoroch kultúrneho domu. Charakterom pripomína bežnú tanečnú zábavu v obci. Do tanca hrá pozvaná kapela alebo dídžej. Vstupný poplatok na toto podujatie je dobrovoľný alebo symbolický, v roku 2023 to boli tri eurá. Účastníci, muži aj ženy, ktorí participujú na hlavnom programe, sú už vopred zhromaždení v priestoroch kultúrneho domu, kde si pripravujú masky a využívajú pohostenie v bufete. Oficiálne otvorenie fašiangovej zábavy sa koná vo večerných hodinách scénkou masiek. Na

¹⁵ Muž, narodený v roku 1962.

¹⁶ Išlo o Š. Hlavačáka, narodeného v roku 1941.

úvod príde *bubeník* a bubnovaním upriami pozornosť zúčastnených. Potom rozvinie zvitok s úvodným slovom a po prečítaní prichádza sprievod masiek, ktoré otvoria zábavu. S príchodom masiek sa spája aj hudobný a spevný prejav miestnej ľudovej hudby *Muzička* spod Grúňa. Repertoárovou sú piesne skôr žartovné, aby odľahčili situáciu. Lokálna ľudová hudba hrá pri utvorení sprievode maskám do tanca a jednotlivé masky vytancujú ľudí sediacych pri stoloch. V určitom momente tancovačky sa po dohode s dídžejom alebo kapelou premostí zo živého hudobného sprievodu do reprodukovanej hudby, resp. *tanečného kolečka*.

Základom je, pochopiteľne, samotné pochovanie basy, ktoré vyžaduje účasť masiek. *Plačku* predstavuje muž preoblečený v ženskom odeve (obsahuje *vlnak*, *fortuch*, šatku, súkenné papuče, okuliare...). V ruke drží palicu, simuluje plač, imituje hlavovým tónom ženský hlas pri vtipných replikách a na utíšenie plaču je často núkaný alkoholom. *Farar* je muž v odeve kňaza, ktorý má na starosti celkové vedenie obradu, v prípade absencie organistu ako predspeváka zastupuje aj túto funkciu. Na kropenie basy a sediaceho publika používa buď vetvičku z ihličnatého stromu, alebo novšie záchodovú kefu s podstavcom. *Miništrant* je mužská postava oblečená do miništrantských šiat, ktorá od publika vyberá peniaze *do zvonku* s možným viacnásobným návratom k rovnakému darcovi. *Hrobar* je taktiež muž, niekedy s krompáčom na pleci, ktorý je pripravený basu uložiť do zeme. *Polovník* odedý do poľovníckeho oblečenia s fúzami a flintou prichádza na rozlúčku s basou, pretože hrávala aj na akciách miestneho poľovníckeho združenia. *Masara* predstavuje dobre stavaný muž s nožom v ruke, prípadne s iným ostrým predmetom s napichnutým kusom slaniny, ktorú ponúka ľuďom, prípadne má na krku zavesené klobásky. *Kurva* je muž stroho odedý do „najmodernejšieho“ oblečenia, ktoré bolo dostupné v sklade – krátka minisukňa, vysoké dámske čižmy či topánky na podpätkoch, krátky top s presvitajúcou podprsenu, náhrdelníky a náramky, kabelka. K tejto postave treba dodať, že jej často zámerne padá kabelka a iné odevné doplnky za účelom predvádzania sa. Hasiči sú členovia a členky miestneho hasičského zboru, odedí v hasičských uniformách v rôznych modifikáciách s doplnkami (okuliare, rúž, podpätky...), ktorí majú na starosti nosenie basy *na marach*. Maska Žida sa vyskytuje variantne a predstavuje ju muž v klobúku, saku a s väčšou bradou. Táto maska však postavu Žida reprezentuje len po stránke vizuálnej, resp. je otázne, či sa preoblečený s touto postavou aj identifikuje. *Babochlap*¹⁷ – túto masku som si dovoľil definovať sám, pretože sa nedá konkrétnejšie špecifikovať. Ide o ženu preoblečenú do mužskej postavy v saku, s namaľovanými fúzami, klobúkom na hlave. V danom kontexte môže ísť i o postavu *ženicha*, ale nie vždy sa táto maska vyskytuje v kombinácii s *nevestu*, preto pomenovanie *babochlap*. Nevesta súvisí s postavou *ženicha* – ide o muža preoblečeného do ženských svadobných šiat (alebo aspoň podobných svadobným šatám), ktorý má topánky s podpätkami, závoj, kyticu, kabelku, parochňu a pod šatami často nosí vypchatú podprsenu. Účastníkmi sú aj samotní muzikanti, ktorí sa prišli rozlúčiť so svojou „spoločníčkou“ a „oplakať“ ju. Obec zakúpila pre potreby fašiangových zábav i veľké

¹⁷ V materiáli o Riečnici a Harvelke sa vyskytuje obdobný názov: *polžena* – *polmuž* (Dúžek, 1983, s. 9).

navliekacie masky zvierat, ako medveď, veverička, krava, prasa, pri ktorých je často potrebná účasť dvoch alebo troch ľudí. Policajt je maškara, ktorá má na starosti hladký priebeh podujatia, aktívne využíva policajný odev, bicykel doplnený o rôzne blikajúce svetlá, megafón na okrikovanie ľudí. Pravdepodobne je inšpirovaná seriálom Horná Dolná. Táto postava má na starosti približne 15-minútový vstup, keď od ľudí vyžaduje legitimáciu, dychové testy v podobe fúkania do balónikov, pohostenie alkoholom ako vykúpenie za prečiny a trestné činy a rôzne humorné vsuvky a narážky, ktoré reflektujú dianie v obci a jednotlivých ľudí. *Ciganka* je muž oblečený v pestrom ženskom odeve zdobenom rôznymi doplnkami (šatky, koráliky, parochňa, okuliare, topánky s podpätkami...). *Rakosník/slameník* sa už v tomto sprievode takmer nevyskytuje, pretože nie vždy sa nájde človek, ktorý by chcel stvárňovať túto masku. Býva odetý do vrecoviny a na hlave má masku zo slamy. Účastníci sa skôr zameriavajú na atraktívnejšie a modernejšie masky, ktoré sú prístupnejšie pre publikum. Čert je muž oblečený vo vyvrátenom kožuchu, s opaskom a so zvoncom, s maskou čerta na tvári, obmotaný reťazami a s chvostom. Straší a obťažuje ľudí, pričom vydáva rôzne strašidelné zvuky tzv. *hrubým hlasom* a dopĺňa ich zvukom rinčiacich reťazí. Kolorit maškár završuje viac-menej hlavná postava smrtky, ktorej úlohou je „odobrať basu do sveta neživých“. Táto maska je celá odetá v čiernej plachte s namaľovaným skeletom, v novších formách sa používa aj maska na tvár v podobe smrtky v spojení s bielou plachtou. V predchádzajúcom období, keď sa na tejto akcii zložky obce neangažovali tak aktívne, sa konalo pochovanie basy v podaní folklórnej skupiny Vysočanka, ktorá odprevádzala basu v smútočných odevoch a s nacvičenými textami a plačom. Pri tejto aktivite využívali účasť harmonikára, ale nebolo to pravidlom.

Smútočné zhromaždenie sa v sprievode spomínaných masiek po príchode do priestorov pod pódium rozostaví do voľnej formácie okolo basy a začne ju hromadne oplakávať. Na čele sprievodu väčšinou ide miništrant s *križom*, *farar* (prípadne aj smrčka), ďalej miništranti, ktorí majú okrem iného za úlohu rozostaviť svietniky so sviečkami a zapáliť base posledné svetlo. Nasledujú najčastejšie štyria hasiči, pripájajú sa ostatní v ľubovoľnom poradí. Počet ani poradie účastníkov nie sú presne vymedzené.

Medzitým organista alebo *farar* začne spievať vtipne ladené predspevy, po ktorých nasledujú odpovede účinkujúcich. Častovanie alkoholom počas celého procesu je nevyhnutnou súčasťou, ktorá v nemalej miere prispieva k udržaniu vtipného kontextu. Niekedy sa však približne načrtnutá schéma programu predĺži vzhľadom na väčšiu kreativitu, ktorá je spôsobená vyššou hladinou alkoholu.

Po obradoch sa sprievod „smútočne“ odoberie z priestoru pod pódium a za spevu pohrebnej piesne s upraveným textom sa presunie do miestnosti určenej na prezliekanie. Tu sa odohráva ďalšia – pre divákov neprístupná – časť, ktorá spočíva v hodnotení samotného programu v spojení s konzumáciou alkoholu. Ak sa medzi zamaskovanými objaví aj nový člen, napríklad hasičského zboru, ktorý sa chce angažovať v kultúrnych akciách, podstupuje symbolický

krst alkoholom. Ten spočíva najmä v prípitku zúčastnených spoločne s nováčikom či nováčikmi.

V týchto priestoroch sa väčšina masiek prezlečie do civilného oblečenia a zúčastní sa na tanečnej zábave, ktorá pokračuje až do ranných hodín. V rámci voľnej zábavy sa niekedy vyčlení priestor vestibulu na spontánne hranie ľudovej hudby alebo heligonkárov, ktorí ľudí – alternatívne k moderným piesňam dídžeja či kapely – zabávajú piesňami vo valčíkovom či polkovom rytme a inými tzv. *ľudofkami*.

Fašiangový sprievod v Turzovke

Mesto Turzovka každoročne od roku 2005 realizuje kultúrno-spoločenskú akciu – fašiangový sprievod spojený s pochovaním basy.¹⁸ Sprievod fungoval aj pred prevzatím organizácie folklórnou skupinou Turzovanka. V zastúpení ľudovej hudby Muzička spod Grúňa sme občas pozvaní ako účastníci do sprievodu mestom. Našou úlohou je upozorniť hudbou a spevom spoločne s folklórnou skupinou Turzovanka okoloidúcich občanov na túto aktivitu a následne zakončiť sprievod samotným pochovaním basy v miestnej časti Šarkpark. Účastníkmi sú, podobne ako vo Vysokej nad Kysucou, muži i ženy, v tomto prípade i deti, pretože sprievod sa konáva v poobedných hodinách. Obdobná akcia prebiehala i v roku 2022, keď sme sa zúčastnili na fašiangovom sprievode mestom ako hudobný sprievod.

Akcia sa začína v priestoroch vedľajšej budovy mestského úradu, ktorá slúži na prezliekanie a uskladnenie rôznych rekvizít a vecí pre členov jednotlivých zoskupení. Tu sa zídeme spoločne s folklórnou skupinou Turzovanka a s inými aktivistami, ktorí sú členmi Spolku priateľov Turzovky, prípadne sú aktívni v oblasti kultúrno-spoločenského života mesta. Nasleduje dohoda o priebehu a trase sprievodu, následne si všetci bez povinnosti viesť motorové vozidlo vy-pijú, aby sa im dobre darilo zrealizovať sprievod a pochovanie basy.

Obvykle sa všetko začína tzv. rozohraním našej ľudovej hudby pred budovou mestského úradu a spevom zúčastnených. Potom sa na čele sprievodu presúvame mestom dohodnutou trasou. V sprievode znie viacero hudobných interpretov – Muzička spod Grúňa, Gernátovci, miestni heligonkári – a taktiež spev detí miestnej základnej umeleckej školy, detského súboru Bukovinka atď.

K popisu masiek by som uviedol presah do pochovania basy z Vysokej nad Kysucou. K základným patria *farar*, *plačky*, *smrtka*, *hasič*, *kominar*, *Cigan s husľami/ciganski muzikant* a mnohé iné, ktoré je niekedy ťažké bližšie identifikovať. V súčasnosti je zaužívaným štýlovým prvkom na pochovaní basy „natahnuť“ na seba všetko, čo domácnosť poskytne a čo sa dá na tento účel použiť. Rovnaký princíp sa uplatňuje aj v ostatných obciach, a preto je niekedy komplikované identifikovať, kto akú masku znázorňuje.

¹⁸ Informácia od jednej z účastníčok, resp. iniciátoriek sprievodu H. Fulierovej, narodenej v roku 1955.

ZDROJE A LITERATÚRA:

- DÚŽEK, Stanislav. 1983. Správa o výskume dokumentácie: Ku tanečnej tradícii. In *Tance z obce Riečnica (a Harvelka)*. Banská Bystrica : Krajské osvetové stredisko Banská Bystrica, 1983, s. 4 – 18.
- HÚSEK, Jan. 1932. Kapitola XIII: Zvyky, obyčaje, tradice. In *Hranice mezi zemí Moravsko-slezskou a Slovenskem: Studie etnografická*. Praha : Orbis, 1932, s. 229 – 274.
- JANOŠCOVÁ, Renata – KUŽMA, Pavol – KUŽMOVÁ, Amália. 2014. Tradičná ľudová kultúra. In *Vysoká nad Kysucou*. Obec Vysoká nad Kysucou, 2014, s. 157 – 220.
- KIRIPOLSKÁ, Anna – KIRIPOLSKÝ, Milan. 1995. Zvykoslovie: Výročné zvyky. In *Makov 1895 – 1995*. Obec Makov, 1995, s. 104 – 118.
- KIRIPOLSKÁ, Anna – KIRIPOLSKÝ, Milan. 1998. Tradičná ľudová kultúra. In *Turzovka: 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 309 – 374.
- KUŽMA, Pavol. 2014. *Ľudové piesne z Kysúc*. Čadca : Kysucké múzeum, 2014.
- PAŠTRNÁK, Ladislav a kol. 2014. *Staškov 1614 – 2014*. Obec Staškov, 2014.

Elektronické zdroje:

- História Staškov. 2022. [online] [cit. 21-05-2022] Dostupné na: <https://www.staskov.sk/sk/o-obci/historia/>.
- Kronika. 2022. [online] [cit. 15-05-2022] Dostupné na: https://www.staskov.sk/images/stories/dokumenty/kronika_staskov.pdf.
- O meste Turzovka. 2022. [online] [cit. 22-05-2022] Dostupné na: <https://www.turzovka.sk/mesto/o-meste/>.
- O obci Vysoká. 2022. [online] [cit. 22-05-2022] Dostupné na: <https://www.vysokanadkysucou.sk/o-obci/>.
- Pochovanie basy. 2022. [online]. [cit. 21.5.2022] Dostupné na: <https://fondtlk.sk/trans/86/177517908.mp3>.
- Poloha obce Vysoká. 2022. [online] [cit. 22-05-2022] Dostupné na: <https://www.vysokanadkysucou.sk/poloha-obce/>.
- Poloha Turzovky. 2022. [online] [cit. 22-05-2022] Dostupné na: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Turzovka>.
- Do hrobu. 2022. [online] [cit. 21-05-2022] Dostupné na: <https://fondtlk.sk/trans/68/089214937.mp3>.
- Dolóres. 2022. [online] [cit. 21-05-2022] Dostupné na: <https://fondtlk.sk/trans/17/611719778.mp3>.
- Fašiangové posedenie. 2022. [online] [cit. 18-05-2022] Dostupné na: <https://www.makov.sk/zivot-v-obci/institucie-a-organizacie/sztp-zpcch/fasiangove-posedenie-185sk.html?ftresult=basy>.

Zaujímavé odkazy k téme (články a videá):

- Fašiangový sprievod v meste Turzovka (2022): <https://www.turzovka.sk/kultura/kulturne-podujatia/podujatia/fasiangovy-sprievod-prilakal-desiatky-obcanov-mesta-1557sk.html>
- Fašiangový sprievod v meste Turzovka (2020), video: https://youtu.be/Ex_nlWvAcp8
- Fašiangový sprievod v obci Vysoká nad Kysucou (2022): <https://www.vysokanadkysucou.sk/aktualne-dianie-v-obci/4201-fasiangovy-sprievod-2022> + video: <https://youtu.be/N7TGwdnMINE>

Pochovanie basy Vysoká nad Kysucou (2011) – staršie obsadenie: <https://www.vysokanadkysucou.sk/aktualne-dianie-v-obci/1127-pochovanie-basy-2011> + video: <https://youtu.be/zLwv0RKv7MY>

Pochovanie basy Vysoká nad Kysucou (2017) – novšie obsadenie: <https://www.vysokanadkysucou.sk/aktualne-dianie-v-obci/2890-pochovanie-basy-2017-pozvanka> + video: <https://youtu.be/cSmatZL23W0>

Pochovanie basy Vysoká nad Kysucou (2023): <https://www.vysokanadkysucou.sk/sk/aktualne-dianie-v-obci/4526-pochovanie-basy-2023> + video: https://youtu.be/IRV_O3vi-7U

Pochovanie basy Čadca (2017), video: <https://youtu.be/AXoVswAMoZs>

O autorovi:

Gabriel Jankech je študentom etnológie na Oddelení etnológie ÚMKTKE Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Zameraním má bližšie k etnomuzikológii a orientuje sa na tradičnú ľudovú hudbu, najmä z oblasti Kysúc, je aktívnym muzikantom. Vo voľnom čase sa zaujíma o rôzne prejavy tradičnej kultúry: publikačné výstupy, rukopisy, prípadne materiál v spomienkach aktuálne najstarších pamätníkov.

Gabriel Jankech
gabriel.jankech@student.ukf.sk, 0911 958 909
Oddelenie etnológie Ústavu manažmentu kultúry a turizmu,
kulturológie a etnológie FF
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra

viac oblastí nášho spoločenského kontaktu je poznačených určitým druhom kultúrnej ponuky zážitkov. Aj tradičné sviatky a slávnosti sú obohacované novými prvkami zábavy a ponukou spotreby. „Eventy“ označuje K. Popelková ako vopred strategicky koncipované a cielene produkované spoločenské podujatia orientované na poskytovanie nevšedného zážitku, akcie a kolektívnej zábavy, priťahujúce veľké množstvá ľudí. Opísané zmeny globálneho charakteru možno nazvať ako proces „eventizácie,“ ktorého cieľom je tiež ponúknuť človeku zábavu, pocit jedinečnosti, výnimočnosti, nekaždodennosti a zážitku, aspoň dočasnej spolupatričnosti s ostatnými účastníkmi. Keďže ide pre fašiangy o imanentné prvky, o to viac sú otvorené najrozličnejším štýlovým prostriedkom, sieťovaním tradičných prvkov a umeleckých foriem v snahe emocionálne osloviť a zabaviť svojich účastníkov (Gebhardt, 2000). V tomto kontexte sa menia formy ich inštitucionalizácie, odpútavajú sa od väzby na vymedzené sociálne skupiny, prepožičiavajú si prvky osvedčené v iných lokalitách a zisky z nich putujú buď do súkromného sektora, alebo sú použité na aktuálne verejné potreby nesúvisiace s tradičnou formou fašiangov.

Ako napovedá názov zborníka, v centre záujmu seminára boli podoby súčasných vidieckych fašiangových obyčají. Na okraji záujmu zostali fašiangové podujatia, ktoré na vidieku vnímame ako import z mestského prostredia. Ide o maškarné bály a plesy, ktoré v priebehu fašiangov organizujú obce, školské zariadenia, spoločenské organizácie či cirkvi. Časovo sa neviažu, resp. nemusia viazať na záver fašiangového obdobia, nemajú presahy do verejného priestoru obce a neoslovujú pasívnych účastníkov. Prostrediu mesta sa však uverejnené príspevky celkom nevyhli, pretože tradičné vidiecke prvky fašiangov sa v posledných desaťročiach importujú nielen medzilokálne v rámci dedín, ale aj do miest. Niektoré krajské, okresné, kúpeľné, ale aj menšie mestá organizujú fašiangové sprievody a programy, ktorých základ tvoria folklórne zoskupenia prizvané z okolitých vidieckych lokalít, tematické fašiangové čísla programov mestských folklórnych súborov a animačné aktivity zapájajúce do diania aj mestských obyvateľov.¹ V tomto zborníku sa zmienky o fašiangoch v menších mestách vyskytujú v príspevkoch J. Marcinovej a G. Jankecha (Rajec, Rajecké Teplice, Turzovka). Novým fenoménom je prizývanie dedinských fašiangovníkov do okolitých dedín, v ktorých miestne fašiangové obyčaje zanikli, na čo upozorňujú P. Michalovič a M. Buzrla na príklade Záhoria.

¹ Medzinárodný fašiangový festival Carneval Slovakia sa konal v rokoch 2005 – 2020 v Žiline. Jeho iniciátorom bol už spomenutý fotograf a výtvarník Ivan Köhler, ktorého zbierky obsahujú 8000 fotografií z fašiangov a ktorý zrealizoval okolo 50 výstav k tejto téme. Tvorca festivalu bol z posledného ročníka sklamaný, pretože z podujatia sa stal festival folklórnych skupín, čo nebol pôvodný zámer. Pozri viac na: <https://www.youtube.com/watch?v=1DQJ3QGc690>. Podujatie prerušili obmedzenia vyplývajúce z pandémie COVID 19 a následne nedostatok financií na podujatie v Žiline. Vyše dvadsaťročné trvanie má úspešný vidiecky fašiangový festival na Morave v prihraničnej obci Strání („Fašank v Strání“), na ktorý sú pravidelne pozývané aj slovenské folklórne zoskupenia. Tento festival má okrem víkendovej festivalovej časti aj internú lokálnu podobu v posledný fašiangový utorok, čo je rozdiel oproti fašiangovému festivalu v Čiernom Balogu, kde festival celkom nahradil tradičné lokálne fašiangy a domáci obyvatelia pri svojich príbytkoch hostia fašiangovníkov zo súborov a skupín pozvaných na festival.

Inou formou oživenia fašiangov sú fašiangové festivaly, ktorých súčasťou je pozývanie účinkujúcich. Ich úlohou je vytvoriť fašiangovú atmosféru vo verejnom priestore, ale aj predviesť scénické programové formy pre pasívnych návštevníkov na pódiumoch v exteriéri obcí alebo v kultúrnych sálach. O takýchto podobách fašiangov sa v zborníku dozvedáme na príklade Čierneho Balogu, kde sa festival „Už sa fašiang kráti“ koná už 23 rokov (G. Kováčiková).² Pri vidieckych festivalových formách fašiangov sa prelínajú viaceré roviny. Jednak staršie obyčaje prežívajú v aktívnej podobe a aktéri ich udržiavajú ako autentický spôsob trávenia fašiangov, na druhej strane viaceré fašiangové aktivity jestvujú ako výsledok úmyselného sprítomňovania, rekonštrukcií a javiskového predvádzania, či s cieľom spoločenskej zábavy, precítenia pocitu spolupatričnosti, alebo s komerčným zámerom (Popelková, 2019).

Kontinuita a diskontinuita

V pôvodnom pláne projektu bol zámer preskúmať najmä tie lokality, kde sa fašiangy kontinuálne (alebo takmer kontinuálne) zachovali a fašiangové tradície sú v nich vnímané ako „silné“. Takými sú v rámci príspevkov v zborníku obec Borský Mikuláš či viaceré lokality Rajeckej doliny, ale i Vysoká nad Kysucou, spišské Brutovce a Oľšavica, Chľaba. K ďalším lokalitám, na ktoré sa vzťahuje takéto označenie, avšak v zborníku sa neobjavili, patria niektoré obce dolného Liptova (Liptovské Sliače), Terchová, obce Malá Lehota, Veľká Lehota a Jedľové Kostoľany, posilnené gajdošským festivalom, viaceré obce Spiša (napr. Batičovce), ale aj niektoré ďalšie obce zo slovensko-maďarského pohraničia (napr. Mliečno, Biňa, Hubice).³ Keďže kritériá „silných“ fašiangových lokalít nemáme jasne stanovené, určite by sa dalo uvažovať aj o ďalších, tu nespomenutých.

Tak v lokalitách s revitalizovanými fašiangovými obyčajami, ako aj v lokalitách, kde sa kontinuálne zachovali, sme svedkami rôznych inovácií, ako sú verejné zabíjačky nahrádzajúce už minimalizovaný súkromný chov ošípaných. V Borskom Mikuláši je inováciou Maxikolo, ktoré je stále vo vývinovom programe. Fašiangy v Chľabe sú obohatené o cezhraničnú spoluprácu, vnímanú už ako tradičnú.

Symbolom fašiangov sú masky. Ich nemenné pretrvávajúce v niektorých lokalitách je znakom uchovávania tradície. Inde zase masky reagujú na aktuálne dianie v spoločnosti a ich inovatívne poňatie nenarúša fašiangové tradície. Existujú obce, kde sa tradícia nekompromisne dodržiava, ale aj lokality, kde sa oceňuje kreativita pri tvorbe masiek bez potreby zachovávať tradičné vzory. Bežné sú aj kombinácie týchto dvoch prístupov. Mení sa tiež materiál používaný na výrobu masiek, resp. masky sú celé kupované bez kreatívneho príspevia nositeľa. Pre časť Rajeckej doliny sa stali nadrozmerné masky už typické, hoci patria k inováciám, ako napríklad v obciach Poluvsie, Kamenná Poruba

² Najznámejším a najdlhšie trvajúcim fašiangovým festivalom je však podujatie Gajdošské fašiangy organizované v obciach Malá Lehota, Veľká Lehota a Jedľové Kostoľany, kde sa v roku 2023 odohral už 36. ročník.

³ Viaceré z týchto lokalít sa stali výskumným terénom členov riešiteľského tímu, ich výsledky budú spracované v samostatnej knižnej publikácii.

a Šuja. Ako uvádza M. Slivka (1990, s. 31), aj ľudový odev môže plniť funkciu masky. Napríklad v Rajeckej Lesnej iné masky ani nie sú, podobne uvádza aj P. Michalovič Lopašov a Oreské na Záhorí. Vzhľadom na to, že kroj sa bežne nenosí, vymedzuje aktérov fašiangového sprievodu a zároveň odkazuje na tradičnosť podujatia. Unifikovaným prvkom fašiangov sa stáva pochovávanie basy, ktoré sa v súčasnosti koná aj vo viacerých obciach, kde táto tradícia neexistovala. Napriek tomu, že od Popolcovej stredy sa začína pôstne obdobie, doznievanie fašiangov na Spiši je spomenuté aj v tento deň (M. Pavelčíková).

Zapojenie lokálneho spoločenstva do fašiangov a ich význam pre lokálnu (regionálnu) kultúru

Zloženie fašiangových sprievodov sa začalo meniť už v druhej polovici 20. storočia. Okrem mládencov vo veku regrútov, ktorí by v prípade existencie brannej povinnosti mali rukovať, sa do fašiangov aktívne zapájajú aj starší a ženatí muži. V Čičmanoch predvádzajú tanec *pot šable* aj seniori z miestneho folklórneho zoskupenia. V prípade zníženia počtu obyvateľov obce začínajú vypomáhať ženy a odievajú sa do masiek. J. Marcinová uvádza v Rajeckej doline výskyt tohto javu od 70. rokov 20. storočia, M. Lokša vo Valaskej a Z. Beňušková v Chľabe od 90. rokov. Ženy mali v tradičných fašiangových obyčajach menej viditeľné úlohy, ako boli príprava potravín, pomoc s maskami a rekvizitami, tanec s maskami, ich pohostenie. Aj v tradičných obyčajach však boli situácie, v ktorých sa ženy mohli prejaviť. Z takých je v zborníku spomenutá zábava večer pred Popolcovou stredou vo Vysokej pri Morave výstižne nazývaná *ženský chmat*. Špecifické ženské aktivity v závere fašiangov ako *babské zábavi* sa vyskytovali aj v rusínskych obciach Chmeľov, Ruský Potok, Stretava, kde mali názov *puščaňa*.

V rámci výskumov stále evidujeme lokality, kde funguje inštitúcia *regrútsva*, či tento názov používajú, alebo ide o skupinu mládencov označovaných ako *fašiangári*, *bursovníci* a pod. Spomedzi seba si volia mládeneckého *richtára* (*gazdu*), ktorý preberá zodpovednosť za organizovanie fašiangov. Spomínaní sú v Rajeckej doline a v Oľšavici a Brutovciach, svojich *richtárov* majú aj *šablárske* skupiny v Borskom Mikuláši. Takto organizované mládenecké skupiny spravidla vystupujú aj pri iných obyčajových situáciách, akými sú veľkonočné obchôdzky, stavenie májov, pálenie jánskych ohňov a pod. Organizáciu fašiangov prebrali obecné zastupiteľstvá v spolupráci s miestnymi organizáciami hasičských zborov alebo aj s členmi Jednoty dôchodcov Slovenska. K zachovávaniu tradičných fašiangových obyčají vedú deti aj v školách – výučbou piesní, vysvetľovaním miestnych obyčají a pod.

Fašiangové obyčaje sa v mnohých krajinách Európy aj mimo nej stali významnou súčasťou kultúrneho dedičstva, ktorá je lákadlom pre turistov a prispieva k regionálnemu rozvoju. V Nemecku fašiangy označujú aj ako „piate ročné obdobie“. Viaceré fašiangové slávnosti sú v krajinách susediacich so Slovenskom na zozname živého kultúrneho dedičstva UNESCO. Patria k nim slávnosti Busójárás v Moháči v Maďarsku, maskované karnevalové slávnosti v Rakúsku či fašiangové sprievody a masky v obciach na Hlinecku vo východných Čechách v Českej republike. Na národných (reprezentatívnych) zoznamoch sa

nachádzajú ďalšie prvky živého kultúrneho dedičstva súvisiace s fašiangami (sprievody, masky, tance). Na Slovensku k zápisu fašiangových obyčají do takýchto zoznamov dosiaľ nedošlo. Možno bude práve tento zborník inšpiráciou pre miestnych aktivistov a zápisu sa čoskoro dočkáme.

Literatúra:

- GEBHARDT, Winfried. 2000. Feste, Feiern und Events. Zur Soziologie des Außergewöhnlichkeiten. In GEBHARDT, Winfried – HITZLER, Roland – PFADENHAUER, Michaela (eds). *Events. Soziologie des Außergewöhnlichen*. Opladen : Leske+Budrich, 2000, s. 17 – 31.
- POPELKOVÁ, Katarína. 2019. Veľká noc a spôsoby jej slávania na Slovensku v 21. storočí. In *Národopisná revue*, roč. XIX, 2019, č. 4, s. 275 – 286.
- SLIVKA, Martin. 1990. *Ľudové masky*. Tatran : Bratislava, 1990.

**Fašiangy na Slovensku vo vidieckom prostredí – kontexty
minulé a súčasné**
Zborník textových a vizuálnych materiálov

Zostavovateľka a vedecká redaktorka:
Margita Jágerová

Recenzentky:
doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.
doc. PhDr. Kornélia Jakubíková, CSc.

Jazyková korektúra:
PhDr. Martin Lokša

Návrh obálky a grafická úprava:
PaedDr. Peter Horváth

Preklad:
Daša Meňkyová

Vydavateľ:
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Nitra 2023

ISBN 978-80-558-2060-6

